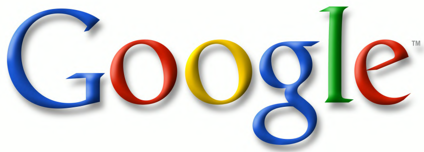
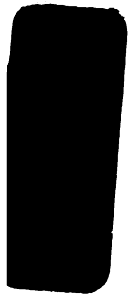
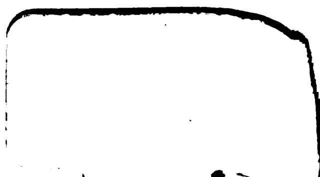

ONZE VESTIGING IN ATJEH.

CRITISCH BESCHREVEN

DOOR

G. F. W. BOREL,

KAPITEIN DER ARTILLERIE, RIDDER VAN DE MILITAIRE WILLEMSORDE 4e KL., BEGIFTIGD MET DE EERESABEL, ENZ.

MET TWEE KAARTEN.

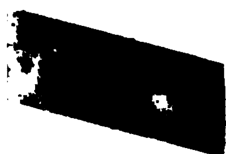
's GRAVENHAGE,
D. A. THIEME.
1878.

ONZE VESTIGING IN ATJEH.

LEIDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN L. VAN NIFTERIK HZ.

ONZE VESTIGING IN ATJEH.

CRITISCH BESCHREVEN

DOOR

G. F. W. BOREL,

KAPITEIN DER ARTILLERIE, RIDDER VAN DE MILITAIRE WILLEMSORDE 4e KL.,
BEGIFTIGD MET DE EERESABEL, ENZ.

MET TWEE KAARTEN.

'S GRAVENHAGE,
D. A. THIEME.
1878.

VOORBERICHT.

Nu de oorlog met Atjeh reeds meer dan 5 *jaren heeft geduurd, zal het wel niet voorbarig heeten wanneer daarover thans een critisch oordeel wordt uitgesproken.*

Ik heb getracht in de volgende bladzijden een duidelijk overzicht te geven van de wijze waarop onze vestiging in Atjeh is tot stand gekomen.

Waar het te pas kwam heb ik gewezen op de fouten, die men mijns inziens heeft begaan. Mijn streven was de feiten en toestanden naar waarheid voor te stellen, zonder overdrijving en zonder mij door eenige partijschap hoegenaamd te laten leiden.

Dat mijn werk in vele opzichten gebrekkig en onvolledig is, wil ik volgaarne erkennen. Toch hoop ik dat het zal strekken om eenige meerdere kennis betreffende de Atjeh-aangelegenheden te verspreiden.

Waar ik in mijne beoordeeling of beschouwingen mocht gedwaald hebben, geschiedde het steeds ter goeder trouw.

Bij het toepassen van critiek ben ik zooveel mogelijk binnen de grenzen mijner bevoegdheid gebleven; ik ging daarbij te rade met mijne overtuiging en met de aanwijzing van het gezond verstand.

Moge mijn arbeid eenig nut stichten en bij het publiek de belangstelling verhoogen voor den Atjeh-oorlog, die weder zoo geheel op den voorgrond treedt, dan zal mijn oprechte wensch vervuld zijn.

DE SCHRIJVER.

EERSTE HOOFDSTUK.

Inleiding. — De eerste expeditie tegen Atjeh. — Voorbereiding tot den tweeden veldtocht. — Benoeming van den generaal van Swieten tot opperbevelhebber en regeerings-commissaris. — Generaal Verspijck. — Voordeelen eener gecombineerde landing aan de Kroeng Raba-baai en te Pedropunt. — Het bivouak te Penajoeng. — Tweedaagsche strijd te Lemboe op 25 en 26 December 1873. — Operatie tegen de Mesigit den 6den Januari 1874.

Het was te voorzien dat de opheffing van het Sumatratractaat vroeg of laat een conflict met het trotsche, overmoedige Atjeh, dat zich nu en dan aan zeeroof schuldig maakte en op hoogen toon onze rechtmatige eischen afwees, ten gevolge moest hebben. Of echter reeds in het voorjaar van 1873 de bestaande grieven van dien aard waren, dat zij van onzen kant eene oorlogsverklaring wettigden, wenschen wij niet te beoordeelen. Zoolang het geheim betreffende deze aangelegenheid niet opgeheven wordt, zal het moeilijk uit te maken zijn aan welke zijde zich het recht bevond, en of wij al dan niet genoodzaakt zijn geworden een krijg te beginnen, die zulke noodlottige gevolgen na zich zou slepen.

Wanneer die oorlog werkelijk niet te vermijden was en ons voortdurend boven het hoofd bleef zweven, dan was het

gewis verstandig dien op een gunstig oogenblik te beginnen, toen Atjeh nog onvoorbereid was en ons leger in Indië overal rust genoot. Men bedenke wel dat onze toestand in de koloniën eene zeer bijzondere is; dat we daar vooral heerschen door ons prestige en de kracht onzer wapens, dat we er steeds op zelfbehoud bedacht moeten zijn en daardoor soms tot handelingen gedwongen worden, die volgens westersche begrippen niet altijd den toets van strikte rechtvaardigheid kunnen doorstaan.

Hoe het zij, de oorlog met Atjeh werd een feit, dat we met al zijne gevolgen voor onze rekening moesten nemen. Wat baat het verder of men strijdt en twist over de al of niet noodzakelijkheid van dezen krijg; wat helpt het of men de schuld tracht te werpen op dezen of genen en verwijten richt tot hen, die de teugels van het gezag in handen hadden? Het is een onvruchtbaar wroeten in het verleden, waarbij niets gewonnen en niets aan het eenmaal gebeurde veranderd kan worden. Het algemeen belang vordert veeleer, dat men de handen in elkander sla en de regeering krachtig steune in hare pogingen om aan den noodlottigen oorlog, die thans reeds gedurende 5 jaren het noordelijk gedeelte van Sumatra teistert, een bevredigend einde te maken.

De Atjeh-oorlog kan in vijf tijdperken verdeeld worden:

1°. De eerste expeditie onder den generaal Köhler;

2°. De tweede „ „ „ „ van Swieten tot aan de inneming en bezetting van den Kraton;

3°. Het tijdperk der afwachtende of defensieve houding;

4°. Het tijdperk waarin tot de aanvallende tactiek werd teruggekeerd; en

5°. De periode van stilstand, waarin we ons thans (1878) bevinden.

Het zal wellicht van onze zijde nog groote inspanning en opoffering vorderen vóór het doel, de volkomen onderwerping van Atjeh, bereikt is; — maar wij moeten daarom niet wanhopen aan den goeden uitslag van den oorlog. Wanneer wij

blijven volharden en steeds vertrouwen op onze krachten, onze energie en de dapperheid van ons Indisch leger, dan moet Atjeh eenmaal zwichten en den trotschen nek buigen voor het Nederlandsche gezag.

Over het eerste tijdperk van den oorlog, de expeditie onder den generaal Köhler, zullen wij niet in uitgebreide beschouwingen treden, maar ons bepalen tot enkele opmerkingen [1]).

De hooge regeering in Indië en het legerbestuur aldaar waren volkomen gerechtigd tot de onderstelling, dat de tegen Atjeh bestemde krijgsmacht alleszins voldoende was. Men wist zeer goed dat we met een krijgshaftig, woest en energiek volk te doen zouden hebben; dat we op geduchten tegenstand konden rekenen en ook het terrein ons waarschijnlijk groote bezwaren in den weg zou leggen. Maar overigens was er niets of slechts zeer weinig bekend omtrent de talrijkheid, bewapening, vechtwijze en verdedigingsmiddelen van den vijand. Uit den aard der zaak kon dit ook niet anders, en men mag het legerbestuur daarover niet te hard vallen. Atjeh toch was voor Europeanen steeds zoo goed als gesloten geweest, en er bestonden hoegenaamd geene middelen om de noodige gegevens uit dat land te putten. De berichten, die men van inlanders kon inwinnen, waren verward, onduidelijk en in geen enkel opzicht te vertrouwen. Men kon er dus geene waarde aan hechten en moest bij de samenstelling der expeditionnaire krijgsmacht te werk gaan volgens eigen inzichten en volgens de ondervinding, bij andere belangrijke veldtochten opgedaan. De vastgestelde sterkte der tegen Atjeh bestemde troepen werd dan ook ruim ge-

---

[1]) Men raadplege daaromtrent o.a. de in vele opzichten zeer juist geschreven critiek voorkomende in den Militairen Spectator van 1877 en 1878, onder den titel van: „De eerste expeditie naar Atjeh. Eene krijgsgeschiedkundige studie."

noeg genomen om met allen grond op een gunstigen uitslag der expeditie te mogen rekenen.

Het gehalte en de geoefendheid van het meerendeel der troepen lieten niets te wenschen over; aan de bewapening en uitrusting was de meeste zorg besteed; de infanterie was voor een gedeelte met het in Indië pas ingevoerde Beaumont-geweer gewapend. De opperbevelhebber der expeditie, generaal Köhler, stond bekend als een kundig, dapper en beproefd aanvoerder; hij genoot de algemeene achting en het volle vertrouwen zijner ondergeschikten.

Het mislukken der 1ste expeditie tegen Atjeh moet als eene groote nationale ramp aangemerkt worden, minder nog wegens de materieele verliezen die we leden, dan wel door de noodlottige gevolgen welke er uit voortvloeiden. Ons prestige in Indië werd gevoelig geknakt; daarentegen steeg 's vijands overmoed bovenmate. De Atjehneezen hadden hunne krachten leeren kennen en hielden zich thans voor onoverwinlijk. Een tweede inval in hun land zou hen gewis niet meer onvoorbereid vinden, daar zij nu, met geestdrift bezield, al het mogelijke zouden doen om hunne strijdmiddelen te verbeteren en hunne, door de natuur reeds zoo ontoegankelijk gemaakte terreinen, nog meer af te sluiten.

Indien het ons had mogen gelukken den Kraton stormenderhand in te nemen en daarbij den vijand een gevoelig verlies toe te brengen, dan ware het doel der expeditie waarschijnlijk reeds dadelijk bereikt geworden. De regeering van Atjeh, overtuigd van onze macht en meerderheid, gedrukt door de ondervonden nederlaag, bevreesd voor de verdere gevolgen van den oorlog, zou voorzeker genegen geweest zijn de vredesvoorwaarden, die haar gesteld werden, aan te nemen; het had alsdan gewis tot eene voor beide partijen gewenschte oplossing der bestaande geschillen kunnen komen.

Het noodlot heeft dit echter niet gewild. Na eene korte maar bloedige worsteling, waarbij de eer onzer wapens vol-

komen ongeschonden bleef, oordeelde men het noodzakelijk den strijd tijdelijk op te geven en met onze geheele macht naar Java terug te keeren. De expeditie was totaal mislukt.

Er is veel geredeneerd en getwist over de vraag, waaraan of aan wien de ongelukkige afloop van dezen eersten veldtocht tegen Atjeh te wijten is geweest. Men zocht op niet altijd even loyale wijze, zooals dit meermalen geschiedt, naar personen, op wie men de schuld der geleden nederlaag kon werpen. Voorzeker er waren fouten begaan, zooals wel bij alle oorlogen gebeuren zullen en waarover het gemakkelijker valt te oordeelen na afloop van, dan tijdens den strijd. Het ontruimen der Mesigit, nadat deze met moeite voor de eerste maal door onze troepen genomen was; het niet behoorlijk aanwenden der artillerie en vooral het niet voorbereiden van den beruchten storm op den Kraton, waren misslagen, die ongetwijfeld zeer ongunstig op den uitslag der operatiën gewerkt hebben. Ook het geheel verlaten der kust, zonder er eenig versterkt punt bezet te houden, was voor ons prestige alleszins te betreuren. Toch blijft het de vraag: of het doel der expeditie met de voorhanden middelen wel bereikt had kunnen worden, zelfs al waren er hoegenaamd geene fouten bij de aanvoering begaan en al was de generaal Köhler niet op een kritiek oogenblik gesneuveld.

De moeilijkheden waarop we stuitten, de macht des vijands en de krachtige tegenstand door hem geboden, bleken veel grooter dan men had kunnen verwachten. Het terrein was ons hoogst nadeelig en *zóó* bedekt, dat het voordeel eener betere bewapening grootendeels voor ons verloren ging. De ongeregelde benden der Atjehneezen vochten tegen ons met eene woede en verbittering, die aan het ongeloofelijke grensden en van de grootste energie getuigden.

Er is door onze troepen tijdens dezen even korten als noodlottigen veldtocht dapper gestreden; geen smet hoegenaamd kleefde aan onze wapens. Al werd het doel gemist, zoo leed toch de vijand een zwaarder materieel verlies dan

wij; hij was hevig geschokt en niet meer in staat onzen terugtocht naar het strand of onze inscheping op eenigerlei wijze te belemmeren. Het was zeer jammer dat de omstandigheden zoo in ons nadeel waren veranderd en tot het besluit leidden om den strijd op te geven. In den beginne was alles voorspoedig gegaan; de landing was uitstekend gelukt; de woedende aanvallen der Atjehneezen met de blanke klewang waren zegevierend afgeslagen. Steeds overwinnend hadden onze troepen den vijand, ondanks zijnen krachtigen tegenstand, voor zich uit gedreven, zoodat zij reeds na weinige dagen voor de wallen van den Kraton stonden.

In het open veld waren de Atjehneezen, hoe woest en dapper ook, niet tegen de kracht onzer vuurwapens bestand. Binnen hunne versterkingen en achter hunne ondoordringbare bamboe-doerie versperringen, was het voordeel echter geheel aan hunne zijde. De Kraton, hun voornaamste bolwerk, was met zwaar geschut beplant, van eene talrijke goed gewapende bezetting voorzien, door flankeerende posten zooals de Mesigit enz. gedekt, aan de zijde van den aanval door eene natte gracht omringd en aldaar volkomen stormvrij. Hooge en geweldig zware bamboe-doerie struiken beschermden en verborgen de beide grachtsboorden en de borstwering, waarvan nergens het geringste spoor te zien was.

Een stormaanval op de noorder- of westerfacen, waar de Kraton het sterkst was, k o n onmogelijk gelukken, al waren onze troepen n o g zoo talrijk en dapper geweest. Men neme wel in aanmerking, dat we destijds hoegenaamd niets van de ligging of de gesteldheid van den Kraton afwisten. Een stormaanval had alleen kans van slagen kunnen hebben, wanneer hij behoorlijk voorbereid was geworden, zoowel door een hevig artillerievuur, dat het gros der verdedigers van achter de wallen verdreven had, als door het opruimen der bijna onoverkomelijke beletselen, die de stormkolonnes in den weg stonden en haar élan breken moesten. Dit nu was moeilijk anders te bereiken dan door het aanleggen van

de noodige batterijen, met genoegzaam zwaar geschut bewapend, en het bedekt naderen der gracht, door middel van loopgraven. Tot zulk een werk was echter de 1ste expeditie niet uitgerust. Men moest zich behelpen met de voorhanden zijnde middelen, die wel voor een strijd in het open veld of den aanval op gewone inlandsche bentengs, maar geenszins tot het voeren van een geregeld beleg eener zoo geduchte versterking als de Kraton te Atjeh, berekend waren.

Het lichte veldgeschut, waarover we te beschikken hadden, kon geene voldoende uitwerking hebben, noch tegen de omwalling van den Kraton, hetzij deze uit aarde of steen bestaan had, noch tegen den levenden muur van bamboe-doeri, die de borstwering omgaf. Het is dus niet moeilijk te verklaren waardoor de stormaanval op den 16den April 1873, onder aanvoering van den wakkeren majoor Cavaljé, mislukte. Toch is men een oogenblik zeer dicht bij het succes geweest, daar een onzer compagnieën reeds vóór de hoofdpoort van den Kraton stond en op het punt was daar binnen te dringen. Zij werd echter niet voldoende gesteund en het zou ook nog zeer de vraag geweest zijn: of we ons verder in de binnenruimte hadden kunnen staande houden.

Het sneuvelen van den opperbevelhebber, den generaal Köhler, de woedende tegenstand der van alle kanten opdringende Atjehneezen, het mislukken van den storm op den Kraton, het groot aantal onzer dooden en gekwetsten, waren oorzaak dat het moreel der troepen geschokt en het vertrouwen der aanvoerders op een gunstigen afloop der operatiën aan het wankelen gebracht werden.

Onder zulke omstandigheden laat het zich zeer goed begrijpen, dat men liever den strijd tijdelijk wilde staken, dan zich andermaal aan groote verliezen bloot te stellen.

Ongetwijfeld had men beter gehandeld een geschikt punt aan de kust bezet en daardoor vasten voet op Atjeh te houden, dan het vijandelijk gebied geheel te verlaten, al ware het maar alleen om den schijn eener totale nederlaag

te vermijden. Het afdoend advies evenwel van den kommandant der marine, die, met het oog op den naderenden kwaden moesson, verklaarde niet te kunnen instaan voor eene verzekerde gemeenschap tusschen den wal en de reede, zal wel het meest aanleiding hebben gegeven tot het besluit om Atjeh's stranden volkomen te ontruimen.

Het was thans overtuigend gebleken, dat men 's vijands macht en verdedigingsmiddelen te gering geschat had en dat eene expeditie tegen Atjeh, wilde zij kans van slagen hebben, op veel krachtiger en uitgebreider voet ingericht moest worden.

In stede echter van ridderlijk te erkennen, dat de vijand ons te sterk geweest was en de oorzaak van het mislukken der expeditie grootendeels moest toegeschreven worden aan het gemis van behoorlijke gegevens, waardoor men zich onvoldoende ten strijde toegerust had, trachtte men de schuld der geleden nederlaag hoofdzakelijk te zoeken bij de bevelhebbers, die de krijgsoperatiën geleid hadden. Door het instellen der onzalige enquête, waarbij vele ondergeschikte officieren geroepen werden hun oordeel over de handelingen hunner chefs uit te spreken, beging de Indische regeering eene groote onbillijkheid en tevens eene niet te verschoonen fout. De enquête, waarover in Indië zooveel te doen geweest is, heeft hoegenaamd geen practisch nut, maar daarentegen veel kwaad en ergernis gesticht.

Toen het later, tijdens de 2de expeditie tegen Atjeh, bleek met welke ontzaglijke bezwaren men te worstelen had, werd het mislukken van den eersten veldtocht als vanzelf en ten volle gerechtvaardigd. Het wekte zelfs de algemeene verwondering op, dat de generaal Köhler, in zoo korten tijd, met zulk eene betrekkelijk geringe macht, tot onder de wallen van den Kraton genaderd was.

Wij meenen deze verklaring verschuldigd te zijn aan de vele dapperen, die gedurende de maand April 1873 hun leven voor het vaderland opgeofferd of veil gehad hebben.

Het mislukken der 1ste expeditie had zeer gewichtige gevolgen. Zoowel in Indië als in Nederland was de indruk, dien de noodlottige tijding van het geleden échec veroorzaakte, ongemeen groot. De belangstelling in den oorlog werd thans bij de geheele natie in hooge mate opgewekt. Men verloor den moed niet, maar ging met kracht en voortvarendheid aan het werk om de bouwstoffen voor een tweeden krijgstocht te verzamelen.

Het sprak vanzelf dat de strijdmiddelen, die men thans zou aanwenden, veel aanzienlijker moesten zijn dan vroeger. Men had niet alleen ingezien dat onze macht tegenover zulk een hardnekkigen tegenstand onvoldoende geweest was, maar het was ook duidelijk dat de vijand zich den tijd, dien men hem laten moest, ten nutte zou maken om zich op onze hernieuwde komst voor te bereiden en ons nog veel grooter beletselen dan vroeger in den weg te leggen. Het was thans zaak partij te trekken van de opgedane ondervinding en ons zoodanig te wapenen en uit te rusten, dat een tweede échec, waardoor ons prestige in Indië geheel vernietigd zou zijn, zoo goed als onmogelijk werd. Alles moest derhalve door ons in het werk gesteld worden, om ons de overwinning op het thans zoo overmoedige Atjeh te verzekeren.

Er is dan ook sedert onze vestiging in Indië, nimmer zulk eene schoone, krachtige, uitstekend gewapende en van alles goed voorziene legermacht uitgerust als die, welke in November 1873 op Java en op Sumatra's Westkust gereed stond om den strijd tegen Atjeh te hervatten.

Zooals bekend is, werd de gepensionneerde luitenant-generaal van Swieten benoemd tot opperbevelhebber der zee- en landmacht bij de 2de expeditie, tevens regeerings-commissaris te Atjeh en als zoodanig met eene bijna onbeperkte volmacht belast. Over deze keuze, die velen verraste, is hevig getwist. Wij achten ons niet bevoegd daaromtrent een oordeel uit te spreken en wenschen alleen aan te stippen, dat de regeering, zoowel in Indië als in Nederland eene groote ver-

antwoordelijkheid droeg. Zij was dus volkomen gerechtigd hare keuze te vestigen op iemand, die haar volle vertrouwen genoot en in alle opzichten geschikt gerekend werd voor de zware taak, die op hem rusten zou. Of die persoon ook al sedert verscheidene jaren de gelederen van het Indische leger verlaten had en of door zijne benoeming de aanspraken van anderen voorbij gegaan moesten worden, kon geen beletsel uitmaken daar het een groot vaderlandsch belang gold, waarvoor alle andere belangen moesten zwichten.

De hoofdzaak was eene goede keuze te doen, die de meeste waarborgen van succes aanbood. Van haar standpunt gezien had de regeering dus gelijk den generaal van Swieten, die zich in zijne veel bewogen Indische loopbaan steeds als een buitengewoon kundig, kalm en beleidvol aanvoerder had doen kennen, tot opperbevelhebber en commissaris te benoemen.

Of die keuze werkelijk eene verstandige en gelukkige geweest is en of zij in alle opzichten tot heil van het vaderland gestrekt heeft, wagen wij niet te beslissen.

De benoeming van den generaal van Swieten was bij het Indische leger, dat hem voor het grootste gedeelte niet meer kende, geenszins populair, en wel om verschillende redenen. Zooals thans de zaken met Atjeh stonden, was men in de militaire kringen vrij algemeen overtuigd dat alleen het zwaard over den verderen loop van den oorlog beslissen kon; dat er van onderhandelen met den woesten, dweepzieken vijand geen sprake meer kon zijn, en dat geen ander middel in staat was ons de overwinning te verschaffen dan een hoogst krachtig, energiek en doortastend optreden. Die overtuiging werd als het ware door het gezond verstand aangegeven, en daarom had het expeditionnaire leger liever een bekwaam en voortvarend krijgsman tot aanvoerder gehad, dan een politiek man, die meer van onderhandelen hield en voor wien, volgens zijn eigen zeggen, vechten en bloedvergieten een gruwel was.

Deze humane beginselen mogen den mensch tot eer ver-

strekken, maar in den oorlog (vooral tegen een woest en barbaarsch volk als de Atjehneezen), waarbij bloedvergieten nu eenmaal onvermijdelijk is, zijn dergelijke overdreven philanthropische gevoelens bij den legeraanvoerder misplaatst.

De regeering trachtte hare keuze betreffende het oppercommando aan te vullen en tevens het leger te bevredigen door den generaal Verspijck tot tweeden bevelhebber der expeditie te benoemen. Dit heeft echter geen of slechts weinig invloed op den loop der zaken te Atjeh kunnen uitoefenen. De inzichten van den generaal Verspijck verschilden in veel opzichten aanmerkelijk met die van den generaal van Swieten, vooral op krijgskundig gebied. Juist daarom werd hij in menige belangrijke zaak niet gekend en kon hij slechts eene ondergeschikte rol vervullen, die noch met zijn karakter noch met zijne militaire bekwaamheden in overeenstemming was.

Er gebeurde veel op het terrein van den oorlog, waarmede hij zich volstrekt niet vereenigen kon en wat hem ten zeerste gegriefd en gehinderd moet hebben. Maar hij bezat te veel waardigheid en was een te goed soldaat om tijdens den veldtocht iets van zijne gevoelens te doen blijken. Hij deed op schitterende wijze zijn plicht en maakte zich, zooveel in zijn vermogen was, verdienstelijk. Zijne houding gedurende den ganschen loop der krijgsverrichtingen te Atjeh was steeds bewonderenswaardig, wat zelfs zijne ergste tegenstanders zullen moeten erkennen.

Wij zullen de krijgsoperatiën onder de leiding van generaal van Swieten niet allen van den beginne af in bijzonderheden nagaan, maar ons liever bepalen tot het bespreken van enkele feiten, die vooral de aandacht verdienen en o. a. in de zeer juist geschreven critiek van den generaal Booms niet in hunne volle waarde uitkomen.

Over het onnoodig samenhoopen van de troepen en koelies aan boord van een veel te klein aantal transportschepen, waardoor op de reis naar en gedurende het verblijf ter reede van Atjeh

groote ellende geleden en de cholera, die van Batavia meegebracht was, zeer in de hand gewerkt werd, zullen wij liefst niet uitweiden. Het was een zuinigheidsmaatregel, die door niets gewettigd werd en waardoor vele menschenlevens verloren gingen.

Zooals bekend is, waren voor de expeditie naar Atjeh drie brigades bestemd en ten volle uitgerust. De generaal van Swieten meende echter, tot bereiking van zijn doel, aan twee dezer brigades genoeg te hebben, zoodat de derde, in haar geheel te Padang gelaten werd. Dit was eene groote strategische fout; want door het gemis van $^1/_3$ onzer troepenmacht kon er te Atjeh niet met de noodige energie langs verschillende richtingen tegen den vijand gehandeld, en de kraton niet met voldoende kracht aangevallen worden.

Wanneer wij ons niet vergissen, dan had de generaal Verspijck voorgesteld: om eerst met twee brigades te Pedro-punt en daarna onmiddellijk met de 3de brigade op de westkust van Atjeh, en wel aan de Kroeng Raba-baai te landen, ten einde van twee zijden tegen den Kraton te kunnen optrekken. Dit plan ware zeer goed uitvoerbaar geweest en had uitstekende resultaten kunnen opleveren; doch het werd door den generaal v. Swieten verworpen uit vrees, dat de tocht, van de K. Raba-monding over het gebergte landwaarts in, te veel bezwaren en tijdverlies zou opleveren.

Drie jaren later bewees de generaal Pel het tegendeel; die marsch kon zonder al te groote moeilijkheden geschieden; de afstand van de westkust tot den Kraton bedroeg in rechte lijn nog geen 3 uren; men had den tocht slechts te beproeven om zeker te zijn van te slagen.

In stede van eene geheele brigade werkeloos te Padang achter te laten, had men die met voordeel kunnen aanwenden om aan de K. Raba-baai te landen en ook van die zijde tegen den Kraton te ageeren. De vijand zou daardoor tusschen 2 vuren en hevig in de klem geraakt zijn. Alle vijandelijke stellingen, waaronder ook de Kraton, konden zoodoende in

den rug genomen worden. De verschijning van twee naar elkander toe ageerende kolonnes zou gewis een geweldigen indruk op de Atjehneezen gemaakt en hunnen tegenstand geheel verlamd hebben. De verkregen uitkomst ware hoogst waarschijnlijk veel gunstiger geweest. Er kon onmogelijk een beslissend voordeel behaald worden door slechts van ééne zijde op te rukken, daar de vijand alsdan steeds gelegenheid had onbelemmerd terug te trekken, terwijl wij bovendien verplicht waren zijne voornaamste stellingen in front, waar ze het sterkst waren, aan te vallen.

Het is werkelijk zeer te betreuren, dat het plan van den generaal Verspijck niet gevolgd is geworden; dergelijke gecombineerde operatiën leveren soms verrassende uitkomsten op.

De landing onzer troepen, den 9den December 1873, op Petro-punt oostwaarts van Gigieng, waar de vijand ons stellig niet verwacht had, was uitstekend bedacht en werd zeer goed uitgevoerd. Na een zegevierenden marsch langs het strand, waarbij de Atjehneezen zware verliezen leden en zij al hunne stellingen, die nu in de flank genomen werden, moesten ontruimen, werd de kampong Penajoeng, aan den rechteroever der Atjeh-rivier, bezet, ten einde van daar uit de eigenlijke operatiën tegen de Mesigit en den Kraton te beginnen.

Men wist dat deze geduchte versterkingen op den linkeroever lagen en dat de rivier stroomopwaarts, op ongeveer een kwartier uur afstand van het bivouak onzer troepen, eene bocht naar de linkerzijde maakte, evenwijdig aan de noorderface van den Kraton, waarvoor zij dus als het ware tot gracht diende, zonder nochtans onmiddellijk tegen die sterkte aan te sluiten.

Tusschen het begroeide gedeelte van Penajoeng en de bedoelde rivierbocht moest eene grasvlakte liggen, wier bezit voor ons van belang kon zijn, hetzij om er een vrij uitzicht op den Kraton te hebben of wel om er loopgraven en batterijen in aan te leggen. Om nu deze grasvlakte te vinden

en om tevens het terrein in de nabijheid van het bivouak te verkennen, werd op den 25en en 26en December, telkens met eene belangrijke macht, in zuidelijke richting uitgerukt. Daar we gedurende 8 dagen te Penajoeng werkeloos gebleven waren, hadden de Atjehneezen dien tijd kunnen benutten om zich overal in den omtrek te nestelen en te versterken. We stuitten dan ook al spoedig op de vijandelijke stellingen te Lemboe, waar we van alle zijden hevig beschoten werden. Wel werd deze kampong na een bloedigen strijd genomen, maar het doel der verkenning werd niet geheel bereikt.

Uren lang bleven onze dappere troepen op de open sawah aan het moordend vuur uit den boschrand en uit de struiken van den tegenover liggenden rivieroever blootgesteld. We leden een verlies van bijna 150 gesneuvelden en gekwetsten, zonder dat deze tweedaagsche strijd ons het minste voordeel aanbracht. Het blijvend bezit der kampong Lemboe, aan den rechteroever der Atjeh-rivier, had voor ons van veel nut kunnen zijn met het oog op de verdere operatiën tegen den Kraton. Van hier uit toch had men de verdedigingswerken des vijands langs de rivier, (de zoogenaamde versterkingen van Polim) „en écharpe" nemen en krachtig tegen de oosterface van den Kraton ageeren kunnen. De overgang der rivier was hier niet moeilijk, hetzij door overbrugging of wel door gebruik te maken van eene waadbare plaats, welke zich zooals bekend was op deze hoogte moest bevinden.

Onbegrijpelijk genoeg werd Lemboe, dit gewichtige, met zooveel moeite en opoffering veroverde punt, op last van den opperbevelhebber, onmiddellijk weder prijs gegeven.

Ook de wijze waarop de Mesigit den 6den Januari 1874 veroverd werd, getuigde van weinig tactisch beleid bij de hoofdaanvoering. In stede dat men vooraf het terrein in de richting dezer versterking deed verkennen ten einde naargelang der verkregen uitkomst maatregelen te kunnen nemen, tastte men de vijandelijke stelling, tegen alle Indische

traditiën in, zonder noemenswaardige voorbereiding, alleen in front aan, waar ze natuurlijk het sterkst was.

Toen onze troepen langs de kust en de Atjeh-rivier van de zijde van Penajoeng oprukten, begrepen de Atjehneezen onmiddellijk dat de Mesigit ditmaal niet aan de westzijde, maar hoogst waarschijnlijk aan den noordkant zou worden aangevallen. Ten einde ons nu den toegang aldaar te versperren, hadden zij in aller ijl, op ongeveer 200 passen vóór de noorderface dwars over het voetpad, dat evenwijdig met den rivieroever liep, eene geduchte versterking aangelegd. Deze bestond uit eene stevige aarden borstwering, ruim 180 meters lang, met bamboe en blokzoden steil opgezet, voorzien van dwarswallen, schietkokers en van schuilplaatsen voor de verdedigers.

Aan de eene zijde sloot zij aan tegen de werken aan de bocht der rivier; het andere einde was ter lengte van 40 meters rechthoekig naar binnen omgebogen. Vóór de borstwering lag eene drooge gracht, die met bamboe-doerie aangevuld en niet dan met de grootste moeite door te trekken was. De voornaamste kracht van dit meesterlijk aangelegde werk, het geduchtste dat zeker door de Atjehneezen in dezen merkwaardigen oorlog gewrocht werd, bestond in zijne volkomen bedekte ligging; de vijand lag daar in de wildernis verscholen als een tijger die op zijn prooi loert.

Bij het hoofdkwartier was van het bestaan dezer versterking niets bekend. Wel wist men dat er verdedigingswerken en batterijen in de bocht der rivier lagen, want ons bivouak was daaruit beschoten geworden, maar men vermoedde niet dat de toegang tot de Mesigit door eene zware versperring afgesloten werd.

Het was evenwel zeer onvoorzichtig om tot den aanval in front over te gaan, vóór men de positie behoorlijk verkend had. Indien men zich die moeite gegeven had, des noods met een paar compagnieën infanterie, dan zou men al spoedig op de vijandelijke versterking gestuit zijn, die op niet meer dan

1200 passen, dus ongeveer 10 minuten gaans van ons bivouak te Kampong Djawa, tegenover Penajoeng, was aangelegd. We waren dan gewaarschuwd geweest en er zouden voorzeker geheel andere maatregelen genomen zijn, die ons de overwinning bezorgen konden, zonder dat we ons aan groote verliezen behoefden bloot te stellen.

In de eerste plaats had alsdan de versterking uit de zware vuurmonden onzer frontbatterij, die op 4—500 passen afstand op den tegenovergestelden oever der rivier lag, krachtig beschoten en als het ware geënfileerd kunnen worden. Voor de artillerie ware dit niet moeilijk geweest, indien zij slechts de vermoedelijke ligging en richting der vijandelijke werken gekend had. Was alzoo de aanval behoorlijk door het granaatvuur uit het achterlaadgeschut voorbereid geworden, dan hadden de Atjehneezen hoogst waarschijnlijk hunne stellingen moeten verlaten en zouden zij stellig geen hevigen tegenstand meer hebben kunnén bieden. Het bestaan van het geduchte voorwerk der Mesigit had door eene verkenning langs het voetpad stroomopwaarts moeten blijken. Men zou die enveloppe ook ontdekt hebben, wanneer men het dichtbegroeide terrein langs den linkeroever der rivier ver genoeg schoon gemaakt had, waartoe men in de gelegenheid geweest was. Eenmaal wetende waar de bewuste verschansing lag, had men ze kunnen omtrekken en in den rug nemen, waar ze geheel open was. Niet alleen zouden we daardoor oneindig minder verlies geleden hebben, maar de vijand ware in zijne eigene strikken gevangen en vermoedelijk tusschen 2 vuren geraakt, daar we hem in het front zijner stelling door een schijnaanval hadden kunnen bezig houden. Het behaalde succes zou in dit geval veel grooter geweest en met vrij wat minder opoffering verkregen zijn.

De onbekendheid met 's vijands positie en het verzuimen van de noodige verkenningsmaatregelen waren thans oorzaak dat onze troepen bij hunnen opmarsch plotseling op de

verborgen versterking der Atjehneezen stuitten, van waar ze met een zeer moorddadig vuur begroet werden. De eene aanval na den andere werd afgeslagen; het eene bataljon na het andere stormde tegen de borstwering, waarachter de verdedigers volkomen gedekt stonden en wier voet door de vele bamboe-doerie bijna niet te genaken was. Eerst na een langdurigen en hevigen strijd gelukte het aan de dapperheid en de overmacht onzer troepen, aangevoerd door den wakkeren kolonel de Roy van Zuydewijn, om vasten voet op de borstwering te verkrijgen en de versterking binnen te dringen, die echter reeds in allerijl door de Atjehneezen verlaten was uit vrees van afgsneden te worden.

Op het laatst van het gevecht toch had de luitenant-kolonel Pel met een gedeelte der troepen de verschansing rechts omgetrokken en was zonder noemenswaardigen tegenstand te ontmoeten de Mesigit, die door het vuur der vesting-artillerie uit de front-batterij schoongeveegd was, binnengedrongen, nog vóór de kolonel de Roy daar met de hoofdmacht kon aankomen.

De frontaanval op het buitenwerk had ons 220 dooden en gekwetsten gekost, terwijl het verlies des vijands vermoedelijk slechts onbeduidend geweest was, daar hij volkomen gedekt gestaan had en zich bijtijds wist te bergen. Wel was de Mesigit genomen en alzoo een zeer belangrijk voordeel behaald, maar het had ons veel grooter offers gekost dan het geval zou geweest zijn, wanneer we met omzichtigheid en beleid waren te werk gegaan. Alleen door onze groote overmacht werden we voor een gevoelig échec gespaard.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De operatiën tegen den Kraton. — Gebrekkige opstelling onzer troepen. — Fout om den Kraton niet dadelijk geheel in te sluiten. — Het achterlaten van eene brigade te Padang. — Het stelsellooze onzer wijze van aanvallen — Bombardement en beschieting van den Kraton door de vesting-artillerie. — Het bezetten van Kota Goenoengan. — Aanval der Atjehneezen op het bivouak Penajoeng, 13 Januari. — Omtrekking en val van den Kraton 23 en 24 Januari. — Algemeene bemerkingen. — Inzichten van den generaal van Swieten.

De operatiën tegen den Kraton zelven geven stof tot zeer scherpe critiek. Er is daarbij geheel stelselloos gehandeld zonder leidende gedachte en op eene wijze, die zelfs den toets der meest welwillende beoordeeling niet kan doorstaan. Het zal ons niet moeilijk vallen dit aan te toonen.

Een algemeen erkende regel schrijft voor, dat, wanneer men eene vesting of andere sterkte wil bemachtigen, men beginnen moet met haar zoo eng mogelijk in te sluiten.

Over het nut, of liever de noodzakelijkheid van dien maatregel, behoeven wij hier niet uit te weiden; het is iets, dat als het ware vanzelf spreekt. Gewoonlijk stelt men zich voor om niet alleen de vesting te nemen, maar ook en wel hoofdzakelijk om de bezetting onschadelijk te maken. Zoo ergens

dan moet dit beginsel in onze koloniën tegenover een inlandschen vijand in acht genomen worden.

De generaal van Swieten liet bij zijne operatiën tegen den Kraton eerst 3, en na de bezetting van Kota Goenoengan 2 facen geheel ongemoeid. Aan de zuid- en oostzijden had de vijand steeds vrije gemeenschap met het binnenland; hij kon de versterking dus elk oogenblik naar goedvinden verlaten en er steeds in- of uitbrengen wat hij verkoos. Mocht hij zich vroeg of laat tegenover ons te zwak gevoelen, dan behoefde hij niet bevreesd te zijn, wanneer de Kraton in onze handen viel, er het leven of de vrijheid bij in te schieten. Hij zou altijd gelegenheid vinden bij tijds af te trekken en ons dan elders op nieuw te bevechten; dit strekte hem tot groote geruststelling en bemoediging.

Nu moet men onwillekeurig vragen: waarom de generaal van Swieten den Kraton niet dadelijk heeft doen insluiten; of het hem daartoe aan macht ontbrak, dan wel of hij die insluiting niet wilde?

Wij kunnen op het vóórlaatste gedeelte dier vraag reeds onmiddellijk antwoorden, dat de Kraton met de beschikbare strijdmiddelen wel te omsingelen ware geweest; troepen waren er tot dat doel genoeg, ook zonder de te Padang achtergelaten brigade, en het terrein leverde nergens onoverkomelijke bezwaren op. Het was onnoodig dat bijna onze geheele macht in het bivouak Penajoeng, waar cholera en andere ziekten heerschten, vereenigd bleef.

De opstelling onzer tegen den Kraton ageerende troepen was over het algemeen zeer gebrekkig. Onze hoofdmacht toch, benevens het geschut en verder materieel, de vivres enz., was door de Atjeh-rivier van het object en van de onderafdeelingen te Kampong Djawa en Mesigit gescheiden. De gemeenschap tusschen beide oevers werd te Penajoeng onderhouden door eene smalle, zeer wrakke noodbrug, die oorspronkelijk slechts voor voetgangers geschikt was, zoomede door eene kleine gierpont. De waterstand der rivier was aan

plotselinge en groote verandering onderhevig. Er waren tijden dat het bivouak op den rechteroever gedeeltelijk overstroomd was en het water zóó hoog stond, dat er ernstig gevaar bestond voor het behoud der brug, die al spoedig haar verband verloor en elk oogenblik dreigde weg te slaan; op zulk een tijd was zij dan ook onbruikbaar. Tengevolge van den fellen stroom kon het overgieren dan evenmin plaats hebben, en zoo gebeurde het herhaaldelijk, dat de gemeenschap tusschen de beide oevers geheel verbroken of wel zeer moeilijk was. Het overvoeren van troepen, paarden, geschut, materieel enz., wat telkens vereischt werd, ging alsdan met veel bezwaren en tijdverlies gepaard.

Dit ongerief had vermeden kunnen worden, wanneer het gros der hoofdmacht, vooral na de inneming der Mesigit, op den linker- in stede van op den rechteroever der Atjeh-rivier ware opgesteld, te meer omdat van daar alle verdere bewegingen moesten uitgaan en men er zich ook rechtstreeks met Oeleh Leh, de naastbijgelegen kustplaats in verbinding had kunnen stellen. Het terrein was bovendien op den linkeroever hooger en beter dan aan de overzijde. Te Penajoeng hadden niet meer troepen behoeven te blijven dan noodig was om de communicatie langs de rivier vrij te houden en de batterijen in de loopgraaf te beschermen. Na de bezetting der Mesigit had de zoogenaamde front-batterij meer naar voren, dichter bij den rivieroever, verplaatst behooren te worden, waardoor ze de noorderface van den Kraton en de werken van Polim beter had kunnen beschieten.

Wenschelijk ware het geweest, dat men het geheele hoofdkwartier naar de Mesigit, het belangrijkste punt onzer stelling, had overgebracht. Van daar uit konden de operatiën tegen 's vijands hoofdversterking het best geregeld en geleid worden. De Mesigit had van af den eersten dag harer bezetting het uitgangspunt moeten zijn voor de omtrekking des Kratons in de richting der wester-face, terwijl eene andere afdeeling van de zijde van Lemboe over de Atjeh-rivier langs

de ooster-face de volkomen omsingeling hàd kunnen bewerkstelligen, door zich zuidwaarts van den Kraton met de troepen uit de Mesigit te vereenigen. Deze insluiting had afgeloopen moeten zijn, nog vóór de artillerie het bombardement op den Kraton opende; zij behoefde natuurlijk niet in letterlijken zin opgevat te worden. Het ware voldoende geweest indien de voornaamste toegangen bezet, de gemeenschap tusschen de troepen-afdeelingen onderhouden, en de Kraton aan de vier zijden tegelijk bedreigd ware geworden. Mocht het overtrekken der rivier bij Lemboe te veel moeite gekost hebben, of wel het afzonderlijk ageeren van eene colonne oostwaarts van den Kraton te gevaarlijk geacht worden, dan had de insluiting slechts in éen richting van de zijde der Mesigit kunnen geschieden, hoewel deze wijze van handelen niet zooveel voordeel aanbood en zooveel indruk zou maken als wanneer twee verschillende colonnen naar elkander toe ageerden.

Het spreekt vanzelf dat iedere colonne sterk genoeg had moeten zijn om tegen de uitvallen der Atjehneezen bestand te wezen en allen tegenstand op haren weg te kunnen overwinnen. Daartoe waren er in het begin der maand Januari te Atjeh genoeg troepen beschikbaar, want de uitgestrektheid van den Kraton was niet bijzonder groot, zoodat de insluiting gemakkelijk in één dag en, wanneer er van twee zijden tegelijk geageerd was, zelfs in weinige uren had kunnen afloopen. Men had zich dan al spoedig door verhakkingen als anderszins tegen elken aanval van buiten kunnen vrijwaren. Het aanvoeren van vivres en andere benoodigdheden voor de troepen, die op hunne standplaatsen zouden moeten bivouakeeren, ware wel bezwarend, maar geenszins onmogelijk geweest.

Het bleek al dadelijk, welk eene groote fout men begaan had door eene geheele, aanvankelijk ter beschikking staande, brigade te Padang achter te laten; men had zich daardoor vrijwillig van een groot gedeelte der middelen verstoken om krachtig tegen den vijand op te treden. Ware die brigade in

het begin van Januari, toen de operatiën tegen den Kraton begonnen, te Atjeh geweest, dan had de insluiting van dit hoofdbolwerk des vijands met des te meer gemak en volkomenheid kunnen geschieden.

Er mogen al redenen bestaan hebben, waarom de opperbevelhebber zulk een belangrijk gedeelte zijner macht op minstens 4 etmalen stoomens achterliet, maar deze redenen konden nimmer opwegen tegen het groote voordeel dat men prijs gaf, om dadelijk met eene verpletterende meerderheid tegen den vijand te kunnen optreden. De generaal van Swieten had blijkbaar de macht der Atjehneezen te gering geschat en gemeend, dat hij zijn doel best bereiken kon met 2 brigades infanterie en de 3 daarbij ingedeelde lichte veldbatterijen van 8 c.M. vóórlaad. Dit was waarschijnlijk ook de reden, waarom hij meer dan 14 dagen liet voorbijgaan vóór hij de vesting-artillerie liet debarkeeren, totdat hij daar eindelijk toe gedwongen werd, toen Penajoeng uit het geschut der Atjehneesche batterij, in de bocht der rivier bij de Mesigit, beschoten werd en de vijandelijke kanonskogels het bivouak enfileerden.

Onmiddellijk na den hevigen strijd op den 6den Januari om het bezit der Mesigit, werd een gedeelte der Padangsche brigade met spoed opgeroepen. Het was waarlijk tijd, want we hadden reeds belangrijke verliezen aan dooden, gekwetsten en zieken geleden, terwijl 's vijands tegenstand steeds krachtig bleef en de moeilijkheden, waarmede we te kampen hadden, met den dag aangroeiden. Vóór de gewenschte versterking echter kon aankomen, moest er geruime tijd verloopen. Eerst den 20sten Januari marcheerde het tweede 2de bataljon infanterie der bewuste brigade met de compagnieën mariniers en Afrikanen het bivouak Penajoeng binnen, toen het lot van den Kraton reeds zoo goed als beslist was.

Wij gelooven echter gerust te mogen aannemen dat men den Kraton ook met twee brigades zeer goed had kunnen insluiten, indien men dit ernstig gewild had. Laat ons thans nagaan wat daarvan het vermoedelijke gevolg zou geweest zijn.

Twee gevallen konden zich daarbij voordoen. Of de Atjehneezen lieten zich niet insluiten en trokken bij tijds af, wat wel het waarschijnlijkst was; of zij bleven binnen den Kraton met het voornemen zich tot het uiterste te verdedigen. In het eerste geval had de Kraton met al wat hij oorspronkelijk bevatte, reeds den 7den of 8sten Januari in onze handen kunnen vallen. In het tweede geval zouden onze troepen na een voorafgaand hevig bombardement en na het voorbereidend werk tot den grachtsovergang verricht te hebben, van verschillende zijden den Kraton stormenderhand binnengedrongen zijn en wat er van de bezetting nog overbleef over de kling gejaagd hebben.

In ieder geval was door eene insluiting het doel veel spoediger en met meer succes bereikt geworden.

Indien de generaal van Swieten het denkbeeld om den Kraton dadelijk te omsingelen, verworpen heeft, dan was het hoogst waarschijnlijk niet zoozeer omdat hij het onuitvoerbaar of te bezwaarlijk achtte, dan wel omdat het niet met zijne inzichten en plannen strookte. Hij was een te ervaren krijgsman en kon te veel rekenen op de bekwaamheid zijner onderbevelhebbers en op de dapperheid zijner troepen, om zonder bepaalde redenen een verzuim te begaan, dat in den oorlog onverschoonbaar mag heeten en tegen alle regelen der krijgskunst indruischt. Er bestonden volstrekt geene overwegende bezwaren om den Kraton niet onmiddellijk in te sluiten of dit althans te beproeven. Men had soldaten, geschut, materialen, werkkrachten en transportmiddelen in overvloed; de geest der troepen was uitmuntend, het gevaar, waaraan men zich blootstelde, volstrekt niet buitengewoon groot!

Er moest dus voorzeker eene reden bestaan hebben, waarom de generaal van Swieten het eenvoudigste, snelste en zekerste middel om den Kraton te bemachtigen niet aanwendde; waarom hij tegen een stormaanval was en liever een anderen weg volgde om zijn doel te bereiken.

Wij vermeenen die reden nergens anders in te moeten

zoeken dan in een beginsel van humaniteit en in een politieken beweeggrond. Het was den generaal alleen te doen om den Kraton, liefst zoo ongeschonden mogelijk, in zijn bezit te krijgen; of de verdedigers er al dan niet inbleven, was voor hem eene bijzaak. Ja, wij gaan zoover van te beweren, dat het aftrekken van den vijand hem welgevallig was en hij dus gaarne den weg daartoe open liet, omdat hij geen bloedbad binnen den Kraton wilde. Hij zag op tegen dien woedenden strijd, die het onvermijdelijke gevolg is van eene verovering door storm en waarbij zelden kwartier verleend wordt. Daar hij de hoop koesterde om na de inname van den Kraton vrede te kunnen sluiten of althans onderhandelingen aan te knoopen, wilde hij waarschijnlijk de Atjehneezen niet nog meer verbitteren door eene slachting onder hen te doen aanrichten. Afgescheiden van dit politieke oogmerk had hij, zooals gezegd is, een gruwel van bloedvergieten en trachtte hij dit steeds zooveel mogelijk te vermijden.

Of de toepassing dier menschlievende gevoelens in de toenmalige omstandigheden echter verstandig, ja geoorloofd was, valt zeer te betwijfelen. De oorlog is eenmaal eene vreeslijke zaak. De bewerker daarvan draagt eene zware verantwoordelijkheid; maar hij, die den krijg aanvoert, moet krachtig en volgens de regelen eener gezonde tactiek te werk gaan, zonder zich door ziekelijke denkbeelden van philantropie te laten beheerschen. Dit beginsel behoort vooral in Indië toegepast te worden, waar het ons om zelfbehoud te doen is; men voere den oorlog zonder wreedheid of verbittering, maar ook zonder zwakheid.

De Atjehneezen hadden alle aanspraak op medelijden of verschooning van onze zijde verloren, omdat zij zich buiten het volkenrecht gesteld en de algemeen erkende gebruiken daarvan met voeten getreden hadden. Door het mishandelen en gruwzaam vermoorden der waardige, vreedzame afgezanten van den generaal van Swieten, toonden zij een woest, barbaarsch volk te zijn, dat geene welwillendheid hoegenaamd ver-

diende en met energieke middelen ten onder gebracht moest worden.

Het is dus zeer te bejammeren, dat men niet dadelijk alle pogingen in het werk gesteld heeft om den Kraton geheel in te sluiten en ook de bezetting onschadelijk te maken. Indien de Atjehneezen zich niet hadden willen overgeven, zouden we tot den storm overgegaan zijn en een succes behaald hebben, dat eene geheel andere wending aan den verderen loop der gebeurtenissen had kunnen geven.

De wijze waarop de Kraton door den generaal van Swieten werd aangevallen, kan moeilijk onder een der bestaande stelsels gerangschikt worden, want er is daarbij volstrekt niet volgens een bepaald plan gehandeld. Men ging éérst over tot een hevig bombardement, dat op den duur niet volgehouden kon worden, omdat de artillerie daartoe geenszins uitgerust was. Daarna bleef men tasten, dralen, weifelen, maar tot een beslissenden maatregel, die den val van den Kraton ten gevolge moest hebben, kwam het niet vóór den 23sten Januari, dus na een beleg van ruim 3 weken.

Bepaalde orders tot eene geregelde nadering der gracht en het aanleggen van batterijen op korten afstand van de omwalling, zijn er nimmer aan de genie of artillerie gegeven.

Na de inneming der Mesigit werd in de ooster-face aldaar eene kanonbatterij gebouwd, waaruit de noord-wester-saillant en de noorder-face van den Kraton beschoten werden. Ook een paar mortieren van 20 c.M. werden hier overgebracht met het doel om de inwendige ruimte te bewerpen.

In de bocht der rivier werden insgelijks eenige vuurmonden opgesteld tegen de versterkingen van Polim. De vroeger reeds aangelegde frontbatterij in de loopgraaf van het bivouak Penajoeng bleef bestaan en vuurde steeds op al wat zich aan de overzijde der rivier vertoonde.

Deze verschillende batterijen, bijgestaan door het geschut der veld-artillerie, hebben gedurende 19 dagen met meer of

minder kracht tegen den Kraton gewerkt. In de eerste dagen was dit vuur zeer levendig, maar het moest allengs verflauwen, omdat de voorraad munitie volstrekt niet berekend was op een aanhoudend bombardement. Men had zich over het algemeen eene wel wat overdreven voorstelling gemaakt van de uitwerking der belegerings-artillerie en gemeend, dat de omwalling van den Kraton door de granaten al zeer spoedig vernield en als het ware geraseerd kon worden. Men denke onder anderen aan de bekende proclamatie van den generaal van Swieten aan het Atjehneesche volk, waarbij verklaard werd: „dat wij genoeg geschut bij ons hadden om 10 kratons te verpletteren!"

Tot op het laatst van het beleg verkeerde men in de meening, dat de borstwering van den Kraton uit een geweldig dikken steenen muur van zeer oud en stevig metselwerk bestond. Die muur moest dus eerst vernield of gedeeltelijk in bres gelegd worden, vóór er van een stormaanval sprake kon zijn. Ongelukkigerwijze was er door de hooge, zware heggen van bamboe-doerie, die den geheelen Kraton omringden, geen spoor van eenige borstwering, hetzij van aarde of van steen, te zien, terwijl ook het beloop der facen niet behoorlijk na te gaan was.

Eene dichte, levende gordijn van hooge doornplanten, onttrok 's vijands hoofdversterking volkomen aan elken nieuwsgierigen blik van buiten. Zelfs met behulp der beste kijkers kon geen lichtstraal uit het oog door den groenen sluier heendringen. De marine had in een zeer hoogen waringiboom der Mesigit een observatie-post gebouwd; doch ook van dit verheven standpunt uit was, ten gevolge van het zware geboomte binnen en buiten den Kraton, niets van de inwendige ruimte te zien dan het steenen kruithuis, eenige daken van woningen en dicht kreupelhout.

De artillerie had aanvankelijk wegens gemis aan gegevens eene zeer moeilijke en ondankbare rol te vervullen. Het worpvuur alleen was steeds met vrucht aan te wenden, want

de afstand tot de versterkingen was voldoende bekend en het doel, waarop gevuurd werd, breed en diep genoeg, zoodat het op geene groote nauwkeurigheid bij het richten aankwam. De rechtstreeksche schoten echter uit de getrokken vóór- en achterlaadkanonnen van 12 c.M. vereischten eene juistere richting en bepaalde mikpunten. In den beginne moest de artillerie wel een weinig op de gis vuren; later evenwel, toen de bamboe-doerie en de struiken, die het schootveld belemmerden, hier en daar opgeruimd waren en gedeelten der vijandelijke borstwering, schietgaten, geschut, de hoofdpoort, versperringen, huizen enz. voor den dag kwamen, konden de schoten nauwkeurig gericht worden.

Indien werkelijk de Kraton omringd geweest ware van een steenen muur, dan zou deze spoedig zichtbaar geworden en door de artillerie met weinig moeite vernield zijn, al was hij nog zoo dik en stevig geweest. De proeven, gedurende de maand October 1873 in het kamp van Tjikarang genomen, hadden volkomen bewezen, dat geen metselwerk tegen de uitwerking van spring-puntgranaten uit de getrokken kanonnen van 12 c.M. bestand was. Het is veel gemakkelijker een steenen muur te vernielen dan eene aarden borstwering op te ruimen, of er een gat in te schieten waar eene stormcolonne door heen dringen kan. Daartoe zouden veel tijd en eene kolossale hoeveelheid munitie benoodigd zijn.

Het werk ware nochtans te Atjeh, zelfs met den beperkten voorraad granaten waarover de artillerie beschikken kon, te doen geweest, indien men bij het hoofdkwartier had kunnen besluiten de batterijen meer naar voren te brengen, waardoor de schoten veel beter gericht en waargenomen konden worden. Ook de uitwerking ware daardoor aanzienlijk verhoogd, en het is aan geen twijfel onderhevig of de artillerie had alsdan eene volkomen bruikbare bres in de aarden borstwering van den Kraton kunnen leggen.

Zooals thans echter het geschut opgesteld bleef, op te grooten afstand en totaal belemmerd in zijne werking, kon

het onmogelijk ten volle aan zijne bestemming beantwoorden. Voorstellen, van de artillerie uitgaande, om de batterijen te verplaatsen, werden niet ingewilligd.

Dit wapen werd alzoo niet met àl de kracht, waarvoor het vatbaar was, aangewend; het diende hoofdzakelijk tot een bombardement, maar geenszins tot het voorbereiden van een storm, die al dadelijk de beslissing had kunnen aanbrengen, maar waartoe men, zooals gezegd is, niet wilde overgaan.

Hoe weinig de uitwerking van het vuur ook na te gaan was, zoo had de artillerie voor zichzelve toch de overtuiging, dat het binnen den Kraton voor den vijand onmogelijk uit te houden was. In alle richtingen vlogen de granaten uit de talrijke in batterij staande vuurmonden door de inwendige ruimte en maakten met hare scherven elk plekje onveilig. Men kan dan ook als zeker aannemen, wat trouwens later door de verklaring van Atjehneesche ooggetuigen bevestigd werd, dat reeds kort na de opening van het bombardement het grootste gedeelte der bezetting den Kraton verlaten heeft, met medeneming van al wat er zich van waarde in bevond en voor vervoer vatbaar was. Slechts enkele dapperen bleven op hun post en verscholen zich in holen, die ze in de borstwering der aangevallen facen gegraven hadden en waar ze tegen de granaatscherven beveiligd waren. Tot op de laatste dagen van het beleg bleven zij trouw de wacht houden en geweerschoten met ons wisselen, om ons in den waan te laten dat de Kraton steeds bezet was. Onder deze omstandigheden zou een stormaanval van onze zijde, wáár ook beproefd, stellig gelukt zijn; doch het laat zich wel begrijpen, dat de opperbevelhebber daar nog niet zoo gereedelijk toe wilde over gaan.

Het vuur der artillerie ging weinig of niet gepaard met andere werkzaamheden, die in den vestingoorlog gebruikelijk zijn en ten doel hebben de vijandelijke werken meer te naderen. De infanterie bleef tijdens het beleg eene geheel

passieve rol vervullen, die zich tot wachtdienst bepaalde.

Men liet den vijand, die zich overal in de nabijheid van het bivouak Penajoeng en dicht bij de Mesigit genesteld had, met rust. Alleen op den 12den Januari ageerden onze troepen, op raad en aanwijzing van een bevriend inlandsch hoofd, langs de wester-face van den Kraton, ten einde aldaar de op hoogten gelegen en ommuurde begraafplaatsen Kota Koeboeran en Goenoengan (Kota Podjoet) te bezetten. Deze punten konden van gewicht zijn, omdat men van daar een ruimer en beter gezicht op den Kraton had.

Hoewel de Atjehneezen hier geduchte versterkingen hadden aangelegd, werden deze bijna niet verdedigd en konden onze troepen zonder noemenswaardige verliezen de verlangde stellingen innemen. Dit was alzoo het begin eener omtrekkende beweging, die echter onmiddellijk weder gestaakt werd en voor het oogenblik geen ander nut opleverde dan dat de Kraton thans van twee kanten bedreigd werd. De ruime, met veel moeite en zorg aangelegde versterkingen te K. Goenoengan getuigden van het oorspronkelijke voornemen der Atjehneezen om die posten krachtig te verdedigen en zoodoende de wester-face van den Kraton te dekken. Dat al die werken bijna zonder tegenstand werden prijs gegeven kon ten bewijze strekken, dat reeds op den 12den Januari de hoofdmacht des vijands afgetrokken en de verdediging van den Kraton door hem opgegeven was.

Daar onze houding weder geheel passief werd, bracht het bezetten van K. Goenoengan geene verandering in den bestaanden toestand te weeg. Men wisselde van daar uit wel eenige geweerschoten met de enkele Atjehneezen, die nog achter de borstwering der wester-face de wacht hielden, maar daar bleef het ook bij. Men deed geene poging om door middel van sappenarbeid den rand der gracht te naderen, hoewel de grond daartoe zeer geschikt was en de afstand tot den Kraton, waarvan de wal zich hier duidelijk afteekende, slechts 250 à 300 passen bedroeg.

Bij het hoofdkwartier bleef men weifelen en scheen men maar niet tot een bepaald besluit te kunnen komen. Wel werden de commandanten der artillerie en genie uitgenoodigd om een plan van aanval op te maken en daarbij op stellige wijze aan te geven wat er nu verder moest gedaan worden om eindelijk (?) den Kraton in onze handen te doen vallen — maar ook dat leidde tot geen resultaat. Op het uitgebrachte gevoelen der beide genoemde chefs werd geen acht geslagen.

Zij hadden voorgesteld om van uit de zuider- of ooster-face der Mesigit met de gedekte dubbele sappe den Kraton in de richting van den noord-westelijken saillant tot aan den grachtsboord te naderen, zoo noodig op korten afstand eene batterij aan te leggen, ten einde de omwalling in bres te leggen of andere beletselen op te ruimen, en vervolgens een grachtsovergang te maken, waardoor eene stormcolonne naar binnen kon dringen.

Er bestonden geene ernstige bezwaren tegen de uitvoering van dit plan, dat een bepaalden weg opende tot bereiking van het doel; de technische moeilijkheden hadden niets te beteekenen.

De grond tusschen de Mesigit en den Kraton was uitstekend geschikt voor den sappenarbeid; de afstand tusschen de tegenover elkander gelegen saillanten bedroeg niet meer dan 300 passen. Geene vijandelijke batterijen of flankeerende werken konden den arbeid noemenswaardig belemmeren, veel minder verhinderen; het gevaar was daarbij zeer gering. In korten tijd had men den begroeiden rand der gracht kunnen bereiken, en dan zou men gezien hebben dat deze gracht smal en onbeduidend was en dat zich daarachter geen steenen muur bevond, maar wel eene aarden borstwering, op den berm beplant met bamboe-doerie, die men door middel van buskruit had kunnen opruimen.

Men scheen echter bij het hoofdkwartier onvoorwaardelijk elk denkbeeld van eene nadering door sappenarbeid, die een

stormaanval tengevolge moest hebben, te verwerpen. Daarom werd op het voorstel van de commandanten der artillerie en genie zelfs geen antwoord gegeven. Men wenschte den Kraton in bezit te krijgen, liefst zonder vechten of bloedvergieten.

Gedurende de 10 dagen, welke op het bezetten van K. Goenoengan volgden, werd er eigenlijk niets meer tegen den Kraton ondernomen; alleen de artillerie ging voort met het bombardement, voor zoover de beperkte voorraad munitie dit toeliet. De vijand hield zich opvallend rustig; zijn vuur was allengs verstomd; zoowel de Kraton als de werken aan de rivier schenen als uitgestorven. Alleen op den 13den Januari deden de Atjehneezen een verwoeden aanval op het bivouak Penajoeng en den linkervleugel der voorste loopgraaf. Des middags te 2 uur, alzoo op klaarlichten dag, drong plotseling eene bende woestelingen de legerplaats aan de noordzijde, bij de veekraal, binnen. Met de bloote klewang in de vuist stormden zij op de naastbij geposteerde veldwacht in, wierpen die overhoop, en drongen tot bij de ambulances en zelfs tot dicht bij de tent van den opperbevelhebber door. Gelukkig werden zij hier door de van alle zijden toesnellende troepen tot staan gebracht en voor het grootste gedeelte nedergeschoten.

Die overvalling, waarbij een officier sneuvelde en we een verlies van verscheidene dooden en gekwetsten leden, had schromelijke gevolgen voor ons kunnen hebben, wanneer zij met grooter macht en niet bij dag maar des nachts was uitgevoerd. Men had de fout begaan het bivouak aan de noordzijde onmiddellijk tegen den boschrand aan te leunen en niet behoorlijk te versperren. Daardoor had men niet het minste uitzicht en kon de vijand ongemerkt naderen, zoodat eene overvalling als die op den 13den Januari zeer gemakkelijk werd. Men haastte zich daarop het begane verzuim te herstellen door het terrein benoorden het bivouak open te kappen en voldoende af te sluiten. In Indië is iedere opstelling van troepen tegen of in de onmiddellijke nabijheid van een boschrand hoogst gevaarlijk; zij moet dus steeds verme-

den worden [1]). Wij werden den 13den Januari op gevoelige wijze aan dien regel herinnerd, maar toch werd hij later bij de bezetting van den Kraton opnieuw en nog wel in veel grooter mate uit het oog verloren.

Eerst nadat de met ongeduld verwachte troepen der 1ste brigade van Padang waren aangekomen, begon men er ernstig aan te denken op beslissende wijze tegen den Kraton te ageeren.

De generaal van Swieten kwam toen eindelijk tot het besluit om van uit het door ons bezette K. Goenoengan, de zuider- en ooster-facen om te trekken tot men de Atjeh-rivier weder bereikt zou hebben. Men stelde zich daarbij hoofdzakelijk voor: het terrein rondom den Kraton te leeren kennen, punten te zoeken van waar men een beter gezicht op de omwalling kon krijgen, en de voornaamste toegangen te bezetten, waardoor eene nauwere insluiting zou verkregen worden. De uitvoering dezer belangrijke operatie werd aan den generaal Verspijck opgedragen.

Den 23sten Januari werd met de omtrekking een begin gemaakt, nadat uit alle batterijen der vestingartillerie een hevig vuur op den Kraton en de versterkingen langs de rivier geopend was. Men had gehoopt den tocht naar de Atjeh-rivier in één dag te kunnen volbrengen; maar het overtrekken der Kroeng-Daroe bij K. Goenoengan, het verzamelpunt der troepen, veroorzaakte groot oponthoud, terwijl ook het doorzoeken van het terrein en het afdwalen van den weg veel tijd verloren deden gaan, zoodat men vóór het invallen der duisternis het einddoel niet bereiken kon en verplicht was zuidwaarts van den Kraton een bivouak op te slaan. Een gedeelte der troepen keerde naar het hoofdkwartier te Penajoeng terug.

---

[1]) Men denke o. a. aan de nachtelijke overvalling te Samalangan in Augustus 1877.

De generaal Verspijck had op zijnen tocht geen noemenswaardigen tegenstand ondervonden; van den vijand werd bijna niets bespeurd. De Kampongs, welke men door getrokken was en gedeeltelijk verbrand had, waren allen verlaten. Onze verliezen bedroegen dezen dag niet meer dan een zestal gewonden, dat wel ten bewijze kon strekken voor de weinige energie waarmede de Atjehneezen hunne stelling om en bij den Kraton nog verdedigden. Het bleek ook ten volle dat de omtrekking, waarmede men zoolang gedraald had, met betrekking tot het terrein volstrekt geene moeilijke, veel minder onuitvoerbare taak was.

De Kraton zelf had zich, tijdens de operatie onzer troepen, bijzonder rustig gehouden; er werd bijna geen enkel geweerschot meer uit gelost. Het kanonvuur, waarmede de vijand in de eerste dagen van het beleg nog al kwistig te werk gegaan was, had reeds sedert geruimen tijd geheel opgehouden; dit kon ook moeilijk anders, want verscheidene stukken waren door ons vuur gedemonteerd en de walgang was zóó onveilig, dat het geschut er niet meer bediend kon worden.

Alles deed vermoeden, dat de Kraton geheel verlaten en zijn val nabij was.

In den morgen van den 24sten Januari werd de omtrekkende beweging onzer troepen voortgezet. De artillerie richtte bevorens een hevig vuur op de kampong Lampoe Idjoe en de versterkingen langs den linkeroever der Atjeh-rivier benedenstrooms van den Kraton. De bedoeling was om al deze werken in den rug te nemen, waartoe men den aanval krachtig wilde voorbereiden.

Uit den Kraton werd volstrekt niet meer geschoten, evenmin uit eenige andere der vijandelijke versterkingen. De Atjehneezen hielden zich doodstil, en men gevoelde als het ware, dat zij hunne stellingen ontruimd hadden. Te 11 uur 's morgens werd de laatste granaat uit den mortier van 20 c.M. naar de werken van Polim geworpen; toen verstomde het artillerie-

vuur voor goed, daar er gevaar bestond de oostwaarts van den Kraton ageerende troepen te treffen.

De generaal Verspijck had in den loop van den morgen de omtrekkende beweging volbracht en den oever der Atjehrivier bereikt, waar al de werken zonder slag of stoot in onze handen vielen. Op verscheidene punten buiten de zuider- en ooster-facen van den Kraton waren afdeelingen achtergelaten om het terrein te onderzoeken en de toegangen af te sluiten. Eene dezer afdeelingen zag toevallig eene aarden borstwering voor zich liggen en kwam dichter bij om ze te verkennen. Toen men niet beschoten werd en geen geluid vernam, naderde men nog meer, beklom zonder moeite de lage borstwering, waarvoor slechts eene smalle droge gracht lag en ontdekte vervolgens tot niet geringe verbazing, dat men zich binnen den Kraton bevond. Er volgden meer afdeelingen en weldra drongen nu van alle zijden onze troepen binnen de vijandelijke hoofdversterking, die, op een grijsaard en een zieken Atjehnees na, geheel verlaten was.

Het lot van den Kraton was dus beslist en daarmede het eerste bedrijf van het geweldige drama, waarvan de expeditie onder den generaal Köhler slechts een voorspel geweest was, afgespeeld.

Sedert het openen der loopgraven in het bivouak Penajoeng en het traceeren der front-batterij aldaar, waren ongeveer 4 weken verloopen. Er was dus bijna eene maand besteed om tot eene uitkomst te geraken, die reeds na weinige dagen verkregen had kunnen worden, wanneer men volgens de regelen van den oorlog ware te werk gegaan. De Kraton viel in onze handen tengevolge eener eenvoudige operatie, welke geheel met eene gezonde tactiek overeenkwam, maar waarmede men veel te lang gedraald had, zoodat een groot gedeelte van het succes, dat men anders had kunnen behalen, verloren ging.

Toen men in de gelegenheid was om de uitwerking van het artillerie-vuur tegen den Kraton na te gaan, bleek het zonneklaar dat geen Europeesche, veel minder een inlandsche

vijand, het langer dan eenige dagen daar binnen had kunnen uithouden. De grond was alom bezaaid met granaatscherven en doorploegd met de aanslagen der projectielen; in den omtrek van het kruithuis werden de trechters der granaten van 20 c.M. in groote menigte aangetroffen. Een gedeelte der borstwering van de noorder-face was in bres gelegd, de hoofdpoort en een stuk van den muur aldaar vernield; alle huizen waren beschadigd, vele boomen getroffen enz. Nergens bestond er voor de bezetting eene veilige schuilplaats dan in eenige met planken en zoden gedekte holen, die in het lichaam der borstwering gegraven waren, doch slechts weinige personen konden bevatten en alleen dienen moesten voor de verdedigers, die op de noorder- en ooster-facen de wacht hielden. Het was dus volstrekt onmogelijk dat de Kraton door een noemenswaardig aantal vijanden bezet kon blijven; die positie was na den 6en Januari bepaald onhoudbaar geworden en werd dan ook spoedig door het gros der Atjehneezen verlaten.

Wel heeft de omtrekking op den 23sten en 24sten Januari den val van den Kraton ten gevolge gehad, maar aan de belegerings-artillerie komt de eer toe, dat zij door haar vuur den vijand verjaagd en de verdediging onmogelijk gemaakt heeft. Men heeft, zooals trouwens meermalen en vooral in Indië gebeurt, aan de artillerie geen behoorlijk recht laten wedervaren met betrekking tot hare verrichtingen, en niet erkend dat een groot gedeelte van het behaalde succes aan hare uitwerking te danken is geweest. Die erkenning is ten minste nergens uit gebleken, noch uit de officieele rapporten, noch uit de algemeene beoordeeling der feiten en wel het allerminst uit de toegekende belooningen, waarmede geen wapen op meer stiefmoederlijke wijze bedeeld werd dan juist de vesting-artillerie. Toch had dat wapen, dat voor het eerst op eene Indische expeditie werd aangewend, een ruim en roemrijk aandeel genomen in de operatiën tegen den Kraton, wiens val er door voorbereid en bewerkt werd. Onder het vuur van den vijand en onder zeer moeilijke omstandigheden

moesten de batterijen gebouwd en bewapend worden. De vesting-artillerie was dag en nacht in de weer om met haar beperkt personeel de vele werkzaamheden te verrichten, die steeds aan dat wapen eigen zijn. Zij heeft bij het beleg van den Kraton eene veel omvattende, hoogst vermoeiende, maar zeer ondankbare taak te vervullen gehad, die meestal onopgemerkt gebleven of althans niet naar waarde geschat is. In tegenstelling met andere wapens werden hare verrichtingen grootendeels over het hoofd gezien of eenvoudig dood gezwegen.

Wanneer wij de verschillende feiten, welke de bemachtiging van den Kraton voorafgingen, met een critischen greep samenvatten, dan valt daarbij het navolgende op te merken:

1°. Dat het achterlaten van eene brigade, of $^1/_3$ gedeelte der geheele troepenmacht, te Padang, eene fout was, die zeer nadeelig moest werken op de kracht en den samenhang der operatiën, zoodat men aanvankelijk slechts van één zijde tegen den Kraton kon ageeren en de terugtochtslijn van den vijand steeds vrij bleef.

2°. Dat de opstelling onzer hoofdmacht, magazijnen enz. te Penajoeng op den rechteroever der Atjeh-rivier, zeer gebrekkig en ondoelmatig was.

3°. Dat het weder prijs geven van Lemboe en den rivierrand aldaar, na de hevige gevechten op den 25sten en 26sten December en de zware offers, die ze ons gekost hadden, geenszins gerechtvaardigd werd.

4°. Dat de positie der Mesigit niet behoorlijk verkend is en de bemachtiging van het buitenwerk aldaar door een stormaanval in front, ons veel grooter verliezen berokkend heeft dan noodig geweest was.

5°. Dat men na het bezetten der Mesigit verzuimd heeft den Kraton onmiddellijk om te trekken en zoo nauw mogelijk in te sluiten.

6°. Dat men de operatiën op den 12den Januari, waardoor

we meester werden van K. Goenoengan en van het terrein buiten de wester-face, niet dadelijk vervolgd en daar nog 11 dagen mede gewacht heeft.

7°. Dat er noch van uit de Mesigit, noch elders, sappenarbeid verricht of eenige poging gedaan is om de borstwering van den Kraton te naderen en de beletselen op te ruimen, die een stormaanval in den weg konden staan, waardoor deze steeds ondoenbaar bleef, of althans groot bezwaar opleverde.

8°. Dat men geëindigd heeft met eene operatie, waarmede men had behooren te beginnen, namelijk de berenning en insluiting van den Kraton; en

9°. Dat over het algemeen het beleg dezer sterkte met veel lauwheid en besluiteloosheid gevoerd is, waardoor onnoodig tijdverlies veroorzaakt werd en ten slotte het behaalde succes niet zoo groot was als het had kunnen zijn.

Wij wenschen het feit van den 24sten Januari in geenendeele te verkleinen. De bemachtiging van den Kraton, hetzij deze verlaten was of niet, was voor ons prestige, voor de eer onzer wapens van het grootste belang, vooral na het échec dat we bij de 1ste expeditie geleden hadden. De trots des vijands was gebroken, het beroep op zijne onoverwinnelijkheid gelogenstraft — het verlies van zijn voornaamste bolwerk, zijn palladium, was voor hem een geweldige, onherstelbare slag. De woeste, strijdlustige Atjehneezen, die nog voor niemand den trotschen nek gebogen en eerst onlangs den gehaten vreemdeling uit hun land verdreven hadden, moesten thans wel erkennen, dat onze wapens krachtiger waren dan de hunnen. Zij moesten het tot hunnen bitteren spijt aanzien, hoe de Nederlandsche vlag wapperde boven het hooge geboomte van den Kraton en heinde en ver hunne nederlaag verkondigde. Het heiligdom, waaraan zich hunne geheele geschiedenis vastknoopte, dat eenmaal den trots uitmaakte hunner voorvaderen, de plaats waar de beenderen hunner oude, roemrijke vorsten begraven lagen, was voor hen verloren en in de macht van

een vreemden indringer. Waarlijk, hunne verbazing, woede en verbittering moeten grenzenloos geweest zijn!

Ieder ander volk in den Indischen Archipel zou gewis den moed verloren en zich aan het gezag van den machtigen blanken vijand onderworpen hebben. Niet alzoo echter het Atjehneesche!

De generaal van Swieten rekende er bepaald op, dat Atjeh zich na het verlies van den Kraton overwonnen zou achten, dat het den strijd opgeven en, zoo al niet dadelijk, dan toch binnen kort onze vredesvoorwaarden aannemen zou.

Hij vergiste zich echter schromelijk in zijn oordeel over het karakter van dit even dappere als vrijheidlievende volk. Zijne overwinning werd door hem overschat, alsof het een feit gold waarvan de beslissing des oorlogs alleen en onmiddellijk afhing.

De ondervinding, door hem bij andere Indische oorlogen opgedaan, bracht hem in Atjeh op een dwaalspoor en beheerschte al zijne verdere handelingen. De gevolgtrekking toch, dat de Atjehneezen doen zouden wat vroeger de Padris, de Balineezen, de Bonieren gedaan hadden, was onjuist.

Men kan geen enkel volk in den Ind. Archipel op één lijn stellen met het Atjehneesche, dat in woestheid, onstuimige dapperheid, doodsverachting, energie, vrijheidszin, krijgstalenten, bewapening enz. boven alle anderen uitmunt. Een volk, dat eene roemrijke geschiedenis had, dat eeuwen lang onafhankelijk geweest was en elken vreemdeling, hij mocht de Portugeesche, Spaansche, Nederlandsche of Engelsche vlag gevoerd hebben, uit zijn land had weten te houden; dat zich van de prille jeugd af in den wapenhandel oefende en steeds van den oorlog een spel maakte — zulk een volk was niet zoo gemakkelijk te onderwerpen of zoo spoedig tot de overtuiging te brengen dat het overwonnen was, al leed het ook aanvankelijk een zware nederlaag. De Atjehneezen vormden een vrij en krachtig volk, dat wel altijd door onderlinge veeten en oorlogen verdeeld werd, maar dat zich oogenblikkelijk als

één man vereenigde toen het gold den vaderlandschen bodem tegen den vreemden indringer te verdedigen, zij het zelfs tot het uiterste. Men heeft dit in het begin van 1874 niet willen begrijpen. De generaal van Swieten zag over het algemeen den toestand te gunstig in en hield weinig of geen rekening met het volkskarakter, dat toch uit de vroegere geschiedenis van Atjeh, en ook uit de jongste gebeurtenissen tijdens den oorlog, voldoende bekend was.

Het verlies van den Kraton had misschien wel voor een oogenblik den trots, maar geenszins den moed en den verderen tegenstand der Atjehneezen gebroken. Dit werd echter door den opperbevelhebber geheel anders opgevat. Hij meende gerechtigd te zijn tot de gevolgtrekking, dat met den val van den Kraton ook de oorlog geëindigd was. Waartoe dit onjuiste beginsel geleid heeft, zullen wij thans verder trachten na te gaan.

DERDE HOOFDSTUK.

Hoe te handelen na den val van den Kraton. — Het volkskarakter der Atjehneezen. — Voordeelen en mogelijkheid eener aanvallende tactiek. — De cholera te Penajoeng. — Verkenning der Atjeh-rivier bovenstrooms van den Kraton op 29 Januari. — Overlijden van den sultan van Atjeh. — Onze verhouding tot dat rijk. — Besluit tot eene blijvende vestiging. — Beteekenis van den Kraton uit een politiek oogpunt. — Doel onzer vestiging in verband met eene blokkade der kust.

De 24ste Januari 1874 was een hoogst merkwaardige dag in de geschiedenis van den Atjeh-oorlog, niet zoozeer om het feit zelf, dat toen voorviel, als wel om de gevolgen, die er uit zouden voortvloeien. De verdere loop van den oorlog toch hing geheel af van de wijze, waarop men nà den val van den Kraton te werk zou gaan. Er moest thans uitgemaakt worden of we onze overwinningen voortzetten en Atjeh verder door de kracht der wapens tot volkomen onderwerping dwingen zouden, dan wel of we tevreden konden zijn met het behaalde succes en, met de handen in den schoot, rustig de toekomst konden afwachten.

Tusschen deze beide stelsels moest de generaal van Swieten thans eene keuze doen; zijn doorzicht en beleid moesten beslissen, welken weg we verder tot bereiking van het voor-

gestelde doel te volgen hadden. Of die keuze was goed, of ze was verkeerd. In het laatste geval zou ze ons al spoedig tot een keerpunt voeren, waar de fortuin onze wapens vaarwel ging zeggen.

Het gezond verstand gaf als het ware vanzelf aan, dat stilstand tegenover een vijand als de Atjehneezen achteruitgang was, en dat men dus niet anders doen kon dan onmiddellijk de behaalde voordeelen, tot zekere grenzen, te vervolgen.

De optimistische denkbeelden echter van den opperbevelhebber behielden de overhand, zoodat weldra tot het staken der vijandelijkheden en het aannemen van het beginsel der afwachtende houding besloten werd.

Dit was de oorzaak, dat de oorlog met Atjeh zulk eene ongunstige wending nam, dat hij ons ontzettende offers kostte en tot den huidigen dag [1]) voortgewoed heeft.

Wel veranderde men later van stelsel, nadat men gezien had welke wrange vruchten het vroegere opgeleverd had, maar toen was het reeds te laat om nog goed te maken wat bedorven was. Het spreekwoord: „men moet het ijzer smeden als het warm is" gold hier in de hoogste mate.

Eene krachtig aanvallende tactiek had werkelijk, en misschien al in zeer korten tijd tot de volkomen nederlaag en de onderwerping van Atjeh kunnen leiden, doch dan had men onmiddellijk na de verovering van den Kraton daartoe moeten overgaan.

Eene der moeilijkste zaken van den oorlog is, om van eene behaalde overwinning de juiste en beste partij te trekken. Weinig aanvoerders hebben die kunst bij uitnemendheid verstaan, en toch wordt ze ten zeerste vereischt om op de snelste wijze tot eene beslissende uitkomst te geraken. De inneming van den Kraton te Atjeh was inderdaad voor ons eene zeer belangrijke overwinning, maar de beteekenis

---

[1]) 1878.

van dat feit ging grootendeels verloren, toen men er verder geen nuttig gebruik van wist te maken.

De Atjehneezen waren door het geleden verlies wel moreel geschokt, maar daar zij tijdig den Kraton ontruimd hadden, konden zij ons evenveel strijders tegenover stellen als vroeger — bij zulk een energiek volk duurt de indruk eener nederlaag niet lang. Het bezat nog tallooze hulpmiddelen, om den strijd tegen ons met hoop op goed gevolg te kunnen volhouden. Er heerschte te Atjeh geen gebrek aan wapens, munitie of levensmiddelen. De bevolking was talrijk, vastberaden en vol moed; zij wanhoopte volstrekt niet aan eene voor haar gunstige wending van den oorlog en was bewust van hare kracht. Zij had bovendien weinig te verliezen; want in Atjeh was de mindere man zeer arm, daar hij geen waarborg had te behouden wat hij bezat. Er bestond slechts één zaak die hem boven alles dierbaar was, namelijk zijne vrijheid; om die te behouden, zou hij gaarne alles, ook zijn leven opofferen.

Hooghartig en trotsch als de Atjehneezen zijn, wilden ze niet erkennen, dat zij in den strijd tegen de Nederlanders overwonnen waren; zij zouden dit ook nimmer toegeven, zoolang ze nog de wapens voeren konden en meester bleven in hunne versterkte kampongs, bosschen en wildernissen. Tot nog toe hadden zij slechts een kleine strook lands verloren; verreweg het grootste en voornaamste gedeelte van hun gebied was nog in hun bezit. Waarom zouden zij dus den moed laten zakken en den strijd opgeven? Liever wilden zij tot het uiterste volhouden dan te buigen voor den vreemdeling. Van onderwerping kon geen sprake zijn vóór al hunne hulpmiddelen uitgeput waren en tegenstand niet meer mogelijk was. Eere wien eere toekomt!

Men moge van de Atjehneezen zeggen wat men wil, hen voor roovers uitmaken en hun tal van kwade eigenschappen toeschrijven; maar zeker is het, dat ze aan de wereld een schitterend voorbeeld geven van wat een volk vermag dat zijne

onafhankelijkheid wil bewaren. Voor hunne betoonde dapperheid, energie en vaderlandsliefde verdienen zij ongetwijfeld achting en bewondering.

Zulk een volk was door geene holle phrasen, proclamatiën of fraaie beloften tot onderhandelingen over te halen, veel minder tot onderwerping te brengen; het was alleen te buigen door de kracht der wapens, en daarom had men, na de inname van den Kraton, den oorlog met de meeste kracht moeten voortzetten. De schrik voor onze wapens zat er toen nog ter deege bij den vijand in. Het geheele land lag als het ware voor ons open; onze macht was zeer aanzienlijk de geest der troepen uitmuntend. Onze hulpmiddelen waren in alle opzichten voldoende, en wat er nog aan mocht ontbreken, kon in korten tijd van elders aangevoerd worden. De opperbevelhebber bezat de meest uitgebreide volmacht en een onbepaald crediet; hij werd in zijne handelingen door niets gebonden of belemmerd; wat hij noodig oordeelde en aanvroeg, werd hem onmiddellijk verstrekt, geheel in tegenstelling met wat meestal op vroegere expeditiën geschiedde, waarbij den aanvoerders weinig vrijheid gelaten werd en zij zich met de voorhanden middelen maar behelpen moesten zooals zij het best konden. Nimmer is wellicht in Indië een bevelhebber onder zulke gunstige omstandigheden en met zulk eene onbeperkte macht te velde opgetreden als de generaal van Swieten in Atjeh.

Er was alzoo niets wat hem had behoeven te weerhouden na den 24sten Januari aanvallend te werk te gaan, indien hij dit gewild en het met zijne inzichten gestrookt had. Hoogst waarschijnlijk waren onze troepen alsdan snel en zegevierend tot in het hart van Atjeh doorgedrongen. De Atjehneezen zouden geen tijd gehad hebben hunne kampongs te versterken en hunne terreinen ontoegankelijk te maken, zooals later gebeurde; met al hunne dapperheid en volharding waren zij toch niet in staat geweest ernstigen tegenstand te bieden, want in het open veld konden zij zich onmogelijk met ons meten.

Wanneer dan na korten tijd het voornaamste gedeelte van Atjeh's grondgebied door ons bemachtigd en bezet was, zou er alle kans bestaan hebben dat de bevolking het hopelooze van den strijd ingezien en zich aan ons gezag onderworpen had.

Een tocht door het binnenland tot aan den voet van het gebergte ware in geenen deele ondoenlijk geweest. Natuurlijk zouden er bezwaren bestaan hebben met betrekking tot de voeding en verpleging der troepen, het aanvoeren van munitie, de verzorging van zieken en gewonden enz., maar ze waren volstrekt niet van overwegenden aard.

De tocht van den generaal Pel in het begin van 1876 heeft dit volkomen bewezen, hoewel toen de hulpmiddelen geringer en de omstandigheden ongunstiger waren. Men kan in een dergelijk geval alles, wanneer men het ernstig wil.

De afstanden hebben in de vallei van Atjeh niet veel te beteekenen; het terrein is wel dicht begroeid, doch de bodem is over het algemeen vast en lang niet zoo moerassig of met breede rivieren doorsneden als de meeste andere kustlanden van den Archipel, waar we zoo dikwijls oorlog hebben moeten voeren.

Onze troepen verlangden na den val van den Kraton niets liever, dan om verder tegen den vijand ten strijde te trekken. De afmattende, geestdoodende garnizoensdienst en vooral het werken aan den Kraton waren hun een gruwel.

Het bivouak te Penajoeng, waar duizenden menschen op elkander gehoopt waren, was een hoogst onaangenaam, onzindelijk en ongezond verblijf; hetzelfde kon van de Mesigit en van den Kraton gezegd worden. Te Penajoeng woedde de cholera in hevige mate; de troepen en koelies werden door die vreeslijke ziekte letterlijk gedecimeerd. Verandering van lucht en verspreiding waren de eenige middelen, die met vrucht aangewend konden worden om de ziekte te stuiten, doch zij werd integendeel door allerlei oorzaken in de hand gewerkt. Het ware hoogst wenschelijk geweest de gezonde manschappen zoo spoedig mogelijk van de zieken af te zon-

deren door hen of tegen den vijand aan te voeren, of elders in gezonde en hooger gelegen streken over te brengen. Een tocht door het rijkste en voornaamste gedeelte van Atjeh ware voor de troepen de meest gewenschte en heilzame afleiding geweest. De scherpste gevechten met den vijand, aangenomen al dat deze krachtigen tegenstand bood, konden ons op verre na niet zoovele verliezen berokkenen als het afmattend en doodend verblijf in het pesthol Penajoeng, waar de menschen wegsmolten als sneeuw voor de zon.

Een actief optreden tegen den vijand zou onze soldaten in eene opgewekte stemming gehouden hebben, terwijl nu hun moreel op allerlei wijzen geknakt werd. De dienst was door de menigvuldige wachten en corveeën hoogst bezwarend; de voeding onvoldoende en somtijds bepaald slecht; de ligging zeer gebrekkig, zoodat de troepen in hunne ellendige hutten, waar ze maanden lang in verblijven moesten, niet eens tegen den regen beschut waren.

Op eene expeditie in Indië, waar het klimaat zoo afmattend is, en de hulpmiddelen zoo gering zijn, wordt gewoonlijk veel ellende en ontbering geleden; doch men beklaagt er zich niet over zoolang men tegen den vijand ageert, omdat men weet dat het niet anders kan. Wanneer men echter geruimen tijd werkeloos moet blijven en de geest geen afleiding geniet, dan verdraagt men veel minder goed de ongemakken van den oorlog en de stemming wordt gedrukt.

In de eerste weken na de verovering van den Kraton scheen de overtuiging van den generaal van Swieten omtrent het te volgen stelsel nog niet bepaald gevestigd te zijn. Hij ging althans enkele malen offensief te werk, zonder echter die operatiën met kracht door te zetten.

Reeds den 27sten Januari konden we de ondervinding opdoen, dat de vijand zich in de onmiddellijke nabijheid van den Kraton ophield en zijne macht nog volstrekt niet gebroken was. Een paar bataljons, die uitgezonden waren om het ter-

rein buiten den Kraton te verkennen, werden al spoedig in gevecht gewikkeld en verloren eenige dooden en gekwetsten. De vijand vertoonde zich aan alle kanten en vuurde er wakker op los; blijkbaar was hij door het op den 24sten geleden verlies niet ontmoedigd. Na eenige huizen verbrand te hebben, keerden onze troepen binnen het bivouak terug. De verkenning had zich niet ver uitgestrekt, maar ons toch geleerd dat de vijand in de nabijheid was en we op onze hoede moesten zijn.

Den 29sten Januari rukte weder eene colonne uit van 2 bataljons infanterie met eene batterij veld-artillerie, om den linkeroever der Atjeh-rivier, stroomopwaarts van den Kraton, te verkennen; men rekende daarbij geen ernstigen tegenstand te zullen ontmoeten. De generaals van Swieten en Verspijck, vergezeld van hunnen staf, maakten dezen tocht mede. Tegen verwachting stuitte de colonne al spoedig op den vijand, die zich, waarschijnlijk ter hoogte van Lampoe Idjoe, in de huizen of achter haastig opgeworpen versterkingen genesteld had en ons ditmaal hardnekkig den doortocht betwistte. Van verschillende zijden, ook van den tegenovergestelden rivier-oever, werden onze troepen hevig beschoten. Voor eene kreek, die moeilijk over te trekken was en wier ééne oever door eene versterking gedekt werd, stootten we bepaald het hoofd. De artillerie had spoedig al hare munitie verbruikt. Het baatte niet, of men al nieuwe troepen uit den Kraton liet aanrukken en de positie andermaal in front aanviel. De vijand verdedigde zich zóó krachtig, dat de generaal van Swieten besloot den strijd op te geven en onverrichter zake terug te trekken. Niettegenstaande onze macht vrij aanzienlijk geweest was, hadden we toch eene nederlaag geleden, want de vijand had zijne stelling behouden en het gevecht kostte het leven aan 2 officieren, terwijl ruim 20 minderen gedood of gewond werden.

De indruk, door dezen strijd teweeggebracht, was zeer ongunstig. Men begreep niet dat een treffen met den vijand in de onmiddellijke nabijheid van den Kraton tot een échec

had kunnen leiden en we onzen aanval niet met meer kracht doorgezet hadden. Toen eenmaal het gevecht begonnen was, had men niet meer mogen dulden dat de vijand zich in zijne positiën handhaafde, al had men aanvankelijk ook slechts eene verkenning op het oog gehad. De Atjehneezen moesten zich nu wel de overwinning toeschrijven, waardoor hun vertrouwen herleefde en hun overmoed weldra in niet geringe mate steeg.

Bij de verkenning op den 29sten Januari hadden we de fout begaan van slechts aan één zijde, in plaats van langs de beide oevers der rivier te opereeren; dientengevolge kon de vijand ons steeds ongestraft in de linkerflank beschieten, daar hij door de struiken op den rechteroever volkomen aan het gezicht onttrokken en gedekt was.

We wisten thans met zekerheid, dat de Atjehneezen zich op niet meer dan een kwartier-uur afstands buiten de zuider- en ooster-facen van den Kraton genesteld hadden en we hen dáár alzoo konden aantreffen. In stede nu van krachtige pogingen aan te wenden om het omliggende terrein van vijanden te zuiveren en daardoor aan de bezetting van den Kraton rust en veiligheid te verschaffen, lieten we kalm toe, dat er vlak in onze nabijheid versterkingen werden opgeworpen en de Atjehneezen ons meer en meer naderden.

Op den 29sten Januari werd onze krijgsmacht aanzienlijk versterkt door de aankomst van het bataljon Barissans van Madura. Ofschoon het gehalte dezer inlandsche troepen, tegenover een vijand als de Atjehneezen, van zeer twijfelachtigen aard was, zoo konden de Barissans toch nuttig gebruikt worden tot het bezetten der wachten en het verrichten van vele werkzaamheden, die anders ten laste der geregelde troepen zouden gekomen zijn. Deze laatsten bleven dus beschikbaar om tegen den vijand te ageeren, wanneer men dit noodig geoordeeld had.

Den 1sten Februari kwam ook het 6de bataljon Infanterie ter reede aan, zoodat nu eindelijk de geheele vroeger te Padang achtergelaten brigade met de hoofdwacht in Atjeh

vereenigd was. Er waren dus troepen genoeg beschikbaar om krachtig offensief te werk te gaan, maar men verkoos dit niet en bezigde hen tot andere doeleinden.

Het overlijden van den jeugdigen sultan van Atjeh was uit een politiek oogpunt in ons voordeel, daar onze verhouding tot dat rijk thans vastgesteld kon worden. Er bestond nu geen gevestigd bestuur meer, waarmede men onderhandelingen kon aanknoopen; geen der rijksgrooten had gezag of invloed genoeg, om zich algemeen door de bevolking te doen gehoorzamen of de verschillende partijen te beheerschen.

Het Nederlandsche gouvernement wilde zich de keuze van een nieuwen sultan niet laten welgevallen, zoolang de oorlogstoestand duurde. Bij proclamatie werd alzoo aan de bevolking bekend gemaakt, dat de Indische regeering voorloopig zelve het opperbestuur over het rijk van Atjeh zou aanvaarden. In de eerste dagen van Februari werd deze aangelegenheid langs telegraphischen weg tusschen den generaal van Swieten en den minister van Koloniën besproken, terwijl tevens besloten werd tot eene blijvende vestiging in Atjeh.

Nu er geen sultan meer bestond en we met eene geduchte macht als overwinnaars te midden van het vijandelijk gebied stonden, was werkelijk de gelegenheid gunstig om aan het onafhanklijke volksbestaan van Atjeh een einde te maken — dit werd ook door ons belang gebiedend gevorderd. Of men al dadelijk eene volkomen annexatie van dat rijk op het oog had, moet betwijfeld worden. In geen geval mocht Atjeh meer als zelfstandige mogendheid kunnen optreden; het moest onze suprematie erkennen, onzen wil opvolgen en onschadelijk gemaakt worden.

De oorlog had van onze zijde groote offers vereischt; met veel inspanning en na eerst een gevoelig échec geleden te hebben, hadden we den Kraton, 's vijands hoofdversterking, veroverd. Nederland was daarna volkomen gerechtigd om Atjeh aan zijn gezag te onderwerpen, of het zoodanige voorwaarden op te leggen dat een vreedzame toekomst er door gewaar-

borgd werd. Deed men dit niet, toonde men zich zwak of toegevend, nam men geene krachtige maatregelen om den toestand steeds ten volle te beheerschen, dan leed het geen twijfel of er zouden weldra opnieuw verwikkelingen met Atjeh ontstaan, die ons andermaal een geduchten oorlog op den hals konden halen. Eene valsche, voortdurend gespannen verhouding tot dat rijk moest voor de toekomst vermeden worden, daartoe was het volstrekt noodig dat ons gezag er krachtig en voor altijd gevestigd en alle vreemde inmenging zorgvuldig geweerd werd.

Nu deed zich evenwel de vraag voor: hoe dit beginsel in de werkelijkheid toegepast moest worden, wat men door eene blijvende vestiging te verstaan had? Het denkbeeld toch was zeer rekbaar en kon op verschillende wijze opgevat worden. Uit den aard der zaak en volgens de regels van het gezond verstand kon, tegenover een volk als de Atjehneezen, alleen eene vestiging op groote schaal in aanmerking komen, wilde zij kans hebben om aan hare bestemming te beantwoorden. Zij moest doelmatig ingericht, volkomen veilig zijn en zich krachtig naar buiten kunnen doen gelden. Wij zullen later zien in hoeverre onze primitieve vestiging aan deze eischen voldeed. Bevorens wenschen wij nog in enkele beschouwingen te treden omtrent den algemeenen toestand in Atjeh na den 24sten Januari.

Wij hebben reeds gezegd dat de verovering van den Kraton ons meer een moreel dan een materieel voordeel aanbracht. Behalve eenige bronzen vuurmonden en grafmonumenten bevatte 's vijands hoofdversterking niets van waarde. Die oude verblijfplaats der sultans had letterlijk alles van haren vroegeren luister verloren en was grootendeels in eene wildernis herschapen. De enkele, bouwvallige huizen, die er nog stonden, getuigden van diep verval; alleen sommige graven vertoonden nog sporen van grootheid, maar over het algemeen maakte de Kraton een hoogst treurigen indruk. Als versterking was haar verlies natuurlijk voor den vijand van het

hoogste belang, doch overigens was het duidelijk dat de Atjehneezen er niet genoeg waarde aan konden hechten om zich ontmoedigd, veel minder overwonnen te gevoelen. Er bestond dus voor hen geene reden om de wapens neer te leggen en onderhandelingen met ons aan te knoopen; daartoe was de tijd nog lang niet aangebroken. De Kraton was volstrekt geen hoofdplaats, die over het lot van een rijk beslissen kon, zooals bijv. Londen of Parijs; hij was evenmin het hart van Atjeh, waarvan al de levenskracht uitging. Die kracht zat uitsluitend in de bevolking, in haar energieken, ontembaren en vrijheidlievenden aard. Zoolang zij de wapens voeren kon, behoefde men zich geene illusiën over hare gezindheid te maken, noch gunstige verwachtingen over de toekomst te koesteren.

Er zijn wel is waar in Indië voorbeelden genoeg geweest van volken, die zich aan ons gezag onderworpen hebben, alleen ten gevolge onzer vestiging in hun gebied; maar de Atjehneezen waren uit eene geheel bijzondere stof gekneed, waarmede niet veel aan te vangen was. Men zou hen nimmer kunnen bedwingen door het aanwenden van passieve middelen, zooals het bezetten van enkele vaste punten, het fnuiken van hun handel enz.; alleen door de kracht der wapens waren zij tot de erkenning onzer meerderheid te brengen.

Eene blokkade der kust kon voorzeker den handel der Atjehneezen vernietigen en het invoeren, op groote schaal, van opium, wapens, buskruit en andere oorlogsbehoeften beletten, doch dan diende zij met de meeste zorg en volkomenheid toegepast en gehandhaafd te worden.

Om echter zulk eene uitgestrekte kust als die van Atjeh met onderhoorige staten zóó streng te blokkeeren dat niets in- of uitgevoerd kon worden, was zeer bezwaarlijk en ging, althans destijds, de krachten onzer marine ver te boven. Bovendien was het kruisen of station houden op de kust gedurende den kwaden moesson gevaarlijk en voor de bemanning der schepen bijna niet uit te houden.

Eene blokkade, aangenomen al dat zij op den duur door de vreemde mogendheden, met name Engeland of Amerika, erkend werd, kon den Atjehneezen dus wel veel kwaad doen, doch niet in die mate dat zij hunne onderwerping ten gevolge moest hebben, anders ware dit zeker het eenvoudigste en minst kostbare middel geweest.

Atjeh had een zeer rijken en vruchtbaren bodem; het bezat meer hulpbronnen dan wij vermoeden konden en behoefde, als het er op aankwam, maar weinig van buiten te ontvangen. De bevolking was zeer sober van aard en behielp zich gemakkelijk met het hoog noodige; gewoon zijnde onderling strijd te voeren bezat bijna iedere Atjehnees zijne eigene wapens. Toen de verhouding met de Nederlandsch-Indische regeering gespannen werd en de oorlog dreigde uit te barsten, werd eene groote hoeveelheid geweren, buskruit en munitie van Penang en Singapore, waar veel handel in oorlogsbehoeften gedreven wordt, ingevoerd. Ook na het mislukken der 1ste expeditie waren de Atjehneezen maanden lang in de gelegenheid geweest zich ruimschoots van alle benoodigdheden te voorzien. We hebben dit later tot ons groot nadeel ondervonden, want het bleek in den oorlog nimmer dat er bij den vijand gebrek heerschte aan wapens of munitie. Ook levensmiddelen, zooals rijst, visch, groenten, vruchten enz. bezat hij in ruime mate. Een land, zoo vruchtbaar als Atjeh, is onmogelijk uit te hongeren zoolang de bevolking ongestoord hare voornaamste rijstvelden bebouwen of nieuwe aanleggen kan. Daarom kon eene blokkade wel invloed uitoefenen op de algemeene welvaart, maar geen bepaald gebrek aan de eerste levensbehoeften doen ontstaan. Om tot de onderwerping van Atjeh te kunnen leiden, moest zij gepaard gaan met eene vestiging onzer troepen aan den vasten wal en wel in uitgebreiden en zeer actieven zin.

Het deed er weinig toe of men den Kraton dan wel eenig ander punt tot hoofdzetel dier vestiging bestemde. Tactische en geene politieke beweegredenen hadden omtrent die keuze

moeten beslissen. Wanneer we eene gunstig gelegen, goed aangelegde versterking bezaten, moest het niet onze bedoeling zijn ons daarin op te sluiten en eene geheel passieve houding aan te nemen, maar wel om den vijand binnen een zekeren kring zooveel mogelijk afbreuk te doen. Het had een hoofdvereischte onzer vestiging behooren te zijn, dat we daarin ten allen tijde eene voldoende mobiele strijdmacht ter beschikking hadden, ten einde daarmede, als het noodig of de kans schoon was, met kracht en snelheid te kunnen ageeren. De vijand moest steeds in onrust en spanning gehouden en, waar hij ons het minst verwachtte, overvallen kunnen worden. Alleen wanneer we hem het leven geducht lastig maakten en hem allengs van zijne voornaamste hulpmiddelen beroofden, konden we ons met de hoop vleien dat er weldra een einde aan den oorlog zou komen. Deden we echter niets, vergenoegden we ons met een strookje lands te bezetten en daar rustig de toekomst af te wachten — lieten we toe dat de Atjehneezen ongestoord hunne sawahs bebouwden, hun land tot verdediging inrichtten en hunne strijdkrachten regelden, dan bedierven we onze eigen zaak en droegen we zelf de schuld wanneer de oorlog tot in het oneindige voortduurde.

VIERDE HOOFDSTUK.

Het terugzenden van het achterlaadgeschut en eene compagnie vesting-artillerie naar Java. — Onvruchtbare tochten naar Bital en Ketapang Doewa op 12 en 15 Februari. — Het werken met schop en spade. — Houding der Atjehneezen. — Het padi-snijden op de sawah van Langkroek. — Vijandelijke demonstratie tegen Penajoeng, 11 April. — Hevige strijd op den 16den April te Lampoe Oek. — Majoor Romswinckel. — Hoe de generaal van Swieten het gebeurde opnam. — Gevolgen van het geleden échec.

Een eerste maatregel, waardoor de generaal van Swieten openlijk te kennen gaf dat hij den oorlog met Atjeh als geëindigd beschouwde, bestond in het terugzenden naar Java van een der beide compagnieën vesting-artillerie met een groot gedeelte van het materieel, dat tot het beleg van den Kraton gediend had en thans niet meer noodig geoordeeld werd. Daaronder waren ook de achterlaadkanonnen van 12 c.M. begrepen, die voor het eerst in Indië gebezigd waren en uitstekende diensten bewezen hadden.

Wat den opperbevelhebber bewoog zich zoo ontijdig en onnoodig te ontdoen van het beste geschut dat hij bezat, valt moeilijk te beslissen. Het kon te Batavia tot niets dienen, terwijl het in Atjeh tot de bewapening van den Kraton bij uitnemendheid geschikt was, wegens de juistheid van het schot,

de groote dracht, de zeer gemakkelijke wijze van laden en vooral de zekerheid van het springen der granaten, tegen welk doel en op welk terrein ook aangewend. De achterlaadkanonnen waren wel hoofdzakelijk uit Nederland naar Atjeh gezonden om er mede tegen den Kraton te ageeren, maar er bestond geene enkele geldige reden om die vuurmonden onmiddellijk af te danken, toen 's vijands hoofdversterking ingenomen was.

Met het oog op de vele en belangrijke werkzaamheden, welke de vestingartillerie te verrichten had tot het overbrengen van materieel, het maken van emplacementen voor het geschut en het bewapenen van den Kraton, was het zeker vreemd eene compagnie te doen vertrekken op een oogenblik dat men haar het meest noodig had, te meer omdat de krachten van het overblijvend personeel reeds veel geleden hadden en het aantal zieken met den dag toenam.

Alvorens de generaal van Swieten voor goed eene geheel passieve houding tegenover den vijand aannam, ging hij nog tweemaal aanvallend te werk en wel op den 12den en den 15den Februari.

Waartoe eigenlijk die beruchte tochten naar Bital en Ketapang Doewa gediend hebben, is steeds raadselachtig gebleven. Zij kostten ons, even als vroeger te Lemboe op de Kerstdagen van het jaar 1873, hoogst aanzienlijke offers, zonder ons eenig blijvend voordeel op te leveren. Men moet zich dikwijls in den oorlog opofferingen getroosten als ze onvermijdelijk zijn; maar wanneer het niet volstrekt noodig is en men geen bepaald doel op 't oog heeft, mag men het leven zijner soldaten niet in de waagschaal stellen.

De beide genoemde kampongs, die in Z. W. richting op ongeveer een uur gaans van den Kraton lagen, werden na hevigen tegenstand genomen, doch oogenblikkelijk weder prijs gegeven zonder dat een enkel huis verbrand of eenige bezitting van den vijand vernield mocht worden. Als op een exercitieterrein waren onze bataljons in linie over de open sawahs tegen den boschrand, waarachter de Atjehneezen ver-

scholen lagen, opgerukt. Niettegenstaande het moorddadige vuur des vijands, drongen onze dappere, flink aangevoerde soldaten steeds verder over de vlakte voort, tot zij zich eindelijk stormenderhand van den kampong-rand meester maakten. De Atjehneezen werden uit al hunne stellingen verdreven en lieten verscheidene dooden op het slagveld liggen; ook wij leden echter zware verliezen.

Bital en Ketapang Doewa waren zeer voorname kampongs, waartoe vele fraaie huizen, tuinen en vruchtbare rijstvelden behoorden. Alles viel in onze handen, zoodat we werkelijk een hoogst belangrijk voordeel behaald hadden, mits we er gebruik van maakten om ons op het veroverde terrein te vestigen en van daar uit den vijand verder afbreuk te doen. Wat baatte ons echter die overwinning, die bloedige tweedaagsche strijd, waarbij zoovelen onzer dapperen vielen, toen het door ons bezette gebied onmiddellijk weder verlaten werd, zonder dat de vijand eenig noemenswaardig materieel verlies leed?

Wanneer het alleen de bedoeling geweest ware den Atjehneezen eene gevoelige les te geven, dan had men zich daartoe niet zoover behoeven te verwijderen en beter gehandeld met den onmiddellijken omtrek van den Kraton, de toekomstige hoofdplaats onzer vestiging, waar het van vijanden wemelde, te zuiveren.

De tocht naar Bital op den 12den Februari geschiedde voornamelijk op verzoek van Toekoe Nek, het opperhoofd van Marassa, die na de inneming van den Kraton zijne onderwerping had aangeboden en nu bevreesd was voor een inval van de Atjehneezen in zijn gebied. We hadden dus voor het oogenblik niet veel nut van dezen bondgenoot, die zelf bescherming behoefde en onze hulp tegen zijne buren inriep. We waren echter zedelijk verplicht hem den verlangden steun te verleenen. Nadat Bital door ons veroverd was, werd de kampong door het volk van Marassa bezet. Het sprak echter vanzelf dat, toen onze troepen des avonds naar het bivouak te

Penajoeng terugkeerden, de Atjehneezen dadelijk weder van alle kanten kwamen opdagen en de Marassanen in minder dan geen tijd naar hun eigen gebied terugdreven. Hetzelfde had 3 dagen later te Ketapang Doewa plaats, maar toen was de strijd veel heviger en ons verlies aanmerkelijk grooter. Ook die tocht geschiedde ter wille van Marassa, doch was even onvruchtbaar als de voorgaande, daar onze bondgenooten zich zonder ons onmogelijk in de veroverde kampong staande konden houden en hals over kop terug moesten trekken.

Indien onze hulp voor Toekoe Nek van blijvend nut had willen zijn, dan hadden we ons in het naburige vijandelijke gebied op eenig geschikt punt moeten vestigen. Het terrein was in de omgeving van Ketapang Doewa hoog en bijzonder geschikt tot het aanleggen van een post, die niet alleen den Kraton van de westzijde lucht zou gegeven hebben, maar ook het gebied van Marassa, dat voor ons van zooveel gewicht was, omdat het ons de vrije gemeenschap met de zee verzekerde, kon beschermen.

Bovendien zou de vijand verscheidene voorname kampongs en prachtige rijstvelden, waar hij groote waarde aan hechtte, verloren hebben.

Eene uitbreiding onzer stelling lag echter niet in de plannen van den generaal van Swieten. Daarom mochten onze duur gekochte overwinningen geene vruchten dragen en werd alles ongeschonden aan den vijand teruggegeven, wat we hem ontnomen hadden. Wanneer men ten minste nog Bital, Soerian, Lamtermin, Ketapang Doewa en andere kampongs, die in onze macht geweest waren, in de asch gelegd had, dan ware den vijand een hoogst gevoelig verlies toegebracht en zou hij die streek waarschijnlijk verlaten hebben, in stede van er zich geducht te versterken, zooals later gebeurde. De offers, door ons op den 12den en 15den Februari gebracht, zouden dan niet geheel nutteloos, maar in vele opzichten gerechtvaardigd geweest zijn. Er was echter streng gelast geen enkel huis of eenig eigendom der Atjehneezen te beschadigen, veel minder

te vernielen. Zulk eene handelwijze moge in een beschaafd land al voor hoogst edelmoedig en humaan doorgaan, maar tegenover een barbaarsch volk, dat zich niet ontzien had onze afgezanten op gruwzame wijze te vermoorden, was zij gewis niet verstandig of practisch. De Atjehneezen begrepen niets van onze welwillendheid ten hunnen opzichte en maakten er steeds dankbaar gebruik van om ons zooveel mogelijk te benadeelen.

Het was zeer natuurlijk dat de generaal van Swieten aan Toekoe Nek hulp verleende tegen de hoofden der aangrenzende VI Moekims, al strookte dit ook niet met de afwachtende houding, die hij wenschte aan te nemen, want hij kon zijn eenigen bondgenoot toch moeilijk in den steek laten. Maar die hulp had dan ook afdoend en duurzaam moeten zijn door het aanleggen van een beschermenden post in of buiten het gebied van Marassa. Daar we dit niet deden en onze bemoeiing alleen ten gevolge had, dat we twee keeren als het ware met het hoofd tegen den muur liepen zonder ons zelven of onzen bondgenoot te baten, zoo kunnen de zware offers, door ons op den 12den en 15den Februari gebracht, niet als behoorlijk gerechtvaardigd beschouwd worden.

Men beging eene tactische fout bij de tochten naar Bital en Ketapang Doewa door alleen in front aan te vallen en veel meer troepen te bezigen dan noodig was. Zoo werden bij den aanval op laatstgenoemde kampong zes halve bataljons infanterie, benevens de artillerie en cavallerie op eene open sawah aan het moordend vuur des vijands uit den boschrand blootgesteld. Zulk eene voor Indië zeer aanzienlijke macht was zelfs tegen een vijand als de Atjehneezen geheel overbodig, ten minste voor het doel dat men zich den 15den Februari voorgesteld had. Het is nadeelig op de zoo bedekte terreinen van Atjeh met al te sterke colonnes te ageeren. Men kan zijne krachten toch niet behoorlijk aanwenden; het verband tusschen de verschillende afdeelingen gaat verloren; het overzicht wordt voor den bevelhebber zeer moeilijk; de

eindelooze sleep van koelies en bagage geeft aanleiding tot groote bezwaren, verwarring en oponthoud. Men loopt elkander in den weg; gewoonlijk kan maar een klein gedeelte der troepen rechtstreeks tegen den vijand ageeren, terwijl de overigen dan slechts als schijf en kogelvanger dienen.

In latere tijden werden in Atjeh, zelfs voor de meest belangrijke ondernemingen, nimmer meer dan een paar halve bataljons infanterie met eene batterij van 2 of 3 sectiën artillerie gebezigd, en deze macht bleek bij elke gelegenheid, waar zij goed aangevoerd werd, ruim voldoende te zijn.

Na den 15den Februari werd het zwaard voor goed door den generaal van Swieten in de scheede gestoken en het beginsel der afwachtende houding ten strengste toegepast. Geen vechten meer met den vijand, maar „werken met schop en spade" was thans de leus geworden.

De overtollige elementen, die in het kader van het nieuwe stelsel niet meer pasten, werden van het tooneel des oorlogs verwijderd. Weinige dagen na het vertrek der compagnie vesting-artillerie werden de Javaansche hulptroepen der prinsen Mangkoe Negoro en Pakoe Alam, benevens eene veld-batterij naar Java teruggezonden. Ruim 2 maanden lang werd nu met alle beschikbare krachten gewerkt om den Kraton tot hoofdzetel onzer vestiging in te richten en in staat van verdediging te stellen. Tevens werd begonnen aan den bouw van eene versterking te Penajoeng (eene vierkante gebastionneerde redoute) en het verbeteren der zoogenaamde marine-benteng, een post aan den rechteroever der Atjeh-rivier, ongeveer halfweg tusschen de monding en ons bivouak. Wij behoeven in geene bijzonderheden te treden omtrent de vele werkzaamheden, welke door de drie wapens verricht moesten worden om onze vestiging in Atjeh tot stand te brengen.

Met het fort te Penajoeng en de kleine marine-benteng kwam men spoedig genoeg gereed, maar de Kraton vorderde een zwaren, veel omvattenden arbeid, die onmogelijk vóór het

in de maand April vastgestelde vertrek der hoofdmacht geëindigd kon zijn.

Men was eerst voornemens geweest den Kraton in twee deelen te splitsen. Het noordelijk gedeelte zou meer bijzonder versterkt en bestemd worden voor eene vaste bezetting. Het zuidelijk deel moest dienen tot verblijf eener mobiele colonne en zou geheel van de aangrenzende versterking afgezonderd worden. Ook zou de linkeroever der Kroeng-Daroe van af den steenen scheidingsmuur tot aan de poort van den Kraton van eene hooge palissadeering voorzien worden, zoodat de rechteroever tot aan de borstwering der ooster-face buiten de versterking zou vallen. Nadat er eenigen tijd volgens dit plan doorgewerkt was, veranderde men weder van inzicht en besloot men nu om den geheelen Kraton, volgens zijn oorspronkelijk tracé, aan beide oevers de K. Daroe, tot versterking en permanent verblijf van troepen in te richten, terwijl ook Kota Goenoengan (in de wandeling K. Podjoet genaamd) buiten de wester-face, en Pakan Atjeh, aan de rivier, bezet zouden blijven.

De soldaten, die beurtelings op vaste uren van den dag in de brandende zon de schop moesten hanteeren, verrichtten dien arbied met veel tegenzin, vooral de Europeanen. De officieren, die het opzicht bij het werk voerden, hadden steeds groote moeite hen aan den gang te houden; nauw zagen de werkers de kans schoon, of zij staken de spade in den grond en rustten uit in de kruiwagens of in de schaduw der boomen. Er was eene aanzienlijke hoeveelheid aarde te verwerken, zoo voor de borstweringen, als om het terrein gelijk te maken, kuilen of lage gedeelten aan te vullen enz. Het is eene algemeen erkende zaak, dat zulk een arbeid in een tropisch klimaat ten hoogste ongezond en afmattend is. De soldaat getroost zich op eene Indische expeditie gaarne alle denkbare ongemakken en ontberingen; men kan hem vele dagen achter elkander laten marcheeren en vechten, maar men moet hem niet te lang kwellen met het gebruik van schop

en kruiwagen. In Europa, waar de luchtgesteldheid gematigd of koel is en als het ware tot werken aanspoort, kan men zonder bezwaar een aanhoudenden schansarbeid van de troepen vorderen; dat werk zal meestal met lust en ijver verricht worden. In Indië echter moet men rekening houden met de brandende hitte en zooveel mogelijk vermijden den Europeaan aarde te doen verwerken. Hij ademt daarbij allerlei schadelijke dampen in, terwijl de inspanning op den duur zijne krachten uitput. Men beproeve slechts om met de schop of den kruiwagen te werken onder eene temperatuur van meer dan 100° F. in de felle zon, en dat verscheidene uren daags, bij eene gebrekkige, krachtelooze voeding!

Weken en maanden achter elkander moesten de troepen binnen den Kraton allerlei arbeid verrichten, die veel beter en spoediger door inlandsche koelies en werklieden te doen, geweest ware. Men behoefde daartoe geenszins soldaten te bezigen, vooral met het oog op de vele en gevaarlijke ziekten, welke onder hen heerschten. Met geld en goede woorden had men, van Java, Penang of Singapore zooveel inlanders en vooral Chineezen kunnen verkrijgen als men verkoos.

De troepen waren dan gespaard en beschikbaar gebleven om tegen den vijand te ageeren of om het terrein rondom den Kraton tot op kanonschot afstands op te ruimen, ten einde naar alle zijden vrij uit te kunnen zien. Het ware vrij wat beter geweest den soldaat, in stede van de spade, het kapmes in de hand te geven om daarmede het dichte geboomte en struikgewas te vellen, dat buiten de zuider- en ooster-facen tot tegen den voet der borstwering groeide en niet alleen alle vuuruitwerking belette, maar den Kraton ook aan het groote gevaar van overrompeling blootstelde. Dit zou voorzeker een hoogst nuttig, ja noodzakelijk werk geweest zijn, waaraan ieder gaarne zijne krachten besteed had. Toen kon het nog zonder bezwaar geschieden, terwijl men legio handen en krachtige middelen beschikbaar had — later zou

het met de grootste moeite en opoffering gepaard gaan, zooals de toekomst duidelijk bewees.

Onze vestiging in den Kraton had zeer goed hand aan hand kunnen gaan met de operatiën daarbuiten. Indien men onze hoofdversterking kracht en veiligheid had willen verleenen, dan was het in de eerste plaats noodig geweest hare onmiddellijke omgeving te zuiveren. Dan had men stellig niet moeten gedoogen, dat de Atjehneezen vlak in de nabijheid versterkingen opwierpen en zich als het ware aan den voet onzer borstwering nestelden. Men had ruimte moeten maken om een behoorlijk schootsveld te verkrijgen, den vijand op eerbiedigen afstand te houden en achter onze wallen vrij te kunnen ademen. Niets daarvan gebeurde; men richtte den blik alleen naar binnen en bekommerde zich niet om hetgeen buiten voorviel.

Het moet den Atjehneezen, na de inneming van den Kraton gewis verbaasd hebben, toen we, in stede van onze overwinningen voort te zetten, plotseling van tactiek veranderden en eene afwachtende houding aannamen.

De tochten naar Bital en Ketapang Doewa konden hen nog wel een oogenblik in den waan brengen, dat we onze rol van aanvaller niet opgaven; maar ons terugtrekken uit het veroverde gebied en de volstrekte rust, die op onze laatste operatiën volgde, lieten hun weldra geen twijfel meer over omtrent onze toekomstige bedoelingen. Zij begrepen dat het ons niet meer te doen was om te vechten, maar uitsluitend om ons blijvend in hun land te vestigen en ons zoodanig te versterken, dat zij niet meer in staat zouden zijn ons van hunne kust te verdrijven.

Daar de vijand nog aan geen onderhandelen, veel minder aan onderwerping dacht en hij integendeel besloten had den oorlog tot het uiterste vol te houden, moest hij thans zijne tactiek naar de onze wijzigen en van verdediger, aanvaller worden. Het verdroot hem al zeer spoedig dat we hem geene

gelegenheid tot vechten meer aanboden, maar ons geheel bepaalden tot werken en bouwen binnen onze verschansingen. Dat lag te eenemale buiten zijne rekening, zoodat hij nu van heinde en ver kwam opzetten om ons tot den strijd uit te dagen en ons het leven lastig te maken. Er ging geen dag voorbij waarop hij niet in grooter of kleiner getal de oostzijde van het bivouak Penajoeng kwam beschieten.

Vóór de verhakking, waardoor onze legerplaats omringd en beschermd werd, lag oostwaarts eene uitgestrekte rijstvlakte, wier tegenovergestelde rand tegen de sterk bevolkte kampong der III Moekims aansloot. Dwars door deze vlakte, op ongeveer 1200 passen van en evenwijdig aan het bivouak, liep de zoogenaamde Pedir-dijk, die bij overstroomingen het water der Atjeh-rivier moest tegenhouden. Tusschen den dijk en de legerplaats bevonden zich hier en daar kleine grafheuvels en begroeide plekken, die zich als oasen in de woestijn voordeden en tot schuilplaats voor vijandelijke schutters dienen konden.

Ofschoon het geweervuur der Atjehneezen ons wegens den grooten afstand maar weinig nadeel kon doen, zoo was toch het aanhoudend schieten hinderlijk voor de rust der troepen. Men moest steeds uiterst op zijne hoede zijn, vooral des nachts, om niet overvallen te worden. De aanval op den 13den Januari had ons reeds geleerd, waartoe de vijand in staat was.

Gelukkig hadden de Atjehneezen oostwaarts van het bivouak, in de kampong Langkroek, die tegen den Pedir-dijk aansloot, geen geschut opgesteld, want anders ware de toestand in het dicht bewoonde Penajoeng onhoudbaar geworden. Wij brachten van onzen kant op de meest vooruitspringende punten achter de verhakking eenige kanonnen van 8 c.M. en een mitrailleur in batterij, om daarmede des vereischt krachtig tot de verdediging te kunnen medewerken. Nu en dan, wanneer het vuur des vijands al te levendig werd of wanneer zich verscheidene Atjehneezen op één punt vereenigden, werden

eenige granaten naar hen toegezonden, die voor korten tijd weder wat rust gaven.

Onze geheel passieve houding verbitterde en verdroot den vijand zoodanig, dat hij van dag tot dag vermeteler werd, al meer en meer naderde en ons op allerlei manieren uittartte; hij begon ook weldra den Kraton te verontrusten en zich des nachts te doen hooren. Somtijds werd er van verschillende zijden zoo hevig geschoten, dat hooren en zien verging. Niet alleen werden daardoor de gezonde troepen, waarvan steeds een groot gedeelte de wachten moest betrekken, in een gespannen toestand gehouden, die op den duur zeer vermoeiend en nadeelig was, maar ook de talrijke in de ambulances verpleegde zieken en gewonden genoten geen oogenblik de voor hen zoo noodige rust.

Men had daarin gemakkelijk verandering kunnen brengen, hetzij door nu of dan sterke patrouilles uit te zenden of wel door van verre de kampongs Lamara, Langkroek, Lampriet, Pinang, Lemboe enz., die allen binnen het bereik van ons 12 c.M. geschut lagen, te tuchtigen. Men wilde hiervan echter bij het hoofdkwartier niets weten. De opperbevelhebber dreef de gemoedelijkheid zelfs zoo ver, dat hij aan de bevolking van Langkroek vergunning verleende hare te velde staande rijpe padi (rijst), tusschen de kampong en het bivouak, te snijden, mits de geweren afgelegd en geene blijken van vijandschap gegeven werden. De veld- en schildwachten kregen dan ook last om niet op de padi-snijders te schieten, wanneer deze aan het werk waren, zelfs niet als ze met de blanke klewang in de hand de omheining naderden. Slechts het dragen van een geweer mocht als bewijs van vijandige gezindheid opgenomen worden. Het sprak vanzelf dat de onrust en spanning bij het wachthebbend personeel tengevolge dezer bepalingen zeer toenamen, want het was dikwijls moeilijk uit te maken, of de Atjehneezen al of niet met kwade bedoelingen nabij kwamen. Dat er onder hen vele spionnen schuilden, die den schijn aannamen alsof ze vreedzaam padi sneden,

kon als zeker worden aangenomen. Het beteekende weinig dat zij geen geweren droegen, want de klewang, die zij nimmer aflegden, was in hunne handen een nog veel geduchter wapen.

Zoolang het padi-snijden duurde, werd werkelijk geen schot op het bivouak gelost, doch nauwelijks was de laatste bos van den oogst binnengehaald, of men zag het vermakelijke schouwspel, dat de Atjehneezen weder van alle zijden kwamen opdagen, ditmaal behoorlijk met hunne zware geweren gewapend, waarmede ze onmiddellijk een levendig vuur op ons openden als om den verloren tijd in te halen en ons luide te bedanken voor de welwillendheid, waarmede we hun vergund hadden hunne voorraadschuren te vullen!

Grootmoedigheid is eene eigenschap waarvan de Atjehnees niet het flauwste begrip heeft, en waarvoor hij ons ook volstrekt geen dank wijt. Met zulk een volk behoeft men geene proeven van philanthropie te nemen. Men zij in den oorlog niet wreed of hardvochtig; maar men bega ook geene zwakheden, die ons in de oogen des vijands bespottelijk maken en alleen ten zijnen bate kunnen strekken.

Op den 11den April kwamen de Atjehneezen, door hulptroepen van Pedir versterkt, in grooten getale opdagen met het kennelijk doel een algemeenen aanval op onze stelling te ondernemen. Reeds vroeg in den morgen heerschte er bij den vijand eene ongewone beweging, waardoor we gewaarschuwd werden, dat er iets gaande was en we op onze hoede moesten zijn. Het schieten op onze linie, oostwaarts van het bivouak Penajoeng was heviger dan ooit en kon ditmaal door ons granaatvuur niet tot zwijgen gebracht worden.

De kampong-randen aan de overzijde der sawah wemelden van gewapend volk; ook de Pedir-dijk was bezet. Eene bende, zeer net uitgedoste Atjehneezen, ongeveer 4—500 man sterk, stoutmoediger dan de overigen, naderde meer en meer de omheining der legerplaats, daarbij trachtende zich zooveel mogelijk achter boomen en begroeide heuveltjes te

dekken, ten einde minder van ons vuur te lijden te hebben en ons ten laatste op het gunstige oogenblik met de klewang in de vuist te kunnen bespringen. Duizenden andere vijanden stonden gereed om, wanneer de storm der vermetele voorvechters gelukte, achter dezen het bivouak binnen te dringen en een bloedbad onder onze soldaten aan te richten. Tegen 12 uur 's middags werd de toestand zóó dreigend, dat er te Penajoeng alarm gemaakt werd en al de troepen naar de hun aangewezen plaatsen achter de borstwering snelden. Er was een oogenblik waarop we bepaald dachten, dat de voorgenomen storm op de verhakking uitgevoerd zou worden; zoover kwam het echter niet, wat wel jammer was, want we misten daardoor eene schoone gelegenheid om den Atjehneezen eene gevoelige les te geven.

Een stormaanval, op klaarlichten dag, tegen de omheining van het bivouak, waar we gedekt en met eene zeer aanzienlijke macht gereed stonden, terwijl de vijand eenige honderden passen over de open vlakte moest afleggen alvorens ons te kunnen bereiken, had niet de minste kans van slagen. Het was een dolzinnig voornemen, dat alleen in het brein van heethoofden en dweepers kon opkomen.

Nadat ons artillerie-vuur den vijand tot staan gebracht had, rukte een half bataljon infanterie uit aan de zuidoostzijde van het bivouak om de aanvallers in de flank te nemen, die nu in aller ijl achter den Pedir-dijk de wijk namen, na eenige dooden op de vlakte te hebben achtergelaten.

Het ware eigenlijk verstandiger geweest, indien we de Atjehneezen ongestoord tot vlak bij de omheining hadden laten naderen; deze was sterk met veldwachten en tirailleurs bezet, terwijl onze bataljons in linie achter de borstwering gereed stonden om op het geschikte oogenblik de bedreigde punten ter hulp te snellen. We behoefden dus volstrekt niet bevreesd te zijn voor de gevolgen van een storm, dien men eerder had moeten uitlokken dan beletten. Wanneer we den vijand op 50 passen plotseling begroet hadden met een moord-

dadig snelvuur uit de Beaumont-geweren, het geschut en de mitrailleurs, dan zou er eene geweldige slachting onder hem zijn aangericht, daar eene vlucht over de open sawah hem niet meer redden kon. Toen evenwel onze granaten reeds op betrekkelijk verren afstand aarzeling en verwarring bij den aanrukkenden vijand teweegbrachten en hij later, toen hij nog op 300 à 400 passen van de verhakking verwijderd en achter de laatste beschermende heuvels opgesteld was, door onze uitvalscolonne in de flank en in den rug bedreigd werd, moest hij zijn voornemen om te stormen wel opgeven en overhaast den terugtocht aannemen.

Ofschoon het feit van den 11den April op zichzelf niet veel te beteekenen had, zoo getuigde het toch weder van de groote vermetelheid en den verregaanden overmoed der Atjehneezen; want zonder twijfel zou de aanval doorgezet zijn, wanneer we dien niet voorkomen hadden door offensief te werk te gaan. Deze gebeurtenis had ons tot nadenken moeten stemmen, in stede van tot de onvoorwaardelijke gevolgtrekking te leiden dat de vijand niets tegen onze defensieve stelling vermocht.

Wat bij dag niet mogelijk was, omdat we sterk in aantal en geheel voorbereid waren, kon des nachts en bij verrassing zeer goed gelukken, zelfs bij de meeste waakzaamheid van onze zijde. Wanneer de Atjehneezen vermetel genoeg waren ons aan te vallen, toen we in de gunstigste omstandigheden verkeerden, wat zou het dan worden als we weldra met een handvol troepen in eene slecht bevestigde, hoogst onveilige stelling werden achtergelaten?

Weinige dagen na den vijandelijken aanval op Penajoeng had er eene gebeurtenis plaats van veel ernstiger aard, die wij in korte trekken zullen vermelden en welke ten volle de aandacht verdient.

Door den generaal van Swieten was onlangs eene order uitgevaardigd aan den kolonel Pel, commandant der 2de brigade en tevens der troepen binnen den Kraton, om dagelijks,

vooral langs de zuider- en ooster-facen, patrouilles uit te zenden, die elkander te gemoet gaan en kruisen moesten van Pakan Atjeh naar de Taman (Kota Goenoengan aan de Kroeng Daroe) en vice versa. Langzamerhand moesten die patrouilles uitgestrekt worden tot op 1500 à 2000 passen afstands van den hoofdwal. Het doel daarmede was om het terrein te onderzoeken, den vijand beangst te maken en hem te beletten den Kraton te naderen of zich in de nabijheid daarvan te nestelen. De kolonel Pel had zijne onderbevelhebbers met deze instructie bekend gemaakt, welke eerst in de tweede week van de maand April ontvangen en onmiddellijk uitgevoerd werd.

Wanneer deze hoogste nuttige maatregel gunstig had willen werken, dan had hij dadelijk van af de inneming van den Kraton, en niet $2^1/_2$ maand daarna, toegepast moeten worden. Er was werkelijk veel aan gelegen, om het terrein rondom onze toekomstige hoofdversterking van vijanden gezuiverd te houden, en dit kon alleen geschieden door het voortdurend uitzenden van patrouilles. Had men daaraan gedurende de maanden Februari en Maart gevolg gegeven, dan zou de vijand zonder veel moeite tot op eerbiedigen afstand van den Kraton teruggedrongen zijn. Nu er evenwel gedurende geruimen tijd door ons niets gedaan werd, sprak het vanzelf dat het omliggend terrein allengs hoogst onveilig moest worden en we in de maand April, bij het doen van patrouilles, op hevigen tegenstand zouden stuiten. De Atjehneezen hadden zich den hun gegunden tijd ten nutte gemaakt, om op verschillende plaatsen versterkingen op te werpen en de toegangen tot de naast bij den Kraton gelegen kampongs te versperren.

De eerst uitgezonden patrouilles geraakten wel met den vijand slaags, maar leden toch geene ernstige verliezen en konden zich een doortocht banen.

Den 15^den^ April veroverde de kapitein van Aerssen eene benteng, waarop een ijzeren kanon in batterij geplaatst was.

Den 16den rukten weder 2 patrouilles, elk 100 man sterk, onder den kapitein Bardok en den 1sten luitt. Scheltus, in verschillende richtingen uit; zij werden hevig door den vijand beschoten. Toen het vuur steeds toenam, werd de majoor Romswinckel met nog eene compagnie infanterie en eene sectie artillerie uitgezonden om te zien wat er gaande was en zoonoodig hulp te verleenen. Onderweg ontmoette hij de patrouille Scheltus, die retireerde, waarop met de gezamenlijke macht voorwaarts gerukt werd ten einde de verkenning met des te meer klem in de gewilde richting voort te zetten. De vijand trok inmiddels al vurende terug. Weldra stuitte nu onze colonne, op korten afstand van den Kraton, op eene oostwaarts naar den kant van Longbatta gelegen, door natuur en kunst zeer versterkte stelling, welke later onder den naam van Lampoe Oek bekend werd, doch van wier bestaan men tot nu toe niets geweten had.

De majoor Romswinckel, die over eene voor het doel vrij aanzienlijke macht te beschikken had en desverkiezende elk oogenblik versterking uit den Kraton kon krijgen, oordeelde dat hij de vijandelijke positie, welke op het eerste gezicht vrij onbeduidend voorkwam, en eigenlijk ook niets anders was dan een versterkte kampongrand, gerust kon aanvallen. Hij had daartoe wel is waar geen bepaalden last ontvangen, maar 't was hem ook niet verboden geworden. Daarom meende hij zijne opdracht in ruimen zin te mogen opvatten en het bewuste terrein, dat als het ware tot de onmiddellijke omgeving van den Kraton behoorde, van vijanden te moeten zuiveren. Hij werd des te meer in dat denkbeeld versterkt, daar men hem lithofracteur had medegegeven voor het geval er geschut op de vijandelijke werken vernield moest worden. Den voorgaanden dag had men verlegen gestaan wat met het veroverde ijzeren kanon aan te vangen. Atjehneesch geschut toch is meestal, wegens de ellendige affuiten waarop het geplaatst is, niet mede te voeren en de moeite van het transport ook niet waard. De zundgaten zijn gewoonlijk zóó

uitgeschoten en wijd, dat geen gewone vernagelpin er in past; de beste en spoedigste manier om dit geschut onschadelijk te maken is dus het vernielen door aanwending van een krachtig springmiddel. Dat de majoor Romswinckel van lithofracteur voorzien werd, bewees dus dat men wel degelijk vijandelijke versterkingen dacht aan te treffen, die genomen en geslecht moesten worden, evenals dit op den 15den April geschied was. Natuurlijk zou dit steeds met meer of minderen tegenstand van den vijand gepaard gaan. Volgens de instructie van den generaal van Swieten mochten de patrouilles zich niet verder van den Kraton verwijderen dan 1500 à 2000 passen, maar het terrein dat binnen dien kring lag mocht, ja moest, volgens eene gezonde opvatting en de algemeen erkende regelen der krijgskunst van vijanden gezuiverd worden.

Men beging den 16den April met den aanval op de versterkte positie der Atjehneezen volstrekt geene daad van agressieven aard, die tegen het aangenomen beginsel van den opperbevelhebber streed. Door te trachten den vijand uit zijne stellingen in de onmiddellijke nabijheid van den Kraton te verdrijven, handelde men met een zuiver defensief doel, dat tot beveiliging onzer toekomstige hoofdvestiging strekken moest.

De majoor Romswinckel ging dus noch ondoordacht noch roekeloos te werk, toen hij de vijandelijke versterkingen, waarop hij stuitte, liet aanvallen. Indien het succes daarbij onze wapenen bekroond had, zou niemand er aan gedacht hebben over dat feit een afkeurend oordeel uit te spreken.

Eerst bij den aanval op de stelling der Atjehneezen bleek het hoe sterk zij was; men had hier weder met groote terreinbezwaren te kampen, die nog in hooge mate door de kunst vermeerderd waren. Het élan der troepen werd door de menigvuldige verhakkingen en de breede moerassige slooten, waarachter de vijand post gevat had, gebroken. Niettegenstaande alle pogingen mocht het niet gelukken de linie

van beletselen door te breken — de aanval werd dapper afgeslagen.

Majoor Romswinckel was echter de man niet om zich door moeilijkheden of een aanvankelijk échec te laten afschrikken. Menig ander zou in zijne plaats teruggetrokken zijn, nu het bleek dat de vijand hardnekkigen tegenstand bood en de strijd een ernstig karakter kreeg; maar Romswinckel was te dapper en te fier om de Atjehneezen al dadelijk na een eersten mislukten aanval den rug toe te keeren. Hij gevoelde zich bovendien sterk door de nabijheid van den Kraton, vanwaar hem hulp kon verleend worden en waarop hij, in het ergste geval, gemakkelijk retireeren kon daar de afstand nog geen 10 minuten gaans bedroeg.

De kolonel Pel had hem dus zeer spoedig den last kunnen zenden om terug te trekken, wanneer het buiten de bedoeling lag zich met den vijand in een ernstig gevecht te wikkelen.

Uit het hevige schieten, dat zelfs in het bivouak Penajoeng duidelijk gehoord werd, was lichtelijk op te maken dat er iets buitengewoons voorviel, maar men zond geene order om den strijd te staken. De majoor Romswinckel ontving integendeel voortdurend versterking uit den Kraton; eerst de patrouille Bardok (die aanvankelijk geretireerd was), vervolgens 2 compagnieën en een peloton infanterie respectievelijk onder de kapiteins van de Poll, Vasseur en Hamilton of Silvertonhill en eindelijk 4 handmortieren, onder den luitt. der artillerie van der Kruk. Met deze gezamenlijke macht werd nu de vijandelijke stelling andermaal van verschillende zijden aangevallen, doch ook ditmaal leden we schipbreuk op de bijna onoverkomelijke terreinhindernissen en den woedenden tegenstand der Atjehneezen. Ondanks de dapperheid onzer soldaten, de kalmte en onversaagdheid van den aanvoerder en het schitterend voorbeeld door de officieren gegeven, konden we de overwinning niet behalen, maar werden we verplicht den strijd op te geven en op den Kraton terug te

trekken. Onze verliezen waren zeer aanzienlijk en bedroegen bijna 100 dooden en gewonden, waarvan er helaas 5 vermist werden, die in 's vijands handen vielen.

We leden ontegenzeggelijk op dezen dag een geweldig échec, dat veel van de vroeger behaalde voordeelen bedierf en vooral uit een moreel oogpunt ten zeerste te betreuren was. Voor het eerst toch tijdens de 2e expeditie had de vijand een aanval van onze zijde beslissend afgeslagen. Wel hadden we den 6den Januari bij de bestorming van het voorwerk der Mesigit, dat eveneens in front en zonder voorafgaande verkenning aangevallen werd, zwaarder verliezen geleden dan noodig geweest was, maar door het aanwenden van overmacht was de overwinning ten slotte toch aan onze zijde gebleven.

Het scheen wel alsof de 16de April een noodlottige datum in de geschiedenis van den Atjeh-oorlog zijn moest, want juist een jaar geleden hadden we tijdens de 1ste expeditie het hoofd gestooten voor den Kraton.

De thans geleden nederlaag werkte zeer nadeelig op de algemeene stemming, die toch al niet bijzonder opgewekt was, ten minste niet bij de troepen, welke bestemd waren om in Atjeh achter te blijven. Met bezorgdheid zag men de gevolgen dier droevige gebeurtenis te gemoet, want de overmoed der Atjehneezen zou er ongetwijfeld geducht door stijgen, terwijl de mare hunner overwinning, natuurlijk zeer vergroot, zich als een loopend vuur door het geheele land zou verspreiden.

De generaal van Swieten was zeer verbolgen over het gebeurde. Hij wierp er de schuld van geheel op den majoor Romswinckel, wiens handeling en beleid hij ten strengste afkeurde, en wel in die mate dat hij hem zelfs geen gehoor wilde verleenen om zich te verantwoorden.

De verstoordheid en daaruit voortgevloeide krenkende bejegening van den opperbevelhebber ten opzichte van een zijner dapperste en meest verdienstelijke hoofdofficieren waren

niet voldoende gerechtvaardigd, want het hoofdkwartier was zelf grootendeels oorzaak van het gebeurde op den 16den April.

Men had nimmer moeten gedoogen, dat de vijand zich op zoo korten afstand van den Kraton nestelde; evenmin als de commandant eener vesting mag toelaten, dat de belegeraar zich ongestoord op het glacis vestigt. Wanneer men gehandeld had zooals het behoorde en van den beginne af het terrein rondom den Kraton voortdurend door patrouilles had laten onderzoeken, dan hadden de Atjehneezen geen stelling kunnen nemen ter plaatse waar majoor Romswinckel hen aantrof.

In den oorlog is het dikwijls onvermijdelijk zich ter bereiking van zijn doel aan verliezen bloot te stellen.

Blijft men steeds met de handen in den schoot zitten en laat men den vijand rustig begaan, dan zal men gewis weinig verlies aan dooden en gekwetsten lijden, maar men komt er niet mede vooruit, het moreel der eigen troepen wordt verzwakt en de tegenpartij krijgt vrijheid van handelen.

De groote fout, welke het stelsel van den generaal van Swieten aankleefde, was eene te ver gedreven lijdzaamheid.

Men kon onzen toestand binnen den Kraton te Atjeh niet beter vergelijken dan met dien eener vesting, welke gedeeltelijk door den vijand ingesloten was en dus in staat van beleg verkeerde. De commandant eener belegerde sterkte nu moet actief te werk gaan, niet alleen binnen zijne wallen, maar ook daar buiten. Hij moet meester trachten te blijven van het omliggend terrein, alles weten wat daar omgaat en verhinderen dat de vijand hem bekruipt of zich ongemerkt op eenig nabij gelegen punt nestelt. Is de bezetting gering, dan wordt natuurlijk haar werkkring binnen engere grenzen beperkt, maar wanneer men over ruime strijdkrachten te beschikken heeft, dan is de bevelhebber der vesting verplicht de verdediging in den meest actieven zin te voeren.

Majoor Romswinckel verrichtte op den 16den April niets

anders dan een gedeelte der taak, die reeds te lang was nagelaten en juist dáárom tot een échec moest leiden.

Hij trachtte gevolg te geven aan de instructie van den generaal van Swieten en meende volkomen gerechtigd te zijn eene vijandelijke stelling aan te vallen, die op nog geen 650 passen, dus ver binnen de limiet waarin men handelend mocht optreden, van den Kraton verwijderd was. Indien we thans eene nederlaag leden, dan was het omdat we den Atjehneezen meer dan 2 maanden lang ongestoord de gelegenheid gegund hadden zich geducht te versterken. Majoor Romswinckel kon echter niet weten dat de stelling, waarop hij onverwacht stuitte, zoo bijzonder sterk was en zoo hardnekkig verdedigd zou worden, anders zou hij stellig niet tot den aanval overgegaan zijn, althans niet met de geringe macht waarover hij aanvankelijk beschikken kon. Toen eenmaal het gevecht aan den gang was en hij telkens aanzienlijke versterking uit den Kraton ontving, was het zeer natuurlijk dat hij het eerst geleden échec trachtte te herstellen en nog eene krachtige poging deed om de vijandelijke stelling te bemachtigen.

Of nu die aanval wel behoorlijk voorbereid en met beleid uitgevoerd werd, willen wij niet beslissen. Het valt moeilijk daarover met juistheid te oordeelen, daar het terrein buitengewone bezwaren opleverde en men daardoor verplicht was eenigzins op de gis te werk te gaan.

Mogen er ook al fouten bij de aanvoering gemaakt zijn, zoo was toch op zichzelf het feit van den aanval volkomen gerechtvaardigd; maar ook dit wilde men bij het hoofdkwartier niet erkennen.

De handeling van den majoor Romswinckel werd onvoorwaardelijk afgekeurd, wat zeer hard en onbillijk was. Hem werd verweten „dat hij noodeloos (?) het leven van een groot aantal zijner wapenbroeders opgeofferd had", terwijl de generaal van Swieten hem zijne ontevredenheid liet betuigen „over het tegenwerken

zijner goede bedoelingen." Maar, eilieve, waarin bestonden die goede bedoelingen?

Niemand wist tot hoever het thans gehuldigde beginsel van lijdzaamheid uitgestrekt of liever, ingekrompen moest worden. Mochten we den vijand buiten de omwalling van den Kraton in het geheel niet meer aanvallen, ook niet meer in onze onmiddellijke nabijheid, als het ware op ons eigen terrein?

Zulk een bekrompen opvatting kon toch nimmer de bedoeling zijn en streed ook geheel met den geest der instructie, welke den 7den April aan den kolonel Pel gegeven was. Indien men werkelijk elken strijd met den vijand wenschte te vermijden, dan had men zich zorgvuldig binnen den Kraton moeten opsluiten en geen pas meer daar buiten mogen doen. Toen echter de order uitgevaardigd was om dagelijks dubbele patrouilles uit te zenden, die het terrein zelfs tot op 1500 à 2000 passen afstands van den hoofdwal moesten onderzoeken en zuiveren, sprak het vanzelf dat men daarbij herhaaldelijk op den vijand zou stuiten, die zich niet altijd gemakkelijk zou laten verdrijven. Men wist toch met zekerheid, dat de Atjehneezen zich overal in den omtrek schuil hielden of genesteld hadden; dit was reeds weinige dagen na de inneming van den Kraton gebleken. Zoo spoedig we ons dus op het dicht begroeide terrein buiten bewogen, al was het maar honderd passen van den hoofdwal, werd strijd onvermijdelijk. Men kon toch niet zoo naïef zijn om te gelooven, dat een vijand als de Atjehneezen onze patrouilles steeds maar goedschiks zou laten heen en weder trekken zonder die aan te vallen; dat hij op onze nadering zijne versterkte stellingen onmiddellijk zou prijs geven om die voor zijne oogen te zien slechten! Integendeel het was bijna met zekerheid te verwachten dat we ernstigen tegenstand zouden ondervinden, vooral wanneer we ons op eenigen afstand van den Kraton verwijderden, zooals trouwens op den 16den April al dadelijk bleek, toen we, op slechts 500 meters van de borst-

wering, het hoofd stootten voor de positie te Lampoe Oek.

Door het gebeurde op dezen dag werd het beginsel, waarop het aanstaande vertrek der hoofdmacht van het expeditionnaire leger berustte, niet weinig geschokt. Hoe toch kon men den oorlog als geëindigd beschouwen en een groot gedeelte der troepen naar Java terugzenden, wanneer we, weinige dagen vóór het vastgestelde vertrek, als het ware onder de wallen van den Kraton, zulk eene geduchte nederlaag leden?

Dat échec liet eigenlijk niet toe dat we langer in onze zuiver afwachtende houding bleven volharden, en het dwarsboomde dus zeer de plannen van den opperbevelhebber, die binnen weinige dagen met de hoofdmacht het tooneel van den oorlog dacht te verlaten.

Hij had het nochtans in zijne macht onmiddellijk op schitterende wijze de eer onzer wapens en ons geschonden prestige te herstellen. Men verwachtte ook algemeen dat hij dit doen zoude; ons belang vorderde dit gebiedend, vooral met het oog op de toekomst. De Atjehneezen toch mochten er zich niet op kunnen beroemen ons overwonnen te hebben en in het rustige bezit hunner stellingen gebleven te zijn. Tegenover een inlandschen vijand, met wien we nog zooveel te verrekenen zouden hebben, was het hoogst nadeelig en gevaarlijk om in eene door ons geleden nederlaag te berusten. Dit streed ten volle met onze waardigheid en met al de traditiën der Indische krijgsgeschiedenis.

Volgens eene gezonde opvatting hadden we onverwijld met al de ons ten dienste staande middelen den vijand moeten aantasten, niet alleen om hem uit zijne stelling te Lampoe Oek, maar ook, tot kanonschots afstand, uit den geheelen omtrek van den Kraton te verdrijven. Meer dan ooit was het zaak geworden het terrein rondom onze vestiging volkomen te zuiveren en zoodanig op te ruimen, dat de Atjehneezen er zich niet opnieuw konden nestelen, althans niet vlak bij onze borstwering, zooals weldra gebeurde.

Die operatie had zonder groote moeite of opoffering kunnen geschieden, wanneer men daarbij met beleid te werk was gegaan. We hadden strijdkrachten in overvloed en de troepen, zoowel manschappen als officieren, verlangden niets liever dan het geleden échec te wreken en den vijand andermaal onder de oogen te zien.

Tot ieders verbazing en, wij durven gerust te zeggen, ergernis deed men evenwel bij het hoofdkwartier alsof er niets gebeurd was. Men liet den vijand volkomen ongemoeid, berustte in het feit dat hij meester bleef van het terrein rondom den Kraton en veranderde ook niets aan den datum van het vertrek der hoofdmacht.

Geen noodlottiger slag kon aan ons prestige worden toegebracht dan ten gevolge dezer stilzwijgende erkenning onzer onmacht. Zóó ten minste moesten de Atjehneezen het opvatten. Aangenomen dat het leveren van elk ernstig gevecht buiten de plannen van den opperbevelhebber lag, omdat het niet strookte met het door hem gehuldigde beginsel van lijdzaamheid, dan had hij toch, na het gebeurde op den 16den April, het zwaard uit de scheede moeten trekken om het moreel van het achterblijvend bezettingskorps te redden en den Atjehneezen het overtuigend bewijs te leveren, dat we op elk punt binnen den door ons bepaalden kring meester konden en wilden blijven.

Nu we niets deden om de eer onzer wapens te herstellen, was de vijand volkomen gerechtigd om zich de overwinning toe te schrijven en naar heinde en ver den stand van zaken als volgt af te schilderen: „De Hollanders verbeelden zich „Atjeh in hunne macht te hebben, omdat zij den Kraton „bezet houden; maar ze kunnen ons niets doen en we be„hoeven hen niet te vreezen. Op geweerschots afstand van „hunne wallen houden we hen ingesloten. Zij hebben getracht „ons aan te vallen en uit onze sterke stellingen te ver„drijven; maar dit is hun niet gelukt en we hebben hen „met groot verlies teruggeslagen. Sedert durven ze niets

„meer tegen ons te ondernemen, want daartoe ontbreken „hun de moed en de middelen. Laat ons dus met kracht „den strijd voortzetten, want de kansen zijn gekeerd; de „Hollanders zwichten voor onze wapens en nooit zullen we „ons onderwerpen aan een volk, dat in den oorlog zwakker „is dan wij."

Deze redeneering lag voor de hand en was, van een Atjehneesch standpunt uit gezien, zeer juist. De zwakheid, door ons bij deze gelegenheid betoond, zou werkelijk in de toekomst zeer nadeelige gevolgen voor ons hebben. De generaal van Swieten dacht er wel een oogenblik aan om zijn vertrek en dat der hoofdmacht uit te stellen, ten einde alsnog te trachten den indruk der jongste noodlottige gebeurtenis zooveel mogelijk uit te wisschen, maar spoedig kwam hij van dat denkbeeld terug en besloot hij om niets aan zijne vroeger vastgestelde plannen te veranderen.

Eén voordeel vloeide nochtans uit het geleden échec voort, en wel dat er te Atjeh een half bataljon infanterie meer zou achterblijven dan aanvankelijk bepaald was.

Daardoor werd als het ware stilzwijgend te kennen gegeven, dat de toestand niet meer zoo rooskleurig werd ingezien als vóór den 16den April. De 500 man versterking, welke aldus ter elfder ure aan het veel te zwakke bezettingskorps ten deel viel, kwam ons uitmuntend te stade en redde ons weldra uit groote ongelegenheid, zooals wij later zien zullen. Het Fransche spreekwoord: „à quelque chose, malheur est bon" werd hier ten volle bewaarheid.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Afscheidsrede van den generaal van Swieten te Kota Radja. — De oorlog met Atjeh geëindigd verklaard. — Optimisme en werkelijkheid. — Indruk der afscheidsrede. — Vertrek van den opperbevelhebber met de hoofdmacht den 26sten April. — De Fransch-Duitsche oorlog, eene leerzame les voor onze te volgen gedrachtslijn op Atjeh. — Het actieve en passieve stelsel. — Vereischten eener behoorlijke vestiging.

Wij zijn thans genaderd tot den 23sten April, den dag waarop de generaal van Swieten binnen den Kraton de achterblijvende troepen vaarwel zeide en hij zijne bekende afscheidsrede tot de officieren hield.

Aan de troepen van alle wapens werd welverdiende hulde gebracht wegens de door hen betoonde dapperheid, ijver en volharding. De opperbevelhebber betuigde hun zijn dank voor de uitstekende wijze waarop zij hun plicht gedaan en zoovele ziekten, vermoeienissen, ontberingen en gevaren van allerlei aard getrotseerd hadden. Ook de Koning en het Vaderland waren hun dankbaar; de belooningen voor de bewezen diensten zouden niet uitblijven, enz.

Waarlijk de brave soldaten, zoowel de inlandsche als de Europeesche, hadden dien lof wel verdiend. Bij weinig andere Indische oorlogen waren hun moed en geestkracht op

zoo zware proef gesteld als in Atjeh. De woorden door den generaal van Swieten tot hen gesproken deden hun hart goed en goten balsem op al wat zij geleden hadden. Vooral de troepen die bestemd waren om ter kuste achter te blijven, hadden wel een bemoedigend en opwekkend woord noodig om hen met vertrouwen te doen berusten in het weinig aantrekkelijk lot, dat hun te wachten stond.

Voorzeker ze waren vóór alles soldaat; ze wisten wat eer en plicht van hen vorderden; ze mochten niet ontevreden zijn en waren aanstonds bereid zich nieuwe opofferingen te getroosten als het noodig was! Maar men bedenke wel, dat hun moreel in den laatsten tijd zeer geleden had; dat tal hunner kameraden door de vreeslijke cholera en andere ziekten, veel meer dan door 's vijands lood, bezweken waren — dat zij, in stede van te vechten, maanden lang hunne beste krachten besteed hadden aan een hoogst vermoeienden arbeid in de brandende zon — dat zij, nog onder den druk der op den 16den April geleden nederlaag, thans voor goed eene geheel lijdelijke rol gingen vervullen tegenover een vijand, dien zij vroeger steeds aangetast en bij elke gelegenheid overwonnen hadden. En nu, tot overmaat van leed, zouden ze een groot gedeelte hunner makkers, waarmede ze zoolang alle genoegens maar ook alle gevaren en ellende van den oorlog gedeeld hadden, naar het gezegende Java, dat tweede vaderland, zien terugkeeren, terwijl zijzelven in een vunzig, ongezond verblijf zouden opgesloten worden, waar zij alle genoegens van het leven of van het gezellig verkeer moesten missen en niets dan ongemakken en ontberingen hun deel konden zijn!

Met zijn eenvoudig gezond verstand begreep de soldaat zeer goed welk lot hem verder in Atjeh te wachten stond, wanneer de hoofdmacht van het expeditionnaire leger eenmaal vertrokken was. De oorlog heette geëindigd, maar men besefte wel dat het zoo niet was; de krijg ging alleen eene andere phase te gemoet en dat was het juist wat het mo-

reel der troepen knakte en een ieder verdroot. Er zou niet meer uitgerukt, niet meer gevochten worden. Een zware, afmattende, geestdoodende garnizoensdienst stond voor de deur; men zou het gevoel hebben alsof men zich in eene belegerde vesting bevond. Het vooruitzicht om achter onze wallen te kruipen en ons daar langzamerhand door een inlandschen vijand te laten insluiten, was ver van aanlokkelijk; het vervulde ieders gemoed met spijt en ergernis, te meer omdat men de noodzakelijkheid eener zoodanige houding, die geenszins met onze waardigheid strookte, volstrekt niet inzag. Men begreep alleen, dat nu de rollen verwisseld waren en we onze rol van aanvaller afgelegd hadden. Hoe daardoor de oorlog beëindigd kon worden, was voor ieder een raadsel, althans wanneer onze vestiging in Atjeh op zulk eene bekrompen, hoogst onvoldoende wijze ingericht bleef als dit thans het geval was, daar zij alle kracht en degelijkheid miste.

Bij het achterblijvend bezettingskorps maakte men zich dan ook volstrekt geene illusiën over de toekomst. Niemand kon de optimistische zienswijze van den generaal van Swieten deelen noch geloof hechten aan diens woorden, toen hij als zijne overtuiging te kennen gaf dat weldra de toestand in Atjeh niets meer te wenschen zou overlaten en de soldaat het er zeer goed zou hebben.

De vijand, zoo luidde de uitspraak van den opperbevelhebber, was geheel overwonnen en zijne onderwerping kon niet lang meer uitblijven; het volk was den strijd moede en verlangde naar den vrede; slechts enkele hoofden wenschten den oorlog voort te zetten, maar hun invloed verminderde allengs. Kota Radja (zoo heette thans de Kraton) zou spoedig een zeer gezond en aangenaam (?) verblijf worden; alle ziekten zouden verdwijnen, het zou den troepen aan niets ontbreken en ook hun dienst zou zeer licht worden. Wanneer de generaal op Java teruggekeerd was, zou hij zorgen dat er onmiddellijk tabak en andere versnaperingen naar Atjeh

gezonden werden; de troepen zouden aldaar niets meer te doen hebben dan op hunne lauweren uit te rusten. Zij zouden domino, kien en damspellen krijgen, en het kon niet anders of Kota Radja zou binnen kort zulk eene aangename gezellige garnizoensplaats worden, dat men 't bij het Indische leger als een geluk zou beschouwen daar zijne dagen te mogen slijten.

De arme soldaten wisten wel beter, wat hun toekomstig lot zou zijn; zij waren volkomen bewust dat de tijd nog ver in 't verschiet lag, waarop zij zich met lotto, ganzenbord en komediespel konden bezig houden! De meesten hunner zouden dien tijd nooit beleven.

Over het algemeen verwekte de rede van den generaal weinig geestdrift. Men besefte ten volle, dat hij den stand der zaken veel te gunstig had voorgesteld; met den besten wil der wereld kon men zijne overtuiging niet deelen, en men had veel liever gehoord dat de generaal onverholen gewezen had op de groote moeilijkheden die nog overwonnen, en de vele opofferingen die nog gebracht moesten worden, vóór men zich met de hoop op een gewenschten uitslag van den oorlog vleien kon. Zulk eene taal zou men begrepen en geloofd hebben, terwijl thans het vertrouwen op het helder inzicht van den opperbevelhebber en op de goede werking van het door hem aangenomen stelsel geschokt werd.

Het was in den aanhef zijner toespraak tot de officieren van het bezettingskorps, dat de generaal van Swieten de merkwaardige woorden uitte: „Mijne heeren, ik beschouw den oorlog met Atjeh als geëindigd."

Daarop volgde eene uiteenzetting der redenen, die hem hadden doen besluiten om met een groot gedeelte der troepen en den staf der expeditie naar Java terug te keeren. Ook thans werd herhaald, dat de vijand geheel verslagen en ontmoedigd was, zoodat hij den strijd niet meer kon voortzetten en weldra van zijne toenadering zou doen blijken.

Reeds nu leden de Atjehneezen groot gebrek aan wapens, munitie, kleederen en zelfs aan de voornaamste levensbehoeften zooals rijst, zout, enz. De handel was vernietigd, de armoede groot. Er heerschte volmaakte regeeringloosheid in het land.

De kampongs waren verlaten, vrouwen, grijsaards en kinderen zwierven in de bosschen rond of moesten zich in het gebergte schuil houden. Overal werd de grootste ellende geleden; de kleine man verlangde niets liever dan zich te onderwerpen, maar was nog steeds bevreesd voor den invloed en de macht der oorlogspartij, die voor het oogenblik nog wel de bovenhand had, doch wier gezag reeds zeer verzwakt was en niet lang meer duren kon. Reeds hadden verscheidene rijken op de Noord- en Westkust, vazalstaten van Atjeh, onze suprematie erkend en zich verbonden onze tegenstanders niet meer met oorlogsbehoeften, levensmiddelen of hulptroepen te ondersteunen. Nog onlangs had de Radja van Gigieng, op de noordkust, dat voorbeeld gevolgd (d. w. z. voor den prijs van 10000 rijksdaalders in klinkende munt had hij de Nederlandsche vlag op zijn gebied laten hijschen!) enz.

Deze en meer dergelijke beschouwingen leidden den opperbevelhebber tot de overtuiging, dat de algemeene toestand in Atjeh voor ons zeer gunstig was. We behoefden slechts rustig (?) de toekomst af te wachten, om vanzelf al onze wenschen en verwachtingen verwezenlijkt te zien.

Het was misschien juist ten gevolge van deze al te fraai gekleurde voorstelling, dat men over het algemeen den stand der zaken op geheel andere wijze inzag; niemand kon geloof hechten aan eene spoedige onderwerping der Atjehneezen. Het gezond verstand kwam daartegen op.

Men begreep niet, hoe de generaal van Swieten den oorlog geëindigd kon verklaren. Het feit op den 16den April had, slechts één week geleden, juist een sprekend bewijs van het tegendeel gegeven. Van toenadering der Atjehneezen

was nog niet het geringste gebleken; alleen Toekoe Nek, het hoofd van het aan de kust gelegen Marassa, had uit eigenbelang, en omdat hij moeilijk anders kon, zijne onderwerping aangeboden. De gezindheid der geheele bevolking van het eigenlijke Atjeh was ons steeds zoo vijandig mogelijk; men gevoelde voor ons niets dan haat en verbittering. We behoefden ons daarover volstrekt geene illusiën te maken, ondanks de overdreven humane wijze waarop de oorlog door ons gevoerd was. Ook de meening, dat de vijand gebrek aan wapens en levensmiddelen zou hebben, berustte op geene degelijke gronden; voor een en ander was behoorlijk door hem gezorgd en de toevoer van het meest benoodigde kon bovendien onmogelijk belet worden. De bewering, als zouden de Atjehneezen door de geleden nederlagen en het verlies van den Kraton geheel overwonnen en ontmoedigd zijn, was eveneens onjuist. Zoo iets lag geenszins in hun karakter en daarvan kon zelfs geen sprake zijn; hunne houding gedurende de laatste maanden en vooral de gebeurtenissen op den 11den en den 16den April hadden dit ten volle bewezen.

Er bestonden, behalve in de verbeelding van sommige optimisten, hoegenaamd geene kenteekenen waaruit men redelijker wijze kon afleiden, dat het einde van den oorlog nabij was.

Men had dus niet het recht dit laatste als een feit, eene onomstootelijke waarheid op den voorgrond te stellen en daarop een stelsel te bouwen.

Indien het de bedoeling van den opperbevelhebber geweest was om te zeggen dat we ver genoeg in het vijandelijk gebied doorgedrongen waren en dus thans de aanvallende oorlog geëindigd was, dan had hij dit gewis duidelijker kunnen uitdrukken. Een strijd heeft niet eerder opgehouden voordat beide partijen dit erkennen en er naar handelen. Al oordeelden wij ook, dat we volkomen overwonnen en de toekomst slechts rustig af te wachten hadden om ons doel te bereiken, zoo was het zeer de vraag hoe de Atjehneezen

daarover dachten, en of zij ons reeds het recht toekenden om de heerschappij over hun land te voeren. Zoolang ze dat niet deden, zoolang ze als één man met de wapens in de hand tegenover ons stonden en van geene toenadering of onderwerping weten wilden, zoolang konden we onmogelijk als eene feitelijke waarheid aannemen dat de krijg geëindigd was.

Men verkeerde aanvankelijk vrij algemeen in het denkbeeld, dat de generaal van Swieten, bij zijn vertrek uit Nederland, het mandaat had aanvaard om Atjeh door de kracht der wapens te dwingen tot een voor ons eervollen vrede, die behoorlijke waarborgen voor de toekomst opleverde, of wel, wanneer dit mocht blijken onmogelijk te zijn, het rijk zijne zelfstandigheid te benemen en het bij onze overige Indische bezittingen in te lijven. In ieder geval meende men, dat de zending van een zoo hoog geplaatst en met zulk eene groote macht bekleed persoon had moeten strekken, om den oorlog met Atjeh tot eene beslissing of althans tot eene bevredigende uitkomst te leiden. Men scheen zich echter in die opvatting vergist te hebben, want het bleek thans, dat de generaal van Swieten zich alleen tot taak gesteld had den Kraton te bemachtigen en eene blijvende vestiging op Atjeh te stichten; anders ware hij stellig niet heengegaan op een tijd, toen er nog niets beslist was en er nog zooveel, ja bijna alles te doen overbleef.

Voorzeker, het veroveren van den Kraton in Atjeh was geene gemakkelijke taak; de uitslag der 1ste expeditie had dit ten volle bewezen. Maar toch werden voor deze onderneming geene buitengewone veldheerstalenten vereischt. Zij werd zelfs zeer eenvoudig, wanneer men over ruime en krachtige aanvalsmiddelen beschikken kon, zooals bij de 2de expeditie het geval was.

Het Indische leger telde meer dan één bekwaam en dapper aanvoerder, die volkomen in staat zou geweest zijn met goed gevolg de operatiën tegen den Kraton te leiden, en den

overmoedigen vijand eene geduchte les te geven. De in April 1873 opgedane ondervinding had ten dezen veel geleerd — men wist nu waarin men te kort geschoten was, wat men te doen en welke klippen men te vermijden had. Wanneer dus iemand van zoo grooten naam en van zulke erkende bekwaamheden als de gepensioneerde generaal van Swieten, die voorheen zoowel op krijgskundig als op politiek gebied geschitterd had, naar Indië gezonden werd om met uitsluiting van actief dienende officieren ons verloren prestige te herstellen en de kolonie uit een benarden toestand te redden, dan had men met recht mogen verwachten dat hij niet alleen den Kraton in Atjeh bemachtigd, maar ook dat hij den oorlog verder tot eene bevredigende uitkomst geleid zou hebben.

Dit laatste nu was geenszins het geval; men mocht zich daarover al illusiën maken en zelfs met volle overtuiging gelooven dat de krijg geëindigd was, doch men dwaalde niettemin volkomen; de werkelijkheid was geheel anders en men moest blind zijn om dit niet in te zien.

Wat toch was nu eigenlijk het zoo gevierde resultaat, waarop de geheele natie met zooveel ongeduld en spanning gewacht en waarvoor men zich zulke geweldige opofferingen getroost had? Was er met Atjeh vrede gesloten; lag de vijand overwonnen aan onze voeten; bestond er eenig vooruitzicht op een spoedigen afloop van den oorlog, op eene beslissende uitkomst? Neen, volstrekt niet; er was geen afdoend resultaat verkregen; de oorlog was niet geëindigd maar nog in vollen gang, al was het dan dat we ons uitsluitend tot eene verdedigende rol wenschten te bepalen.

We hadden wel is waar den Kraton in ons bezit en waren bezig ons daar in te richten, om er voor altijd te blijven en zoodoende elke vreemde inmenging te voorkomen, maar dit was lang niet genoeg; daarmede was de strijd volstrekt niet uit; verreweg het voornaamste moest nog verricht worden vóór er sprake kon zijn van rust of vrede; deze lagen thans nog in een onberekenbaar ver verschiet.

Met het zwaard in de hand, met een geducht machtsvertoon en snorkende proclamatiën waren we ter kuste van Atjeh geland en het rijk binnengetrokken. Eindelijk, na 5 maanden strijdens, ten koste van millioenen schats en vele honderden menschenlevens, hadden we eene smalle strook gronds van af de monding en langs de oevers der Atjeh-rivier tot aan den Kraton veroverd, waar we thans achter onze wallen zouden wegkruipen om eene zuiver afwachtende houding aan te nemen en toe te zien hoe de Atjehneezen ons aan 3 zijden nauw ingesloten hielden, ja zelfs ernstig dreigden onze gemeenschap met de zee, de ziel van ons bestaan, af te snijden. Want zoo moest onvermijdelijk de toestand in Atjeh worden, wanneer we een groot gedeelte onzer macht wegzonden en den vijand vrijheid van handelen lieten op een oogenblik, dat bij ons nog alles geregeld en tot stand gebracht moest worden.

De afscheidsrede van den generaal van Swieten maakte op zijne toehoorders bepaald een pijnlijken indruk; ook droeg ze al den schijn alsof ze moest strekken om hem te verontschuldigen wegens zijn vertrek naar Java. Juist door den toestand met al te gunstige kleuren af te schilderen en meer te willen bewijzen dan het gezond verstand aannemen kon, misten zijne woorden alle kracht en overreding. Men dacht onwillekeurig aan het spreekwoord: „Qui veut trop prouver, ne prouve rien." Ook besefte men dat de opperbevelhebber eener groote expeditie, de vertegenwoordiger der regeering, een man waarop de oogen van geheel Indië en Nederland, ja van Europa gevestigd waren, veel te hoog stond om aan zijne ondergeschikte officieren als het ware rekenschap te geven van zijne handelingen en hun de redenen uiteen te zetten, die hem hadden doen besluiten om het tooneel van den oorlog te verlaten. Het ware voldoende geweest wanneer hij eenvoudig gezegd had: „mijne taak is vol„bracht; ik heb de gedragslijn voor de toekomst „afgebakend, mijne tegenwoordigheid in Atjeh „wordt dus niet meer vereischt." Dit zou meer met

zijne waardigheid gestrookt hebben dan het afdalen tot bijzonderheden en het bijbrengen van tallooze maar zeer zwakke argumenten, die het bewijs moesten leveren dat de oorlog, en dus ook zijne taak, feitelijk geëindigd waren.

Somber en koud werd de toespraak van den generaal van Swieten aangehoord; hij had niemand overtuigd, geene enkele snaar doen trillen, die naar sympathie of geestdrift geleek; integendeel men gevoelde eene gewaarwording van wrevel en droefheid tevens.

Noch de officieren, noch de manschappen hadden ooit de politiek of wijze van oorlogvoeren van den generaal goed begrepen; zij gevoelden zich teleurgesteld in hunne verwachtingen, ontevreden over de houding, welke men ten slotte tegenover den vijand aangenomen had.

Men kreeg den noodlottigen indruk, dat ook d e z e expeditie weder mislukt was omdat we een verkeerden weg ingeslagen en onze ruime strijdmiddelen niet behoorlijk aangewend hadden.

Op den 24sten en 25sten April werden de troepen ingescheept, die naar Java zouden terugkeeren. Het was hun niet euvel te duiden, dat zij hartelijk blijde waren Atjeh's onherbergzame stranden te verlaten, waar zij zooveel ontberingen en vermoeienissen uitgestaan, zooveel ellende geleden hadden. De achterblijvenden waren niet wangunstig op het geluk dat aan hunne kameraden te beurt viel, maar met het oog op hun eigen verlaten toestand, stemde het vertrek van zoovelen hunner krijgsmakkers hen zeer treurig; allen gevoelden dit in hooge mate, zoowel de officieren als de minderen.

De generaal van Swieten scheepte zich den 25sten in aan boord van het stoomschip Prins Alexander der Nederlanden. Reeds den eersten nacht nadat hij met de laatste troepen naar de reede vertrokken was, werd Kota Radja, het nieuwe hoofdkwartier, bij herhaling door den vijand gealarmeerd. De geheele bezetting kwam onder de wapens; er heerschte

veel beweging bij de Atjehneezen. Op verschillende plaatsen in den omtrek werd op den karbouwenhoorn geblazen of op de gongs geslagen — er was blijkbaar iets gaande.

Men verwachtte een nachtelijken aanval; want het kon voor den vijand geen geheim meer zijn, dat een groot gedeelte onzer troepen ingescheept en onze macht dus zeer gedund was. Aan de oostzijde van den Kraton naderden de Atjehneezen zóó dicht de borstwering, dat de aldaar geplaatste schildwachten hen duidelijk konden hooren spreken. Het dichte struikgewas belette evenwel hen te onderscheiden. Den ganschen nacht werd er van weerskanten geschoten, doch daar de vijand zag dat we op onze hoede waren, waagde hij het niet ons aan te vallen.

We hadden dus al dadelijk een voorproef van hetgeen ons te wachten stond ten gevolge der passieve houding, waarin men ons geplaatst had. Dag en nacht zou de vijand, die ons aan die zijden ongestoord en ongemerkt tot aan den voet der borstwering naderen kon, ons verontrusten en tot de grootste waakzaamheid noodzaken. Bij de vele ziekten, die onder de troepen heerschten en de drukke werkzaamheden, welke over dag verricht moesten worden, was rust des nachts een eerste vereischte om de gezonden op de been te houden.

Dit nu was onmogelijk, wanneer er voortdurend langs de postenketen en door de op korten afstand in de struiken liggende Atjehneezen geschoten werd. De daardoor ontstane spanning verdreef den slaap, doch werkte zeer nadeelig op het zenuwgestel der reeds zoo verzwakte soldaten; de weinige krachten, die hun nog overbleven, werden uitgeput door zware wachtdiensten en gemis aan de zoo noodige rust.

De Atjehneezen wisten wel dat ze ons ongeloofelijk veel kwaad deden door ons, vooral 's nachts, voortdurend te alarmeeren en uit den slaap te houden — ze konden dat straffeloos en zeer gemakkelijk doen; een tiental hunner was voldoende om ons, dan hier dan daar, op schromelijke wijze te verontrusten.

Den 26sten April verkondigde een saluut uit de zware vuurmonden der oorlogschepen, dat de generaal van Swieten met zijn staf de reede van Atjeh verlaten had om te Batavia den palm der overwinning te gaan inoogsten.

Met zijn vertrek was het tweede bedrijf van het Atjehsche drama afgespeeld. Alvorens nu den verderen loop der gebeurtenissen te schetsen, wenschen wij nog even stil te staan om een blik te werpen op den toestand, waarin onze vestiging door den gewezen opperbevelhebber werd achtergelaten. Wij hebben reeds vroeger aangehaald dat er, na de inneming van den Kraton, twee wegen openstonden, die tot het voorgestelde doel: „de onderwerping van Atjeh" leiden konden. De eerste was om met al de beschikbare troepen het binnenland in te trekken, den vijand overal te verslaan waar men hem aantrof, zijne bezittingen en hulpmiddelen te vernielen en hem zoodoende tot den vrede te dwingen. Dit middel had, zooals gezegd was, voortreffelijk kunnen werken, mits het onmiddellijk en met de grootste energie ware toegepast. De Duitschers hadden ons in den oorlog van 1870 in dat opzicht eene leerzame les gegeven, waaruit we in Atjeh gewis nut hadden kunnen trekken. In stede van na Sédan de handen in den schoot te leggen, zooals wij deden na de verovering van den Kraton, gingen zij met verdubbelde geestkracht te werk, waardoor de oorlog snel en schitterend door hen beëindigd werd. Wanneer daarentegen aan de Franschen den tijd gelaten was om zich van de geleden verliezen te herstellen, hun land te versterken en de vele strijdkrachten, waarover zij nog beschikken konden, behoorlijk te vereenigen en te organiseeren, dan zouden de kansen hoogst waarschijnlijk gekeerd zijn, of wel het zou aan de Duitschers oneindig meer tijd, moeite en inspanning gekost hebben om hun doel te bereiken. Doch de Duitsche legeraanvoerders wisten zeer goed dat de behaalde overwinningen alleen dan vruchten konden dragen, wanneer er oogenblikkelijk gebruik van gemaakt werd om den vijand

rusteloos te vervolgen en hem alle middelen van tegenweer te benemen.

Men had in Atjeh, indien men 't gewild had, na den 24sten Januari 1874 op dezelfde wijze kunnen handelen, zij het dan ook op veel kleiner schaal; het resultaat zou waarschijnlijk toen aan de verwachting beantwoord hebben, althans veel beter dan twee jaren later, toen de kans op de goede werking eener agressieve tactiek zoo goed als verkeken was [1]).

[1]) Kort vóór het vertrek der 2de expeditie naar Atjeh was, op last van het Departement van oorlog in Indië, een boekje gedrukt, getiteld: „Tactische „aanbevelingen en wenken voor den tweeden veldtocht tegen Atjeh", waarvan aan elk officier een exemplaar werd ter hand gesteld. Op bladz. 25 van dit werkje staat het volgende te lezen:

„In onze Indische veldtochten wordt somtijds niet genoeg partij getrokken „van behaalde voordeelen. Enkele aanvoerders stellen zich tevreden de ver„meesterde positie te bezetten; er grijpt dan een moment van stilstand plaats, „dat de vijand, zoo hij daarvan weet gebruik te maken, veel kan doen her„winnen. Niet genoeg kan dus worden aangedrongen op eene krachtige ver„volging na een behaald succes. Dàn vooral is men meestal in de gelegenheid den „vijand zware verliezen toe te brengen, en zijn moreel zoodanig te schokken, „dat hij niet licht meer in het veld zal verschijnen.

„Slechts eene krachtige vervolging kan de overwinning vruchtbaar „maken."

Waarlijk, die raad was zeer verstandig; hij kon niet anders dan heilzaam en beslissend werken. Waarom werd hij dan niet opgevolgd? Men mag toch aannemen, dat de generaal van Swieten als opperbevelhebber der expeditie het volkomen eens was met den inhoud en de strekking van het bovenbedoelde geschrift, anders zou dit stellig niet in druk verschenen en aan al de officieren uitgereikt zijn. Toch volgde hij eene tactiek, die lijnrecht in strijd was met hetgeen hijzelf kort te voren als bijzonder doeltreffend erkend en aanbevolen had.

Hij deed juist als die enkele aanvoerders, waarvan boven sprake is en wier handelwijze terecht veroordeeld werd. Ook hij vergenoegde zich de veroverde positie te bezetten — van eene krachtige vervolging was geen sprake en er gebeurde daardoor precies hetgeen waartegen men zoo ernstig gewaarschuwd had, namelijk dat de vijand weder op zijn verhaal komen en opnieuw in het veld verschijnen kon.

Op bladz. 30 van hetzelfde werkje leest men onder de rubriek „Algemeene regels": „Offensief optreden tegen een Inlandschen vijand is meestal „aan te bevelen, ook voor het moreel onzer eigen troepen."

De andere weg, waarlangs het einde van den Atjeh-oorlog wellicht te bereiken was, namelijk het innemen van eene sterke stelling aan den wal, gepaard met eene strenge blokkade der kust, eigende zich bijzonder voor den Nederlandschen volksaard; het kwam daarbij meer aan op taai geduld en volharden dan op vechten en handelen.

Ontegenzeggelijk bood dit middel groote voordeelen aan en verdiende het in vele opzichten de aandacht. Het zou wel niet zoo snel en afdoend werken als het eerstgenoemde, maar het kon ons groote inspanning en opofferingen uitsparen en ook met zekerheid tot het beoogde doel leiden, onder uitdrukkelijk beding echter, dat het in ruimen zin toegepast werd.

Wij hebben daar vroeger reeds met een enkel woord op gedoeld, en wanneer wij er thans op terugkomen dan is het, omdat van deze gewichtige aangelegenheid het toekomstige lot van den Atjeh-oorlog geheel afhing.

Het stelsel der afwachtende houding had werkelijk zeer gunstige uitkomsten kunnen opleveren, wanneer men daarbij onbekrompen en zoodanig te werk ware gegaan, dat het voortzetten van den oorlog aan den vijand onmogelijk werd gemaakt.

Onze vestiging moest in de eerste plaats veilig, krachtig en de daarbij te voeren tactiek, tot op zekere grenzen, actief zijn. De Kraton, ons hoofdkwartier, mocht nimmer voor ons eene belegerde vesting worden, waarin we voortdurend door den vijand verontrust, beschoten en nauw ingesloten werden; maar wel eene plaats, waar omheen we ons vrijelijk bewegen en waarbinnen onze troepen volmaakte rust

---

Eindelijk op bladz. 81 als slot: „Het einddoel, dat is eene beslis„sende zege, ligt slechts in een energiek aangrijpen en volhou„den, na goede voorbereiding."

Hoe weinig werden deze wijze beginselen op Atjeh door ons in praktijk gebracht!

en veiligheid genieten konden. Daartoe was het volstrekt noodig het geheele omliggende, dicht begroeide terrein op te ruimen en den Kraton te omringen door eene beschermende rij posten of buitenwerken, die den vijand op eerbiedigen afstand van den hoofdwal konden houden.

Er bestond geen ander middel om K. Radja veilig en sterk te maken en aan de bezetting de rust te verzekeren, die zoo hoog noodig was tot instandhouding harer krachten en gezondheid.

Een tweede hoofdvereischte onzer vestiging in Atjeh was, om ten allen tijde eene verzekerde gemeenschap met de reede te bezitten. Er bestonden daartoe 2 wegen — een, tijdens den goeden moesson, langs de Atjeh-rivier, welke door de Kroeng Daroe met den Kraton in gemeenschap stond, en de andere over land, in westelijke richting van K. Radja uit, naar het naastbijgelegen zeestrand bij de kampong Oeleh Leh. Het was zoo goed als zeker (de marine had er met aandrang op gewezen), dat in het ongunstige, stormachtige jaargetijde de monding der Atjeh-rivier, ten gevolge der hevige branding en van ondiepten daar ter plaatse, onbevaarbaar zou zijn. Daarom was het volstrekt noodig nog een anderen gemeenschapsweg met de reede te hebben, die ten allen tijde te gebruiken was en ons dus niet afhankelijk maakte van den moesson, van stormen of overstroomingen. Bij hoogen waterstand, die zich na felle regens dikwijls en soms geheel onverwachts voordeed, was de stroom in de rivier zóó geweldig, dat zelfs de stoomsloepen er niet tegen op konden werken. Er kon dan geen sprake zijn om vivres of andere benoodigdheden te water naar K. Radja op te voeren, aangenomen zelfs dat de vaartuigen behouden de bank aan de riviermonding gepasseerd waren of hunne lading aan deze zijde der landtong te Kwala Atjeh ingenomen hadden. Om nu in het rustige bezit van beide bovenbedoelde communicatie-wegen te blijven, moesten ze ter dege beschermd worden, daar de vijand natuurlijk steeds zou trachten onze gemeenschap met de zee af te snijden of zooveel mogelijk te belemmeren.

De rivierweg werd hoofdzakelijk beveiligd door de posten Penajoeng en Marine-benteng, welke beide op den rechteroever lagen, doch dit was geenszins voldoende tenzij Penajoeng eene zóó talrijke bezetting verkreeg, dat de oeverstreek tusschen deze plaats en de Marine-benteng dagelijks door genoegzaam sterke patrouilles onderzocht en schoon gehouden kon worden. Maar zelfs dán nog was men niet volkomen zeker van eene veilige gemeenschap, daar de dicht begroeide kampongs Lampoeloe en Garouw slechts op korten afstand van de rivier lagen en het den vijand weinig moeite zou kosten van uit die schuilhoeken onze transporten te verontrusten of aan te vallen.

Voor het rustig bezit van het riviervak moest dus de rechteroever van af K. Radja tot aan de monding volkomen in onze macht zijn, zoodat de vijand geen gelegenheid vond zich daar op eenig punt te nestelen. Dit doel had men kunnen bereiken door het aanleggen van kleine posten langs den Pedir-dijk, tot benoorden Lamara of tot K. Radja Bedil aan het zeestrand; het fort te Penajoeng had dan gerust kunnen vervallen.

Tot verzekering van de gemeenschap over land naar de kust was het volstrekt noodig te Oeleh Leh een post te bezitten, niet alleen om te waken voor de veiligheid van al wat daar aan de reede gelost werd, maar vooral om onzen eenigen bondgenoot Toekoe Nek van Marassa tegen de invallen zijner vijandige buren uit de VI Moekims te beschermen. Het was wel na te gaan, dat hij zich zonder onze hulp onmogelijk op den duur staande zou kunnen houden. Indien hij na den val van den Kraton zijne onderwerping had aangeboden, dan was dit grootendeels uit dwang geschied, daar zijn welvarend gebied tusschen de zee en onze vestiging en dus tusschen 2 vuren beklemd lag. Door onze partij te kiezen had hij zich echter de verbittering en wraakzucht zijner landgenooten op den hals gehaald, en er viel dus op zijne voortdurende trouw niet te rekenen wanneer we hem verder in den steek lieten,

daar hij bepaald onze hulp noodig had om zijn gezag te kunnen handhaven.

Niet alleen rustte op ons de m o r e e l e verplichting Toekoe Nek krachtig bij te staan, maar ook ons eigenbelang eischte dit in de hoogste mate. De Atjehneesche hoofden moesten stellig weten dat ze op onzen steun rekenen konden, wanneer ze zich wilden onderwerpen; anders zou er nimmer van eenige toenadering sprake kunnen zijn. Daarenboven was het ongestoorde bezit der landingsplaats Oeleh Leh voor ons van het uiterste gewicht, eene quaestie van te zijn of niet te zijn.

Het is onbegrijpelijk, dat men daarop niet van den beginne af de aandacht gevestigd heeft, en dat men niet reeds in Februari 1874 er toe overgegaan is zich aan het strand te Oeleh Leh te vestigen. De waterweg langs de Atjeh-rivier voorzag toen nog wel in alle behoeften, daar het jaargetijde gunstig was en men over ruime transportmiddelen beschikken kon; maar men had ook aan de toekomst behooren te denken en er bij tijds voor moeten waken, dat we gedurende den kwaden moesson, die voor de deur stond, ten stelligste op een veiligen en steeds verzekerden toevoer van al het benoodigde rekenen konden. Indien Marassa ons afviel of door den vijand bezet werd, dan was bij het onbruikbaar worden van den rivierweg, onze gemeenschap met de zee letterlijk geheel verbroken en het zou er bitter treurig met onze vestiging in Atjeh uitgezien hebben. Onze macht was aldaar, na het vertrek van den generaal van Swieten op den 26sten April, niet toereikend genoeg meer om er aanvallend mede te werk te kunnen gaan; zonder de krachtige medewerking van Toekoe Nek zou het zeer moeilijk geweest zijn den toegang naar het zeestrand te Oeleh Leh te forceeren. Men had ons alsdan door het uitzenden van eene nieuwe expeditie moeten ontzetten, wanneer we het althans in den Kraton zoolang hadden kunnen uithouden.

Onze vestiging te K. Radja had dus, van den aanvang af,

samen moeten gaan met de bezetting van Oeleh Leh, anders kon zij op den duur onmogelijk blijven bestaan.

Ook de weg naar die strandplaats had door posten te Merdoewati, Lampasej en Blang Oe tegen vijandelijke aanvallen beschermd behooren te worden.

Wanneer wij het bovenstaande samenvatten betreffende de grootte en den vorm onzer in Atjeh in te nemen stelling, waarbij men zich tot eene afwachtende houding wenschte te bepalen, dan had onze vestiging zich minstens moeten uitstrekken binnen de zijden van den driehoek, waarvan het zeestrand tusschen Kota Radja Bedil of Kwala Atjeh en Oeleh Leh de basis en de Kraton den tophoek uitmaakten. De eene zijde Lemboe-Pedirdijk moest strekken tot bescherming der Atjeh-rivier, de andere zijde K. Radja, Lampasej, Blang Oe tot beveiliging der gemeenschap te land met Oeleh Leh en de reede.

Kota Radja eindelijk, de hoofdplaats onzer vestiging, behoorde op een afstand van 1200 tot 1500 passen omringd te zijn van eene rij posten, die elkander konden zien en ondersteunen, terwijl het terrein tusschen hen en den Kraton zoodanig opgeruimd moest worden, dat het uitzicht van den hoofdwal en dus ook de vuuruitwerking door niets meer belemmerd werd. Deze kring van posten had aan de eene zijde tegen de Atjeh-rivier kunnen aansluiten, bijv. te Pendetti, tegenover den Pedir-dijk, om van daar langs Lampoe Oek, Lohong, Mandarsa Poeti, Poengej Blang Tjoet en Poe Oe te loopen en zich te Blang Oe met de defensieve lijn Kota Radja-Oeleh Leh te vereenigen. Men zou alsdan in het bezit geweest zijn van eene krachtige aaneengeschakelde linie, waarbinnen men veilig en met vertrouwen de toekomst had kunnen te gemoet gaan.

Eene derde voorwaarde, waaraan onze vestiging in Atjeh voldoen moest, was, zooals vroeger reeds aangestipt is, het ten allen tijde beschikbaar hebben van eene mobiele co-

lonne, ter sterkte van minstens 2 halve bataljons infanterie, of ongeveer 1000 man, en een of twee batterijen veld-artillerie. Deze troepenmacht, uit gezonde elementen bestaande, steeds voltallig gehouden en door een beleidvol, dapper bevelhebber aangevoerd, had de ziel, het leven onzer vestiging en tevens de schrik des vijands moeten zijn. Op haar had de taak behooren te rusten om den omtrek onzer stelling van vijanden gezuiverd te houden, onze bondgenooten naar gelang we die kregen, te ondersteunen en zonder zich te ver van de spil Kota Radja te verwijderen, den vijand op verschillende punten geheel onverwacht op het lijf te vallen. Zonder eene krachtige mobiele colonne beteekende onze nederzetting ter kuste niets, want door alleen eene zuiver passieve houding tegenover de Atjehneezen in acht te nemen en ons op zeer kleine schaal in hun gebied te vestigen, was dat energieke vrijheidslievende volk nimmer tot onderwerping te dwingen.

Laat ons thans nagaan in hoever onze stelling in Atjeh, zooals die in April 1874 door den generaal van Swieten tot stand gebracht was en aan zijn opvolger, den kolonel Pel, overgegeven werd, aan de voornaamste haar te stellen eischen, te weten veiligheid, kracht, doelmatigheid en eene behoorlijke, ten allen tijde verzekerde gemeenschap met de zee, voldeed.

ZESDE HOOFDSTUK.

De Kraton als hoofdplaats onzer vestiging. — Zijne strategische en tactische waarde als versterking. — Zijn toestand bij het vertrek der hoofdmacht. — De gemeenschap tusschen K. Radja en de reede. — Sterkte van het bezettingskorps. — Gebrek aan mobiele troepen. — Algemeene beschouwingen. — De generaal van Swieten en de Atjehneezen. — Instructiën voor den kolonel Pel. — Verschillende beoordeelingen omtrent het resultaat van den 2den Atjehneeschen veldtocht.

1°. De veiligheid, doelmatigheid en kracht onzer stelling, hoofdzakelijk van Kota Radja.

De Kraton bezat geene enkele tactische of strategische eigenschap, welke hem tot hoofdplaats onzer vestiging in Atjeh in aanmerking kon brengen, althans wanneer men daarin een passief stelsel wenschte te huldigen. Hij was zeer ongunstig gelegen en ongeschikt tot verdediging door, of tot verblijf van Europeesche troepen. De keuze van den generaal van Swieten moge al uit een politieken beweeggrond voortgesproten zijn, maar was niettemin zeer te betreuren daar ze tot noodlottige gevolgen aanleiding zou geven. Voor ons prestige was het zeker heilzaam dat de geheele bevolking van Atjeh en der aangrenzende staten wist, ja met eigen oogen zien kon, dat wij de aloude verblijfplaats der sultans, het palla-

dium van het rijk, bezet hielden en besloten hadden ons daarin voor altijd te vestigen. Dit voordeel woog echter op verre na niet op tegen de vele nadeelen, welke aan de keuze van den Kraton tot hoofdkwartier verbonden waren.

Reeds sedert onheuglijke tijden had de Kraton als begraafplaats gediend, niet alleen voor de sultans en andere vorstelijke of hooggeplaatste personen, maar ook voor lieden van hun gevolg.

Het was genoeg bekend, dat de Atjehneezen er in den laatsten tijd hunne dooden begraven hadden — de sporen daarvan waren overal zichtbaar. Het geheele terrein binnen de omwalling, aan beide oevers der Kroeng Daroe, was één groot kerkhof. Op vele plaatsen geleek de Kraton op eene volslagen wildernis. Alles was er zoo vuil, onooglijk en vervallen, dat het een waren Augias-stal kon genoemd worden, wiens zuivering ons de grootste moeite en inspanning zou kosten, terwijl honderden, ja duizenden menschen er alvorens het leven of de gezondheid bij in zouden schieten.

Reeds van den beginne af was het gemakkelijk te voorzien geweest, dat de Kraton een zeer ongezond verblijf, vooral voor Europeanen, zijn zou. Een hooge aarden wal, die gedeeltelijk door eene moddergracht omringd en aan de buitenzijde met dichte, hoog uitstekende bamboe-doerie beplant was, belette de vrije doorstrooming van lucht en benam aan het inwendige alle frischheid. Binnen den Kraton was niet eens behoorlijk drinkwater, een eerste vereischte voor een gezond levensonderhoud. De Norton-pompen, die men beproefde, voldeden niet aan de verwachting. In den beginne haalde men het water uit een gemetselden put in de Mesigit, doch ook dit was weldra ontoereikend en ondrinkbaar; — men moest toen zijne toevlucht nemen tot het scheppen van water uit de Kroeng Daroe boven Kota-Podjoet, maar behalve dat hieraan veel bezwaar verbonden was, kon men het water niet vertrouwen, daar het riviertje bovenstrooms van den Kraton nog aan de werking van eb en vloed onderhevig was, waar-

door veel onreinheden opgevoerd werden. Het troebele vocht moest dan ook, alvorens drinkbaar te zijn, gefiltreerd en gekookt worden. De soldaten ontzagen zich echter niet het water uit de Kroeng Daroe te drinken in den staat zooals het langs hunne kazernes stroomde — ondanks de meest strenge maatregelen was dit kwaad niet altijd tegen te gaan. Tallooze ziekten zijn het gevolg geweest van het gemis aan goed drinkwater binnen K. Radja.

Uit een strategisch oogpunt bezat de Kraton alleen waarde, wanneer men daarin eene actieve houding op het oog had; zijne ligging te midden van vele welvarende, sterk bevolkte kampongs maakte hem bijzonder geschikt voor eene centraal-stelling, als spil en uitgangspunt onzer operatiën.

Voor eene passieve verdediging echter bezat hij geene meerdere voordeelen dan elke andere plaats, en daarentegen het nadeel om op een uur afstand van de kust in het binnenland gelegen te zijn.

Over de tactische waarde van den Kraton kan verschillend geoordeeld worden, al naar gelang men de zaak wenscht te beschouwen. Als inlandsche versterking behoorde ze ontegenzeglijk tot de meest geduchte van die soort. Zij bezat aan de noord- en westzijden, waar de aanval van een Europeeschen vijand verwacht kon worden, eene mate van stormvrijheid, zooals maar zelden wordt aangetroffen. De wallen waren daar ter plaatse ongeveer 4 M. hoog, zeer zwaar en omgeven door eene natte gracht met moerassigen bodem; de bamboe-doerie beplanting was vooral hier met de meeste zorg aangelegd en onderhouden. Beide boorden der gracht waren zóó dicht met deze taaie, sterke, aan alles weerstand biedende doornstruiken begroeid, dat er aan geen doordringen te denken was alvorens men het middel gevonden had den levenden muur onder het vuur des vijands op te ruimen. Men moet met eigen oogen zulk eene Atjehneesche bamboedoerie versperring gezien hebben, om zich van haar ongeloofelijk weerstands-vermogen een denkbeeld te kunnen maken.

Onder alle bekende chicane-middelen bekleedt deze doornplant, die op Sumatra welig tiert, zeker de eerste plaats; de Kraton ontleende er zijne voornaamste defensieve kracht aan, althans de noorder- en wester-facen, die volkomen stormvrij en slechts door een aanval voet voor voet te genaken waren. Enkele kwetsbare punten, zooals de uitgangen, konden van buiten niet waargenomen worden. De Atjehneezen hadden aan deze naar de zee gekeerde fronten al hunne aandacht en zorg gewijd, vooral sedert het uitbreken van den jongsten oorlog.

Geheel anders was het gelegen met de zuider- en oosterfacen. Daar was de borstwering veel minder hoog en dik; er bestond geen banket of steil opgezet binnentalud. Eene gracht, in den eigenlijken zin van het woord, was er niet; zij kon op dien naam geen aanspraak maken, was op sommige plaatsen in 't geheel niet te vinden en stond het grootste gedeelte van het jaar volkomen droog. De bamboe-doerie beplanting was hier op het buitentalud aangebracht, zeer verwaarloosd en op verre na niet zoo dicht als aan de andere zijden van den Kraton; de voet der borstwering was grootendeels begroeid met gewone struiken, die wel het uitzicht, maar volstrekt niet den doortocht belemmerden.

Buiten langs de zuider-face liep zelfs een zeer goed begaanbaar voetpad door den bodem der gracht; de borstwering was daar hoogst gemakkelijk te beklimmen; men kon er, zonder zich de minste moeite te geven, in of uit den Kraton komen. Schrijver dezes heeft er menigmaal in persoon de proef van genomen, toen er nog niets aan den wal daar ter plaatse veranderd was.

Terwijl vóór de noorder- en wester-facen het terrein aan gene zijde der bamboe-doerie beplanting geheel open was, vertoonde de omgeving der beide andere fronten, ook die van Pakan Atjeh, eene volslagen, dicht begroeide wildernis, die letterlijk tegen den voet der omwalling aansloot. Zware boomen, nipa, bamboe en ander hoog struikgewas, varens, slingerplan-

ten enz. lieten schier geen plekje van den bodem onbedekt. Men kon van achter de borstwering geen 10 passen voor zich uit zien.

Nu moge dit terrein voor Europeesche troepen zoo goed als ontoegankelijk geweest zijn, voor inlanders was het dit volstrekt niet. De Atjehneezen bewogen zich daar met het grootste gemak en kenden nauwkeurig al de sluipwegen in deze schijnbare wildernis; er liepen verscheidene voetpaden doorheen, die de gemeenschap vormden tusschen den Kraton en de omliggende kampongs. Hier en daar lagen ook kleine grasvlakten of open gedeelten tusschen het geboomte verscholen; zij dienden den vijand tot verzamelplaatsen of tot het aanleggen van versterkingen.

Waarschijnlijk hadden de Atjehneezen sedert eene reeks van jaren aan de zuider- en ooster-facen van den Kraton geen de minste zorg besteed, omdat ze wel wisten dat er van dien kant geen aanval te vreezen was. Indien we van de zijde der Kroeng Raba-baai opgerukt waren of op eenige andere wijze den rug van den Kraton bedreigd hadden, zouden ze gewis ook dit gedeelte hunner hoofdstelling beter versterkt hebben. Uit al onze bewegingen echter was van den beginne af gemakkelijk na te gaan, dat we den Kraton alleen aan de noord- of noordwestzijde zouden aanvallen; daarom waren ook alleen die fronten meer bijzonder versterkt.

Het terrein buiten de zuider- en ooster-facen was in gewone tijden volkomen droog, behalve op zeer enkele moerassige gedeelten. Door opstuwing van het water der Kroeng Daroe zou men wellicht eene inundatie hebben kunnen bewerken, doch niet voldoende om den toegang tot den hoofdwal af te sluiten [1]).

---

[1]) Op bladz. 10 der „Beknopte beschrijving van den Kraton van Groot Atjeh", op last van het Departement van Koloniën uitgegeven, staat vermeld, dat de gracht aan de Z.- en O.-facen uit het moerassige terrein

Ofschoon het vreemd moge schijnen, durven wij gerust de meening uiten, dat de Kraton in den oorspronkelijken toestand sterker en veel beter te verdedigen was met eene inlandsche dan met eene Europeesche bezetting. De Atjehneezen toch streefden er steeds naar hunne borstweringen zooveel mogelijk te verbergen en ontoegankelijk te maken door middel van bamboe-doerie. Eerst op het laatste oogenblik, bij eene bestorming, trad de uitwerking hunner vuurwapens op den voorgrond. Wij hadden reeds meermalen ondervonden, vooral bij de operatie tegen de Mesigit op den 6den Januari 1874, hoe uiterst moeilijk het was eene goed aangelegde Atjehneesche versterking in front aan te vallen. De Kraton bezat een nog veel grooter verdedigingsvermogen dan het voorwerk der Mesigit, zoodat een rechtstreeksche storm, wáár ook door ons ondernomen, bijna geen kans van slagen zou gehad hebben. Wel waren de zuider- en ooster-facen veel minder sterk dan de anderen; maar het terrein buiten de eersten was zóó dicht begroeid, dat het voor Europeesche troepen zeer moeilijk zou geweest zijn zich er door te worstelen. Ook hier zou men, alvorens de borstwering te kunnen bestormen, voet voor voet hebben moeten naderen.

Eene Atjehneesche bezetting kon zich alzoo binnen den Kraton tegen storm of overrompeling volkomen veilig ach-

---

gevoed werd en veel dieper was dan aan de N.- en W.-facen, zoodat ze eene belangrijke hindernis vormde. Ook op de kaart, welke bij het bedoelde werkje behoort, is die natte gracht aangegeven en het geheele daar buiten gelegen terrein als zeer moerassig voorgesteld. Zoowel het een als het ander was onjuist, ten minste gedurende het grootste gedeelte van het jaar. De opnemers, die het terrein destijds beschreven en in kaart gebracht hebben, moeten zich of vergist of hun werk verricht hebben op een tijd toen er toevallig veel regen gevallen was, waardoor de gracht gevuld en de grond buiten moerassig gemaakt werd. In gewone tijden echter was er tot op geruimen afstand van den hoofdwal geen spoor van water of moeras te ontdekken; alleen tusschen den Kraton en Pakan Atjeh lagen diepe kuilen, waarin zich meestal water bevond. Overigens kon men bijna op alle plaatsen der Z.- en O.-facen droogvoets over het plongée der borstwering en door de gracht naar buiten wandelen.

ten. Wij konden niets tegen die versterking ondernemen, noch trachten ergens de borstwering te bereiken, zonder onmiddellijk door den vijand bemerkt te worden, die al de sluipwegen en bijzonderheden van het terrein kende en zich met gemak bewoog op plaatsen, waar wij op schier onoverkomelijke bezwaren zouden gestuit zijn.

De toestand veranderde geheel, wanneer de rollen verwisseld werden en Europeesche troepen als verdedigers van den Kraton optraden. Zeer terecht treedt bij ons de uitwerking onzer voortreffelijke vuurwapenen op den voorgrond; die uitwerking moet echter niet à bout portant, maar op eenigen afstand gezocht worden. Vooral tegen een inlandschen vijand, zóó woest en onversaagd als de Atjehneezen, moest daarin onze voornaamste kracht gelegen zijn. De ondervinding had meer dan eens geleerd, dat we in een gevecht man tegen man met de blanke wapens niet tegen onze geduchte vijanden opgewassen waren; geen bajonet of sabel, zelfs in geoefende hand, kon den strijd tegen de meesterlijk, bliksemsnel en krachtig gehanteerde Atjehneesche klewang opnemen. We moesten dus zooveel mogelijk trachten ons den vijand van het lijf te houden door een tijdig, goed aangebracht en overmachtig vuur. Waar die tactiek in het oog gehouden werd, zijn we steeds overwinnaars gebleven; waar ze verwaarloosd werd of door oorzaken buiten onze schuld niet toegepast kon worden, is de strijd ons altijd noodlottig geweest.

Het eerste, waar we alzoo bij de bezetting van vaste stellingen voor te zorgen hebben, is het verkrijgen van een onbelemmerd uitzicht naar buiten en eene behoorlijke werking onzer vuurwapenen. De verdediging moet reeds op eenigen afstand krachtig kunnen gevoerd worden; door tot op het laatste oogenblik geheel passief te blijven, zouden we ons verderf te gemoet gaan. Wanneer de vijand ongestoord den voet onzer borstwering kon naderen om die te beklimmen, kon het overwicht onzer vuurwapenen ons niet meer baten en

werd eene verdediging bijna onmogelijk. Men bedenke wel, dat de Atjehnees vlug en behendig is als de tijger, dat geene gewone beletselen hem tegenhouden en het zaak is hem te vellen vóór hij zijn sprong of aanval doen kan. De inlander lacht gewoonlijk om hetgeen wij in Indië stormvrijheid noemen; er bestaat maar één afdoend middel om zijn aanloop te stuiten, dat is eene krachtige, ten allen tijde verzekerde vuuruitwerking. Heeft men daarvoor gezorgd en is men op den aanval voorbereid, dan kan de vijand de borstwering niet naderen, veel minder beklimmen, zelfs niet bij nacht. Wil men zich tegen eene overrompeling vrijwaren en de kans op eene krachtige verdediging blijven behouden, dan is het een volstrekt vereischte dat het terrein rondom eene versterking tot op zekeren afstand volkomen open en vrij zij; in Indië is dit nog meer noodig dan in Europa. Voldoet eene sterkte niet aan die voorwaarde; leunt zij tegen een boschrand of een bedekt terrein aan, waar de vijand zich ongemerkt bewegen kan; is haar uitzicht belemmerd en hare vuuruitwerking zoo goed als nul; kan zij ongestraft tot aan den voet van haren hoofdwal genaderd worden — dan is zij als verloren te beschouwen en eene verdediging wordt in dat geval, zelfs bij de uiterste waakzaamheid der bezetting, onmogelijk.

Wij hebben gezegd, dat de groote verdedigende kracht van den Kraton voornamelijk bestond in de bamboe-doerie beplanting van de boorden der natte gracht vóór de noorder- en westerfacen en in het dicht begroeide terrein vóór de andere fronten. Dit gold echter alleen voor het geval de versterking in handen der Atjehneezen was. Van af het oogenblik waarop de Kraton door Europeesche troepen bezet werd, was de weelderige plantengroei, rondom de wallen, niet meer de natuurlijke bondgenoot des verdedigers; zij veranderde dan in eene hindernis, die ons vuur ten zeerste belemmerde. Wat hielpen ons de beste kanonnen en Beaumont-geweren, wanneer we er geen gebruik van konden maken, door gemis aan

uitzicht en ruimte? Voor iedere Europeesche versterking is de vrije vuuruitwerking, naar alle zijden, eene hoofdzaak; men moet alles in het werk stellen om die te verkrijgen. In Atjeh vooral, waar we met zulk een ondernemenden, energieken vijand te doen hebben, kan dit beginsel niet genoeg ter harte genomen worden.

De naar zee toegekeerde facen van den Kraton, op den linkeroever der K. Daroe, waren volkomen veilig tegen een onverhoedschen aanval der Atjehneezen. Niet alleen was daar de stormvrijheid buitengewoon groot, maar ook de uitwerking van ons vuur voldoende verzekerd; de bamboe-doerie takken staken wel boven het plongée der borstwering uit, doch men kon er toch van den wal zeer goed doorheen zien en vuren. Waar het noodig was werden breede bressen in de stoelen der bamboe gemaakt of de topeinden gesnoeid, zoodat het uitzicht slechts weinig belemmerd bleef. Bovendien behoefde men aan dit gedeelte van den Kraton volstrekt niet voor een aanval bevreesd te zijn, want aan gene zijde der gracht lag eene open vlakte; de vijand kon hier onmogelijk bedekt naderen en zou reeds op vrij grooten afstand aan het hevigste vuur blootgesteld geweest zijn. Uit den aard der zaak hadden we geen aanval te verwachten aan de zijde van waar we gekomen waren, en waar het terrein grootendeels door ons bezet was.

Zonderling genoeg had men juist de noorder- en westerfronten, die door natuur en kunst reeds zoo sterk waren, het zorgvuldigst bevestigd, hoewel zich aan dien kant waarschijnlijk nimmer een vijand vertoonen zou. De borstwering was hier behoorlijk onder profiel gebracht en de walgang aanzienlijk verbreed; er waren schiettaluds voor de infanterie en emplacementen voor het geschut gemaakt, waar alle beschikbare vuurmonden in batterij gesteld werden. In één woord, men had een kolossalen arbeid besteed, om de oude werken der Atjehneezen te doen verdwijnen en de facen een Europeesch aanzien te geven. Men handelde in alle opzichten

alsof de Kraton andermaal aan die zijde een beleg zou hebben te doorstaan, waar toch geen sprake meer van zijn kon; er zou daar wel nimmer meer een schot gelost worden. Bijna al dat werk, dat zooveel moeite en inspanning van onze soldaten vereischt had, was onnoodig geweest; men had zijn tijd en krachten oneindig beter kunnen besteden aan den kant waar werkelijk een vijandelijke aanval te verwachten was; daar had men den Kraton moeten versterken en voor eene actieve verdediging behooren in te richten. Aan dat even nuttige als noodzakelijke werk werd evenwel niets gedaan.

Juist omdat het gedeelte van den Kraton, dat op den rechteroever der K. Daroe lag, alle stormvrijheid miste en dus het meest aan overvalling blootstond, had men er bijzondere zorg aan moeten besteden, vooral door te trachten de uitwerking van ons vuur zooveel mogelijk te verhoogen. Dáár was het zaak geweest de borstwering te verhoogen, onder profiel te brengen en met geschut te bewapenen; dáár had men alle middelen moeten aanwenden om den vijand te beletten ongemerkt en ongestraft te naderen. Ter bereiking van dit doel was het volstrekt noodig het terrein buiten tot op minstens 1200 passen afstand op te ruimen, wanneer men althans geene beschermende posten wilde aanleggen. In den toestand waarin de zuider- en ooster-facen, zoomede Pakan Atjeh, zich nu bevonden, was de verdediging van dat gedeelte onzer stelling zoo goed als onmogelijk. We liepen daar elk oogenblik het grootste gevaar om overrompeld te worden.

De Atjehneezen konden ongemerkt door de wildernis tot aan den voet der borstwering sluipen, niet alleen 's nachts, maar zelfs op klaarlichten dag; zij zouden met een stouten aanloop het plongée bereikt hebben vóór nog één schildwacht alarm had kunnen maken. Was het gevaar bij dag reeds dreigend, het verdubbelde bij nacht; want de schrik en verwarring, die altijd met eene overvalling gepaard gaan, zijn in de duisternis nog veel grooter — de gevolgen van

zulk eene ramp waren niet te berekenen geweest. Het mag wel als een wonder of als eene bijzondere gunstige beschikking van het lot aangemerkt worden, dat de Atjehneezen destijds nimmer tot het besluit gekomen zijn 's nachts plotseling en met voldoende macht het zuidelijk of oostelijk gedeelte van den Kraton te bespringen. Tegen zulk een onverhoedschen, krachtig doorgezetten aanval zouden we stellig niet bestand geweest zijn.

Men moge in 't algemeen oordeelen, dat de bezetting eener sterkte verplicht is behoorlijke voorzorgsmaatregelen te nemen en steeds *zóó* waakzaam te zijn dat zij niet *kan* overvallen worden; — maar te Kota Radja waren de omstandigheden van dien aard, dat het toepassen der bedoelde regels eene bepaalde onmogelijkheid werd zoolang de Kraton in den onhoudbaren toestand bleef, waarin hij bij het vertrek der hoofdmacht was achtergelaten. Het zou geenszins de schuld der bezetting geweest zijn, indien zij ten gevolge eener overrompeling te gronde was gegaan.

De commandant eener vesting kan niet voor het behoud daarvan verantwoordelijk gesteld worden, wanneer zijne middelen tot verdediging niet aan te wenden zijn. Op den 26sten April was de toestand van den Kraton, in korte woorden, als volgt: Het noordelijk gedeelte, *dat niet bedreigd werd*, was alleen versterkt en van geschut voorzien, terwijl de naar den vijand gekeerde facen, waar stellig een aanval verwacht kon worden, zoo goed als weerloos waren gelaten; de vijand kon daar ongestoord naderen zoo dicht hij verkoos, *letterlijk tot aan den voet van den hoofdwal*; de artillerie kon er geen geschut in batterij brengen, de infanterie niet vuren, om de eenvoudige reden dat men er geen pas voor zich uit kon zien.

Bij deze voorstelling is geen sprake van overdrijving. Toen het eenmaal uitgemaakt was, dat het gedeelte van den Kraton op den rechteroever der Kroeng Daroe, zoomede Pakan Atjeh aan de rivier, door ons bezet zouden blijven, had men

onmiddellijk het zuid- en oostwaarts gelegen terrein behooren op te ruimen.

Door dit na te laten, benam men zich den voornaamsten factor tot eene krachtige verdediging „de vuuruitwerking". Wanneer men opzag tegen het lastige en tijdroovende werk om boomen en struiken, die het uitzicht beletten, te kappen, dan had men veel beter gedaan de geheele strook van den Kraton bezuiden en beoosten de Kroeng Daroe op te offeren en de omwalling aldaar te slechten. Onze stelling zou daardoor veel sterker, beter te bezetten en gemakkelijker te verdedigen geweest zijn; van eene overvalling kon dan ook geen sprake meer zijn, want de K. Daroe vormde met hare steile, gedeeltelijk gemetselde oevers eene zeer voldoende afsluiting. Wel zouden we in dat geval veel aan ruimte verloren hebben, maar men had zich daarvoor elders schadeloos kunnen stellen. Het is vreemd genoeg, dat men er in de eerste jaren onzer vestiging niet aan gedacht heeft onze hoofdversterking noordwaarts tot aan de Atjeh-rivier uit te breiden; het terrein was hier veilig en zeer geschikt voor den bouw van magazijnen, hospitalen enz.; Pakan Atjeh had alsdan kunnen vervallen.

Het zou een groot gemak opgeleverd hebben, als men de laadprauwen dadelijk aan den rivieroever had kunnen lossen, daar de toegang tot den Kraton, langs de monding der smalle en ondiepe K. Daroe, voor deze vaartuigen met vele bezwaren gepaard ging en soms bij eb of lagen waterstand geheel onmogelijk werd.

Wanneer men het tracé van K. Radja van den beginne af behoorlijk geregeld had, dan hadden we in het bezit kunnen zijn eener doelmatige versterking, die een aaneengeschakeld geheel vormde en aan drie zijden door stroomend water omringd was, terwijl we nu vier afzonderlijke gedeelten bezet moesten houden, waartusschen weinig of geen verband bestond en die, zonder het verdedigingsvermogen iets te verhoogen, den veiligheidsdienst ten zeerste bezwaarden.

Ons hoofdkwartier was over het algemeen veel te uitgebreid voor het gering aantal gezonde troepen, waarover we te beschikken hadden; het gedeelte op den linkeroever der K. Daroe ware voor onze eerste vestiging groot genoeg geweest. Indien men daarin ook al eenige ruimte te kort was gekomen om al de troepen behoorlijk te legeren, dan had men, zooals gezegd is, zeer goed het uitmuntende open terrein tusschen den Kraton en de rivier kunnen benutten om er een of meer kazerneloodsen op te slaan. Dat ware althans beter geweest dan de troepen binnen den Kraton aangeleund te laten tegen een door den vijand bezetten boschrand.

Het inwendige van K. Radja was bij het vertrek van den generaal van Swieten nog op verre na niet voltooid; er moest om zoo te zeggen nog alles aan gedaan worden.

Er is vrij wat ophef gemaakt van al de werken, die vóór den 26sten April binnen den Kraton tot stand zijn gebracht; inderdaad beteekenden ze niet veel.

Wij hebben vroeger reeds aangehaald, dat de arbeid aan de aardewerken en gebouwen grootendeels door soldaten verricht moest worden, die het met tegenzin deden en er weinig slag van hadden; dat werk vorderde dan ook alles behalve spoedig. Bovendien was er telkens gebrek aan de noodige bouwmaterialen, die niet tijdig genoeg van Penajoeng of van de reede aangevoerd konden worden. Het gevolg daarvan was, dat bij het vertrek van den opperbevelhebber een groot gedeelte der bezettingstroepen nog niet behoorlijk onder dak was en zich nog lang daarna behelpen moest met de ellendige hutten of lage barakken, die oorspronkelijk voor bivouak gediend hadden.

De artillerie was in het bezit van een houten buskruitmagazijn met dito laboratorium en bergplaats voor munitiën, daartoe opzettelijk van Java medegenomen; ook voor de ambulances, de vivresmagazijnen enz. was gedeeltelijk gezorgd; maar met het logies der troepen (en niet het minst met dat der officieren) zag het er hoogst erbarmelijk uit. Toch was

het van het grootste belang om de achterblijvende bezetting van Kota Radja gezond en in eene opgewekte stemming te houden, waartoe eene behoorlijke huisvesting veel had kunnen bijdragen.

De kazernen, waarvan er enkelen gereed waren, stonden niet op palen, een eind van den grond af (zooals in Atjeh bij de inlandsche huizen algemeen gebruikelijk is om tegen de vochtigheid van den bodem en tegen overstroomingen gevrijwaard te zijn), maar gelijk daarmede; de vloeren waren onbekleed. Die gebouwen bestonden eigenlijk alleen uit een dak van atap (drooge boombladeren) boven eene dubbele balé-balé (brits) van bamboe; zij hadden geene zijwanden en dus geene deuren of vensters; het waren open loodsen, waar alle winden vrij doorspeelden en de vochtige nachtlucht onbelemmerd toegang had. Zij beschermden de manschappen bij fellen wind niet eens tegen den regen en werden door hunne ondoelmatige inrichting de oorzaak van vele ziekten.

Het zou onbillijk geweest zijn te eischen, dat alles binnen Kota Radja van den beginne af naar behooren aangelegd en voltooid ware geworden; doch men had toch al dadelijk, met het oog op de toekomst, op meer oordeelkundige wijze te werk kunnen gaan. De groote haast, die men maakte, werd door niets gerechtvaardigd — beter ware het geweest langzaam en goed te werken, dan vlug maar in vele opzichten gebrekkig. De hoofdmacht onzer troepen had Atjeh in geen geval mogen verlaten vóór de Kraton in volkomen verdedigbaren toestand gebracht was — de vaste bezetting had dan later op haar gemak het inwendige werk kunnen voltooien, dat eene zaak was van ondergeschikt belang. Maar het onder profiel brengen en bewapenen van den geheelen hoofdwal en vóór alles het opruimen van het terrein buiten de zuider- en ooster-facen, was een werk dat geen uitstel gedoogde en waartoe al de beschikbare krachten vereischt werden.

Kota Radja verkeerde op het oogenblik dat de kolonel Pel in Atjeh het oppercommando aanvaardde, in een zeer treurigen toestand. Onze hoofdversterking miste al de tactische eigenschappen, die vereischt werden om haar kracht en veiligheid te verleenen — daarom kon zij onmogelijk aan hare bestemming beantwoorden, en liet ze ons niet toe in eene afwachtende houding tegenover den vijand te blijven volharden.

2°. De verzekerde gemeenschap met de reede.

Bij het vertrek van den generaal van Swieten bezaten we, zooals gezegd is, slechts één communicatie-weg met de zee en wel langs de monding der Atjeh-rivier. Tot nu toe was al wat op het debarkementswezen betrekking had, in handen der marine geweest; deze kon beschikken over zeer ruime transportmiddelen, verscheidene stoombarkassen, vlotten, over al de sloepen der ingehuurde stoom- en transportschepen enz. Door deze krachtige hulp had men dan ook al de moeilijkheden, aan het ontschepen en opvoeren der vele benoodigdheden verbonden, kunnen overwinnen, terwijl ook het weder en de toestand der rivier nog weinig bezwaren in den weg gelegd hadden. Men was dus tevreden met de bestaande regeling, en dacht dat het in de toekomst ook wel op dezelfde wijze gaan zou. Dit was zeer verkeerd gezien, want met het jaargetijde zou ook de toestand der zee en der riviermonding geheel veranderen. Door het afdanken der ingehuurde schepen verloren we al de sloepen, die het voornaamste transportmiddel uitmaakten; de enkele vlotten, die nog overbleven, vereischten herstelling en waren slechts voor sommige voorwerpen te gebruiken. Na het vertrek der hoofdmacht bemoeide de marine zich niet meer met het transportwezen van en naar de reede, ten minste niet meer in die mate als vroeger; de hulp, welke zij ons nog verleenen kon, was zeer beperkt en bepaalde zich tot het beschikbaar stellen eener stoombarkas voor den sleepdienst op de reede. We waren dus geheel aan onze eigen krachten en hulpmid-

delen overgelaten, die in de eerste maanden van het bezettingstijdperk bitter weinig te beteekenen hadden.

Daar de waterweg naar zee ons elk oogenblik kon ontvallen en de rivier beneden Penajoeng ook volstrekt niet veilig was, zoo moest er weldra een geheel nieuwe transportdienst in het leven geroepen worden.

Men heeft veel opgehaald van den zoogenaamden strategischen driehoek van den generaal van Swieten, waardoor Atjeh tot onderwerping zou gebracht worden! Hoe men aan die benaming gekomen is, verklaren wij niet te begrijpen. Onze stelling in Atjeh, vóór Mei 1874, bepaalde zich tot de lijn Kwala Atjeh, Marine-benteng, Penajoeng, Kota Radja. De driehoek Kwala Atjeh—Kota Radja—Oeleh Leh werd eerst later gesticht door den Kolonel Pel, die bij de keuze eener doelmatige stelling eenvoudig volgens de regels van het gezond verstand te werk ging.

Het is reeds meermalen gezegd, dat de Atjeh-rivier alléén geen waarborg bood voor eene verzekerde gemeenschap met de reede; in het gunstige jaargetijde was die weg ongetwijfeld goed te benutten; van December tot April hadden we er uitsluitend gebruik van gemaakt. Tijdens het vertrek der hoofdmacht echter was de regen- of waai-moesson op het punt van in te treden en dan viel er hoogst waarschijnlijk niet meer aan te denken al het benoodigde op de gewone wijze met vaartuigen langs de rivier op te voeren; de mogelijkheid bestond, dat de communicatie dan plotseling en voor onbepaalden tijd afgebroken werd. Hoewel deze gebeurtenis bijna met zekerheid te voorzien was en ze ons in de grootste ongelegenheid zou gebracht hebben, werd er hoegenaamd niets gedaan om er zich tegen te vrijwaren door bijtijds een anderen gemeenschapsweg met de reede tot stand te brengen.

Wel waren reeds bij het vertrek der expeditie van Java de noodige materialen medegegeven voor den bouw van een zeehoofd, zooals ijzeren schroefpalen enz., maar men had ze

ongebruikt laten liggen. Op welke wijze nu de talrijke transporten vivres, munitiën, menschen, vee en andere behoeften ontscheept en verder naar K. Radja opgevoerd moesten worden, wanneer de éénige communicatie-weg, de Atjeh-rivier, ons ontviel, was voor ieder een raadsel. Toch hing daarvan het behoud onzer vestiging als het ware geheel af.

Vóór het vertrek der hoofdmacht, vóór de achterblijvende bezetting aan hare eigene zeer beperkte hulpmiddelen werd overgelaten, had men die hoogst gewichtige aangelegenheid zorgvuldig moeten regelen — men had bijtijds moeten zorgen voor de bezetting van Oeleh Leh en het maken eener nieuwe verbinding van K. Radja met de reede, die dadelijk in gebruik kon komen, wanneer de rivierweg onbruikbaar werd. Deze noodzakelijke maatregel werd te eenemale verzuimd, zoodat het lot onzer vestiging op het einde van April 1874 grootendeels afhing van de elementen en van de al of niet goedgezindheid der Marassanen.

3°. De sterkte van het bezettingskorps en de mobiele troepen.

Tot de bezetting van K. Radja met bijbehoorende werken werd eene aanzienlijke troepenmacht vereischt; de vuurlijn was zeer uitgestrekt; er bestond weinig verband tusschen de onderdeelen; Pakan Atjeh en Kota Podjoet waren tweė afzonderlijke posten, die vooral 's nachts zeer blootgesteld lagen. De Kraton zelf werd door de K. Daroe in twee deelen gesplitst, die elkander moeilijk konden ondersteunen, want zij waren slechts verbonden door een paar smalle, zeer gebrekkige loopbruggen. Zooals wij gezien hebben, was de ligging van K. Radja aan twee zijden, waar de wildernis tegen den voet der borstwering aansloot, hoogst ongunstig. Onder zulke omstandigheden moest men dubbel waakzaam zijn, en had men eene sterke bezetting noodig om den vijand het hoofd te kunnen bieden.

Behalve K. Radja moesten Penajoeng en de Marine-ben-

teng bezet worden, terwijl aan de monding der Atjeh-rivier nog een kleine post bestaan bleef.

Het halve bataljon infanterie, dat, ten gevolge van den strijd op den 16^{den} April te Lampoe Oek, alsnog aan het bezettingskorps was toegevoegd, bivouakeerde te Kampong Djawa op den linkeroever der rivier tegenover Penajoeng, en wel omdat het in den Kraton niet onder dak gebracht kon worden.

Onze strijdkrachten in Atjeh bestonden bij het vertrek van den generaal van Swieten uit de navolgende troepen:

1^{0}. Het linker en rechter half 3de bataljon inf. } te Kota Radja
2^{0}. „ „ „ „ „ 9de „ „ } en op de posten.
3^{0}. „ „ half 2de bat. inf. te Kampong Djawa.
4^{0}. Een batterij veld-artillerie van 8 c.M. Licht.
5^{0}. „ compagnie vesting-artillerie.
6^{0}. „ detachement mineurs.

De halve bataljons waren samengesteld uit 4 compagnieën, ieder 125 man sterk, zoodat zulk een bataljon organiek 500 bajonetten telde. Aan infanterie bleven er dus hoogstens 2500 man achter, terwijl de gezamenlijke macht zeker geen 3000 man bedroeg. Reeds weinige dagen na het vertrek der hoofdmacht werden meer dan $25^{0}/_{0}$ zieken in de hospitalen verpleegd; vele anderen konden om de eene of andere reden geen dienst verrichten. Het getal gezonde manschappen, dat werkelijk onder de wapens kon worden gebracht als de nood aan den man kwam, bedroeg niet veel meer dan 1500, de artillerie en mineurs niet medegerekend. Met deze veel te geringe macht moest nu onze stelling in Atjeh bezet en tegen een dapperen, ondernemenden vijand verdedigd worden.

De eenige mobiele troepen, waarover men des vereischt beschikken kon om te ageeren en onze gemeenschap met de zee open te houden, bestonden uit het halve bataljon, dat te Kampong Djawa gebivouakeerd was. Met het oog op de vele werkzaamheden, die nog binnen den Kraton verricht moesten worden, en vooral wegens den zwaren veiligheidsdienst aldaar, kon men bij het hoofdkwartier moeilijk eene colonne samen-

stellen om uit te rukken en was men wel verplicht eene geheel passieve houding aan te nemen. Ter nauwernood zou men in staat zijn den hoofdwal te bezetten, wanneer K. Radja door den vijand aangevallen werd.

Wij vermeenen thans den toestand in Atjeh, tijdens het vertrek van den generaal v. Swieten, genoegzaam geschetst te hebben, om de gevolgtrekking te mogen maken, dat onze vestiging, op dien bekrompen voet ingericht, onmogelijk aan hare bestemming beantwoorden kon. Zij streed met onze waardigheid, vernederde ons in de oogen van het krijgshaftige Atjehneesche volk en gold als een sprekend bewijs onzer zwakheid, waardoor elke kans tot toenadering of onderwerping des vijands weggenomen werd. Het zij nogmaals herhaald, de Atjehnees buigt zich alleen voor wie sterker is dan hij, niet voor overreding, beloften of schijnvertoon van macht, zeker nimmer voor onmacht.

En nu vragen wij hoe het mogelijk is, dat men zich eenig succes heeft kunnen voorspiegelen van de geheel lijdelijke rol, die we sedert Februari 1874 tegenover den vijand hadden aangenomen? Wat kon men verwachten van eene stelling, die aan geen enkelen redelijken tactischen eisch voldeed en wier gemeenschap met haar operatie-basis, de zee, niet eens verzekerd was? Wat beteekende eene hoofdversterking, die niet stormvrij was, geene vuuruitwerking kon hebben, aan overrompeling blootstond en eene onvoldoende, door ziekten en vermoeienissen uitgeputte bezetting had? Kon eene vestiging te midden van een woest, energiek en dapper volk ooit tot eene gunstige uitkomst leiden, wanneer we daar nauw ingesloten en machteloos achter onze wallen bleven zitten, blootgesteld aan 's vijands aanvallen en wat veel erger was aan de vele ziekten, die het gevolg moesten zijn van het brandende klimaat, van overmatige inspanning, gebrekkig voedsel, moreele gedruktheid en van ophooping in een hoogst ongezond verblijf, waar de lucht verpest en zelfs geen goed drinkwater verkrijgbaar was?

Men mag in gemoede aannemen, dat de ongunstige wending, welke de Atjeh-oorlog weldra nam, en de ernstige gebeurtenissen, die later voorvielen, voornamelijk toe te schrijven zijn aan de verkeerde tactiek sedert de inneming van den Kraton door ons gevolgd, en aan den geheel onvoldoenden toestand waarin onze vestiging zich in April 1874 na het vertrek der hoofdmacht bevond.

De generaal van Swieten was voor zichzelven zóó geheel overtuigd van de voortreffelijkheid onzer stelling in Atjeh en de deugdzaamheid van het door hem ingevoerde systeem, dat hij bij zijne terugkomst te Batavia aan de Indische regeering de meest geruststellende en hoopvolle verzekeringen gaf voor de toekomst. Als gewoonlijk schilderde hij den toestand zeer rooskleurig af. Volgens zijn gevoelen behoefde men in Atjeh niet meer aanvallend te werk te gaan; onze vestiging daar was veilig en krachtig. De Atjehneezen waren den strijd moede, leden aan alles gebrek en verlangden niets liever dan zich te onderwerpen. Men moest trachten onderhandelingen met de hoofden aan te knoopen, waarna de bevolking vanzelf toenadering zou toonen; die hoofden wilden gaarne ons gezag erkennen, maar ze waren bevreesd voor ons; daarom vooral mocht er verder geen geweld jegens hen gepleegd worden, en moest men hun vertrouwen zien te winnen. Wanneer de bevolking zich met eigen oogen overtuigen kon dat we geene kwade bedoelingen koesterden, dat we haar beschermden en hare eigendommen eerbiedigden, dan zou ze voorzeker de voorrechten van ons bestuur erkennen en zich gewillig aan ons gezag onderwerpen, liever dan langer aan de tirannie en hebzucht harer eigen vorsten overgeleverd te zijn!

Zoo redeneerde de generaal van Swieten, en van zijn standpunt beschouwd misschien niet ten onrechte. De Atjehneezen moesten wèl blind zijn om de groote voordeelen en zegeningen van een Nederlandsch bestuur niet ten volle te erkennen! Wat beteekende het, of ze al ophielden een vrij

en onafhankelijk volk te zijn, gelijk ze eeuwen lang geweest waren? Dat hechten aan nationaliteit was een dwaas en verouderd begrip, dat plaats moest maken voor het welbegrepen eigenbelang! In stede toch van aan dwang en willekeur blootgesteld te zijn, zou de bevolking nu waarborg hebben voor leven en bezittingen; zij zou vrijen handel mogen drijven, en zich rijkdommen en welvaart kunnen verwerven. Wat kwam het er eigenlijk op aan of de Nederlanders zich in Atjeh vestigden en de suprematie over dat land aanvaardden? Zij kwamen immers met geene andere bedoeling dan om beschaving aan te brengen, lichttorens te bouwen en den zeeroof tegen te gaan!

Op al die vragen en redenen is één afdoend antwoord te geven, hetzelfde dat, naar wij vertrouwen, eenmaal de Nederlanders geven zullen, wanneer hunne onafhankelijkheid mocht bedreigd worden. De Atjehneezen wilden zich aan geen vreemd gezag onderwerpen; zij wilden de weldaden van een Europeesch bestuur niet genieten en verkozen liever al hunne ellende, armoede en verdeeldheid te torsen, dan zich onder het vreemde juk te buigen of ook maar het geringste van hunne vrijheid, waarop ze sedert eeuwen trotsch mochten zijn, op te offeren.

Al de argumenten en proclamatiën van den generaal van Swieten, hoe welsprekend, overtuigend en schoonklinkend ook, stuitten af op den diep gevestigden, onwankelbaren vrijheidszin en op de fierheid van het dappere Atjehneesche volk. De gewezen opperbevelhebber, regeerings-commissaris, heeft dit nooit willen begrijpen. Hij mat de Atjehneezen met denzelfden maatstaf als de andere volkeren van den Indischen Archipel, die we in vroegeren tijd aan ons gezag onderworpen hadden, en beging daardoor een misslag, waaruit de schromelijkste gevolgen zouden voortvloeien.

De kolonel Pel, die het militaire en civiele bestuur te Atjeh zou aanvaarden, had van den generaal van Swieten

eene instructie ontvangen, die niet zoozeer als een bepaalden last dan wel als eene wijze raadgeving van een ouderen aan een jongeren wapenbroeder moest opgevat worden. Dat voorschrift luidde geheel in den boven beschreven zin: „zoo „weinig mogelijk vechten, eene zuiver afwach„tende houding bewaren, trachten door onder„handelingen toenadering met de hoofden en „bevolking te verkrijgen, onze stelling ver„sterken, de gemeenschap met de zee onder„houden" enz.

Het sprak vanzelf dat de kolonel Pel, die in den laatsten tijd voor zijne nieuwe betrekking opgeleid en als het ware geheel volgens de denkbeelden van den generaal van Swieten gekneed was, in den beginne de hem voorgeschreven gedragslijn wenschte te volgen als de eenige, die tot het voorgestelde doel leiden kon. De gewezen opperbevelhebber was een man van zoo groote bekwaamheid en ondervinding, dat er aan de juistheid zijner inzichten niet dadelijk kon getwijfeld worden door iemand, die voor het eerst het politieke pad bewandelde en ook als militair nimmer zulk een belangrijk commando gevoerd had.

Vóór zijn optreden als bevelhebber had de kolonel Pel zich echter niet uit eigen aanschouwing omtrent den waren stand der zaken in Atjeh kunnen vergewissen; tot nog toe had hij steeds door eens anders oogen gezien, maar al zeer spoedig zou hij de overtuiging opdoen dat noch zijne stelling, noch de gezindheid van het Atjehneesche volk zoo gunstig waren als hem door zijn ouderen wapenbroeder waren afgeschilderd.

Reeds kort nadat hij de teugels van het bestuur in handen genomen had, begonnen hem de schillen van de oogen te vallen. De feiten spraken weldra zóó luide, dat niet alleen zijn gevoelen geheel gewijzigd werd, maar dat ook de Indische regeering, die aanvankelijk door de verzekeringen van den generaal van Swieten gerust gesteld was, den toestand in Atjeh met groote bezorgdheid begon in te zien. Men geloofde weldra op Java

niet meer aan een spoedigen of bevredigenden afloop van den oorlog; de eene illusie verdween na de andere om plaats te maken voor bekommering en teleurstelling; de werkelijkheid zou zich ras in al hare naaktheid vertoonen.

De politiek van den gewezen opperbevelhebber werd zoowel in Indië als in Nederland op verschillende wijzen beoordeeld; telde zij bij het publiek ook al ijverige bewonderaars, zij had toch ook vele tegenstanders, die volstrekt niet met het verkregen resultaat tevreden waren en geheel andere verwachtingen gekoesterd hadden. Het was opmerkelijk hoe ook onder de officieren van het expeditionnaire leger de gevoelens omtrent het militaire en politieke beleid van den generaal van Swieten uiteenliepen, althans vóór zijn vertrek naar Java. Sommigen keurden al wat hij verricht had af; anderen verhieven hem in de wolken; het aantal dezer laatsten was echter niet groot. Zij, die in Atjeh moesten achterblijven, waren over het algemeen zeer weinig ingenomen met de sedert Februari gevolgde tactiek en met de geheel passieve houding, die we voor het vervolg tegenover den vijand zouden in acht nemen. Onder de vertrekkende officieren daarentegen waren verscheidene voorstanders van het gehuldigde stelsel; zij spotten met de bezorgdheid hunner kameraden en voorspelden niets dan goeds van de maatregelen, die getroffen waren om den oorlog tot een spoedig en gewenscht einde te brengen. Naar gelang zij echter op het tooneel van den krijg terugkeerden en de feiten het verderfelijke eener al te lijdelijke, aan zwakheid grenzende houding tegenover een volk als het Atjehneesche aangetoond hadden, veranderden zij geheel van gevoelen, zoodat men later bij het Indische leger nagenoeg eenstemmig oordeelde, dat de generaal van Swieten na de inneming van den Kraton eene verkeerde tactiek gevolgd en ons bij zijn vertrek uit Atjeh in eene zeer gebrekkige stelling achtergelaten had.

Men zal nu ligt kunnen begrijpen waaraan de vele rampen toe te schrijven zijn, die ons later in Atjeh getroffen hebben,

hoe het kwam dat de oorlog, die zoo goed begonnen was, sedert April 1874 zulk eene ongunstige wending nam, en wat de oorzaak geweest is, dat eene worsteling, waaraan zoovele menschenlevens en schatten ten offer werden gebracht, na verloop van 5 jaren nog geene beslissende uitkomst opgeleverd heeft.

De generaal Knoop was zeer gematigd in zijne uitdrukking, toen hij als zijn oordeel te kennen gaf: „dat de 2de expeditie tegen Atjeh slechts ten deele gelukt was." — Hij had gerust kunnen zeggen, dat zij mislukt was; want eene onderneming, die volstrekt niet tot het voorgestelde doel leidde en alles in het onzekere liet, kan noch geheel noch gedeeltelijk als geslaagd beschouwd worden. Het bemachtigen toch van den Kraton en het stichten van eene blijvende vestiging ter kuste van Atjeh waren slechts de eerste stappen op den weg, die tot beëindiging van den oorlog voeren kon; zij beslisten echter niets. Het zou geheel afhangen van de wijze waarop verder gehandeld werd, of de behaalde voordeelen ons al dan niet van blijvend nut zouden zijn, en of zij hoop gaven op eene spoedige, afdoende uitkomst [1]). Op zichzelven betee-

---

[1]) Nadat de generaal van Swieten uit Nederland te Batavia was aangekomen om het opperbevel over de 2de expeditie tegen Atjeh te aanvaarden, deelde hij aan het leger, dat onder zijne orders zou dienen, in grove trekken zijne inzichten omtrent den op handen zijnden oorlog mede. Onder anderen werd daarbij verklaard: „dat „de Atjehneezen onmogelijk hunne strijdkrachten lang bij „elkander zouden kunnen houden, daar zij geene geregelde organisatie, „geene magazijnen of behoorlijke wapens, geene oefening, krijgstucht en „krijgskunde bezaten."

„Het was minder noodig eene spoedige beslissing te zoeken, daar eene „stelselmatige wijze van opereeren vanzelf het verloopen „der vijandelijke macht ten gevolge moest hebben. Ook zou de „hardnekkigheid van den tegenstand grootendeels gebroken zijn, wanneer men „den verdediger eenmaal zou verdreven hebben van het eenige steunpunt dat „de volken van den Indischen Archipel gewoonlijk bij hunne verdedigende „oorlogen hebben, en dat meestal de zetel van den vorst is"!

Blijkt hier niet duidelijk uit, dat de generaal van Swieten den oorlog met Atjeh vrij licht achtte?

kenden zij niet veel; de onderwerping van Atjeh was het doel waarnaar men streefde, en dit kon nimmer bereikt worden door het aannemen van eene afwachtende houding in eene zwakke, ondoelmatige stelling. Men kon in April 1874 den oorlog wel geëindigd verklaren, maar geslaagd was hij niet; de toen verkregen uitkomst lag op verre na geen gewicht genoeg in de schaal om de balans der overwinning naar onze zijde te doen overslaan.

Heeft niet de werkelijkheid al zijne schoone verwachtingen gelogenstraft? Ondanks hun gemis aan magazijnen, goede wapens enz. hebben de Atjehneezen meer dan 5 jaren lang hunne strijdkrachten bij elkander gehouden; we hebben dat tot ons groot nadeel ondervonden en ondervinden het nog. Door het verlies van zijn voornaamste steunpunt, den Kraton, was de vijand geenszins overwonnen en de hardnekkigheid van zijnen tegenstand nog volstrekt niet gebroken! Waarom heeft men dit niet tijdig ingezien? Waar bleef, na den val van den Kraton, de stelselmatige wijze van opereeren, die het verloopen der vijandelijke macht ten gevolge zou hebben? Toen men in 't geheel niet meer opereerde sprak het vanzelf, dat ook de beslissing steeds uitblijven en zich verder dan ooit verwijderen zou.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Schending onzer graven te Lampoeloe. — Aanval der Atjehneezen op Marassa. — Oprichting van een post te Oeleh Leh. — Het beschieten der kampongs rondom K. Radja. — De veiligheid van het hoofdkwartier. — Kapitein van Randwijk te Pakan Atjeh. — Houding van den kolonel Pel als bevelhebber. — Het invallen van den kwaden moesson. — Voeding, gezondheidstoestand en moreel der troepen. — Onze gemeenschap met de reede bedreigd. — Gemis van een zeehoofd te Oeleh Leh. — De toestand in Atjeh einde Mei en eerste helft Juni.

Na het vertrek van den generaal van Swieten trad de oorlog met Atjeh eene nieuwe phase in. Men moest thans lijdzaam en geduldig afwachten, toenadering zoeken met de hoofden en met de bevolking; de rest zou dan vanzelf wel volgen en was slechts eene quaestie van tijd! Dit beginsel moest tot richtsnoer onzer handelingen strekken en de leus vormen waaronder de toekomst te gemoet gegaan werd. Men scheen daarbij niet te achten op hetgeen de vijand mogelijkerwijze doen zou; die voorname factor werd als het ware geheel buiten rekening gelaten, maar we zouden spoedig ondervinden dat hij niet verwaarloosd kon worden.

Nauw waren in den morgen van den 26sten April de laatste troepen, die het oude bivouak Penajoeng nog bezet hielden,

naar den Kraton afgetrokken, of de Atjehneezen kwamen van alle kanten toestroomen om een kijkje in onze gewezen legerplaats te nemen en zich van de achtergelaten voorwerpen zooals ledige flesschen, kisten en anderen rommel meester te maken. Dit beteekende op zichzelf niets, maar het ergste was dat zij de schendende hand sloegen aan de laatste rustplaats van zoovelen onzer dapperen, die te Lampoeloe aan den noordelijken rand van het bivouak begraven lagen. Op menig graf, vooral van officieren en onderofficieren, was door de liefderijke hand van vrienden of kameraden een eenvoudig monument geplaatst, waarop de naam van den overledene en soms eenige woorden van hulde vermeld stonden. Alles werd door de Atjehneezen vernield en verwoest; zelfs lijken werden opgegraven en met echte kannibalenwoede aan stukken gehakt. Deze daad van barbaarschheid was des te minder te verschoonen, omdat wij steeds de lijken onzer gesneuvelde vijanden met eerbied behandeld en hun een eerlijk graf gegund hadden; nimmer was door ons zelfs geroerd aan de vele grafmonumenten, die in de meeste kampongs waar we doorgetrokken waren, en vooral in den Kraton, werden aangetroffen.

De zwakke bezetting van het fort Penajoeng was niet bij machte door een uitval de verfoeilijke schennis van onzen doodenakker tegen te gaan, terwijl het terrein in de richting van Lampoeloe te zeer begroeid was om eenige uitwerking met ons geschut te kunnen verkrijgen. Toen het treurig feit in het hoofdkwartier te Kota Radja bekend werd, maakte het op ieder een hoogst pijnlijken indruk. Waarlijk! zij hadden het niet verdiend de vele braven, die hun leven voor het vaderland opgeofferd hadden, dat hunne laatste rustplaats aan de woede van een barbaarschen, fanatieken vijand prijsgegeven werd. Het had voor ons een dure plicht moeten zijn hunne graven te beschermen. Dat we het niet deden, gold als een bewijs onzer zwakheid; het was de eerste wrange vrucht, door het verderfelijke stelsel der passieve houding afgeworpen.

Door het tijdig aanleggen van een kleinen post te Lampoeloe hadden we niet alleen het kerkhof, maar ook de gemeenschap langs de rivier kunnen beschermen, die weldra daar ter plaatse ernstig bedreigd zou worden.

In den nacht van den 26sten op den 27sten April, dus als het ware onmiddellijk na het vertrek van den generaal van Swieten met de hoofdmacht, werd Marassa, het gebied van Toekoe Nek, den eenigen bondgenoot waarop we ons beroemen konden, door den vijand aangevallen. Zijne landgenooten konden 't hem niet vergeven dat hij zich aan ons gezag onderworpen had, en wilden hem daarvoor thans straffen door een inval in zijn gebied te doen. Hun doel was tevens om ons, door het bezetten van Marassa, aan die zijde van de zee af te snijden. Gelukte hun dit, dan zou ons daardoor veel kwaad berokkend zijn, want de Atjehneezen wisten zeer goed dat de rivierweg weldra onbruikbaar zou worden en we ons, zonder verzekerde gemeenschap met de zee, onmogelijk staande konden houden.

De toestand was werkelijk op dit oogenblik zeer hachelijk. Alles hing af van de trouw en standvastigheid der Marassanen; indien zij ons afgevallen waren of geen krachtigen wederstand geboden hadden tot wij hen ter hulp konden snellen, dan waren de gevolgen dezer ramp niet te berekenen geweest. Gelukkig hielden onze bondgenooten zich goed en redden zij ons daardoor, zoo niet van een volslagen ondergang, dan toch uit groote ongelegenheid. Wij zijn dan ook de meeste dankbaarheid aan Toekoe Nek schuldig wegens zijne destijds betoonde trouw en kloeke houding.

De Marassanen verzetten zich tegen den inval hunner landgenooten en verdedigden dapper hun grondgebied; er werd vrij hevig gevochten; van weerskanten vielen verscheidene dooden en gekwetsten. Wel werden 7 kampongs met ongeveer 80 huizen door de Atjehneezen in de asch gelegd, maar het gelukte den vijand niet in den bewusten nacht zijn doel te bereiken en Marassa geheel te bezetten.

Het bleek nu hoe gelukkig het was, dat we in de nabijheid, te Kampong Djawa, een half bataljon infanterie beschikbaar hadden. Zonder het échec op den 16den April zouden deze troepen mede het terrein van den oorlog verlaten hebben. Thans konden zij gebezigd worden om aan Toekoe Nek hulp te verleenen en de posten te bezetten, die tot bescherming van Marassa noodig zouden zijn. Al dadelijk werden twee compagnieën naar Oeleh Leh gezonden, alwaar zij eene oude Atjehneesche versterking aan de lagune zoo goed mogelijk tot verdediging inrichtten. Dit was de eerste maatregel, die door den kolonel Pel genomen werd om zijne stelling uit te breiden en hare gemeenschap met de zee te verzekeren.

Den 4den Mei begaf de bevelhebber zich met de commandanten der artillerie en genie benevens den adsistent-resident Kroesen en den controleur Tadema naar Marassa ten einde met Toekoe Nek de middelen te bespreken tot beveiling van diens gebied en tevens de plaatsen uit te zoeken, waar het best eenige posten konden aangelegd worden om den nieuwen communicatie-weg naar zee, dien men wilde aanleggen, te beschermen.

De samenkomst met de inlandsche hoofden, in de woning van Toekoe Nek, liep zeer bevredigend af. Wij konden in het gebied van Marassa zooveel posten oprichten als we verkozen; de noodige terreinen daartoe werden ons afgestaan, terwijl de bevolking ons de behulpzame hand zou bieden tot het opruimen der wildernis en het aanleggen van wegen.

De kolonel Pel besloot om de navolgende punten te doen bezetten: Merdoewati, Lampasej, Blang Oe en Oeleh Leh met eene batterij te Oedjoeng Planggan, het einde eener landtong in de lagune aan de Kwala Tjangkoel tegenover de versterkingen van Toekoe Nanta. Te Blang Oe zou het hoofdkwartier dezer linie, welke de derde zijde van den driehoek Kwala Atjeh — Kota Radja — Oeleh Leh moest vormen, gevestigd

worden. Eerst wanneer de 4 nieuwe posten behoorlijk voltooid en bezet waren, konden we de gemeenschap met de reede als verzekerd beschouwen; het was zaak die linie zoo spoedig mogelijk tot stand te brengen, want reeds op den 1sten Mei hadden zich kenteekenen voorgedaan die verwachten deden, dat de kwade moesson invallen en de monding der Atjeh-rivier onbevaarbaar worden zou.

Binnen den Kraton genoten de troepen bijna geen oogenblik rust; over dag waren er tal van werkzaamheden te verrichten; veel, ja bijna alles moest er nog voor het logies der manschappen en koelies gedaan worden; men wist niet waarheen zich te wenden om aan de vele dringende behoeften het hoofd te bieden. Des nachts vereischte de veiligheidsdienst de meeste zorg en inspanning. Aanhoudend werden we gealarmeerd en beschoten; bij den bevelhebber kwamen telkens tijdingen in omtrent voorgenomen vijandelijke aanvallen, die wel niet tot uitvoering kwamen, maar ons toch tot groote waakzaamheid dwongen.

Daar onze macht te zwak was om actief op te treden, zoo kon er niet aan gedacht worden om uit te rukken en den omtrek des Kratons van vijanden te zuiveren. De vesting-artillerie was thans het eenige wapen, dat zich naar buiten kon doen gelden; de kolonel Pel maakte er dan ook onmiddellijk een ruim gebruik van.

Reeds op den 28sten April werd het vuur uit de in batterij staande voorlaad-kanonnen van 12 c.M. geopend op alle binnen het bereik onzer projectielen gelegen kampongs. Tijdens de generaal van Swieten het bevel voerde, had men nimmer van zulk een bombardement willen weten, ofschoon dit herhaaldelijk door den optredenden commandant der artillerie, den majoor van Zijll de Jong, voorgesteld was. Men zag er destijds bij het hoofdkwartier het nut niet van in en wilde er de Atjehneezen niet door verbitteren; het was wederom een beginsel van humaniteit, dat den opperbevelhebber bewoog den

vijand te sparen. De kolonel Pel dacht er evenwel geheel anders over. Nauwelijks had hij het commando te Atjeh aanvaard of de artillerie kreeg last om dagelijks, telkens op verschillende uren, zoowel bij dag als des nachts, de omliggende kampongs met granaten te beschieten; dit was alzoo allesbehalve een bewijs van toenadering of welwillendheid van onze zijde.

Het doel, 't welk men zich met dit vuur voorstelde, was niet alleen om den vijand zooveel mogelijk afbreuk te doen, maar ook voornamelijk om het samenscholen van groote massa's volk in of nabij de kampongs te beletten, waardoor een wellicht voorgenomen aanval op onze versterkingen kon voorkomen worden. Het deed den kolonel Pel steeds het meeste genoegen, wanneer er maar voortdurend flink op de vijandelijke broeinesten, zooals hij de kampongs rondom K. Radja noemde, losgevuurd werd; in het begin van zijn optreden als bevelhebber was dit nog de eenige voldoening, die hij zich tegenover den vijand gunnen kon. Of dit vuur echter zulke belangrijke resultaten opleverde als hij zich voorspiegelde, valt zeer te betwijfelen.

Wegens het dicht begroeide terrein was geen enkele kampong, waarop het bombardement plaats had, van uit de batterijen te zien. Aangaande de richting en afstand was niets met zekerheid bekend, zoodat men zich daarbij houden moest aan de veelal onjuiste en onvolledige aanwijzingen der opnemers, die, hetzij bij de omtrekking van den Kraton of wel bij de tochten naar Bital en Ketapang Doewa, eene vluchtige schets van het terrein genomen hadden. Bovendien bestond een Atjehneesche kampong gewoonlijk uit slechts enkele, zeer verspreid liggende huizen, die door struiken en klappertuinen van elkander gescheiden en door heggen omringd waren; tusschen de kampongs lagen uitgestrekte sawahs, welke in het natte jaargetijde grootendeels onder water stonden.

Nu is het licht te begrijpen, dat het schieten „in 's blaue

hinein" op onzichtbare onbekende doelen, geene bijzonder gunstige uitkomsten kon opleveren en dikwijls aanleiding moest geven tot munitieverspilling. Dat vuren was dan ook voor de artillerie eene ondankbare taak; men had zelden een behoorlijk mikpunt en kon nimmer de uitwerking der schoten waarnemen. Hierbij kwam nog dat een groot gedeelte, ja bijna de helft der puntgranaten uit het voorlaadgeschut van 12 c.M. niet sprong; zij smoorden meestal bij den aanslag in den modder der sawahs of wel de zundertjes der buizen doofden uit, wanneer de projectielen op hunne baan bamboe-doerie of andere zware struiken ontmoetten. Dit systeem van zundertjes eigende zich zeer slecht voor een zoo dicht en zwaar begroeid terrein als in Atjeh; het was alleen te gebruiken op open terrein of wel op korte afstanden. Op grootere distantiën, zooals bij het positie-geschut meestal voorkwamen, konden alleen schokbuizen met goed gevolg aangewend worden. Niets is voor de artillerie verdrietiger dan dat hare granaten niet springen. Na elk schot, dat van den Kraton-wal gedaan werd, luisterde ieder met gespannen aandacht naar den tweeden knal, die in de verte het springen van het projectiel moest aangeven.

De voorlaadkanonnen van 12 c.M., hoe goed en degelijk ook bij het vuren op zichtbare doelen en middelbare afstanden, bleken minder geschikt te zijn voor het beschieten der om K. Radja gelegen kampongs. Al dadelijk werd dan ook het voorstel gedaan om een gedeelte van het achterlaadgeschut, dat in Februari zoo overijld naar Java opgezonden was, in Atjeh te doen terugkeeren.

Het bleek al spoedig, dat de vijand in den omtrek van den Kraton rusteloos bezig was eene linie versterkingen aan te leggen; men kon hem soms hooren, maar nimmer zien werken. Zijne spionnen lagen in de onmiddellijke nabijheid onzer borstwering op de loer en er gebeurde bij ons niets of hij was er onmiddellijk van verwittigd.

Pakan Atjeh vooral had veel van de verregaande brutaliteit

der Atjehneezen te lijden en was ook het meest aan hun vuur blootgesteld. Deze post lag geheel afgezonderd aan den oever der rivier en moest uiterst op zijne hoede zijn tegen eene overvalling. Het was er zeer onveilig, want zoowel buiten de oostzijde als aan den overkant der rivier lagen de vijandelijke schutters soms op zeer korten afstand in kuilen of achter boomen en struiken verscholen, om te vuren op al wat zich op onze wallen vertoonde. De kogels vlogen over de lage borstwering heen door het inwendige der versterking en kwetsten menigeen.

Het terrein tusschen Pakan Atjeh en den Kraton was dicht begroeid; van die zijde had de vijand zeer gemakkelijk het buitenwerk, dat aan den zuidkant geheel open was, kunnen binnendringen. De wakkere commandant, de kapitein der infanterie van Randwijk, begreep onmiddellijk dat zijn post onhoudbaar was, wanneer hij dien niet behoorlijk stormvrij maakte en niet alles liet opruimen, wat het vrije uitzicht en de vuuruitwerking verhinderde.

Geheel op eigen initiatief toog hij met den meesten ijver aan het werk, spoorde zijne manschappen door zijn voorbeeld aan en smaakte weldra de zelfvoldoening dat hij Pakan Atjeh bewoon- en verdedigbaar gemaakt had, wat vroeger volstrekt niet het geval was.

Wel kon hij niet beletten dat vele vijandelijke geweerkogels nog steeds binnen de versterking terechtkwamen, maar het gelukte hem toch het terrein buiten de ooster-face een paar honderd passen ver open te kappen, waardoor de Atjehneezen gedwongen werden op een afstand te blijven, terwijl zij niet meer onopgemerkt de borstwering konden naderen; van de oostzijde kon hun vuur ons maar weinig kwaad meer doen. De schoten echter, die van de overzijde der rivier en uit de stroomopwaarts gelegen oeverstruiken kwamen, waren zeer gevaarlijk en daartegen kon men zich moeilijk beveiligen.

Vooral op het noord-oosterbastion van Pakan Atjeh was

het hoogst onveilig; nauwelijks vertoonde men zich daar achter de borstwering, of men werd van verschillende kanten beschoten. De bediening van het op dit bastion in batterij staande geschut ging met veel gevaar gepaard; soms vlogen de kogels om de ooren der kanonniers, dat het een lust was.

Door het aanleggen van eene hooge palissadeering van klapperstammen werd Pakan Atjeh aan de zuidzijde beschermd en afgesloten; verhakkingen en randjoes maakten den toegang tot de borstwering zeer moeilijk en beletten den vijand met een stouten aanloop de versterking binnen te dringen. Van Randwijk moest zich menige schermutseling en menigen zwaren arbeid getroosten, vóór hij zijn doel bereikt en zijnen post in verdedigbaren staat gebracht had.

Niet alzoo was het gelegen met den Kraton zelf; deze versterking bleef geruimen tijd in een hoogst treurigen toestand verkeeren, althans wat het gedeelte op den rechteroever der Kroeng Daroe betrof. Het zou werkelijk onmogelijk geweest zijn op de zuider- en ooster-facen een onverhoedschen aanval der Atjehneezen te keer te gaan. Er stonden wel eenige schildwachten op den walgang, maar men moest zich onwillekeurig afvragen wat ze daar eigenlijk deden, daar ze hoegenaamd niets zien konden. Met het aangezicht tegen de struiken geplaatst, die hoog boven het plongée der borstwering uitstaken, waren ze onmogelijk in staat iets op te merken van wat buiten omging. Het gehoor kon daaromtrent nog beter aanwijzing geven dan het gezicht; maar men kon er zich niet geheel op verlaten, want zooals bekend is weet de inlander door bosch en wildernis te sluipen zonder het minste geruisch te maken. De Atjehneezen konden gemakkelijk tot op 10 of 20 passen den voet der borstwering naderen vóór nog één schildwacht hen ontdekt had; het beklimmen van het aarden talud beteekende niets — wanneer het alarm van den hoofdwal klonk, zou het reeds te laat zijn om ter hulp te snellen en den vijand het binnendringen te beletten.

In grooten getale had de bevolking uit de XXII Moekims zich buiten de oostzijde van den Kraton verzameld; vooral te Lampoe Oek, de plaats waar wij op den 16den April het hoofd gestooten hadden, wemelde het van vijanden. De bewoners der nabijgelegen kampongs Lampoe Idjoe, Longbatta, Lohong, Mibauw en anderen stroomden hier samen om plannen tegen ons te smeden. Die opeenhooping van volk in de onmiddellijke nabijheid van K. Radja was voor ons een dreigend gevaar en had de noodlottigste gevolgen kunnen hebben. We konden er niets tegen doen dan de grootste waakzaamheid in acht nemen, maar of die ons veel zou gebaat hebben, indien de vijand werkelijk een ernstigen aanval beproefd had, valt zeer te betwijfelen. Menigmaal vroeg men zich met de grootste bezorgdheid af: wat er toch het gevolg van zijn zou, wanneer eene bende vastberaden Atjehneezen in een donkeren nacht plotseling een aanloop deed tegen de borstwering der zuider- of ooster-facen?

Het ware volstrekt onmogelijk geweest hen tegen te houden; de schrik en verwarring onder onze troepen zouden onbeschrijfelijk geweest zijn. Vóór nog de bezetting uit den slaap gewekt was en te wapen kon snellen, zou de vijand zich binnen den Kraton verspreid en met de geduchte klewang een vreeslijk bloedbad aangericht hebben.

De ergste ramp, die ons te K. Radja treffen kon, was brand binnen de wallen. Bij eene overvalling zou de vijand ongetwijfeld van de gelegenheid gebruik maken om op verschillende plaatsen in de licht ontvlambare, vlak bij elkander staande bamboezen gebouwen en hutten brand te stichten; aan blusschen viel onder zulke omstandigheden niet te denken en het ware binnen onze hoofdstelling bepaald onhoudbaar geworden.

Wij gelooven aan de waarheid niets te kort te doen, wanneer wij beweren dat op het laatst van Mei en in de eerste dagen van Juni, toen onze macht ten gevolge van het overgroot aantal zieken bijna niets meer beteekende, 500

kloeke Atjehneezen, die zich voor hunne zaak hadden willen opofferen, voldoende geweest waren om den Kraton, en met dezen onze geheele vestiging ter kuste van Atjeh, ten val te brengen. Gelukkig was de vijand destijds weinig ondernemend en ook niet genoegzaam bekend met onzen toestand binnen K. Radja, anders zou hij gewis een aanslag tegen ons gewaagd hebben, waartoe nimmer schooner kans bestaan heeft.

De kolonel Pel zag het gevaar, waaraan we blootstonden, zeer goed in; dat bewustzijn kostte hem menigen slapeloozen nacht. Gedurende de geheele maand Mei begaf hij zich slechts enkele uren van den nacht, en dan nog in volle uniform gekleed, ter ruste. Bij het minste gerucht of teeken van onraad was hij op de been en wandelde hij op en neder voor zijne woning om orders te geven of berichten te ontvangen.

De zware verantwoordelijkheid die hij te torsen had en de netelige omstandigheden waarin hij verkeerde, hielden hem in voortdurende spanning en benamen hem alle rust. Wat met zijne beperkte middelen gedaan kon worden om onze stelling te verbeteren en ons weerstandsvermogen te verhoogen, geschiedde. Veel kon hij echter niet tot stand brengen, althans niet zoo spoedig als wenschelijk was, want met den dag namen zijne troepen aan getalsterkte en bruikbaarheid af.

Er moest zooveel van de manschappen gevorderd worden, dat hunne reeds geschokte gezondheid niet bestand was tegen de zware vermoeienissen en de sloopende werking van het brandende klimaat. Het vereischte veel kalmte, vastberadenheid en geestkracht van den bevelhebber, vooral groote vaderlandsliefde en algeheele toewijding, om den moed en het zoo noodige zelfvertrouwen niet te verliezen, want de toestand was inderdaad een tijdlang zeer hachelijk, wat voor niemand een geheim bleef.

Ieder, die den braven kolonel Pel in de merkwaardige dagen van Mei en Juni 1874 gekend heeft, moest de energie

bewonderen, waarmede hij zoo krachtig het hoofd wist te bieden aan de vele bezwaren, die hem van alle kanten bestormden. Hij is als bevelhebber nimmer zoo groot en schitterend geweest als toen, zelfs niet in den lateren glanstijd van zijn bestuur.

Wat hem in den beginne het meest hinderde, was dat hij zoo weinig tegen den vijand ondernemen kon en zich de handen letterlijk gebonden voelde. Het was hem een doorn in het oog, dat de Atjehneezen ons buiten de ooster- en zuider-facen op korten afstand met een kring van versterkingen omringden en ons aldaar als het ware belegerden. Het verdroot hem niet weinig, dat hij zich uit gebrek aan macht binnen de wallen van den Kraton moest opsluiten, terwijl de vijand voortdurend onze schildwachten beschoot en menigmaal tot den voet der borstwering naderde om ons op allerlei wijzen te kwellen. Maar er was voorloopig niets aan te doen, en we moesten geduld gebruiken tot de omstandigheden verbeterden.

Intusschen begonnen we veel last van 's vijands overmoed te krijgen. Over dag vuurden de Atjehneezen op al wat zich op de borstwering of buiten den Kraton aan hun oog vertoonde; onophoudelijk vlogen hunne kogels door de binnenruimte en de lichte daksbedekkingen of wanden der gebouwen — schrijver dezes heeft er verscheidene door zijne hut gekregen. De officieren van den staf des bevelhebbers, die op een grafheuvel dicht bij de ooster-face aan den rechteroever der K. Daroe gelogeerd waren, moesten hunne woning door ijzeren platen tegen het geweervuur van buiten pantseren. Al de hier in de nabijheid liggende, door ons bewoonde Atjehneesche huizen waren hoogst onveilig; in één daarvan hield de krijgsraad te velde zitting, soms onder een oorverdoovend schieten en een regen van kogels.

Des nachts ontzagen de Atjehneezen zich niet de veekraal, die tusschen de wester-face en Kota Podjoet aangelegd was, te bekruipen, aldaar de wachthebbende kettinggangers

(dwangarbeiders) te verjagen en, ondanks het vuur van de borstwering, telkens eenige slachtossen te rooven, die onder gejuich weggevoerd werden. Dat spel werd dikwijls herhaald, ook nadat er eene militaire wacht binnen de kraal geplaatst was; de vijand schroomde niet met de blanke klewang aan te vallen, en wist steeds van de daardoor ontstane verwarring gebruik te maken om een of meer der door het schieten verschrikte dieren naar buiten te jagen. We waren dus wel verplicht, na een honderd stuks vee verloren te hebben, de kraal met al de daaraan verbonden onreinheid binnen de omwalling van den Kraton over te brengen.

Den 15den Mei werd uit den hoogen observatie-post te Pakan Atjeh ontdekt, dat er eene Atjehneesche vlag woei boven eene versterking, stroomopwaarts ter hoogte van Lampoe Idjoe. De vijand had daar in den laatsten tijd ijverig gewerkt en thans de benteng voltooid, die tegen den oever der rivier aansloot en waarschijnlijk het uiterste steunpunt vormde der reeks van verschansingen, waarmede de Kraton langzamerhand omringd werd. Zij was de eerste vijandelijke versterking, die van uit K. Radja kon waargenomen worden, d. w. z. uit een boomtop; wegens het dichte geboomte was zij echter van de bastions te Pakan Atjeh niet te zien. Later bleek het, dat zij behoorde tot eene reeks van geduchte werken te Pendetti, tegenover het uiteinde van den Pedir-dijk aangelegd en op ongeveer 1500 passen van onze borstwering verwijderd.

De artillerie opende van uit Pakan Atjeh onmiddellijk haar vuur op de vijandelijke versterkingen, waartoe de schoten uit den observatiepost gecorrigeerd werden; hoewel de uitwerking moeilijk was na te gaan, bleek het toch al spoedig dat de Atjehneezen binnen hunne werken te Pendetti geen stand konden houden. Wanneer eenmaal de juiste ligging eener stelling bekend geraakte, ook al kon men deze niet zien en al was zij nog zoo bedekt door boomen of struiken, dan kon de vijand er onmogelijk in genesteld blij-

ven, want onze granaten van 12 c.M. kwamen geducht aan en maakten elke plek onveilig. De groote kunst was echter om te weten waar de versterkingen lagen; gewoonlijk was daarvan niets bekend en moest men op de gis te werk gaan.

Ten bewijze dat de Atjehneezen zich ook aan de andere zijde van den Kraton ophielden en ons overal bespiedden, strekte, dat in den nacht van den 15den op den 16den Mei de bamboezen gebouwen van den nieuw aangelegden maar nog niet bezetten post te Merdoewatie door hen verbrand en de aldaar achtergelaten gereedschappen medegevoerd werden. Deze post lag, op slechts 10 minuten afstand van K. Radja, op bevriend gebied, en men had gemeend de in aanbouw zijnde versterking des nachts aan de zorg der Marassanen te kunnen overlaten tot zij geheel voltooid en bewapend zou zijn — natuurlijk werd zij thans dadelijk van eene bezetting voorzien.

Inmiddels was de kwade moesson met groote hevigheid ingevallen; geduchte stormen en regens wisselden elkander af. De monding der Atjeh-rivier was niet meer bevaarbaar; op de kust stond eene hevige branding; het debarkeeren van menschen, vivres en andere benoodigdheden te Oeleh Leh, de eenige geschikte landingsplaats, begon met groote bezwaren gepaard te gaan wegens het gemis van een zeehoofd, terwijl de sloepen of vlotten den wal niet veilig bereiken konden. Te K. Radja hadden de troepen veel van het gure, natte weder te lijden; de stormwind joeg vrij door de open kazerneloodsen; velen der bouwvallige barakken en hutten, die nog steeds tot logies voor officieren en manschappen dienen moesten, werden weggevaagd of stortten in. De regen drong overal met stroomen door de ellendige van bijeengeraapte bladeren vervaardigde daken der hutten, welke de officieren zelven, met behulp hunner inlandsche bedienden, hadden moeten opslaan. De voor den veiligheidsdienst bestemde troepen en de artilleristen, die op verschillende uren van den dag en den nacht, dikwijls bij noodweder, het geschut op de bastions

bedienen moesten, hadden het zwaar te verantwoorden. Zij waren voortdurend aan den fellen regen en wind blootgesteld, werden telkens doornat, vonden bij hunne terugkomst in het kwartier noch verschooning noch behoorlijke beschutting voor het onstuimige weder, en konden zelfs door den slaap geene rust of leniging van hunne ellende vinden, daar de Atjehneezen, ondanks den strijd der elementen, nimmer nalieten ons te beschieten en te alarmeeren.

De voeding der manschappen, gedurende de eerste maanden van het bezettingstijdperk, bepaalde zich strikt tot het reglementaire ration, d. w. z. tot het noodige om in 't leven te blijven, maar zonder eenige afwisseling, versnapering of versterking. Er waren tijden, waarop slechts twee- of driemaal per week en soms in 't geheel geen versch vleesch aan de troepen kon verstrekt worden; maar daarentegen drie keer per dag rijst ('s morgens nat gekookt en alsdan boeboer genaamd) zonder eenige toespijs, welk flauw en smakeloos voedsel vooral door de Europeanen verafschuwd werd. Het harde brood, dat onmisbaar voedingsmiddel te velde waaraan de soldaat zeer gehecht is, was reeds ongeveer 14 dagen na het vertrek der hoofdmacht opgeteerd, hoewel het heette dat de opgeslagen voorraad voor 3 maanden voldoende was.

Wanneer men dit alles, en veel meer nog, in aanmerking neemt, dan zal waarlijk niemand zich verwonderen, dat de krachtigste gestellen weldra gesloopt werden en er vele ziekten ontstonden, die honderden ten grave deden dalen. Het ziektecijfer nam dan ook in korten tijd zoodanig toe, dat de ambulances het groote aantal lijders niet meer bevatten konden; men was verplicht telkens nieuwe loodsen bij te bouwen, terwijl verscheidene zieken in de kazernen verpleegd moesten worden. Onder de gezonde militairen waren er velen, die zich slechts met moeite op de been konden houden, maar toch zoolang mogelijk hun dienst bleven doen; het was treurig om te aanschouwen hoe ellendig de meesten hunner er uitzagen. Het groote aantal zieken maakte natuurlijk den dienst voor de gezonden zeer

bezwarend, want deze moesten het werk hunner kameraden bij hun eigen dienst waarnemen.

Onder zulke omstandigheden kon het wel niet anders of het moreel der troepen moest geweldig geschokt worden. Zoolang de soldaat te velde actief bezig wordt gehouden, zal hij in den regel vroolijk, opgewekt en daardoor gezond blijven; men late hem marcheeren en vechten zooveel men wil, hij zal met genoegen de grootste vermoeienissen en ontberingen trotseeren en steeds met een opgeruimd gemoed ten strijde trekken. Dat onbezorgde oorlogsleven, waarbij zoovele knellende banden worden losgemaakt, waaraan zooveel spanning en aandoeningen verbonden zijn, bevat een eigenaardig genot, 't welk men gekend moet hebben om het goed te kunnen begrijpen. Troepen, die overwinnend tegen den vijand aangevoerd worden, verdragen gaarne alle leed en ongemakken; men kan de zwaarste diensten van hen vorderen, zonder dat zij er ooit over zullen klagen, terwijl zij met alles tevreden zijn. Al worden hunne gelederen door de vijandelijke kogels gedund, zij zullen hunne verliezen niet tellen en elk gevaar zonder schroom onder de oogen zien.

In Indië is het bepaald noodig, dat de Europeesche soldaat tegenover een inlandschen vijand de aanvallende partij uitmaakt; dat brengt zijne waardigheid mede en ligt ook geheel in den aard der zaak. Het moreel der troepen te velde is een factor, waarmede niet genoeg rekening kan gehouden worden; véél, ja alles kan daarvan afhangen. Een aanvoerder, die zijne soldaten in eene gunstige, opgewekte stemming weet te houden, kan alles van hen gedaan krijgen en bijna zeker zijn hen tot de overwinning te leiden. Hij zal ook aan mindere verliezen blootstaan, want zulke troepen zijn in het gevecht onwederstaanbaar, terwijl sommige ziekten als het ware geen vat op hen hebben.

Hoe kon nu het moreel der bezetting van K. Radja anders dan gedrukt zijn? De manschappen waren slecht gelegerd en slecht gevoed; zij werden overladen met allerlei onaangename

corvée's en moesten zich de meest afmattende veiligheidsdiensten getroosten om niet overrompeld te worden door een vijand, dien zij vroeger steeds overwonnen hadden. Die lijdzame houding was voor ieder een gruwel; men kon zich met dat denkbeeld onmogelijk verzoenen en ging er bepaald onder gebukt; men had zeer terecht het gevoel alsof men thans door den vijand ingesloten en belegerd werd. De troepen moesten nu al de lasten en ellende van het oorlogsleven dragen, zonder door eenig genoegen schadeloos te worden gesteld. Nimmer was hun één oogenblik van vreugde of afleiding gegund; in stede van den vijand onder de oogen te zien en hem eene flinke les te geven, moesten ze dag en nacht, in weer en wind, een drukkenden garnizoensdienst verrichten, die hunne krachten uitputte en hunnen geest verstompte. Steeds door den overmoedigen vijand gealarmeerd, uit den slaap gehouden, bespot en uitgejouwd, was hun lot allesbehalve benijdenswaardig.

Tegen zulk een toestand, die met den dag verergerde, zouden op den duur zelfs de beste troepen ter wereld niet bestand geweest zijn.

De soldaten verloren langzamerhand den zedelijken moed, de energie, die zoozeer vereischt werd om op de been te blijven; hunne stemming werd gedrukt; de vroegere geestdrift maakte plaats voor doffe onverschilligheid. Men zag of hoorde nergens eenig teeken van leven of vroolijkheid, anders zoo eigen aan een troep te velde; nimmer klonk een blij gezang binnen de wallen van K. Radja, nimmer vernam men eenige luidruchtigheid of scherts, waardoor een opgewekt gemoed zich lucht gaf; alles was met een waas van somberheid overtogen.

Na het invallen der duisternis werd geen ander geluid binnen den Kraton meer vernomen dan het loeien van den wind, het kletteren van den regen of het knallen van de zware musketschoten der Atjehneezen. De hoogst spaarzame verlichting der kazerneloodsen bood niet de minste gelegenheid

aan tot afleiding of gezellig verkeer; men kon er zelfs niet lezen, en elkander slechts ter nauwernood onderscheiden wegens de Egyptische duisternis, die er heerschte. Te 7 uur reeds lagen de meeste manschappen op de bamboezen britsen, om te trachten door den slaap hun leed te vergeten en eenige rust te genieten van de doorgestane vermoeienissen, ten minste voor zoover de Atjehneezen wel zoo vriendelijk wilden zijn hun die rust te gunnen.

Er bestond te K. Radja voor de troepen geene cantine, noch eenig ander uitspanningsmiddel. Voor de inlandsche soldaten was uit de vrijwillige bijdragen der officieren een gamelan-spel aangekocht, doch het kon niet behoorlijk bespeeld worden en men roffelde er maar zoowat op los. Des Zondags werd de vergunning gegeven om te dobbelen, waarvan gretig gebruik gemaakt werd, vooral door de inlanders, die hartstochtelijke liefhebbers van het hazardspel zijn. Overigens was er letterlijk niets wat het leven van den soldaat aangenaam kon maken.

Den 18den Mei scheen de vijand het bijzonder op den Kraton gemunt te hebben; langs de geheele ooster-face werden we voortdurend hevig beschoten. Ook Kota Podjoet werd ernstig bedreigd en de bezetting moest herhaalde salvo's uit de Beaumont-geweren lossen om de Atjehneezen, die op korten afstand in de struiken verscholen lagen, te beletten storm te loopen. Wij wreekten ons door een krachtig bombardement op de omliggende kampongs. Eene ongeveer 100 man sterke patrouille werd uitgezonden om het terrein te verkennen en den Kraton aan de oostzijde wat lucht te geven; zij stuitte al spoedig op den overmachtigen vijand, werd van verschillende kanten beschoten en moest met een verlies van eenige dooden en gewonden terugtrekken. Onze troepenmacht binnen Kota Radja was te gering om iets van belang te kunnen ondernemen of ergens de linie van verschansingen, waarmede men ons aan twee kanten ingesloten hield, door te breken.

Het was blijkbaar 's vijands voornemen om een aanval op de borstwering te ondernemen, doch toen hij ons behoorlijk voorbereid vond, zag hij van dit voornemen af.

Den 19den Mei was de linie K. Radja—Oeleh Leh aan de beurt. De posten Merdoewatie en Blang Oe werden gealarmeerd en beziggehouden, terwijl de Atjehneezen op hetzelfde oogenblik met talrijke benden een inval deden in het gebied van Toekoe Nek; zij verbrandden weder eenige huizen en trachtten tot aan de kust door te dringen. Andermaal hadden de Marassanen het zwaar te verantwoorden, maar zij konden thans op den steun onzer troepen rekenen en verdedigden zich zóó dapper, dat de vijand tot staan gebracht werd. Onze bezetting te Oeleh Leh had insgelijks een ernstigen aanval door te staan, doch sloeg dien wakker af. Indien het den vijand gelukt ware hier door te breken, dan zouden de Marassanen tusschen twee vuren geraakt zijn en vermoedelijk geen stand hebben kunnen houden. De nieuw opgerichte post te Oeleh Leh redde ons dus van de ramp om van de kust te worden afgesneden.

De kolonel Pel was zóó beducht voor het verlies van dit hoogst gewichtige punt, dat hij, op het vernemen van het hevige geweervuur en de herhaalde salvo's in die richting, al de troepen, welke maar eenigszins in het hoofdkwartier gemist konden worden, in aller ijl ter hulpe zond. Toen deze versterking, bestaande uit een half bataljon infanterie, kwam opdagen, trok de vijand van alle zijden terug en waagde verder geen nieuwen aanval meer.

Te K. Radja moest de bezetting den geheelen daaropvolgenden nacht onder de wapens blijven, daar er bericht was ingekomen, dat de Atjehneezen zich in grooten getale vereenigden om een storm tegen de borstwering te ondernemen. Ten einde dit samenstroomen van volk te beletten en den vijand tevens voor zijnen overmoed te straffen, moest de artillerie onophoudelijk de kampongs buiten de wester-face en die oostwaarts van Pakan Atjeh beschieten; de voorgenomen aanval had dan ook niet plaats.

Den 21sten Mei kreeg men de zekerheid, dat de vijand tusschen Penajoeng en de Marine-benteng aan het werk was met het doel zich daar te verschansen en de vaart op de rivier onveilig te maken. Wanneer het hem gelukte zich op den oever te nestelen, dan was de gemeenschap te water tusschen K. Radja en de reede verbroken. Hoewel de monding der rivier, ten gevolge van den ingevallen kwaden moesson onbevaarbaar geworden was, zoo bleef toch de vrije vaart op het vak tusschen de Marine-benteng en Penajoeng voor ons van het grootste gewicht. Al wat op het strand te Oeleh Leh ontscheept werd en niet over land naar K. Radja getransporteerd kon worden, werd aan de lagune in prauwen geladen, die langs de Soengei Aroesan (eene smalle kreek, welke in nagenoeg evenwijdige richting met de kust loopt en tegenover de Marine-benteng met de Atjeh-rivier in gemeenschap staat) hare bestemming konden bereiken. Deze waterweg was geruimen tijd voor ons van onschatbare waarde. Bijna alle vivres, munitie, geschut met toebehooren, bouwmaterialen enz. werden daarlangs naar het hoofdkwartier opgevoerd. Het was dus dringend noodzakelijk het gedeelte der rivier tusschen de monding der kreek en Penajoeng open te houden, waartoe we nimmer gedoogen mochten, dat de vijand bezit nam van eenig punt op of nabij den rechteroever.

De bezetting van het fort Penajoeng was, zooals wij reeds gezegd hebben, te zwak om genoegzaam sterke patrouilles uit te zenden tot het zuiver houden van het terrein in noordelijke richting.

Vooral in de westwaarts van den Pedir-dijk gelegen kampongs Garouw en Lampoeloe verzamelden zich benden Atjehneezen en Pedireezen, die blijkbaar wat in hun schild voerden en ijverig aan het werk waren. We moesten ons vergenoegen om met de beide getrokken kanonnen van 8 c.M., die tot de bewapening van Penajoeng behoorden, den vijand in de verte te beschieten, doch dit vuur kon slechts eene geringe uitwerking hebben en het opwerpen van versterkin-

gen te midden van het zwaar begroeide terrein ook niet tegengaan.

Voor wij de van Java gevraagde versterking en aanvulling gekregen hadden, kon er niet aan gedacht worden aanvallend tegen den vijand te werk te gaan en hem beoosten den Pedir-dijk terug te drijven. Het bleek nu van hoeveel gewicht het bezit van dezen dijk was, die van Lemboe tot aan de moerassen van Lamara en Koeala liep en als het ware de aangewezen verdedigingslijn der rivier uitmaakte. Zoolang we daarvan niet volkomen meester waren, bleef ook het terrein op den rechteroever, en daarmede de vaart op de Atjeh-rivier, hoogst onveilig.

In de laatste dagen van Mei kwamen weder van verschillende zijden bij het hoofdkwartier de meest onrustbarende berichten in, die, al mochten ze ook grootendeels onwaar of overdreven schijnen, toch niet in den wind konden geslagen worden. Zoo werd onder anderen den bevelhebber de stellige tijding medegedeeld, dat de Atjehneezen voornemens waren een algemeenen aanval op onze posten te doen ten einde ons in zee te drijven. Zeker was het, dat er bij hen de grootste bedrijvigheid heerschte; alom verzamelden zich benden, die zich ijverig bezig hielden om Kota Radja met een steeds nauwer wordenden kring van versterkingen te omgeven. De bedoeling van den vijand was klaarblijkelijk om ons in eene zeer beperkte ruimte op te sluiten en al onze bewegingen te verlammen, zoodat we ons op het laatst niet meer zouden kunnen roeren — dan was het gunstige oogenblik voor een algemeenen aanval gekomen.

Op de vrije gemeenschap met de reede viel niet meer te rekenen, want op den 31sten Mei en de daarop volgende dagen brak de kwade moesson met volle kracht door. De regen viel met stroomen neder; hevige windvlagen gierden door het geboomte en deden de takken kraken; binnen K. Radja werd menige, tijdens het beleg door onze projectielen ge-

troffen stam geveld. De zee geraakte geducht in beweging; de branding op de kust nam steeds in hevigheid toe; het debarkeeren werd hoe langer hoe moeilijker. Men voorzag het oogenblik, waarop de gemeenschap met de ter reede liggende schepen geheel zou gestremd zijn. Het dreigende en plotselinge van dit gevaar strekte duidelijk ten bewijze van de fout, die men begaan had door niet reeds maanden te voren, te gelijk met een militairen post, een zeehoofd te Oeleh Leh aan te leggen, toen het jaargetijde gunstig en er aan materialen en werkkrachten geen gebrek was. Een geregelde aanvoer van vivres was voor ons eene bepaalde levensvoorwaarde. De magazijnen te K. Radja konden geen voldoenden voorraad bevatten en moesten telkens aangevuld worden; aan verschillende levensmiddelen, hospitaal-benoodigdheden enz. was gebrek. Het bleek al spoedig, dat de gewone veldvivres ontoereikend waren voor de voeding der troepen in een zoo ongezond en afmattend klimaat als dat van Atjeh, waar destijds voor eigen middelen bijna niets te krijgen was en de manschappen zich dus vergenoegen moesten met wat het gouvernement hun verstrekte.

De voorraad slachtvee was zoogoed als uitgeput; vele beesten waren bij het weiden weggeloopen of door de Atjehneezen geroofd. Nadat men verplicht geweest was de veekraal binnen den Kraton en wel achter de zuider-face over te brengen, waren de ossen steeds aan zon, regen en wind blootgesteld; er kon vooreerst geen sprake van zijn hun eene dakbeschutting te geven. Door gebrek aan behoorlijk voedsel en beweging werden ze ziek, vermagerden erg en stierven in menigte. Versch vleesch was nochtans voor de troepen eene onmisbare behoefte, zoodat een geregelde aanvoer van groot belang kon geacht worden.

De artillerie verschoot eene kolossale hoeveelheid munitie, meest puntgranaten van 12 c.M.; er was een zeer ruime voorraad noodig om zulk een verbruik mogelijk te maken en op alle gebeurtenissen voorbereid te blijven. Elk van

Java, Padang of Penang komend stoomschip bracht eene volle lading vivres, slachtvee, artillerie-materieel, hospitaal- en kampements-benoodigdheden, bouwmaterialen enz. aan; meestal ook aanvullingstroepen, koelies en werklieden. Wat zou men beginnen, indien alles geruimen tijd op de reede moest blijven liggen en de gemeenschap met den wal verbroken werd, waartoe toch, wegens gemis aan voorzorg, zeer veel kans bestond? Zulk een toestand ware geen 14 dagen vol te houden geweest, vooral met het oog op het groot aantal zieken, waardoor onze reeds zeer geringe macht elken dag nog aanzienlijk werd verminderd, zoodat we weldra niet meer in staat zouden geweest zijn in geval van alarm de borstwering van K. Radja te bezetten.

Het lot van onze vestiging in Atjeh hing in de eerste helft van Juni aan een zijden draad, die geheel verbroken had kunnen worden door aanhoudende stormen of door eene verandering in de gezindheid der Marassanen. Zooals gezegd is hadden we al veel eerder moeten overgaan tot het innemen van eene sterke stelling aan de kust van Marassa en het uitbouwen van een zeehoofd, waardoor de ontscheping van het benoodigde ten allen tijde plaats kon hebben.

Het had niet de taak van den kolonel Pel moeten zijn om in een ongunstig jaargetijde, met zijne beperkte middelen en verzwakte strijdkrachten, terwijl hij de handen vol werk had en van alle zijden door den vijand lastig gevallen werd, voor zijne gemeenschap met de reede te zorgen. Dat werk had, vóór zijn optreden als bevelhebber van het bezettingskorps, verricht behooren te zijn als iets dat vanzelf sprak en zonder 'twelk onze vestiging eene ongerijmdheid kon genoemd worden.

In zijne rapporten aan de regeering verbloemde de kolonel Pel het zorgwekkende van onzen toestand in Atjeh niet; met klem drong hij aan op de spoedige toezending van versterkings- en aanvullingstroepen, zoomede van geschut met de noodige bedieningsmanschappen en munitiën. Binnen den tijd

van eene maand was onze voor den dienst geschikte strijdmacht bijna tot op de helft versmolten; sommige compagnieën konden geen 30 man meer onder de wapenen brengen van de 125, die zij aanvankelijk sterk geweest waren. Slechts de ergste zieken konden in de ambulances opgenomen worden; vele anderen moest men in de kazernen behandelen, wat voor de gezonden, die om en bij hen huisden, alles behalve opwekkend was. Het evacueeren van lijders naar Padang of Java, waardoor de hospitalen lucht zouden gekregen hebben, haalde niet genoeg uit en hokte telkens want, ten gevolge van de hevige branding was het overbrengen van menschen naar de reede veeltijds ondoenlijk. Het gebeurde dan ook meermalen dat eene stoomboot van Atjeh vertrekken moest, zonder dat zij de voor haar bestemde zieken en gekwetsten kon meenemen. Dientengevolge ging menig menschenleven verloren.

Voor ernstige zieken toch, en vooral voor gewonden, was eene genezing in de verpeste atmosfeer van K. Radja bijna eene onmogelijkheid — velen hunner bezweken, die bij eene tijdige evacuatie naar een gezond klimaat te redden waren geweest. De soldaten waren in den beginne huiverig om zich in de ambulances te laten opnemen, hoe goed en zorgvuldig ze daar ook verpleegd werden. Het was voor hen alsof ze naar hun graf gingen, en ze moesten al zeer ernstig ziek zijn vóór ze er toe konden besluiten om zich bij de officieren van gezondheid aan te melden; in later tijd veranderde dit echter geheel.

De sterfte onder de troepen was werkelijk buitengewoon groot; met de dwangarbeiders, die niet zoo goed gevoed en verzorgd werden als de militairen, was het nog veel erger gesteld; zij smolten als het ware bij hoopen weg, zonder dat men er veel van bemerkte, want men bekreunde zich weinig om die arme drommels en ze werden telkens weder door anderen vervangen. Later werd er voor hen meer zorg gedragen, maar tijdens de eerste maanden der expeditie was hun

lot allertreurigst en zijn er honderden ten gevolge van uitputting en gebrekkige voeding bezweken.

Inmiddels begonnen de Atjehneezen al meer en meer den Kraton te naderen; onophoudelijk vlogen hunne geweerkogels door de binnenruimte, gelukkig zonder veel kwaad te doen. Men zag den vijand niet, maar men hoorde hem des te meer buiten de zuider- en ooster-facen op korten afstand van de borstwering schreeuwen, tieren en op de gongs slaan. Dat rumoer duurde, tot ieders ergernis, soms geheele nachten door en was oorzaak dat men geene rust kon genieten, want men moest er onwillekeurig naar luisteren. Duidelijk kon men bij stil weder verstaan, dat de Atjehneezen ons uitjouwden en op smadelijke wijze tot den strijd uittartten. Onder gamelan-spel en tromgeroffel, waarbij zij onze signalen nabootsten, werd op niet meer dan 300 à 400 passen van de borstwering feest gevierd en getandakt (gedanst), terwijl de op ons geroofde slachtossen onder groot gejuich verorberd werden.

Het schieten op onze geheele linie, zoowel bij dag als bij nacht, nam steeds in hevigheid toe.

Het treurigste was, dat we letterlijk niets doen konden om den steeds brutaler wordenden vijand eens eene flinke les te geven, ten einde hem uit de onmiddellijke nabijheid van den Kraton te verdrijven en onze afgematte troepen eindelijk wat rust en verademing te verschaffen. We moesten het lijdzaam blijven aanzien, dat we voortdurend verontrust, beschoten, gesard en al nauwer ingesloten werden.

Die toestand tegenover een inlandschen vijand was ongehoord en niet te verdragen; men moet dien gekend en in al zijne ellende ondervonden hebben, om er zich een juist denkbeeld van te kunnen maken.

De kolonel Pel besefte ten volle, dat er, het kostte wat het wilde, verandering in moest komen, wilden we onzen ondergang niet met zekerheid te gemoet gaan. Met het moreel der troepen moest wel degelijk rekening gehouden worden,

want dit liep gevaar geheel verloren te gaan, wanneer we langer in onze passieve houding bleven volharden. Er heerschte niet alleen eene zeer gedrukte stemming onder de manschappen, maar ook onder de officieren. Niemand zag meer heil in den tegenwoordigen stand van zaken; de vroeger behaalde voordeelen gingen allengs weder verloren; 's vijands overmoed werd met den dag grooter; onze macht en ons prestige daarentegen verminderden voortdurend. Men vreesde voor eene catastrophe, die ook hoogst waarschijnlijk niet lang zou uitgebleven zijn, wanneer de regeering van Nederlandsch Indië den rampzaligen toestand in Atjeh had laten voortduren. Men besefte op het tooneel des oorlogs algemeen, dat ons behoud geheel afhing van een krachtig optreden tegen den vijand en dat het hoog tijd geworden was onze stelling de eigenschappen te doen verkrijgen, die ze tot nu toe te eenemale gemist had, namelijk kracht, veiligheid en eene verzekerde gemeenschap met de zee, onze operatie-basis. Wenschelijker ware het Atjeh voorgoed te verlaten, dan den oorlog op de tot nu toe gevolgde wijze voort te zetten.

Niemand was daarvan inniger overtuigd dan de kolonel Pel, die alle krachten moest inspannen, om het weinige wat hij bezat te behouden. Hij betreurde het diep tot eene volkomen lijdzame rol gedwongen te zijn, en toe te moeten zien dat zijne soldaten de hospitalen vulden en bij honderden ten grave daalden. Het ware voorzeker beter geweest de troepen tegen den vijand aan te voeren, dan hen te zien wegsterven aan koortsen, dysenterie of uitputting, welke ziekten grootendeels het gevolg waren van overspanning, zware wachtdiensten, gebrekkig voedsel en van de bedorven lucht binnen K. Radja. Niets kon verderfelijker werken en ons zwaarder verliezen berokkenen dan het ontijdig toepassen van het afwachtende stelsel, waarmede men zijne eigene krachten sloopte zonder dat men er een stap verder door kwam. In de gegeven omstandigheden moest temporiseeren voor ons zeer schadelijk zijn; dat systeem kon destijds onmogelijk tot eene

gewenschte uitkomst leiden en werkte alleen ten bate van den vijand. Elke dag, waarop het langer gehandhaafd werd, kostte ons talrijke offers, zonder dat deze door eenig voordeel opgewogen werden. Daarentegen maakte de Atjehneezen ijverig gebruik van de hun verleende gelegenheid om zich meer en meer te wapenen en te versterken. De toestand werd dus inderdaad van dag tot dag ongunstiger.

De geringe middelen, waarover de kolonel Pel beschikken kon, lieten hem niet toe iets van belang tegen den overmoedigen, steeds lastiger wordenden vijand te ondernemen. Wel werd er nu en dan van K. Radja eene patrouille uitgezonden om het terrein rondom de borstwering te onderzoeken en te zuiveren; doch deze zwakke afdeelingen (met veel moeite uit verschillende compagnieën samengesteld) konden onmogelijk aan hare opdracht voldoen. Nauwelijks waren ze buiten den Kraton gekomen, of ze werden van alle kanten zoo hevig beschoten, dat ze al spoedig met verlies van eenige dooden en gewonden moesten terugtrekken. Wanneer dergelijke uitvallen niet met eene genoegzame macht en tegen een bepaald punt ondernomen konden worden, was er weinig of geen succes van te verwachten.

Somtijds als de Atjehneezen het 's nachts buiten de oosteren zuider-facen al te bont maakten met schreeuwen en tieren, werd aan de batterij veld-artillerie last gegeven eenige granaten uit de handmortieren van 12 c.M. te werpen, doch wegens de onbekende afstanden en het dicht begroeide terrein kon dit vuur geene uitwerking hebben. Meermalen gebeurde het ook, dat de scherven der springende projectielen binnen de borstwering terugkwamen.

Het eenige wat we nog tegen den vijand konden uitvoeren, was het bombardeeren van sommigen zijner kampongs, voor zoover die uit de bastions op de wester-face en te Pakan Atjeh te bereiken waren — daarvan werd dan ook voortdurend een zeer ruim gebruik gemaakt.

Hoe weinig dit schieten wellicht ook uithaalde, was het

toch voor ieder een troost en genoegen onze granaten in de verte, te midden van het vijandelijk gebied, te hooren springen. Het strekte ten bewijze dat we nog leefden en in ruime mate de middelen tot tuchtiging bezaten, al was het voorloopig alleen met ons vérdragend geschut, waarvoor de Atjehneezen steeds veel eerbied toonden en dat menigmaal hun schrik en ergernis moet opgewekt hebben.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

De vrije vaart op de Atjeh-rivier ernstig bedreigd. — Gevecht te Lampoeloe, 20 Juni. — Jammerlijke toestand onzer debarkements-middelen. — Contract met de Indische Stoomboot-maatschappij. — Gevolgen van het verzuim om Oeleh Leh tijdig tot landingsplaats te bestemmen en in te richten. — Het bouwen van een bamboezen zeehoofd. — Terugkomst en ontscheping van het achterlaadgeschut. — Strijd te Garouw, 28 Juni. — Bezetten van K. Radja Bedil en Lamara. — De Pedir-dijk de aangewezen verdedigingslijn der Atjeh-rivier. — De voeding der troepen in de eerste helft van Juli. — De waakzaamheid in verband met eene legerorder van den generaal van Swieten. — Napoleon I als schildwacht.

Den 11den Juni kwam eindelijk het stoomschip Baron Sloet van de Beele met de zoo vurig verlangde versterking op de reede. Den volgenden dag debarkeerden ongeveer 400 man, die des namiddags hunnen intocht binnen K. Radja deden en daar als het ware feestelijk ontvangen werden. Algemeen en groot was de vreugde bij het verschijnen dezer versche troepen, die weldra door meer anderen zouden gevolgd worden, want men begon te Batavia den waren stand van zaken in Atjeh in te zien, terwijl ook de openbare meening zich door geene overdreven optimistische voorstellingen meer blinddoeken liet.

Den 12den Juni ankerde ook de stoomer Prins Alexander

ter reede van Oeleh Leh met een paar honderd man aanvullingstroepen.

Deze welkome versterking stelde den kolonel Pel in staat onmiddellijk eene meer krachtige houding tegenover den vijand aan te nemen; zij gaf aan de afgematte troepen te K. Radja eenige verademing, terwijl thans ook de gelegenheid ontstond om de ambulances op te ruimen en een groot aantal zieke en verzwakte manschappen van het oorlogstooneel weg te zenden.

Met de bovengenoemde stoomschepen werd een ruime voorraad vivres en versnaperingen aangevoerd. Er zou voortaan veel meer zorg aan de voeding te velde besteed worden, dan tot nu toe het geval geweest was. De regeering handelde daarin zeer verstandig, niet alleen ten bate der troepen, maar ook in haar eigen belang; zij moest toch al het mogelijke aanwenden om hare strijders, die zoo moeilijk te verkrijgen en zoo kostbaar waren, gezond te houden. Eene ruime, krachtige en tevens smakelijke voeding kon daartoe voorzeker veel bijdragen, te meer omdat het weinige, wat in het ongastvrije Atjeh door koop te verkrijgen was, buiten de middelen van den soldaat viel. Er werd wel is waar des morgens op de vlakte vóór den Kraton eene zoogenaamde passar of markt gehouden, waar de ons bevriende Marassanen sommige eetwaren te koop aanboden, maar daarvoor werden zulke hooge prijzen gevraagd, dat slechts enkele bevoorrechten van dien handel gebruik konden maken. Het was dus wenschelijk en billijk tevens dat het gouvernement zooveel doenlijk voorzag in sommige zaken, die de soldaat te velde van zijne geringe bezoldiging niet kon aanschaffen en bijna onmisbaar voor hem waren. Indien men zware diensten van hem vorderde in een hoogst ongezond en afmattend klimaat, dan moest men hem in de eerste plaats behoorlijk voeden, al gingen daarmede groote kosten en moeiten gepaard en al moest men aan de troepen veel meer verstrekken, dan waarop zij volgens de bestaande bepalingen aanspraak konden maken.

Er komt werkelijk aan de regeering en het legerbestuur in Indië grooten lof toe voor de wijze waarop sedert de 2de helft van 1874 voor de voeding en verpleging der troepen op het oorlogstooneel gezorgd werd; men deed werkelijk al het mogelijke om den aanvoer der vele benoodigdheden steeds geregeld te doen plaats hebben, wat voorzeker geene gemakkelijke taak was.

Den 15den Juni werd voor het eerst de gemeenschap langs de Atjeh-rivier ernstig bedreigd; reeds vroeger was er enkele keeren op voorbijvarende prauwen geschoten; doch dit had niet veel te beteekenen gehad. Thans echter werd onze zoogenaamde waterprauw tusschen de Marine-benteng en Penajoeng door de Atjehneezen, die in de struiken op den rechteroever verscholen lagen, hevig beschoten. Door met alle kracht te roeien konden de matrozen hun leven redden; vele kogels doorboorden de prauw en maakten die geheel lek.

Het liet zich aanzien dat de vaart op de rivier voortaan zeer onveilig zou worden, want de vijand had zich klaarblijkelijk ergens op den oever genesteld, wat hij niet had kunnen doen, wanneer we eene meer actieve houding in acht genomen en zorg gedragen hadden het terrein in de nabijheid onzer vestiging steeds door voldoend sterke patrouilles te laten doorkruisen. Wegens gebrek aan macht waren we daartoe echter niet in staat geweest; ook lag zulk eene handelwijze niet in het kader van het passieve stelsel, dat men ons opgedrongen had.

Indien we niet wilden dat de rivierweg, die voor ons van zoo groot belang was, geheel verloren ging, dan moest de vijand onverwijld uit zijne stellingen aldaar verdreven worden. Gelukkig hadden we daartoe thans de middelen door de aankomst der jongste versterking; ware deze niet bij tijds verschenen, dan had het er treurig voor ons uit kunnen zien, want de Atjehneezen zouden zich hoe langer hoe meer op den rivieroever versterkt en de voor ons onmisbare gemeenschap met het zeestrand geheel afgesneden hebben, zoodat zij

òf niet meer, òf eerst na langen tijd weder te verdrijven waren geweest.

Het bleek weldra ten stelligste dat de vijand te Lampoeloe aan den noordelijken rand van het oude bivouak, op ongeveer 10 minuten afstands van het fort Penajoeng, eene versterking en van daar eene loopgraaf naar den rivieroever aangelegd had, ten einde veilig en op zijn gemak de voorbijvarende prauwen of sloepen te kunnen beschieten.

De gemeenschap over land tusschen Penajoeng en de Marine-benteng was dus, ten gevolge van den aanleg dezer werken, reeds feitelijk afgesneden en de vaart langs de rivier, zoo al niet onmogelijk, dan toch hoogst bezwaarlijk gemaakt.

Den 19den Juni rukte weder voor het eerst sedert geruimen tijd eene colonne, en wel van 150 bajonetten en eene sectie artillerie, van K. Radja uit, om in de eerste plaats den linker-rivieroever benoorden Kampong Djawa, waar zich insgelijks vijanden vertoond hadden te zuiveren, en vervolgens te trachten daar ergens een punt te vinden vanwaar men de loopgraaf naar Lampoeloe, aan de overzijde, zou kunnen enfileeren. Ook van uit Penajoeng werd eene patrouille onder den luitenant Sloet van Zwanenburg gezonden, ten einde op den rechteroever de vijandelijke stelling te verkennen.

Deze dag was evenwel voor ons niet gunstig. De Atjehneezen handhaafden zich in hunne positie te Lampoeloe. Luitenant Sloet, die zich met zijn detachement in een ravijn had opgesteld, werd ontdekt en zoo hevig beschoten, dat hij in aller ijl, met verlies van verscheidene gekwetsten, op de versterking te Penajoeng moest terugtrekken — hijzelf werd zwaar gewond en overleed weinige dagen later aan de gevolgen.

Eene oorlogsbarkas, welke de rivier opstoomde, werd insgelijks door den vijand beschoten; eenige matrozen werden daarbij gewond. De colonne op den linkeroever kon geen ge-

schikt punt vinden om de werken te Lampoeloe, die geheel onzichtbaar waren, te enfileeren en moest onverrichter zake terugkeeren.

Te K. Radja, Pakan Atjeh en elders hadden de Atjehneezen het ons op denzelfden dag zeer lastig gemaakt en ons langs de geheele linie bestookt. De toestand was werkelijk zeer gespannen geworden. Gelukte het den vijand in den omtrek van Lampoeloe vasten voet te houden, dan was de tegenovergestelde rivieroever, waarop Kampong Djawa lag, ook niet meer veilig en stond het gebied van Marassa bloot aan een inval van de noord-oostzijde. Ten einde dit te beletten en onze gemeenschap langs de Atjeh-rivier niet te verliezen, was het volstrekt noodig tot eene krachtige offensieve beweging over te gaan — het behoud onzer stelling hing daarvan af.

Den 20sten Juni zou de vijand dan ook met onze geheele beschikbare macht aangetast worden, waartoe de majoor Scharp met het halve 9de bataljon infanterie uitrukte. Dien morgen werd K. Radja, vooral aan de oostzijde, buitengewoon hevig door de Atjehneezen beschoten; de vijandelijke kogels vlogen in menigte door den Kraton. Het heette dat ons hoofdkwartier een veilig verblijf was, maar het had er hoegenaamd niets van. De gansche bezetting kwam onder de wapens, want men verwachtte een plotselingen aanval uit de struiken aan de ooster- en zuider-facen. Te K. Podjoet en Pakan Atjeh naderde de vijand de borstwering zoo dicht, dat er verscheidene salvo's uit de Beaumont-geweren noodig waren om hem terug te drijven.

Het kanongebulder deed zich langs onze geheele stelling hooren, vooral te Penajoeng, dat slechts eene zwakke bezetting had en het meest bedreigd werd.

Het was waarlijk hoog tijd, dat we ons eens duchtig lieten gelden en den overmoedigen vijand eene gevoelige les toedienden; indien we langer passief gebleven waren, zou het moreel onzer troepen te eenemale geknakt en

onze vestiging in Atjeh wellicht haren val te gemoet gegaan zijn.

De afloop van het gevecht te Lampoeloe op den 20sten Juni, is voldoende bekend — het gelukte ons den vijand uit zijne stellingen aldaar te verdrijven en na hevigen strijd eene in aanbouw zijnde benteng bij den rivieroever te bemachtigen. Deze overwinning kostte ons echter een verlies van 34 dooden en gewonden. Het was voor het eerst sedert den strijd te Ketapang Doewa op den 15den Februari, dus na 4 maanden, dat we op last van den bevelhebber weder offensief waren opgetreden en een bepaald voordeel op den vijand behaald hadden. Algemeen juichte men over dit bewijs van leven, waardoor men als het ware opgewekt werd uit den toestand van werkeloosheid, waarin men zoolang verkeerd en die zulke bedroevende resultaten opgeleverd had. Het gevecht te Lampoeloe was de eerste stap op een nieuwen weg, die door de noodzakelijkheid gebiedend aangewezen werd als de eenige, welke tot een gewenschte uitkomst leiden kon. Het beste middel om onze vestiging in Atjeh sterk en veilig te maken, was om offensief te blijven handelen, doch daartoe werden meer troepen vereischt dan waarover we voor het oogenblik beschikken konden. Ofschoon de gemeenschap, zoowel over land als te water, tusschen Penajoeng en de Marine-benteng voorloopig weder geopend was, zoo kon die geenszins als volkomen veilig beschouwd worden, zoolang de Atjehneezen nog aan deze zijde van den Pedir-dijk stand hielden.

Het terrein om en bij Penajoeng wemelde nog van vijanden, die zich door de geleden nederlaag te Lampoeloe volstrekt niet ontmoedigd toonden en zich integendeel dicht bij hunne vroegere stelling opnieuw begonnen te versterken, ten einde vandaar steeds de rivier te kunnen bedreigen. Er moesten dus andermaal krachtige maatregelen genomen worden om den vijand voorgoed oostwaarts van den Pedir-dijk te verjagen, wilde men eindelijk verzekerd blijven van de

volkomen veilige, voor ons zoo onmisbare vaart op de Atjeh-rivier.

In den loop der maand Juni had de kwade moesson met steeds toenemend geweld geheerscht; op de reede van Oeleh Leh stond eene zware deining, terwijl de golven met groote hevigheid tegen het strand gezweept werden. Tijdens den goeden moesson was er reeds gebrek geweest aan de noodige debarkementsmiddelen. Hoe zou het dan gaan, wanneer de zee zoo onstuimig bleef als nu en er kort achter elkander verscheidene schepen op de reede kwamen, die volle lading in hadden en spoedig gelost moesten worden? Er waren slechts enkele sloepen beschikbaar, doch deze liepen groot gevaar om, in de branding komende, tegen het strand verbrijzeld te worden, zooals óok herhaaldelijk gebeurde. De genie was nog in het bezit van een paar vlotten met ijzeren draagcilinders, die vroeger zulke uitstekende diensten bewezen, maar ook reeds veel geleden hadden; zij bezaten een groot draagvermogen, en slechts weinig diepgang, zoodat ze dichter dan de zwaar geladen sloepen het strand konden naderen. Ze waren evenwel in de branding niet te besturen en de golven sloegen er daar met zooveel geweld overheen, dat de lading niet alleen doornat werd, maar groot gevaar liep van geheel verloren te gaan. Men kon deze vlotten dus alleen bezigen tot het lossen van ledige projectielen, ijzeren of houten voorwerpen van groote afmetingen, bouwmaterialen, enz., terwijl al wat niet door zeewater beschadigd mocht worden, zooals vivres, kleedingstukken, slaap- en hospitaalfournituren, buskruit, munitie en dergelijken, uitsluitend met sloepen gedebarkeerd moest worden.

Het gemis van een zeehoofd deed zich thans in de hoogste mate gelden. De wijze waarop men handelen moest om de schepen te lossen, was allertreurigst. Men kan zich in Nederland eenigszins een denkbeeld maken van de moeilijkheden, aan zulk een werk verbonden, wanneer men b.v. het strand te Scheveningen aanschouwt bij stormweder; men beseft dan

al dadelijk hoe uiterst bezwarend het zijn moet met gewone sloepen door de felle branding heen een schip te lossen, dat op vrij grooten afstand van de kust voor anker ligt — zulk eene taak is bijna ondoenlijk. Daarbij kwam nog dat men aan het strand te Oeleh Leh slechts over een zeer gering aantal koelies tot het debarkeeren van de kolossale hoeveelheid aangevoerde vivres, materialen enz. te beschikken had, zoodat er telkens groote vertraging bij het werk ontstond en men soms niet wist waar men zich wenden of keeren moest. Nog was het eene schip niet half gelost, of er kwam weder een ander op de reede; men werkte zich letterlijk vast en het gebeurde niet zelden, dat stoomschepen met een groot gedeelte hunner lading weder vertrekken moesten. De groote moeilijkheid bij het debarkeeren bestond daarin, dat de sloepen verplicht waren in de branding te komen, waar ze aan omslaan of verbrijzeling bloot stonden en zelfs in het gunstigste geval alle kans liepen om zeeën over te krijgen, waardoor de lading geheel bedorven kon worden. De vele bezwaren waarmede men te kampen had en het erbarmelijke gesukkel dat men zich getroosten moest, waren onnoodig geweest wanneer men bij tijds gezorgd had voor het bouwen van een hoofd, waardoor de sloepen in de gelegenheid gesteld werden buiten de branding in stil en genoegzaam diep water aan te leggen, ten einde aldaar hare lading veilig en ordelijk te kunnen lossen. Het bleek al spoedig dat er zonder zulk een hoofd hoegenaamd niets aan te vangen was, want de eene sloep na de andere sloeg om in de branding of werd zoodanig gehavend dat ze niet meer te gebruiken was. Goede raad was duur; het gepleegde verzuim deed zich thans gevoelig gelden. Zooals gezegd is, kon de marine geene andere hulp meer verleenen dan het beschikbaar stellen van een paar stoombarkassen voor den sleepdienst op de reede; wegens hunnen diepgang moesten deze zware vaartuigen echter zorgvuldig buiten de branding blijven, zoodat de sloepen of vlotten, welke door hen gesleept werden, juist in het gevaarlijkste

oogenblik losgelaten en aan het geweld der golven prijs gegeven moesten worden.

De genie had in de maand Juni geene werkkrachten genoeg beschikbaar om aan den bouw van een zeehoofd te kunnen beginnen, dat bovendien toch niet vóór het verstrijken van den kwaden moesson gereed kon zijn. Men verkeerde dus in de grootste verlegenheid aangaande het debarkementswezen, en zag met schrik het oogenblik naderen, waarop de gemeenschap met de reede geheel gestremd zou worden.

Het stoomschip Sloet van de Beele kwam, zooals gezegd is, den 11den Juni te Oeleh Leh aan en had 10 dagen noodig om met groote moeite en aanwending van eigen sloepen (waartoe geene verplichting bestond) een gedeelte zijner lading aan den wal te krijgen. De rest bestond uit geschut, munitie en ander zwaar artillerie-materieel, dat met de gewone middelen en zonder krachtige hulp niet gelost kon worden. Den 12den verscheen ook de Prins Alexander op de reede, weldra gevolgd door de Mecca en de Ariadne, die allen volle lading inhadden; er waren dus 4 schepen te lossen, waartoe veel tijd en inspanning vereischt werden. Nu bedenke men wel, dat volgens het contract met de Indische Stoomboot-maatschappij voor iederen dag waarop een harer schepen langer dan 2 × 24 uren, na aankomst ter reede, aangehouden werd, eene som van *f* 1200.— moest betaald worden. Wanneer dus een stoomschip geruimen tijd voor Atjeh bleef liggen, zooals telkens plaats had ten gevolge van de onvoldoende losmiddelen, dan groeide de boete, door het gouvernement te voldoen, al spoedig tot een zeer aanmerkelijk bedrag aan. Zoo moest thans alleen voor de Sloet van de Beele, die eerst den 27sten Juni en dus 14 dagen over zijn tijd kon vertrekken, behalve het gewone bedrag der reis, eene som van bijna *f* 17000 aan liggelden vergoed worden. Met de Prins Alexander was dit eveneens en bijna in gelijke mate het geval.

Als men verder nagaat, dat er gemiddeld om de 10 dagen

een stoomschip der Maatschappij op de reede kwam, soms nog tusschentijds, en dat allen meer of minder lang boven den bepaalden termijn moesten aangehouden worden, dan kan men zich een denkbeeld vormen van de ontzaglijke sommen die voor het rijk verloren gingen, alleen omdat men vóór het vertrek der hoofdmacht, toen het jaargetijde gunstig was en de middelen het toelieten, verzuimd had Oeleh Leh tot landingsplaats te bestemmen en in te richten. Voor het geld dat op bedoelde wijze verspild werd, had men een prachtig zeehoofd en bovendien een spoorweg van Oeleh Leh naar Kota Radja kunnen aanleggen, wanneer men slechts tijdig met die werken begonnen ware.

Ofschoon de gezagvoerders der stoomschepen, met het oog op de hooge liggelden, niet in het voordeel der Stoombootmaatschappij handelden door de lossing hunner bodems te bespoedigen, zoo meenden zij daartoe toch in het algemeen belang verplicht te zijn en deden dus al wat in hun vermogen was om ons de tallooze bezwaren, waarmede wij bij het debarkeeren van al het aangevoerde te worstelen hadden, te helpen overwinnen. Zoo stelden zij kosteloos hunne equipages, sloepen, ankers, trossen en al wat nuttig kon zijn om aan de ons vijandige elementen het hoofd te bieden, ter onzer beschikking. Terecht inziende dat er slechts één middel bestond om geregeld en met spoed de gemeenschap tusschen den wal en de reede te onderhouden, namelijk door het bouwen van een hoofd, al was dit slechts gebrekkig en van tijdelijken aard, togen zij, geheel uit eigen beweging, met den meest loffelijken ijver aan het werk om te trachten iets tot stand te brengen wat althans eenigszins in de behoefte kon voorzien. Het waren vooral de gezagvoerders van de Sloet van de Beele en de Prins Alexander, die zich in de maand Juni, tijdens hun verblijf ter reede van Atjeh, zeer verdienstelijk maakten en ons krachtige hulp verleenden. Zij verkregen van de genie de noodige materialen, voornamelijk

planken en lang bamboe, vereenigden hunne equipages, die bijna geheel uit inlanders bestonden, en hadden de zelfvoldoening om na zwaren arbeid maar in betrekkelijk korten tijd een hoofd te bouwen, dat, mocht het al niet aan de eischen van stevigheid en doelmatigheid voldoen, ons toch voorloopig uit groote ongelegenheid redde en verscheidene maanden uitstekende diensten bewees. Het stond wel eens, ten gevolge van de hevige branding of den schok der tegen de palen aanbonzende sloepen, heel wrak en sloeg ook wel eens gedeeltelijk weg, doch het kon altijd weder in bruikbaren staat gebracht worden. De te lossen vaartuigen konden nu aan het uiteinde van het hoofd buiten de branding in genoegzaam diep water voor anker blijven liggen tot hunne beurt kwam om gelost te worden. Met behulp van eene katrol werd de lading op den planken vloer geheschen en verder door de koelies naar het strand gedragen. Het werk der ontscheping ging op deze wijze nog wel zeer langzaam en gebrekkig, terwijl er bovendien veel beleid en omzichtigheid toe vereischt werden, maar het was nu ten minste mogelijk geworden een groot gedeelte der vivres en andere benoodigdheden veilig en droog aan den wal te krijgen. Het spreekt vanzelf dat het zwakke, waggelende, bamboezen hoofd, waarvan de kruiselings staande palen met de hand in het zand gedreven waren, alleen geschikt was tot het lossen van zeer lichte voorwerpen en geenszins tot het ontschepen van geschut en ander zwaar materieel.

De kanonnen met toebehooren, welke zich aan boord der Sloet van de Beele bevonden, moesten door middel der beide nog beschikbare vlotten met ijzeren draagcilinders gedebarkeerd worden. Onder persoonlijke leiding van schrijver dezes was de artillerie daar verscheidene dagen mede bezig; het werk ging met de grootste moeilijkheden en met levensgevaar voor het personeel gepaard. Het was eene alles behalve aangename gewaarwording om met een zwaar geladen vlot, dat niet te besturen was, in de branding te komen en

met geweld tegen het strand geslingerd te worden waar bergen van golven aanhoudend over het dek sloegen, zoodat men zich met handen en voeten vast moest klemmen om niet weggespoeld te worden. Men kon onmogelijk op de been blijven, terwijl het hoogst bezwarend was het vlot vast te leggen, dat wegens zijnen diepgang niet tot aan den wal naderen kon; de lading moest dus nog een eind door het water gedragen of gesleept worden alvorens op het droge te kunnen komen.

Een der vlotten werd reeds den eersten dag totaal verbrijzeld; het andere was na afloop van het werk zoodanig gehavend, dat het niet meer gebruikt kon worden. Bij eene poging om de affuiten aan den wal te krijgen, sloegen de golven met zooveel kracht over het in de branding vastliggende vlot, dat een groot gedeelte der lading en al de kanonniers, die er zich op bevonden, weggesleurd werden — gelukkig waren er sloepen in de nabijheid, waarmede de drenkelingen konden worden opgevischt.

Na zwaren arbeid slaagde men er eindelijk in het geschut, waaronder 2 achterlaadkanonnen van 12 c.M., met affuiten en verder toebehooren, benevens eenige honderden kisten met ledige puntgranaten, veilig op het strand te brengen.

Het had echter maar weinig gescheeld, of deze belangrijke lading was grootendeels op den bodem der zee gezonken.

Door het gevecht te Lampoeloe op den 20sten Juni was het riviervak beneden Penajoeng nog geenszins tegen de aanslagen der Atjehneezen beveiligd. Ten einde ons voorgoed de vrije vaart op dat gedeelte der rivier te verzekeren, was het volstrekt noodig dat we ons meester maakten van het noordelijke deel van den Pedir-dijk tot aan het vroeger door ons veroverde, maar sedert weder verlaten fort Kota Radja Bedil. Het was bekend, dat de vijand zich noord-oostwaarts van Lampoeloe in de kampong Garouw, die den toegang tot den dijk afsloot, verzameld en versterkt had. Volgens een

onderschept bericht was hij bepaald voornemens andermaal de gemeenschap langs de rivier af te snijden, en had hij getracht onzen bondgenoot Toekoe Nek van Marassa over te halen zich tegen ons te wenden, om ons zoodoende ook aan die zijde van de communicatie met de zee te berooven.

De kolonel Pel besloot de tegen ons gesmeede plannen niet af te wachten. In den vroegen morgen van den 28sten Juni tastte de majoor Romswinckel de vijandelijke stelling te Garouw aan; eene goed aangelegde versterking aldaar werd ingesloten en na dapperen wederstand veroverd.

Wel kregen de Atjehneezen een geducht pak, maar ook wij hadden het verlies te betreuren van 4 gesneuvelden en een dertigtal gekwetsten, waaronder 3 officieren zeer zwaar; twee hunner, de luitenants von Massow en Zwager stierven binnen kort aan de gevolgen hunner wonden.

De vijand was door de geleden nederlaag te Garouw zoodanig geschokt, dat hij in aller ijl zijne overige stellingen ontruimde, den Pedir-dijk en den weg naar Koeala vrij liet en ook K. R. Bedil prijs gaf, dat onmiddellijk door ons bezet werd. Wanneer de Atjehneezen stand gehouden hadden, zou de verovering van dit sterke en gewichtige fort, dat tot steunpunt van onze toekomstige stelling strekken moest, groote offers vereischt hebben. Voor het eerst, sedert geruimen tijd, hadden we weder een belangrijk voordeel op den vijand behaald, die nu voorgoed van den rechteroever der Atjehrivier, beneden Penajoeng verdreven werd. Onze stelling zou thans aan die zijde zeer in kracht winnen, want het voornemen bestond om onze linie oostwaarts van de rivier uit te breiden en den Pedir-dijk tot aan K. R. Bedil bezet te houden, wat men reeds van het begin onzer vestiging af had behooren te doen.

Het groote nut van een krachtig offensief optreden tegen den zoo overmoedig geworden vijand bleek nu ten volle.

De 28ste Juni was voor ons een zeer gewichtige en roemvolle dag geweest; wanneer we den oorlog op deze wijze

hadden kunnen voortzetten, zouden de zaken spoedig een geheel ander aanzien gekregen hebben, maar onze krachten schoten daartoe helaas! te kort.

Door het bezetten van de nieuwe stelling langs den Pedir-dijk waren onze beschikbare strijdmiddelen uitgeput en werden we andermaal tot werkeloosheid gedwongen. Dat was juist wat ons zooveel nadeel berokkende, want het effect eener behaalde zege ging telkens weder verloren. Wil eene overwinning vruchten dragen, dan moet er onmiddellijk partij van getrokken worden; men moet den vijand den tijd niet gunnen zich van een geleden verlies te herstellen en zich tot nieuwen strijd voor te bereiden. De kolonel Pel was echter wel verplicht tegen de regels eener gezonde tactiek te handelen, omdat onze strijdkrachten steeds onvoldoende waren om een behaald voordeel op beslissende wijze te vervolgen; zóó was het althans in het eerste jaar onzer vestiging na het vertrek van den generaal van Swieten. Vóór dien tijd waren onze middelen ruim voldoende geweest om den oorlog met kracht en voortvarendheid te voeren, doch men had er geen gebruik van willen maken. Toen later de inzichten veranderden en men den vijand gaarne slag op slag had willen toebrengen, kwamen er steeds troepen te kort en moest er met de aanwezige als het ware gewoekerd worden.

Aan een oorlog met zulk een krijgshaftig volk als de Atjehneezen kon alleen een spoedig einde gemaakt worden door krachtige en elkander snel opvolgende operatiën. Zulk een vijand moest men geen tijd van beraad, geen enkel oogenblik van verademing gunnen, al kostte ons dit nog zooveel inspanning en ontwikkeling van macht. De strijd zou dan wel heviger geweest zijn, maar ook des te korter geduurd en waarschijnlijk binnen het jaar tot eene beslissing geleid hebben.

De operatiën, waartoe de kolonel Pel genoodzaakt was geworden om de gemeenschap langs de Atjeh-rivier te beschermen en te verzekeren, hadden ons een verlies gekost

van bijna 100 dooden en gekwetsten, waaronder 4 officieren. Dit zware offer had niet gebracht behoeven te worden, wanneer men vroeger, bij de keuze der stelling door het bezettingskorps in te nemen, met oordeel te werk ware gegaan. Men had onmiddellijk moeten begrijpen, dat de Pedir-dijk de aangewezen verdedigingslijn der rivier was. Toen onze hoofdmacht nog in het bivouak Penajoeng vereenigd was, had men zonder moeite of verlies een paar punten langs dien dijk kunnen bezetten, waardoor het terrein aan de westzijde afgesloten en de vijand in de onmogelijkheid gesteld werd den rechter-rivieroever te naderen.

Er was geen bijzonder scherpe blik noodig om dit in te zien. Ware de bedoelde stelling tijdig ingenomen geworden, dan had de kolonel Pel die later niet met zijne geringe middelen behoeven te veroveren om zijne gemeenschap met de reede te onderhouden. Het was dus tot herstel van eene begane fout, dat we ons aan gevoelige verliezen moesten blootstellen. In den verderen loop van den oorlog gebeurde het nog meermalen dat we, ten koste van zware opofferingen, verplicht waren punten te heroveren, die wij vroeger in ons bezit gehad en weder aan den vijand prijs gegeven hadden.

Den 30sten Juni kregen we opnieuw 100 man aanvulling van Java ter vervanging van evenveel zieken of gewonden; ofschoon deze versterking zeer te pas kwam voor den veiligheidsdienst te K. Radja, zoo kon zij toch geene verandering brengen in den toestand van lijdzaamheid waartoe we vooreerst weder gedwongen werden.

Na den strijd bij Garouw hield de vijand zich bijzonder rustig; hij was blijkbaar zeer geschokt en had eenigen tijd noodig om op zijn verhaal te komen.

Ongelukkigerwijze kregen we thans met een veel geduchter vijand te doen dan met de Atjehneezen. De cholera namelijk begon weder het hoofd op te steken en met vernieuwde hevigheid onder de troepen en koelies te woeden, vooral bij

hen, die pas het oorlogstooneel betreden hadden. Afgescheiden van deze vreeslijke ziekte, was de gezondheidstoestand in den loop der maand Juni hoogst ongunstig gebleven. Niettegenstaande er met ieder vertrekkend stoomschip zooveel mogelijk zieken en gewonden geëvacueerd werden, nam het aantal verpleegden in de ambulances steeds toe. De compagnieën konden niet de helft harer manschappen onder de wapens brengen; velen, die voor gezond doorgingen, konden zich nauwelijks op de been houden of waren totaal ongeschikt om uit te rukken. Het weder was er geenszins op verbeterd — voortdurende regens en stormen maakten den toch reeds zoo zwaren dienst te K. Radja nog onaangenamer en afmattender. Met verlangen werd uitgezien naar de komst van eene krachtige versterking, die ons in staat zou stellen de vele zieke elementen te vervangen en het offensief tegen den vijand te hervatten. Dit laatste was vooral hoog noodig, want onze stelling was nog aan alle zijden zeer zwak en gebrekkig.

In de eerste plaats vereischte de linie tot bescherming der Atjeh-rivier dringend verbetering. Vóór de geheele Pedir-dijk van Lemboe af tot K. R. Bedil in ons bezit was, kon de gemeenschap te water tusschen het hoofdkwartier en de reede niet als verzekerd beschouwd worden, want de vijand kon nog op verschillende punten ongestoord den rechteroever der rivier naderen. Onze nieuw opgerichte post te Lamara, oostwaarts van de Marine-benteng, aan gene zijde van den dijk, werd aanhoudend verontrust en met lilla-kogels, voornamelijk uit de zuidelijk gelegen kampong Langkroek beschoten.

Ook de linie K. Radja—Oeleh Leh was nog niet wat ze wezen moest; zij kon aan de zijde van Soerian gemakkelijk doorgebroken worden en beschermde ook op andere punten het gebied van Marassa niet genoeg tegen onverwachte invallen der Atjehneezen uit de VI Moekims.

Er viel dus nog heel wat te doen vóór onze beide gemeenschapswegen met de zee behoorlijk beveiligd waren. Eerst

dán kon men er aan denken om verder te gaan en onze stelling oost- en zuidwaarts van K. Radja uit te breiden, dat wel dringend noodzakelijk was, maar waartoe eene aanzienlijke troepenmacht vereischt werd.

In de eerste helft van Juli zag het er met de voeding der troepen erbarmelijk uit. Versch vleesch werd sedert geruimen tijd niet meer verstrekt, want ten gevolge van de gebrekkige debarkementsmiddelen kon er geen slachtvee aangevoerd worden. Men moest zich tevreden stellen met rijst, Australisch of gezouten vleesch en gedroogde visch, die op den duur een onvoldoenden en zeer onaangenamen kost uitmaakten, wanneer daar ten minste niets anders bijkwam, zooals hier het geval was. Het Australisch vleesch, uit blikken, was van zeer slechte kwaliteit en hoogst onsmakelijk. Aardappelen, brood, groenten en dergelijken waren niet meer voorhanden en onmogelijk te verkrijgen. De officieren verkeerden, wat de voeding betrof, in geene betere omstandigheden dan de manschappen; er werd algemeen gebrek geleden en dit had vermeden kunnen worden, wanneer men bijtijds voor een geregelden aanvoer van al het benoodigde gezorgd had. Het was te voorzien geweest, dat in den kwaden moesson de gemeenschap tusschen de reede en den wal zoo niet geheel verbroken, dan toch zeer moeilijk zou worden, en men had dus tijdig maatregelen moeten nemen om steeds van de elementen onafhanklijk te blijven. Wat hielp het of de stoomschepen al versnaperingen aanbrachten, of zij al kisten vol wijn, provisiën enz. inhadden, wanneer een en ander niet gelost kon worden of op het strand te Oeleh Leh, waar geene bergplaatsen bestonden en geen toezicht was, verloren ging? Particuliere aanvoer was voorloopig niet mogelijk, daar alle debarkementsmiddelen voor het lossen der gouvernementsgoederen gebruikt moesten worden. Er hadden zich te Kampong Djawa en Oeleh Leh eenige Chineesche handelaren gevestigd, maar hun voorraad was om zoo te zeggen dadelijk uitgeput, daar zij niets tot aanvulling daarvan aan den wal konden krijgen. Al had men schatten willen bieden

voor eenige flesschen wijn of geconserveerde provisiën, het zou tevergeefs geweest zijn; de officieren moesten zich met denzelfden schralen onsmakelijken kost behelpen als de soldaten. Wat de Marassanen op den passar te koop aanboden, had niets te beteekenen en werd nog grootendeels door de intendance voor ongehoorde prijzen, ten behoeve van de zieken, opgekocht. Voor een ei, dat meestal nog bedorven was, moest men 25 cts. betalen; voor visch, kippen, eenden of dergelijken bijna even zooveel guldens als ze op Java centen kostten; de prijs van een broodje van een paar hectogrammen gewicht bedroeg bij een Chineeschen bakker ƒ 1,25 enz. Het had er veel van alsof K. Radja eene belegerde vesting was, waarin hongersnood heerschte.

Voor mannen, die hard werken moesten, een zwaren dienst te verrichten hadden, en dag en nacht aan het gure, natte weder waren blootgesteld, was de voeding, hoofdzakelijk bestaande uit 2 à 3 maal daags rijst met een stukje gezouten vleesch of gedroogde visch, geheel onvoldoende. De soep van Australisch vleesch, die 's morgens genoten werd, kwam bijna niet in aanmerking, want er zat geene voedende kracht in en de soldaten lustten haar niet. Het was dan ook geen wonder dat er algemeen geklaagd werd en een geest van ontevredenheid onder de troepen heerschte, die zeer te betreuren was. Bij het vertrek der hoofdmacht waren hun allerlei schoone beloften gedaan omtrent hun toekomstig materieel welzijn en thans, $2^1/_2$ maand later, was hun lot eerder verergerd en moesten ze zelfs in vele opzichten gebrek lijden!

Het was geenszins de schuld van het legerbestuur noch van de intendance in Atjeh, dat aanvankelijk de voeding en verpleging der bezettingstroepen zooveel te wenschen overlieten. De overste de Jongh, chef van den administratieven dienst, deed al wat in zijn vermogen was om verbetering in den bestaanden toestand te brengen. Aan zijnen ijver, bekwaamheid en goede zorgen hebben de troepen te velde veel te danken gehad; menig voorstel in het belang der officieren

en manschappen werd door hem gedaan. Ook de regeering te Batavia was volstrekt niet onwillig om het vele toe te staan, dat voor de voeding in Atjeh gevraagd werd. Men stuitte echter op het groote bezwaar of liever de onmogelijkheid, om al het benoodigde tijdig en geregeld op het strand te Oeleh Leh te lossen en naar K. Radja te vervoeren. Dit alleen was oorzaak, waarom er somtijds op het tooneel van den oorlog door de troepen gebrek geleden werd. Doch wij herhalen, men had dit kwaad kunnen vermijden, wanneer men minder kortzichtig geweest was bij de keuze onzer stelling en bijtijds doeltreffende voorzorgsmaatregelen genomen had. Door het gemis van een zeehoofd, van de vereischte debarkementsmiddelen, van de noodige koelies tot lossen, van loodsen tot tijdelijken opslag van het aangevoerde op het strand, van vaartuigen om alles geregeld naar K. Radja te vervoeren enz. was de toestand der in Atjeh achtergelaten bezettingstroepen gedurende de eerste maanden van hun verblijf zeer ongunstig te noemen.

Gelukkig kwam er omstreeks half Juli uitkomst. Groot was de vreugde, toen de eerste bezending slachtvee weder ontscheept en ook een groote voorraad groenten en andere provisiën aangevoerd werd. Van nu af werd de meeste zorg gewijd aan den geregelden toevoer van al het benoodigde, zoodat er maar zelden meer gebrek aan het een of ander voedingsmiddel bestond.

Als een bewijs, hoezeer we aan de ooster- en zuider-facen van K. Radja aan overvalling bloot stonden en hoe weinig men op de waakzaamheid der schildwachten kon staat maken, moet hier vermeld worden, dat in den nacht van den 16den op den 17den Juli een zevental der pas aangevoerde slachtossen over het plongée der borstwering heen naar buiten ontvoerd werden, zonder dat er op het oogenblik zelf iets van bemerkt werd. Wel was er eenig geritsel vernomen in de struiken en bamboe-doerie waarmede het terrein buiten, tot

aan den voet der borstwering, begroeid was, doch dit gebeurde wel meer en men had er verder geen acht op geslagen; de nacht was zóó donker, dat men niet het minste onderscheiden kon. Eerst den volgenden morgen kwam de diefstal, die natuurlijk met medewerking der bij de veekraal wachthebbende dwangarbeiders geschied was, aan den dag.

Het bleek toen, uit de achtergelaten sporen, dat de ossen aan de zuider-face, waar de borstwering zeer laag was, langs eene opening in de bamboe-doerie naar buiten geleid en vervolgens door de Atjehneezen verder meegevoerd waren. Dit was geschied à la barbe der naastbij staande schildwachten, zoodat men niet wist waarover zich het meest te verbazen, over de verregaande brutaliteit der roovers dan wel over het gebrek aan waakzaamheid onzerzijds. Wanneer het mogelijk was, dat een aantal ossen des nachts ongemerkt naar buiten gebracht werd, dan kon evengoed, of liever des te eerder, eene bende Atjehneezen langs denzelfden weg naar binnen sluipen, de wachten overvallen en een bloedbad onder de slapende troepen aanrichten.

Over het algemeen liet de waakzaamheid, zoowel te K. Radja als op de posten, zeer veel te wenschen over. Ware de vijand daarvan bewust en wat meer ondernemend geweest, dan had hij ons herhaaldelijk met succes kunnen overvallen en groote verliezen toebrengen. Vooral de kleine, afgezonderd gelegen posten waren zeer aan overrompeling blootgesteld en moesten dubbel op hunne hoede zijn. De onachtzaamheid van één schildwacht kon den ondergang der geheele bezetting en het verlies van den post ten gevolge hebben. Het terrein buiten was gewoonlijk zóó begroeid, dat het den Atjehneezen, die met alle sluipwegen goed bekend waren, niet moeilijk kon vallen onbemerkt te naderen. In een donkeren, regenachtigen nacht moesten de schildwachten dus terdege uitkijken en ook hunne gehoorzintuigen inspannen, om zeker te zijn dat niets hun ontsnapte wat in de onmiddellijke nabijheid der borstwering voorviel. Het minste verzuim ten deze

kon tot de grootste rampen aanleiding geven. Men moest op de voortdurende waakzaamheid, de ingespannen aandacht van het wachthebbend personeel, vooral van de schildwachten, kunnen rekenen, anders waren alle rust en zelfvertrouwen voor de bezetting van den post onmogelijk. Zoo ergens dan is het in de Indische oorlogen, waar men te midden van bosschen en wildernissen met een sluwen, op alles loerenden vijand te doen heeft, van het hoogste belang dat de veiligheidsdienst met de meeste zorg geschiede en streng gehandhaafd worde, voornamelijk bij nacht en ontijd. Geene de minste verslapping mag daarin toegelaten worden. De schildwachten in de uiterste postenketen of achter de borstwering moeten stipt hunne consignes opvolgen en doordrongen zijn van de zware verantwoordelijkheid, die op hen rust. Al wat kan bijdragen om de waakzaamheid te bevorderen, moet steeds zorgvuldig in acht genomen worden, al kost het nog zooveel moeite en inspanning. Vele onheilen zijn reeds gesticht door het verwaarloozen van veiligheidsmaatregelen of de onachtzaamheid van wachten en schildwachten; de Indische krijgsgeschiedenis is bijzonder rijk aan voorbeelden dienaangaande. Meermalen werden we door den vijand overvallen en leden we de schromelijkste verliezen, bijna altijd door eigen schuld. Dergelijke rampen kunnen niet of maar zeer zelden gebeuren, wanneer ieder zijn plicht doet.

Bij elke expeditie wordt in meerdere of mindere mate tegen de voorschriften van den veiligheidsdienst gezondigd. Het slapen der schildwachten op post is vooral bij de inlandsche soldaten aan de orde van den dag; de meeste gevallen, die bij den krijgsraad te velde voorkomen, hebben op dit misdrijf betrekking. Indien dit kwaad niet van den beginne af met groote gestrengheid tegengegaan wordt, dan neemt het, evenals eene aanstekelijke ziekte, steeds in omvang toe, en is weldra niet meer te stuiten. Ook in Atjeh had men er in hooge mate mede te worstelen. Reeds in het begin van den veldtocht maakten zich verscheidene schildwachten aan het

bewuste delict schuldig, ten gevolge waarvan zij voor den krijgsraad terecht gesteld moesten worden. In stede nu van op hen de bepalingen, bevat in het Crimineel Wetboek, volgens de uitspraak der militaire rechters toe te passen, weigerde de opperbevelhebber daaraan zijne goedkeuring te hechten op grond van de vermoeiende diensten, die van de troepen gevorderd werden.

De generaal van Swieten vaardigde zelfs eene legerorder uit, waarbij hij de chefs der korpsen en onderdeelen uitnoodigde geene schildwachten, die op hunnen post voor den vijand of elders slapende bevonden werden, meer voor den krijgsraad te brengen, maar hen disciplinair te straffen. Bij deze order, die in strijd was met de militaire wetten en geruimen tijd, ook nog na het vertrek der hoofdmacht, tot groote ergernis van alle postcommandanten van kracht bleef, werd onder anderen als toelichting het voorbeeld van den grooten Napoleon aangehaald, die eens het geweer van een slapenden schildwacht opgenomen en zelf eenigen tijd diens functie vervuld zou hebben, zonder den soldaat voor het gepleegde misdrijf te doen straffen. Wij weten niet in hoever die anecdote uit het leven van den Franschen keizer waarheid bevat, maar zouden het zeer betreuren, wanneer ze in Indië als reden mocht gelden om een kwaad te verschoonen, dat met alle kracht dient uitgeroeid te worden. De toestanden zijn daar geheel anders dan in Europa; tegenover een inlandschen vijand kan men niet voorzichtig genoeg zijn. Het behoud van velen hangt geheel van de waakzaamheid van enkelen af; deze moeten dus hunnen plicht doen en dien geen oogenblik verzaken. Het algemeen belang vordert te velde strenge handhaving der bestaande krijgswetten, anders is het oorlog voeren eene onmogelijkheid. Men moet zich, wat de krijgstucht vóór den vijand betreft, niet laten leiden door den tijdgeest of door ziekelijke denkbeelden van philanthropie, want men zou zijn eigen graf en dat van honderden anderen delven. Het is nu eenmaal eene treurige waarheid, dat het gros der mindere militairen alleen

door het juk der discipline en de vrees voor straffen tot zijnen plicht kan gebracht worden. Bij het Indische leger vooral, dat uit zoovele heterogene bestanddeelen bestaat, laat het zedelijk gehalte over het algemeen veel te wenschen over. Zoo ergens dan moet dáár de krijgstucht met klem gehandhaafd worden, want anders heeft men geen waarborg voor de uitvoering van gegeven bevelen of het stipt nakomen van verplichtingen, die de rust en veiligheid van eene legermacht of een post in de nabijheid des vijands moeten verzekeren.

Het was dus zeer verkeerd de overtreders van art. 92 van het Crimineel Wetboek aan de rechtsmacht van den krijgsraad te velde te onttrekken, waardoor het kwaad in hooge mate bevorderd werd. De soldaten toch, wetende dat het slapen op post zeer licht geteld en geene aanklacht, maar alleen eene disciplinaire straf ten gevolge had, maakten zich elk oogenblik aan dat misdrijf schuldig, zelfs al bestond er ook geene de minste aanleiding toe ten gevolge van buitengewone vermoeienis als anderszins. Juist door de geringschatting der overtreding werd zij in de hand gewerkt; een schildwacht verloor het besef van de zware verantwoordelijkheid die op hem rustte, en gaf gewillig toe aan zijne neiging tot slapen, waartegen hij zich anders misschien met kracht zou verzet hebben.

Disciplinaire straffen beteekenden in Atjeh, tijdens het eerste jaar onzer vestiging, volstrekt niets en dienden alleen om de strafregisters te verrijken — ze troffen den schuldige zelf niet, want er bestond te velde geene gelegenheid hem op eenigerlei wijze op te sluiten, terwijl eene plaatsing in de zoogenaamde klasse van discipline, bij de compagnieën, geen indruk maakte en evenmin iets te beduiden had.

Er zou alleen reden geweest zijn om de schildwachten, die slapende op hunnen post bevonden werden, niet voor den krijgsraad te brengen, wanneer men onmiddellijk op hen de

straf van slagen had mogen toepassen — dat middel werkt krachtig en afschrikkend, al is het ook niet meer van onzen tijd. Het zou in Atjeh onder de gegeven omstandigheden zeker meer uitgewerkt hebben dan de straffen, die de krijgsraad kon opleggen en waardoor vele manschappen geruimen tijd aan den dienst onttrokken werden. De slagen zijn echter bij het Indische leger, behalve bij het strafdetachement te Klatten, afgeschaft, wat voor gewone tijden stellig de meeste toejuiching verdient. Te velde echter zou die straf voor sommige misdrijven, zooals slapen op post, dronkenschap vóór den vijand, enz. nog aanbeveling verdienen.

Het moest gewis in aanmerking komen dat de zware, afmattende diensten, welke soms van den soldaat in Atjeh gevorderd werden, op zijn physiek gestel invloed hadden, zoodat de slaap hem wel eens overweldigde op een oogenblik waarop hij moest waken. Deze verzachtende omstandigheid woog later dan ook steeds bij het oordeel van den krijgsraad en de schuldige kwam er meestal zeer genadig met één of twee maanden detentie af, vooral wanneer het misdrijf geene ernstige gevolgen gehad had. Men moet echter zeer voorzichtig zijn met het toepassen van dit beginsel, waardoor de veiligheid der troepen te velde in groot gevaar gebracht kan worden. Zeker dient men nooit zoover te gaan om à priori een feit te verschoonen, dat vóór den vijand zeer strafbaar is. In zulk een geval mag er geene disciplinaire straf worden opgelegd en moet de krijgsraad den schuldige vonnissen, wil men zich niet aan schromelijke rampen blootstellen.

Gelukkig toonden de Atjehneezen gedurende het eerste jaar van den oorlog weinig lust tot nachtelijke ondernemingen, waarin ze anders stellig meer dan eens zouden geslaagd zijn. Later poogden ze bij herhaling des nachts den een of anderen post te overvallen, wanneer ze konden onderstellen dat de waakzaamheid der bezetting niet bijzonder groot was. Het plichtverzuim van enkele schildwachten heeft ons dan ook

dikwijls gevoelige verliezen berokkend en meer dan één post met volkomen ondergang bedreigd [1]).

In den loop der maand Juli kwamen er verscheidene stoomschepen ter reede van Atjeh, allen geladen met troepen, geschut, munitie, vivres, materialen, enz. Men maakte zich te Batavia geene illusiën meer over den stand der zaken op het oorlogstooneel en voorzag dat de strijd daar nog lang duren en groote offers vereischen zou. De regeering zag het ernstige van den toestand meer en meer in en nam krachtige maatregelen om daarin verbetering te brengen. De Atjeh-oorlog, die bij een groot gedeelte van het publiek, ten gevolge van de buitengewoon gunstige voorstelling van den generaal van Swieten, reeds als geëindigd beschouwd was, trad meer dan ooit op den voorgrond en verdrong of benadeelde vele andere belangen.

Zoo kon de Indische Stoomboot-maatschappij ter nauwernood aan de haar gestelde eischen voor den transportdienst voldoen. Daar hare schepen geruimen tijd op de kust van Atjeh werden opgehouden wegens de gebrekkige debarkementsmiddelen aldaar, kon de stoomvaart in den Archipel niet meer geregeld plaats hebben tot groot ongerief van den handel en het reizend publiek.

---

[1]) Getuige o. a. de nachtelijke overvallingen der posten Longbatta, Lemboe N.O., Lampagger, enz.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Gevolgen der verplichte uitbreiding onzer stelling. — De nieuwe linie Kota Radja—Oeleh Leh. — Hevig gevecht te Soerian, 26 Juli. — Waarom de verzekering onzer gemeenschap met de zee zooveel offers vereischte. — Algemeene toestand onzer vestiging in het begin van Augustus. — De veiligheid van K. Radja en aangrenzend terrein. — Het bouwen eener batterij op de zuider-face. — Poe Oe bezet, 16 Augustus. — Het bezetten van den grafheuvel oostwaarts van Pakan Atjeh, 17 Augustus. — Opruiming van het begroeide terrein buiten de Z. en O.-facen. — De vijandelijke werken te Lampoe Oek.

Ten gevolge van de uitbreiding, welke onze stelling in Atjeh verkregen had, was de sterkte van het bezettingskorps weldra geheel onvoldoende geworden. Men moest bovendien rekening houden met het groot aantal zieken, dat nimmer beneden de 25°/₀ daalde, maar gewoonlijk meer bedroeg. Ook was de noodzakelijkheid om nu en dan offensief te handelen zóó duidelijk gebleken, dat eene mobiele colonne van genoegzame sterkte, die ten allen tijde van K. Radja uit kon rukken, onmisbaar was geworden. De troepenmacht op het tooneel des oorlogs vereischte dus eene aanzienlijke vermeerdering, wilde men zich in de bezette stelling kunnen handhaven en in eene krachtige houding tegenover den vijand volharden. De nieuw opgerichte posten moesten met geschut bewapend en van bedieningspersoneel voorzien worden. Eene tweede com-

pagnie vesting-artillerie werd daartoe aangevraagd benevens een groote voorraad oorlogsmaterieel, niet te vergeten ook de achterlaadkanonnen van 12 c.M., die vroeger zulke uitstekende diensten bewezen hadden en zoo ontijdig uit Atjeh weggezonden waren. Twee dezer vuurmonden kwamen, zooals wij gezien hebben, in de maand Juni op het krijgstooneel terug; de 4 overigen werden op het laatst van Juli insgelijks met groote moeite en gevaar ontscheept en vervolgens te K. Radja in batterij geplaatst.

Onze stelling onderging opnieuw eene uitbreiding door het oprichten van een post dicht bij het oude steenen fort Moesapi aan onzen uitersten linkervleugel, oostwaarts van K. Radja Bedil. Men stelde zich voor, door het bezetten van dit punt de lagune van Gigieng te bestrijken en het binnenloopen van vaartuigen in de Kroeng Tjoet, langs welke rivier veel rijst, wapens, enz. ingevoerd werden, te beletten. Deze post werd daartoe bewapend met twee getrokken kanonnen van 12 c.M. vóórlaad.

Den 26sten Juli rukte de kolonel Pel met zijne geheele beschikbare macht (ongeveer een half bataljon infanterie en eene batterij berg-artillerie) uit, om den vijand westwaarts van K. Radja aan te tasten. Men wilde trachten de kampongs Setoe, Poengej Blang Tjoet, Poe Oe en Soerian te veroveren, ten einde door het aanleggen van posten aldaar eene meer voorwaarts gelegen stelling en eene belangrijke terrein-aanwinst te verkrijgen, waardoor het gebied van Marassa en de gemeenschap tusschen den Kraton en het zeestrand beter beschermd konden worden.

Deze vooruitgeschoven linie zou tevens het voordeel opleveren, dat men de voorname, goed versterkte kampongs Bital en Lamtermin, waar de vijand zich dikwijls in grooten getale ophield, in het oog en in bedwang kon houden, terwijl dan ook het gebied van Toekoe Nanta, het geduchte hoofd der VI Moekims, in de flank of den rug bedreigd werd.

Onze troepen verzamelden zich vroeg in den morgen te Blang Oe en rukten vandaar tegen den vijand op; zij ontmoetten al dadelijk hevigen tegenstand en werden van alle kanten door de Atjehneezen, die achter bosch- of kampongranden gedekt stonden, beschoten. Hoe stipt het plan tot den aanval ook geheim gehouden was en hoe plotseling het uitgevoerd werd, toch was de vijand behoorlijk op onze komst voorbereid. Sedert onze nuttelooze tochten naar Bital en Ketapang Doewa, dus gedurende 5 maanden, hadden de Atjehneezen ruimschoots gelegenheid gehad alle in die streek liggende kampongs te versterken en de toegangen daartoe zoodanig af te sluiten, dat onze troepen niet dan zeer langzaam en met de grootste moeite konden vooruitkomen. Onbekendheid met het terrein en de onverwachte bezwaren waarop we stuitten, waren dan ook oorzaak, dat we den 26sten Juli het voorgestelde doel niet bereikten en we de goed versterkte kampong Soerian, waar het voornamelijk om te doen was, niet aanstonds in onze macht konden krijgen.

De strijd was evenwel voor ons zeer belangrijk en roemvol geweest; de vijand leed een hoogst gevoelig verlies, daar het ons gelukte eene bende Atjehneezen binnen eene in de nabijheid van Soerian gelegen benteng te omsingelen en (daar zij zich niet wilde overgeven) tot den laatsten man toe af te maken. Doch ook wij hadden het verlies te betreuren van 6 gesneuvelden en ruim 40 gekwetsten, waaronder 3 officieren.

Onmiddellijk ging men over tot het oprichten van een post, ten einde meester te blijven van het met zooveel moeite veroverde terrein. Later, als wij versterking van troepen ontvangen hadden en met meer macht tegen den vijand ageeren konden, zou de strijd voortgezet en de linie, die we innemen wilden, verder uitgebreid worden. Voor het oogenblik moesten we ons wel met het behaalde voordeel tevreden stellen, want het was duidelijk gebleken dat we ons met de geringe macht, waarover we te beschikken hadden, niet zeer ver in het krachtig bezette vijandelijke gebied konden wagen.

Het bezit van Soerian met de aangrenzende terreinen was voor ons van het grootste gewicht tot dekking der gemeenschap tusschen K. Radja en Oeleh Leh. De strijd op den 26sten Juli en de offers, die we daarbij hadden moeten brengen, waren dus alleszins gerechtvaardigd. Trouwens de kolonel Pel ondernam nooit iets zonder gegronde redenen en een bepaald doel. Eene andere vraag is het echter: of het bloed van zoovelen onzer soldaten wel had behoeven te vloeien, of die vinnige strijd om Soerian wel noodig zou geweest zijn, indien we dat punt, dat vroeger, evenals zoo menig ander in ons bezit geweest was, behouden en niet weder aan den vijand prijs gegeven hadden?

Men had zeer goed kunnen voorzien dat èn de Atjeh-rivier èn de westelijke landweg naar het strand, van K. Radja uitgaande, door vooruitgeschoven posten beveiligd moesten worden, wilde men niet ieder oogenblik blootstaan aan overvalling, of aan de kans om van de zee te worden afgesneden. In de maand Februari was het geheele terrein, waar de kolonel Pel in Juli, ter bevestiging zijner westelijke linie, zoo bloedig om vechten moest, in onze handen geweest. De linie K. Radja—Setoe—Soerian zou ons destijds geen man gekost hebben, evenmin als het bezetten van den Pedir-dijk, waardoor de Atjeh-rivier zoo afdoend beschermd kon worden. Wanneer dus onze stelling in Atjeh, van den beginne af, op doelmatige en onbekrompen wijze ingenomen was, dan zou men zich later groote moeilijkheden en opofferingen uitgespaard hebben.

Het gevecht op den 26sten Juli leverde ons veel gewichtiger voordeelen op dan men aanvankelijk had kunnen verwachten. De Atjehneezen waren door het sneuvelen van een 70tal der hunnen binnen de omsingelde benteng zoodanig geschokt, en het oprichten van onzen post te midden van het door hen bezette gebied verwekte zooveel schrik, dat zij reeds de volgende dagen al hunne in de nabijheid gelegen stellingen prijs gaven en ook de prachtige sawahs, die zich tot aan den

rand van Bital en Ketapang Doewa uitstrekten, in onze macht lieten. De kampong Soerian werd door ons, bij het doen eener verkenning, geheel verlaten bevonden; onze troepen konden thans ongehinderd doordringen op de plaatsen, waar zij kort geleden hevigen tegenstand ondervonden hadden. Het bleek opnieuw, welke belangrijke voordeelen men door een flink offensief optreden behalen kon. Ware men sedert de inneming van den Kraton steeds op deze wijze te werk gegaan, dan zou in ongeloofelijk korten tijd het voornaamste gedeelte van Atjeh in ons bezit geweest en de vijand tot in zijne verste schuilhoeken aan gene zijde van het gebergte teruggedrongen zijn.

In het begin der maand Augustus was de algemeene toestand aanmerkelijk verbeterd en, althans met vroeger vergeleken, bevredigend te noemen. Onze gemeenschap met de zee was nu ten minste behoorlijk verzekerd en onze stelling aan twee zijden voldoende beschermd. Het zwakste en meest blootgestelde punt onzer vestiging was altijd nog K. Radja zelf, de tophoek van den driehoek, waarvan het zeestrand tusschen Oeleh Leh en Moesapi de basis uitmaakte.

Er ging geen dag voorbij waarop de Atjehneezen ons niet uit de struiken, vooral buiten de ooster-face en te Pakan Atjeh aan de overzijde der rivier, kwamen beschieten. Onophoudelijk hoorde men het fluiten der vijandelijke geweerkogels binnen de wallen van den Kraton. Dat vuur ergerde en verveelde ons meer dan het kwaad deed, hoewel er toch nu en dan eenige officieren en manschappen door gekwetst werden. Het terrein buiten K. Radja was volkomen onveilig. Men zou zich op de meeste plaatsen geen 10 passen van de borstwering hebben kunnen verwijderen zonder door den vijand, die overal verscholen lag, overvallen en afgemaakt te worden. Wanneer men zich te Pakan Atjeh op de bastions of den walgang vertoonde, strekte men dadelijk tot mikpunt van een aantal schutters, die zich op korten afstand in het kreupelhout, in kuilen of achter kleine aardhoopen genesteld hadden.

Zelfs wanneer men op de brug wandelde, die over de Atjehrivier leidde, ter hoogte van de K. Daroe-monding, werd men met kogels uit de oeverstruiken, stroomopwaarts, begroet. Tot dekking van den weg naar Penajoeng, op den rechteroever, was een kleine post aangelegd op de plaats waar vroeger, tijdens het beleg van den Kraton, onze mortierbatterij gestaan had. Deze zoogenaamde loopgraafwacht werd voortdurend door den vijand verontrust en moest uiterst op hare hoede zijn, evenals de bezetting van het bruggehoofd, om 's nachts niet overvallen te worden.

De kwade moesson deed zich nog altijd met volle kracht gelden, wat natuurlijk een hoogst nadeeligen invloed uitoefende op den gezondheidstoestand der troepen, die dag en nacht aan het ruwe weder waren blootgesteld. Zoowel binnen als buiten K. Radja was de bodem met plassen bedekt of in een modderpoel herschapen; het verkeer werd daardoor zeer bemoeilijkt; de weg naar Oeleh Leh, eerst onlangs aangelegd, was bijna onbegaanbaar geworden. De veiligheidsdienst in den Kraton bleef steeds even bezwarend en afmattend; de troepen genoten geen rust; dit sloopte hunne krachten en werkte vele ziekten in de hand.

Zooals reeds gezegd is, verdroot het den Atjehneezen nooit ons in het holle van den nacht, ondanks den hevigsten regen of storm, te komen verontrusten. Het gebeurde meermalen dat er alsdan alarm gemaakt werd en de bezetting in een hondenweder uren lang onder de wapens moest blijven, omdat men een aanval verwachtte. Wanneer er op eenig punt der omwalling hevig gevuurd werd, dan was het onmogelijk den slaap te vatten of eenige rust te genieten. Daar de Atjehneezen gewoonlijk tot aan den voet der borstwering naderden, wat ze wegens het dichtbegroeide terrein ongestoord doen konden, klonken hunne schoten, vooral uit de donderbussen, zoo zwaar en duidelijk, dat men dikwijls in den waan verkeerde dat de vijand reeds binnen den Kraton gedrongen was. Aangezien de reden voor een dergelijk alarm niet altijd

bekend was en men op de mogelijke gevolgen bedacht moest zijn, was het zaak bijtijds maatregelen te nemen, want eene overvalling, die zoo gemakkelijk geschieden kon en ons steeds als een dreigend zwaard boven het hoofd hing, zou voor ons de noodlottigste gevolgen gehad hebben. Men was dus wel verplicht de rust der troepen aan de veiligheid van onzen hoofdpost op te offeren.

Die gespannen toestand kon echter op den duur niet volgehouden worden, en had eigenlijk voor de krachten en het moreel der bezetting van K. Radja al veel te lang geduurd.

Zoolang de wildernis buiten de ooster- en zuider-facen niet tot op voldoenden afstand opgeruimd was, zoolang daar geene beschermende posten lagen, die het vóórliggend terrein bestrijken en de nadering des vijands beletten konden, zoolang zou ons hoofdkwartier in de hoogste mate onveilig en alle rust daarbinnen onmogelijk zijn.

Het debarkementswezen onderging eene voorname verbetering door de aankomst ter reede van de Zweedsche bark Concordia. Dat schip was door de regeering ingehuurd om de lading der stoomschepen, die ten gevolge van de hevige branding als anderszins niet tijdig gelost konden worden, over te nemen en zoolang aan boord te bewaren tot er gelegenheid bestond ze aan den wal te brengen. Daardoor konden de stoomers eerder vertrekken en werden groote sommen aan boeten voor ligdagen uitgespaard. Een aantal geschikte laadprauwen en sloepen, behoorlijk bemand, zouden in den transportdienst op de reede voorzien, terwijl de noodige koelies gezonden werden om de vaartuigen aan het strand te Oeleh Leh te lossen. De genie beijverde zich thans ook om een zeehoofd op ingeheide palen te bouwen, dat veel breeder en steviger was dan het bamboezen hoofd, waarmede men zich tot nu toe had moeten behelpen. Wanneer later de geprojecteerde spoorweg naar K. Radja tot stand kwam, zou men dien een eind in zee uitbrengen door middel van

een permanent hoofd, dat op ijzeren schroefpalen zou komen te rusten.

Nu de kolonel Pel zijne ooster- en wester-liniën, en daarmede zijne gemeenschap met de zee, aanmerkelijk verbeterd had, begon hij er ook ernstig aan te denken om de hoofdplaats K. Radja de eigenschappen te doen verkrijgen, die zij tot nog toe te eenemale gemist had, namelijk kracht, veiligheid en rust voor de bezetting. Het was meer dan ergerlijk om onophoudelijk door de Atjehneezen verontrust, bekropen en als het ware à bout portant beschoten te worden, — om dag en nacht hun gejouw, geschreeuw en hunne feestvieringen onder de wallen van den Kraton aan te hooren. Ons geduld was waarlijk lang genoeg op de proef gesteld en er moest aan dien onverdragelijken toestand een einde gemaakt worden. De vijand moest tot het besef komen, dat hij ons niet langer straffeloos kwellen en sarren kon, en dat we in staat waren met ons voortreffelijk, vérdragend geschut in alle richtingen zijne in den omtrek van K. Radja gelegen kampongs te tuchtigen.

Op herhaald en krachtig aandringen van den commandant der artillerie werd op den 11den Augustus besloten om op het bastion der zuider-face, waar eene uitmuntende gelegenheid bestond tot opstelling van geschut, eene batterij voor 2 achterlaad-kanonnen van 12 c.M. aan te leggen. Dit vooruitspringende gedeelte der borstwering werd steeds zorgvuldig door ons bewaakt, omdat het zoo bijzonder aan overvalling blootgesteld was. Dáár vooral kon men den buiten in het dichte struikgewas verscholen vijand duidelijk hooren spreken; soms werden er scheldwoorden en geweerkogels gewisseld.

In den morgen van den 10den, toen schrijver dezes met een zijner officieren de batterij traceerde, waarbij zacht gesproken werd, lagen de Atjehneezen weder aan den voet van het buitentalud der borstwering op de loer, alsof ze begrepen hadden dat er iets gaande was. We bemerkten echter

hunne tegenwoordigheid eerst, toen een salvo van een twaalftal schoten weerklonk en de kogels ons om zoo te zeggen rakelings om de ooren floten. Het was duidelijk, dat de vijand goed de wacht hield en stellig het bouwen van de batterij zou trachten te beletten, wanneer we hem daartoe in de gelegenheid stelden. De zool moest op het plongée der borstwering liggen, die daar ter plaatse slechts 2 meters dik en ongeveer 4 M. boven den beganen grond verheven was. Er moest dus veel aarde en puin aangevoerd worden om aan de batterij de vereischte afmetingen te kunnen geven. Toen eenmaal met allen spoed eene rij schanskorven geplaatst was, die tot kniestuk moest dienen, waren we door de hooge ligging der batterij tegen het rechtstreeksche vuur der Atjehneezen gedekt en kon de verdere arbeid zonder noemenswaardige stoornis of gevaar plaats hebben.

De vijand scheen zich over onzen arbeid te willen wreken door heviger dan ooit de ooster-facen van den Kraton en van Pakan Atjeh te beschieten. Nimmer was zijn vuur zoo levendig geweest; door de vele kogels, welke in de binnenruimte terecht kwamen, werd ditmaal menigeen getroffen. Men was nergens veilig meer. Ten koste van wat het wilde moest in dien gespannen betreurenswaardigen stand van zaken verandering gebracht worden.

Den 16den Augustus werd de westwaarts van Soerian gelegen kampong Poe Oe zonder slag of stoot bezet. Men had vandaar uit een zeer ruim uitzicht over de sawahs, en kon er door het aanleggen van een flinken post met uitstekend gevolg den toegang tot den communicatieweg naar Oeleh Leh afsluiten.

Eene eerste schrede, die tot verbetering van K. Radja's weerstandsvermogen leiden kon, werd gedaan op den 17den Augustus en wel door het bezetten van een grafheuvel, die op ongeveer 500 passen oostelijk van Pakan Atjeh gelegen was. Men stelde zich voor daar een kleinen post aan te leggen om den vijand het verder doordringen aan die zijde te beletten en tevens beter te kunnen observeeren wat hij tegen

ons in het schild voerde. Reeds sedert verscheidene dagen hadden we opgemerkt, dat de Atjehneezen druk aarde verwerkten en er eene buitengewone bedrijvigheid onder hen heerschte.

Welke waarde zij aan het bezit van den bedoelden grafheuvel hechtten, bleek uit de krachtige pogingen die zij aanwendden om ons dat plekje gronds te betwisten. Op zulk een vinnigen tegenstand had men onzerzijds niet gerekend, en het is zeer de vraag of de kolonel Pel, indien hij dit vooraf geweten had, wel zoo spoedig tot den aanval zou zijn overgegaan.

Het bezetten van den grafheuvel leverde op zichzelf niet veel bezwaar op. In den vroegen morgen rukte de commandant van Pakan Atjeh, kapitein van Randwijk, met zijne compagnie uit en maakte zich in den looppas bij verrassing van het gewilde punt meester. Onmiddellijk begon men daar met behulp van zandzakken eene borstwering aan te leggen. Toen de vijand begreep, dat we ons voorgoed op den heuvel wilden vestigen, besloot hij ons met alle kracht vandaar te verdrijven. Onmiddellijk werd alarm gemaakt en op de gongs geslagen om het volk uit den omtrek te verzamelen. Van alle kanten kwamen nu de Atjehneezen toestroomen, ook van de overzijde der rivier uit de kampongs Lemboe, Langkroek, Pinang enz. Weldra waren onze troepen op den heuvel aan een kruisvuur blootgesteld; de eene afdeeling na de andere moest uit het hoofdkwartier ter ondersteuning gezonden worden, ten einde het bezette punt niet weder te verliezen.

Ook de ooster-face van K. Radja en Pakan Atjeh werden krachtig door den steeds meer opdringenden vijand beschoten. De geheele bezetting van den Kraton snelde ónder de wapens en bezette de borstwering; men dacht stellig dat er een algemeene aanval volgen zou. Het geschut deed op alle bastions zijne donderende stem hooren; langs de gansche linie werd van weerszijden gevuurd dat hooren en zien verging.

Te Pakan Atjeh vooral regende het vijandelijke kogels, meest van de overzijde der rivier; men moest van kartetsen gebruik maken om den vijand op een afstand te houden. Den geheelen morgen werd een krachtig granaatvuur op de naburige kampongs en het voorliggende terrein onderhouden, ten einde afleiding te geven en het toestroomen van meerdere benden Atjehneezen tegen te gaan.

Intusschen hadden onze troepen het op en in de nabijheid van den grafheuvel zwaar te verantwoorden; de infanterie, die den arbeid der mineurs en koelies aan de vluchtig op te werpen verschansing dekken moest, kon het opdringen van den vijand alleen beletten door onophoudelijk salvo's te lossen. Men werkte zoo spoedig mogelijk door om den heuvel, die slechts zeer klein van omvang was, in verdedigbaren staat te brengen. Des avonds ten 6 uur was deze moeite- en gevaarvolle arbeid in zooverre verricht, dat de bezetting van den nieuwen post tegen het vijandelijke geweervuur gedek was en aan hare eigen krachten kon overgelaten worden. De dekkingstroepen waren opvolgend binnen het hoofdkwartier teruggekeerd; in den loop van den morgen was het vuur aan weerskanten allengs verminderd, om tegen den middag geheel op te houden.

De strijd had ons op dezen dag meer dan 20 dooden en gekwetsten gekost, een verlies dat evenals zoo menig ander te vermijden ware geweest, wanneer K. Radja van den beginne der bezetting af behoorlijk tot verdediging ingericht ware geworden. Het was zeer treurig, dat we, 7 maanden na de inneming van den Kraton, een hardnekkigen strijd voeren moesten om ons meester te maken van een plekje grond, dat ter nauwernood op geweerschots afstand van de borstwering verwijderd was.

De bewuste grafheuvel, die in een tamboer veranderd werd en den naam van ooster-benteng ontving, bewees ons al dadelijk gewichtige diensten. Wel werd die kleine post voortdurend verontrust en soms van 3 zijden te gelijk beschoten;

wel trachtte de vijand des nachts herhaaldelijk de borstwering te bekruipen en werd meer dan één soldaat, die zich onvoorzichtig bloot gaf, door het moordend lood getroffen — maar daar tegenover stond, dat van nu af de Atjehneezen niets meer tegen Pakan Atjeh ondernemen konden, welks bezetting thans eene ongekende rust en veiligheid genoot. De ooster-benteng lag zeer gunstig om een waakzaam oog op 's vijands verrichtingen te houden en zijn arbeid te belemmeren; zij wekte dan ook niet weinig de ergenis der Atjehneezen op, waardoor zij geruimen tijd hun vuur tot zich trok.

Den 21sten Augustus werd onze troepenmacht in Atjeh weder vermeerderd met eene voltallige compagnie van het 6de bataljon infanterie uit Padang. Op denzelfden dag was ook de batterij op de zuider-face van K. Radja voltooid en bewapend geworden. De bamboe-doerie, welke aldaar boven de borstwering uitstak, werd weggekapt, waardoor men kon overgaan tot het plaatsen van de bakens op de kampongs, wier richting en afstand volgens de kaart van het terrein bepaald werden.

Op den 22sten Augustus opende de nieuwe batterij in bijzijn van den opperbevelhebber en van vele belangstellenden voor het eerst het vuur op de zuidwaarts van K. Radja gelegen, vijandelijke broeinesten. Sedert ons geschut zich hier deed hooren, werden we aan die zijde door de Atjehneezen weinig of niet meer verontrust en hield ook hun nachtelijk rumoer en feestvieren geheel op.

Het was echter niet voldoende, dat de artillerie op de gis, alleen volgens de zeer onjuiste aanwijzing der kaart, de naburige kampongs beschieten kon; zij moest rechtstreeksche doelen hebben en ook bij voorkomend geval mede kunnen werken tot de verdediging der borstwering, waartoe ze thans niet in staat was. Wilde zij eenige uitwerking van hare schoten verwachten, dan moest in de eerste plaats het dichtbegroeide terrein vóór de batterijen opgeruimd worden — een vrij uitzicht was volstrekt noodig om een vijandelijken

aanval te keer te kunnen gaan. Men zag meer en meer in, dat de zuider- en ooster-facen van K. Radja onmogelijk verdedigd konden worden, zoolang de wildernis, vlak vóór de borstwering, bestaan bleef.

Het aanleggen der zuiderbatterij was oorzaak dat men eindelijk aan een werk begon, dat reeds 8 maanden te voren had behooren te geschieden, namelijk het kappen van boomen en struiken rondom onze hoofdversterking. Men begreep terecht dat de voornaamste kracht der verdediging lag in eene onbelemmerde vuuruitwerking, vooral wat de artillerie betrof. Zonder een vrij schootsveld kon men zijn geschut niet gebruiken, beteekende ook het infanterie-vuur niets en was men steeds aan overvalling blootgesteld.

Toen eenmaal onze achterlaad-kanonnen van 12 c.M. in batterij stonden, aarzelde de kolonel Pel niet langer zijne toestemming te geven tot het opruimen van het terrein, eerst buiten de zuider- en vervolgens ook buiten de ooster-facen van K. Radja. Het leed geen twijfel, dat we daarmede eene zeer zware en gevaarvolle taak aanvaardden, die ons menig offer kosten zou, want het was te voorzien dat de vijand hardnekkigen tegenstand bieden en ons elken voet gronds betwisten zou. Wat vroeger met gemak en zonder gevaar had kunnen geschieden, was thans, onder 's vijands vuur, eene hoogst moeilijke operatie geworden. Dat werk moest nochtans tot stand komen en was reeds te lang verzuimd. De bezetting van K. Radja moest eindelijk eens de noodzakelijke rust kunnen genieten, waarvan ze sedert 4 maanden totaal verstoken was geweest.

Het beste en zekerste middel om het terrein buiten den Kraton open te kappen, bestond in het aanleggen van eenige vooruitgeschoven posten, zooals de ooster-benteng, waardoor de vijand op een afstand gehouden en de arbeid ongehinderd voortgezet kon worden. Daartoe was evenwel eene veel grootere troepenmacht noodig, dan waarover we in de maand Augustus beschikken konden. De Atjehneezen zouden zich

thans waarschijnlijk ook krachtig tegen het bezetten van vaste punten buiten de zuider- en ooster-facen verzet hebben.

Eenige maanden geleden waren de omstandigheden geheel anders en voor ons veel gunstiger. Kort na de inneming van den Kraton dacht de vijand er nog niet aan ons daar in te sluiten en zich in de onmiddellijke nabijheid der borstwering te nestelen. Ongehinderd konden onze patrouilles destijds het terrein tusschen K. Podjoet en Pakan Atjeh doorkruisen; indien men toen de wildernis, zuid- en oostwaarts van K. Radja, tot op een 600 à 800 passen of zelfs verder had willen openkappen, zou men op geen noemenswaardigen tegenstand gestuit zijn. In korten tijd had het geheele werk afgeloopen kunnen zijn, althans lang vóór het einde van Maart. Het ware in dat geval voor den vijand onmogelijk geweest zich ongemerkt nabij den hoofdwal te vestigen en zich daar geducht te versterken, zooals onder anderen te Lampoe Oek gebeurde, waar de majoor Romswinckel den 16den April zoo onverwacht het hoofd stootte. Ons achterlaadgeschut (wanneer dit ten minste niet voorbarig naar Java teruggezonden was) zou met het grootste gemak den omtrek van den Kraton schoongehouden hebben, indien men van den beginne af voor het verkrijgen van een vrij schootsveld gezorgd had. Ook de rust en veiligheid der bezetting van K. Radja waren dan al dadelijk volkomen verzekerd geworden. Men had echter de gelegenheid laten voorbij gaan en stond nu voor een zeer moeilijk op te lossen vraagstuk.

Om in de gegeven omstandigheden op de beste wijze het voorgestelde doel te bereiken, was men verplicht op de volgende wijze te handelen: vroeg in den morgen werden een paar compagnieën infanterie op de aangewezen plaats, waar men het terrein wilde opruimen, naar buiten gezonden. Zij moesten een eind ver in de wildernis doordringen, de voordeeligste punten bezetten, zich zooveel mogelijk achter boomen, struiken enz. trachten te dekken en alzoo een aaneengeschakelde linie vormen, waarachter de arbeiders, met het kappen belast,

hunne taak konden verrichten, zonder aan de rechtstreeksche aanvallen der Atjehneezen blootgesteld te zijn. Het werk zelf moest uitsluitend door soldaten uitgevoerd worden, die daartoe van bijlen en kapmessen voorzien waren; koelies kon men niet gebruiken, omdat ze te bevreesd waren en gewoonlijk op den loop gingen of zich op den grond wierpen, zoo spoedig er geschoten werd.

Wanneer de dekkingstroepen hunne stellingen ingenomen hadden, konden de werkers aan hunne taak beginnen, die steeds met veel moeite en gevaar gepaard ging en dus ook slechts langzaam kon vorderen. De Atjehneezen toch, die overal op de loer lagen, bemoeiden zich liever niet met onze goed gedekt staande tirailleurs en schoten bij voorkeur op de ongewapende arbeiders, die wel verplicht waren zich bloot te geven en door hun aantal een uitgebreid doel vormden. Het was voor de dekking niet altijd mogelijk den vijand op een behoorlijken afstand te houden; soms werd zijzelve hevig aangevallen of beschoten en had dan moeite zich staande te houden tot er versterking kwam opdagen. Drong de vijand te sterk op, zooals meermalen gebeurde, dan was men verplicht den arbeid te staken en op de borstwering terug te trekken; het werk kon onmogelijk voortgang hebben, wanneer het daarmede belaste personeel ernstig bedreigd werd. Het kappen van boomen en vooral van bamboe-doerie is een zeer lastig, tijdroovend werk, dat meer inspanning en overleg vereischt dan men oppervlakkig zou meenen en waarbij men al zijne kalmte wel noodig heeft. Zware boomstammen werden door de mineurs met behulp van lithofracteur geveld; struiken en bamboedoerie ruimde men op met het gewone infanterie-kapmes, dat nuttige en onmisbare voorwerp bij eene Indische expeditie. Van den beginne af betwistte de vijand ons iedere strook gronds buiten den Kraton; elke plek, die we wilden opruimen, moest eerst veroverd en bezet worden, dikwijls niet dan na een scherp gevecht.

Het werk duurde gewoonlijk van 's morgens 6 tot 11 uur,

onder voortdurend schieten en schermutselen. Er ging bijna geen dag voorbij waarop we niet eenige dooden en gekwetsten kregen; maar welke bezwaren we ook ondervonden en hoeveel verliezen we ook leden, we lieten ons niet afschrikken en zagen den arbeid meer en meer vorderen, zij het dan ook aanvankelijk langzaam en ongeregeld. Wat eenmaal omgehakt was bleef liggen en hinderde niet meer aan het vrije uitzicht. De toegang tot de borstwering werd al spoedig door de takken der omgevallen boomen en bamboe-doerie belet; onmogelijk kon de vijand meer ongezien en ongestoord den hoofdwal naderen, zooals voorheen. Dit voordeel woog dadelijk ruimschoots op tegen de moeite en opofferingen, die we ons getroosten moesten.

Langzaam maar zeker, nu eens hier dan daar, werd onze gezichtskring buiten de z.- en o.-facen van K. Radja uitgebreid. Men verheugde zich algemeen over het verkregen resultaat; onze troepen werden nuttig beziggehouden en konden zich dagelijks in den strijd tegen de Atjehneezen oefenen. Zij kregen daardoor meer zelfvertrouwen en leerden weldra de eigenaardige vechtwijze en streken der Atjehneezen kennen. Naar gelang we met onzen arbeid vorderden en den vijand terugdrongen, nam de veiligheid binnen het hoofdkwartier meer en meer toe; de troepen genoten weldra 's nachts eene tot nu toe ongekende rust. Men wist letterlijk niet hoe men 't had, toen na ruim een maand werkens het schieten der Atjehneezen, dat anders onophoudelijk dag en nacht aan den voet der borstwering weerklonk, bijna geheel ophield. Alleen de oosterwacht buiten Pakan Atjeh had nog veel van 's vijands vuur te lijden, doch daaraan viel voorloopig niets te verhelpen. Lang had het geduurd vóórdat K. Radja zich van de knellende banden, die het steeds omvat hadden, begon te bevrijden; eerst toen kon men ademhalen en zich voldoende veilig achten.

Den 24sten Augustus werden we in het hoofdkwartier voor

het eerst met kanon- en lillakogels beschoten. De vijand had eenige dezer vuurmonden op eene bedekte plaats, vermoedelijk tusschen de ooster-benteng en Pendetti, opgesteld en vuurde nu van daar in de richting onzer hoog boven den Kraton wapperende vlag. Verscheidene projectielen vlogen over de borstwering heen door de binnenruimte, gelukkig zonder iemand te deren. Het bleek opnieuw hoe noodzakelijk het was het terrein buiten K. Radja tot op voldoenden afstand op te ruimen, want ware dit bijtijds geschied, dan had de vijand geen geschut tegen ons in batterij kunnen brengen. Thans was de plaatsing dier vuurmonden onmogelijk met juistheid na te gaan, daar ze achter de struiken verborgen lagen. Het gelukte evenwel door eenige schoten uit de achterlaad-kanonnen van Pakan Atjeh, het vijandelijk vuur, dat voor ons zeer gevaarlijk had kunnen worden, tot zwijgen te brengen.

Vreemd mocht het heeten, dat de anders zoo slimme Atjehneezen niet reeds vroeger op het denkbeeld gekomen waren, om ons door middel van geschutvuur afbreuk te doen. Zij hadden kanonnen genoeg, al waren die oud en gebrekkig, en 't zou niet veel moeite gekost hebben deze van elders naar K. Radja te slepen, om ze daar, op korten afstand van de borstwering, volkomen gedekt in batterij te stellen. Het doel waarop gevuurd kon worden, was waarlijk uitgestrekt genoeg; indien de vijand maar zóó richten kon, dat zijne projectielen, kort over de kruin der borstwering heen, in de binnenruimte te recht kwamen en onze kazernen of hospitalen enfileerden, zou hij ons onberekenbaar veel kwaad hebben kunnen doen.

Gelukkig bleven we van die ramp verschoond, ofschoon we er een tijd lang zeer bezorgd voor waren. Slechts éens, en wel op den 7den September, vloog een goed gerichte zespondskogel over het noordelijk gedeelte der ooster-face binnen de kazerne der vesting-artillerie, waar hij een sergeant den schouder en eene inlandsche vrouw het halve hoofd wegnam,

in de kamer van den sergeant-majoor de paparassen aan flarden scheurde, daar aansloeg en in zijn tweeden boog door het vivres-magazijn snorde, waar hij in een rijststapel opgevangen werd.

Hoewel dit schot betrekkelijk nog gelukkig afliep, verwekte het toch groote ontsteltenis; men vreesde natuurlijk, dat deze kogel door meer anderen zou gevolgd worden. Ware dit werkelijk gebeurd, dan zou onze positie te K. Radja, waar de gebouwen dicht bij elkander stonden en 't letterlijk van menschen wemelde, niet meer houdbaar zijn geweest, tenzij men het dichtbegroeide terrein oost- en zuidwaarts van den Kraton met allen spoed had opengekapt. Dit laatste werd thans bepaald voor ons eene levenskwestie.

Na het gebeurde op den 7den September besloot de kolonel Pel dan ook, om op een vooruitstekend gedeelte der oosterface eene nieuwe batterij te doen aanleggen en ook hier een begin te doen maken met het opruimen der wildernis, waartoe hij tot dusverre, wat deze zijde betrof, nog geene toestemming verleend had.

Reeds sedert geruimen tijd was de vijand hier ijverig aan het werk geweest; volkomen gedekt door het hooge en dichte struikgewas, kon hij ons ongemerkt al meer en meer met loopgraven en verschansingen van allerlei aard naderen. Blijkbaar had hij daarmede een bepaald doel en wel om den een of anderen dag met eene groote overmacht uit die werken een algemeenen aanval op de ooster- en zuider-facen te ondernemen, die, zooals reeds vroeger vermeld is, allesbehalve stormvrij waren.

Het was dus zaak, wilden we ons voor groote onheilen behoeden, om 's vijands plannen bijtijds te verijdelen door hem te beletten met zijne aanvalswerken zóó dicht te naderen, dat er werkelijk gevaar voor een plotselingen aanval ontstaan kon.

Nu we uit gebrek aan troepen niet tot een krachtig offensief konden overgaan (wat voorzeker het beste middel zou geweest zijn om in eens aan 's vijands overmoed een einde te maken

en hem uit al zijne stellingen buiten K. Radja te verdrijven) kon men niet beter doen dan aan de artillerie de bescherming der bedreigde facen op te dragen. Zoodra aan dit wapen een behoorlijk uitzicht en een voldoend schootsveld verschaft werden, kon het krachtig optreden en er voor instaan, dat geen vijandelijk werk binnen het bereik van ons geschut bestaan bleef, veel minder opgericht werd; al het schieten was echter vruchteloos, wanneer het doel niet bekend noch zichtbaar was. De artillerie kon werkelijk aan de verdediging van K. Radja de meeste kracht bijzetten; het is alleszins onbegrijpelijk, dat men dit van den beginne af niet ingezien heeft, en het geschut bijna uitsluitend liet opstellen op plaatsen waar het hoegenaamd geen nut kon aanbrengen.

Den 29sten Augustus werd in den hoogen observatiepost te K. Podjoet ontdekt, dat de vijand bezig was zuidwaarts op korten afstand eene benteng aan te leggen, die reeds zoo goed als voltooid was. Nadat richting en afstand aan de batterij op de zuider-face opgegeven en de eerste schoten door middel van hoornsignalen uit den observatiepost gecorrigeerd waren, vielen onze granaten al spoedig binnen het vijandelijke werk, dat uit de batterij niet zichtbaar was. Men kon te K. Podjoet duidelijk waarnemen dat de Atjehneezen hals over kop op de vlucht togen met achterlating van hunne geweren en gereedschappen.

Geen der vijandelijke versterkingen rondom K. Radja had iets te beteekenen van af het oogenblik waarop ze gezien of bestreken kon worden; maar daarin lag juist het groote bezwaar; het gemis aan uitzicht werkte zeer verlammend op het verdedigingsvermogen van onzen hoofdpost.

Dat de vijand meesterlijk van het dicht begroeide terrein gebruik wist te maken om ons ongemerkt te naderen, en dat hij ook de kunst verstond zich in te graven en behoorlijk te dekken, bleek duidelijk uit de waarneming der ooster-benteng bij Pakan Atjeh. Men kon daar zeer goed den voort-

gang der Atjehneesche werken nagaan en was er voortdurend van verschillende kanten aan een hevig vuur blootgesteld, terwijl men zelden of nooit een vijand te zien kreeg. Deze gaf zich nimmer bloot en had het vooral gemunt op de aflossingstroepen en andere personen, die zich over het open terrein tusschen Pakan Atjeh en den grafheuvel bewegen moesten. Van alle zijden regende het kogels op dien weg, zonder dat men met juistheid weten kon vanwaar de schoten vielen.

's Vijands loopgraven, die als een vervolg op de versterkingen te Pendetti, tegenover Lemboe, te beschouwen waren, kwamen steeds dichterbij. Onze ooster-benteng werd weldra aan drie kanten door deze werken omvat; die kleine post hinderde den arbeid der Atjehneezen geweldig en had het daarom vooral zoo zwaar te verantwoorden; het was dus geen wonder, dat de oprichting vroeger zooveel tegenkanting ondervonden had. Bijna dagelijks leden we hier een verlies van eenige dooden of gewonden; doch de vijand werd in al zijne plannen gedwarsboomd en kon het verloren terrein tusschen den heuvel en Pakan Atjeh onmogelijk meer in zijn bezit krijgen.

De snedige opmerking in een buitenlandsch tijdschrift: dat de oorlog tusschen de Nederlanders en de Atjehneezen tot beider genoegen geëindigd was, want dat de eersten het terrein binnen en de laatsten het terrein buiten den Kraton bezet hielden — juist het omgekeerde van vroeger — drukte vrij goed den toestand uit. In September 1874, dus ruim 7 maanden na de inneming van den Kraton, waren we eigenlijk alleen maar meester binnen de zeer enge grenzen onzer vestiging.

Eerst hadden wij den Kraton aan de noord- en westzijden belegerd — thans belegerde de vijand ons aan de zuider- en ooster-facen; de rollen waren verwisseld zonder dat een der partijen zich een beslissend voordeel kon toeschrijven. Aan den oostkant der Atjeh-rivier was onze stelling nog vol-

strekt niet geheel veilig. Opnieuw was de vijand van Langkroek tot Lampoeloe doorgedrongen en had ook tusschen Penajoeng en de loopgraafwacht eene versterking opgeworpen. De toestand werd hier hoe langer hoe meer gespannen. Er moest eene krachtige poging gedaan worden om den vijand voorgoed te verdrijven en op een eerbiedigen afstand te houden, zoowel van de Atjeh-rivier als van het hoofdkwartier K. Radja.

De kolonel Pel zag dit duidelijk in en was thans volkomen overtuigd, dat het stelsel der passieve houding, hetwelk hem bij de aanvaarding zijner betrekking was aanbevolen en als het ware opgedrongen, tot geen heil kon strekken maar op den duur hoogst nadeelig moest werken. Met een ondernemenden, energieken en krachtigen vijand als de Atjehneezen moet gehandeld en niet afgewacht worden. Alleen door aanvallend op te treden konden we de zwakke, geheel onvoldoende stelling, waarin we in April achtergelaten waren, verbeteren en onze geduchte tegenpartij ontzag inboezemen. Reeds sedert geruimen tijd was de kolonel die meening toegedaan, welke hij niet schroomde aan anderen mede te deelen. Ook zou hij zeer zeker voortdurend agressief zijn te werk gegaan, indien hem niet van den beginne af de middelen daartoe ontbroken hadden; in de eerste maanden van zijn optreden waren hem letterlijk handen en voeten gebonden. Later echter, naar gelang zijne troepenmacht versterkt of met krachtige elementen aangevuld werd, sloeg hij zijne vleugels uit en trad hij telkens offensief op, wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbood.

Den 11den September trokken 2 compagnieën met den staf van het 6de bat. inf., „musique en tête", binnen K. Radja; deze troepen kwamen van Padang en werden met vreugde begroet. Ze zouden ons gewis weder wat lucht verschaffen en konden al dadelijk behulpzaam zijn bij het openkappen van het terrein, waaraan nu met kracht gewerkt werd; dit was voor de nieuw aangekomenen eene schoone gelegenheid om met den vijand kennis te maken.

In de tweede helft van September werd er in den omtrek van den Kraton hevig geschermutseld. De Atjehneezen verzetten zich steeds zooveel mogelijk tegen het opruimen der wildernis, waardoor ze meer en meer teruggedrongen werden; het dekkingsdetachement der arbeiders had soms geregelde gevechten te leveren, waarbij we menig verlies leden. De vijand drong vooral sterk op, wanneer, na het einde van het werk, de troepen inrukten en zich over het reeds opengekapte terrein, dat hen van de borstwering scheidde, bewegen moesten. De artillerie beschermde dien terugtocht zooveel in haar vermogen was, doch kon niet eerder vuren vóór de achterste manschappen binnen den dooden hoek gekomen waren; alsdan werd de vijand onmiddellijk door eenige granaten tot staan gebracht.

Op sommige dagen was de strijd zeer hevig, onder anderen op den 17den September, toen er over en weder eenige duizenden patronen verschoten werden. Het regende bij die gelegenheid kogels op de batterijen der zuider- en ooster-facen, zoo ook binnen den Kraton; onze verliezen waren dien dag geenszins onbeduidend. Intusschen vorderde het kappen vrij snel; het werk ging niet altijd even voorspoedig, maar men kon na verloop van eenigen tijd toch aanmerkelijken vooruitgang bespeuren. Het terrein buiten den Kraton zag er al geheel anders uit dan een drietal weken geleden, toen dicht struikgewas nog den voet der borstwering bedekte; op verscheidene plaatsen was reeds een vrij schootsveld van een paar honderd passen verkregen; vóór de batterijen strekte zich dit nog verder uit, zoodat de vijand zich al terdege bloot moest geven, wilde hij een stormaanval beproeven.

De gevelde boomen, struiken en bamboe-doerie, die door hunne menigvuldige takken en bladeren het uitzicht nog belemmerden, liet men eenige dagen liggen en stak er vervolgens den brand in. Zij waren dan door de felle werking der zon zoo uitgedroogd, dat de vlammen ze met ongeloofelijke snelheid aantastten en verteerden; in een oogenblik was

de chaos, die het terrein bedekte, verdwenen, terwijl slechts de verkoolde stammen der boomen overbleven.

Toen onze gezichtskring zich allengs uitbreidde, deed men verrassende ontdekkingen. Er kwamen weldra allerlei versterkingen voor den dag, van wier bestaan of juiste ligging vroeger niets bekend was. Zoo vertoonde zich onder anderen in de nabijheid der oosterwacht eene benteng, die op een heuvel aangelegd en wier recht opgezette borstwering met schanskorven bekroond was. Ook de versterking, waar de majoor Romswinckel op den 16den April een hevigen maar vruchteloozen strijd gevoerd had, werd duidelijk zichtbaar. Trouwens zij lag nog geen 700 passen van onzen hoofdwal, welke afstand voor de uitwerking van ons achterlaadgeschut niet veel te beteekenen had.

De vijand had deze benteng nog meer versterkt door de borstwering aanzienlijk te verhoogen en te verzwaren; de kruin was met eenige rijen aardmanden bedekt; de naar ons toegekeerde zijde, welke evenwijdig aan de ooster-face van K. Radja liep, teekende zich duidelijk af.

Toen nu op den 18den September ruim 150 klapperboomen geveld waren, die het vuur uit de nieuw aangelegde oosterbatterij hinderden (welke arbeid ons weder 9 gekwetsten kostte, waaronder 1 officier) konden de voorliggende vijandelijke versterkingen met kracht beschoten worden. Nadat al spoedig de juiste afstand door eenige proefschoten met het achterlaadkanon van 12 c.M. bekend was geworden, troffen de granaten slag op slag haar doel, wierpen de schanskorven omver, vernielden de borstwering en maakten het verblijf binnen de werken voor de Atjehneezen onmogelijk. Wat men vroeger door een vinnigen strijd, die met zware opofferingen gepaard ging, niet had kunnen verkrijgen, werd thans door de werking van weinige kanonschoten bereikt. De stelling te Lampoe Oek werd in aller ijl door den vijand verlaten, toen het bleek dat ze onhoudbaar was. Wanneer we thans die werken andermaal hadden willen aanvallen, zouden ze hoogst waar-

schijnlijk zonder slag of stoot in onze handen gevallen zijn. Het lag echter niet in de bedoeling van den bevelhebber, om nu reeds eene linie van posten rondom K. Radja aan te leggen; daartoe ontbrak het hem aan de noodige troepen, terwijl ook andere operatiën vóór moesten gaan.

We lieten dus voorloopig de vijandelijke versterkingen, na ze eenigen tijd beschoten te hebben, met rust. Wel beproefden de Atjehneezen nu en dan des nachts de borstweringen te herstellen en nieuwe schanskorven te plaatsen, doch dit baatte hun niets, daar enkele schoten voldoende waren om al wat met veel moeite was opgebouwd, weder te vernielen.

Door de oprichting eener nieuwe compagnie vesting-artillerie (de 22ste) kreeg dat wapen in Atjeh, waar het veel meer dan vroeger op den voorgrond kwam en thans met klem aangewend werd, eene zeer gewenschte uitbreiding.

Voortdurend stroomden versche troepen naar het oorlogstooneel ter vervanging van de vele zieke en uitgeputte manschappen, die wel op de sterktelijsten voorkwamen doch geen dienst verrichten konden; ook verscheidene officieren verkeerden in dat geval. Het evacuatie-stelsel begon op groote schaal toegepast te worden, als het eenige middel om de krachten van het leger in stand te houden en des vereischt met gezonde, bruikbare elementen tegen den vijand te kunnen optreden. De toestand verbeterde daardoor dan ook in zooverre, dat de compagnieën thans op voldoende sterkte konden uitrukken en de hospitalen niet meer met zieken overstelpt werden.

Te K. Radja kwamen onze troepen in de laatste helft van September bijna dagelijks in het vuur, waardoor zij wakker bleven en tegen den strijd gehard werden. De vijand bleef zich steeds hardnekkig tegen het openkappen van het terrein verzetten. Zoo hadden we den 23sten weder een hevigen strijd te voeren, waarbij verscheidenen der onzen gedood of gewond werden. Daar het kappen slechts bij smalle strooken op een bepaald punt kon plaats hebben, zoo bezetten de

Atjehneezen de belendende terreingedeelten om onze troepen in de flanken of zelfs in den rug te kunnen beschieten, terwijl we ook van voren bezig gehouden werden. Bij zulk eene gelegenheid regende het gewoonlijk kogels in het hoofdkwartier, want de meeste schoten, die over de hoofden der werkers heen gingen, kwamen in de binnenruimte van den Kraton terecht. Vooral de aan de oostzijde gelegen kazernen en huizen hadden van dit vuur veel te lijden; doch men moest zich voor het oogenblik wel eenige offers getroosten, wilde men meester worden van het terrein rondom onze hoofdvestiging, en daardoor aan onze troepen veiligheid en rust verschaffen.

TIENDE HOOFDSTUK.

Verovering van Langkroek, 28 September. — Vernieling van Mandarsa Poeti. — Gezondheidstoestand te K. Radja, in verband met de voorspelling van den generaal van Swieten. — Gevecht buiten de ooster-face, 13 October. — Het opruimen van het terrein gestaakt. — Bemachtiging van Lemboe, 7 November. — Bezetten van Kota Alam, 13 November. — Kolonel Pel verwerpt geheel de vroeger gevolgde afwachtende tactiek. — De toestand in Atjeh veel verbeterd, maar nog geenszins bevredigend. — Overstrooming van K. Radja in het begin van December.

Den 28sten September traden we weder, na verscheidene weken gedwongen werkeloosheid, offensief tegen den vijand op. De kampong Langkroek, die ongeveer tegen het midden van den Pedir-dijk aanleunde en waaruit steeds onze gemeenschap langs de Atjeh-rivier bedreigd werd, viel bij verrassing in onze handen. De vijand was niet op onze komst voorbereid geweest en had zich ditmaal bepaald laten verschalken, wat hem niet dikwijls gebeurde. Vooral aan de noordzijde was de kampong geducht versterkt — eene aaneengeschakelde linie van verschansingen, bijna allen met licht geschut bewapend, sloot de toegangen af. Gelukkig waren die werken bij onze komst niet of slechts zwak bezet, zoodat onze troepen

ze reeds veroverd hadden vóór de vijand, die weldra uit de kampong Pinang en de XXVI Moekims kwam toestroomen, er zich tegen verzetten kon.

Het op dezen dag behaalde voordeel was voor ons van groot belang en kostte ons bijna geen offers. Dit pleitte wel voor de wijze, waarop het plan van aanval door den kolonel Pel beraamd en door den overste Wiegand uitgevoerd was. Jammer dat laatstgenoemde hoofdofficier het zoo gemakkelijk verkregen succes niet voortzette en, zooals aanvankelijk de bedoeling was, ook de oostelijk tusschen Langkroek en Pinang gelegen kampong Lampriet, een geducht vijandelijk broeinest, niet bezette. Onze troepen waren nu eenmaal vol geestdrift en niet het minste geschokt; het zou weinig moeite en opoffering vereischt hebben om ook dat punt te veroveren, waaraan voor ons meer gelegen was dan aan Langkroek, omdat men vandaar uit veel meer terrein kon bestrijken en ook de XXVI Moekims beter in bedwang houden.

De overste Wiegand meende echter voorzichtig te handelen met niet verder te gaan, al was hem het bezetten van Lampriet ook aanbevolen; hij was tevreden met het verkregen resultaat en van oordeel, dat hij zich niet andermaal door een nieuwen strijd aan verliezen moest blootstellen.

Door de verovering van Langkroek, waar voorloopig, oost- en westwaarts van den Pedir-dijk, 3 nieuwe posten opgericht werden, verloor de vijand genoegzaam alle kans om de vaart op de Atjeh-rivier tusschen K. Radja en de monding af te snijden of te belemmeren. Wel was hij nog in het bezit van de versterkte kampong Lemboe en daarmede van het zuidelijk deel des Pedir-dijks, doch ook uit deze stelling, die zeer hinderlijk voor ons bleef en waaruit de loopgraafwacht zoomede Pakan Atjeh voortdurend verontrust werden, zou hij spoedig verdreven worden.

Op den post te Langkroek-oost werden 2 vóórlaadkanonnen van 12 c.M. opgesteld, die hun vuur voornamelijk op de kampongs Lampriet en Pinang moesten richten.

Eene poging onzerzijds om zich op den 29sten September bij verrassing van de versterkte kampong Bital, ten Z.W. van Kota Radja, meester te maken, stuitte af op de waakzaamheid der Atjehneezen, die thans beter op hunne hoede waren.

Nadat het terrein tusschen den zuid-wester saillant van den Kraton en K. Podjoet gedeeltelijk opgeruimd was, kwam op den 8sten October een steenen tempel of gebedenhuis, Mandarsa Poeti genaamd, voor den dag. Dit oude heiligdom was door den vijand tot verdediging ingericht en lag op ongeveer 1600 passen afstands van onzen hoofdwal. De kruin van den witten steenen muur, die even boven de omringende struiken uitstak, was duidelijk van uit het wester-bastion zichtbaar. Een paar schoten uit een der achterlaadkanonnen van 12 c.M. waren voldoende om den juisten afstand te leeren kennen, waarna het weinig moeite kostte om den geheelen voorkant van den muur te doen instorten. Door de aldus gevormde bres kon men binnen het gebouw zien, dat natuurlijk voor goed door den vijand ontruimd werd.

Onze krijgsmacht in Atjeh verkreeg andermaal eene aanzienlijke versterking door de komst van de nog aan het 6de bataljon infanterie ontbrekende compagnie, zoomede van eene compagnie mariniers, die reeds sedert 6 maanden te Padang Pandjang in garnizoen gelegen had, in afwachting dat zij, volgens hare bestemming, op het oorlogstooneel gebruikt zou worden. Deze nieuwe troepen kwamen ons goed te pas, want het oprichten van de posten te Langkroek had onze actieve strijdkrachten zeer verzwakt; bovendien werden meer dan 600 zieken in de ambulances te K. Radja verpleegd. Deze plaats bleef steeds bij uitnemendheid ongezond, wat men ook deed om de zindelijkheid, het drinkwater, de verpleging der troepen, hunne voeding enz. te verbeteren. Alleen aan de kazernen, officierswoningen, koelieloodsen enz. had men nog weinig zorg kunnen besteden, wegens gebrek aan werklieden en materialen.

De voorspelling van den generaal van Swieten, dat de Kraton weldra een lustoord zou worden en de bezetting het er uitstekend goed zou hebben, werd allesbehalve bewaarheid. Integendeel K. Radja bleef wat het van het begin onzer vestiging geweest was — een hoogst ongezond, onaangenaam, ongezellig en in de meeste opzichten ongeschikt verblijf; het was een oord waar de lucht vergiftigd was en waar steeds epidemische ziekten heerschten, die honderden onzer soldaten ten grave sleepten of voor langen tijd van hunne krachten beroofden.

Geene maatregelen hielpen om aan dien betreurenswaardigen toestand een einde te maken of daarin merkbare verbetering te brengen. Het kwaad werd integendeel steeds erger ten gevolge van de groote massa menschen, die al dichter en dichter binnen de beperkte ruimte der omwalling werden samengedrongen. De besmetting kreeg aanhoudend voedsel door de komst van nieuwe troepen, op welke zij den meesten invloed scheen uit te oefenen. Zij heerschte vooral in de ambulances, waar bijna geene genezing, voor welke soort van ziekte of wonde ook, mogelijk was — waar de soldaat niet zelden met eene lichte kwaal opgenomen werd om er, hetzij eene zware ziekte op te doen of wel het leven te laten. Zooals gezegd is, werd gelukkig het beginsel van evacueeren op zeer ruime schaal toegepast, waardoor vele zieken behouden bleven, die stellig bezweken zouden zijn, wanneer zij langer in Atjeh waren gebleven. Daaruit vloeide echter voort, dat het voor het legerbestuur hoogst moeilijk, ja soms ondoenlijk werd, om op den duur en geregeld in eene behoorlijke aanvulling van het personeel op het oorlogsterrein te voorzien. Een groot gedeelte van het Indische leger was steeds reizende en daardoor dikwijls geruimen tijd aan den eigenlijken dienst onttrokken; uit alle oorden van den Archipel moest men de officieren en mindere militairen ontbieden om ze naar Atjeh te kunnen zenden, waaraan ontzaglijke uitgaven voor transportkosten verbonden waren.

Nadat we op den 12den October, bij het openkappen van het terrein buiten den Kraton, opnieuw een verlies van een tiental dooden en gekwetsten geleden hadden, werd in den vroegen morgen van den 13den met eene sterke colonne uitgerukt om te trachten vóór den z.o. saillant ongemerkt de wildernis binnen te dringen, ten einde daar, zoover mogelijk naar voren, eene goede stelling in te nemen en alzoo de werkers in de gelegenheid te stellen dat zwaar begroeide gedeelte van het bosch, waaraan tot nu toe nog maar weinig gedaan was, op te ruimen. Men hoopte ditmaal, door de duisternis begunstigd, den vijand vóór te zijn, die anders de gewoonte had om bij het eerste verschijnen van onze troepen in grooten getale naar het bedreigde punt te snellen en zich met alle kracht tegen het vooruitrukken der dekking te verzetten.

Werkelijk gelukte het aan den commandant der colonne, den kapitein van der Straate, om met 180 man op geruimen afstand van den saillant stelling te nemen, vóór nog de zon ter kimme verrezen was en de Atjehneezen iets van onze komst bemerkt hadden. De verwachting, dat het bosch daar ter plaatse niet diep zou zijn en we aan gene zijde eene vlakte zouden vinden, wier rand alsdan bezet kon worden, werd niet verwezenlijkt. De wildernis strekte zich zoover uit, dat we verplicht waren ons te midden daarvan op te stellen, wat natuurlijk zeer in ons nadeel was.

Ten 6 uur 's morgens begonnen de houtkappers hun werk, doch nauwelijks waren ze daarmede bezig, of de Atjehneezen, die onraad bespeurd hadden, kwamen van verschillende kanten opzetten en bestookten ons uit al hunne macht. Over en weder werd hevig geschoten en het gevecht kreeg meer en meer een ernstig aanzien.

De mariniers, die voor het eerst flink in het vuur kwamen en nog de noodige ondervinding moesten opdoen, waren, zooals dit in den beginne gewoonlijk gaat, zeer kwistig met hun vuur, zoodat zij in weinige oogenblikken het grootste

gedeelte hunner munitie verschoten hadden en zich genoodzaakt zagen hunne stelling te verlaten, toen de vijand hevig begon op te dringen.

Toen nu een gedeelte der dekking terugtrok, moesten ook de andere afdeelingen hare positiën opgeven, daar zij anders gevaar liepen van afgesneden te worden. Van het kappen kwam natuurlijk niets meer; de werkers verkeerden daartoe te veel in onrust en spanning, terwijl hun de kogels van alle kanten om de ooren floten. Ongeveer ten 8 uur werd 's vijands vuur zóó hevig, dat hooren en zien verging; hij drong met groote overmacht op en volgde onze langzaam retireerende troepen als het ware op den voet. Ditmaal scheen hij vast besloten ons het begroeide terrein, dat, zooals later bleek, een zijner voornaamste versterkingen in de richting van Lampoe Oek verborg, hardnekkig te betwisten; zelfs trachtte hij in den rug onzer troepen te komen en zoodoende de eene of andere afdeeling te omsingelen.

Het gevaar werd met ieder oogenblik dreigender; het doel, dat men zich voorgesteld had, namelijk het snel en rustig openkappen van het terrein, kon onmogelijk meer bereikt worden. De kolonel Pel oordeelde het dan ook raadzaam den strijd te staken, toen die eene voor ons zeer ongunstige wending begon te nemen en tot eene bepaalde nederlaag dreigde over te slaan. De order werd afgezonden aan den commandant der dekkingstroepen, om onverwijld binnen den Kraton terug te trekken. Het eerst rukten de werkers in en vervolgens de dekking, die bij het retireeren op de borstwering moeite had zich den onstuimig opdringenden vijand van het lijf te houden. Eerst toen de artillerie op de zuider- en ooster-bastions in staat was haar vuur te openen, werden de Atjehneezen tot staan gebracht en genoodzaakt naar hunne vroegere schuilplaats de wijk te nemen.

Door dezen strijd, die ons weder verscheidene dooden en gewonden kostte, werd het overtuigend bewijs geleverd, dat onze tegenpartij volkomen meester was van het terrein in de

nabijheid der zuider- en ooster-facen van Kota Radja. Eerst wanneer we in staat waren de vijandelijke insluitingslinie ergens met kracht door te breken en vervolgens in den rug te nemen, zou het mogelijk zijn de Atjehneezen uit den onmiddellijken omtrek te verdrijven en het hoofdkwartier vrij te doen ademhalen.

Voor het oogenblik waren we echter tot het verrichten van zulk eene operatie niet bij machte; er bleef ons niets anders over dan in den treurigen toestand te berusten en ons te vergenoegen met het op de gis beschieten der omliggende kampongs. De arbeid aan de opruiming van het terrein werd van nu af gestaakt, daar hij ons reeds offers genoeg gekost had en de vijand met den dag meer tegenstand bood.

Het doel, waarmede dat werk begonnen was, kon bovendien als voldoende bereikt beschouwd worden, want langs de geheele uitgestrektheid der bedreigde facen, was het terrein tot op 300 à 400 passen afstand opengekapt, alzoo genoeg om den vijand te beletten ons ongemerkt en straffeloos te naderen. De stormvrijheid van K. Radja was aanmerkelijk verbeterd; we stonden aan geene overrompeling meer bloot zooals vroeger; de infanterie kon thans ten minste van hare vuurwapenen gebruik maken, terwijl ook de artillerie in werking kon treden, al was haar schootsveld nog zeer beperkt. Wanneer de vijand nu vermetel genoeg mocht zijn om een aanval te beproeven, zou die onderneming, zelfs bij nacht, geen de minste kans van slagen meer gehad hebben, terwijl een paar maanden geleden de z.- en o.-facen nog zoo goed als onverdedigbaar waren.

De verkregen voordeelen wogen dus wel op tegen de talrijke offers, die we ons er voor hadden moeten getroosten. Maar opnieuw moet men de vraag stellen: of al die offers wel noodig geweest waren, of men ze niet had *kunnen* en *moeten* vermijden, wanneer men *op het geschikte oogenblik* gehandeld had zooals het behoorde en zooals door de eenvoudigste regelen der krijgskunde voorgeschreven

werd? Wanneer men toch eene sterkte bezet wil houden, die te midden van het vijandelijk gebied gelegen en aan voortdurende aanvallen blootgesteld is, dan begint men, vóór alles, met zich naar buiten te wapenen en al het mogelijke in het werk te stellen om de kracht en veiligheid van den bedreigden post te verhoogen. Eerst wanneer men volkomen stormvrij en de uitwerking van het vuur naar alle zijden verzekerd is, mag men er aan denken zijne werkkrachten tot andere doeleinden te besteden, zooals tot inwendige verbeteringen, het oprichten van gebouwen, enz.

Indien op het einde van Januari de beschikbare middelen gebezigd waren om het terrein rondom K. Radja in een wijden kring op te ruimen, dan had dit werk in zeer korten tijd volbracht kunnen zijn, waarschijnlijk zonder dat het één man had behoeven te kosten.

Den 27sten October werd door den kapitein van Steenveld, commandant der oosterwacht, bericht, dat de vijand in de nabijheid van dien post ijverig aan het werk en met zijne loopgraven reeds tot op een paar honderd passen afstand genaderd was. Die werken waren van uit onze batterijen wegens het tusschenstaand struikgewas niet te zien, zoodat ze wel door de artillerie op de gis beschoten, maar moeilijk vernield konden worden. De bezetting van den grafheuvel wisselde onophoudelijk geweerschoten met de Atjehneezen, die overal op de loer lagen en wier doel klaarblijkelijk was den post, door middel van loopgraven, zóó dicht te bekruipen, dat er met hoop op goed gevolg een aanval op ondernomen kon worden.

Ook vóór den z.o. saillant van K. Radja was de vijand bezig aan den bouw eener versterking, die te midden der wildernis lag en tegen den rand van een met nipa-boomen beplant moeras aansloot. 's Nachts kon men hem duidelijk aan 't werk hooren; wel werden dan in die richting eenige granaten geschoten, doch de ligging van het doel was te onzeker en het dichte geboomte een te groote hinderpaal

om eenige uitwerking van onze projectielen te mogen verwachten.

Nadat ongeveer 6 weken verloopen waren sedert de verovering van Langkroek, welken tijd we benut hadden om ons daar krachtig in te richten, besloot de kolonel Pel andermaal uit te rukken ten einde een aanval te ondernemen op de kampongs Lemboe, Berauw en Kota Alam, die tegen het zuidelijk gedeelte van den Pedir-dijk en den rechteroever der Atjeh-rivier aanleunden. Deze geducht versterkte stelling kon voor ons zeer gevaarlijk worden, daar zij den vijand in de gelegenheid stelde elk oogenblik onze oosterlinie in de flank of in den rug te bedreigen. Haar bezit was voor ons van het grootste belang; want zoolang Lemboe, het beginpunt en als het ware de sleutel van den Pedir-dijk niet in onze macht was, miste onze stelling Langkroek-Lamara-Kota Radja Bedil alle kracht en veiligheid, en kon zij niet geheel aan hare bestemming, het afsluiten van den rechter-rivieroever, voldoen.

Ten gevolge van den strijd op den 25sten en 26sten December 1873, waarbij onze troepen hardnekkigen tegenstand ondervonden en zware verliezen geleden hadden, was Lemboe, zooals bekend is, een oogenblik in onze handen geweest, doch onmiddellijk weder prijs gegeven. Sedert had de vijand vooral den westelijken kampongrand, die tegen den dijk aansloot en ook het noordelijk gedeelte, of Berauw, krachtig versterkt. Eene aaneengeschakelde linie verschansingen en aardewerken, als gewoonlijk meesterlijk door de Atjehneezen aangelegd, sloot, aan de beide zijden vanwaar een aanval verwacht kon worden, den toegang tot de kampongs volkomen af. Ten zuiden was Lemboe gedekt door de Atjehrivier en oostwaarts door de III Moekims, waar we nog niet in doorgedrongen waren. Er bleef ons dus niets anders over dan wat men noemt den stier bij de horens te vatten, of met andere woorden de linie versterkingen in front aan te

tasten; wanneer het ons echter gelukte op eenig punt door te breken, zou waarschijnlijk de geheele stelling spoedig in onze macht vallen.

Den 7den November, ten 4 uur 's morgens, rukten twee halve bataljons infanterie en eene batterij veld-artillerie, onder aanvoering van den overste Diepenbroek, tegen Lemboe op; de kolonel Pel voerde de opperste leiding. Hoewel de operatie zich in den beginne niet gemakkelijk liet aanzien, gelukte zij toch ten volle door de dapperheid onzer troepen en de beleidvolle wijze waarop ze aangevoerd werden. De aanval had plaats van de zijde van Penajoeng en Langkroek, dwars over de voorliggende sawah. Terwijl de artillerie te K. Radja een hevig vuur op de oostwaarts van Lemboe gelegen kampong onderhield, ten einde het toestroomen van vijandelijke benden te beletten, rukten onze troepen in verschillende colonnes steeds voorwaarts en bestormden weldra den versterkten kampongrand. Tegen verwachting was de tegenstand der Atjehneezen gering, hoewel hunne stelling bijzonder sterk was en we volkomen ongedekt over de open sawah moesten naderen.

Het resultaat van den strijd was, dat het westelijk gedeelte van Lemboe of de kampong Berauw, waar de voornaamste versterkingen langs den Pedir-dijk lagen, in onze macht viel. De vijand leed een nog al aanmerkelijk verlies, terwijl van onze zijde de overste Diepenbroek, benevens 20 manschappen en koelies, gewond werd — een officiers-bediende was gesneuveld.

Aanvankelijk bestond het plan om, wanneer 's vijands tegenstand niet al te groot was, geheel Lemboe te veroveren en op den noord-oosthoek een post aan te leggen, die de kampongs Lampriet en vooral Pinang in bedwang kon houden. Hoewel het gevecht zeer meeviel en onze verliezen betrekkelijk gering waren, oordeelde de kolonel Pel het toch voorzichtiger voorloopig de operatiën te staken en de verdere bemachtiging van Lemboe uit te stellen tot we vasten voet

op het reeds veroverde gebied zouden gekregen hebben. Onmiddellijk werd nu overgegaan tot den bouw van 3 posten, een aan het begin van den dijk bij de rivier, de tweede aan den noordwestelijken hoek der verschanste linie en de derde op korten afstand oostwaarts van den voorgaanden, aan den noordelijken kampongrand. Deze laatste post en die aan de rivier zouden met geschut bewapend en sterk bezet worden, terwijl de middelste slechts eene kleine infanterie-bezetting verkreeg.

Ten gevolge van de verovering van Lemboe was nu de geheele Pedir-dijk in onze handen en daarmede eindelijk de gemeenschap langs de Atjeh-rivier tusschen K. Radja en de zee volkomen beveiligd. Meer dan een half jaar had het echter moeten duren vóór dit eenvoudig resultaat verkregen was, terwijl men die voor ons zoo onmisbare stelling, reeds tijdens de aanwezigheid der hoofdmacht, gemakkelijk en zonder noemenswaardige opoffering had kunnen bezetten, indien men 't toen slechts gewild had.

Bijna alles, wat de kolonel Pel gedurende het eerste jaar van zijn optreden in Atjeh verricht heeft, bestond in het herstellen van vroeger begane fouten en het herhalen, onder veel moeilijker omstandigheden, van operatiën wier vruchten men verloren had laten gaan.

Onze nieuw opgerichte posten te Lemboe werden in den beginne hevig door de Atjehneezen beschoten; vooral de post aan het zuidelijk uiteinde van den Pedir-dijk had veel te lijden en wel van het vuur dat van de overzijde der rivier kwam. Niet alleen lagen daar tallooze vijandelijke schutters in de struiken, maar er bestond dicht bij den oever eene geheele reeks versterkingen met stevige aarden borstweringen, waarachter de vijand volkomen veilig was, terwijl wij aanvankelijk op den rechteroever zoo goed als ongedekt stonden. Men werkte echter met den meesten ijver voort om onzen post, althans aan de rivierzijde, van eene genoegzaam hooge borstwering te voorzien; ook werd aldaar een getrokken

kanon van 8 c.M. in batterij gesteld. Deze versterking kreeg den naam van Lemboe-zuid of rivier-benteng; zij werd zeer ruim aangelegd en bestemd tot permanent verblijf eener aanzienlijke troepenmacht; de genie bouwde er weldra flinke kazernen, magazijnen enz. alles van bamboe.

De post te Lemboe-noordoost lag, weinige dagen na de oprichting, ten gevolge der vele gevallen regens, geheel in het water; het terrein was hier zeer laag en dus niet gunstig voor eene vestiging, maar men kon er de vóórliggende uitgestrekte sawah tot aan de III Moekims goed bestrijken.

Den 13den November rukte de overste Ruempol met een half bataljon infanterie en eene sectie artillerie uit om de operatiën van den 7den tegen Lemboe voort te zetten en wel tegen het zuidoostelijk gedeelte, Kota Alam genaamd, alwaar de Atjeh-rivier eene bocht vormt. De bedoeling was om hier op een geschikt punt een post aan te leggen, die de rivier stroomopwaarts enfileeren en de vijandelijke stelling van Longbatta, benevens het dicht bevolkte, zuidelijk gebied der III Moekims, beschieten kon. Niettegenstaande de vijand eene week tijd gehad had om zich op onze komst voor te bereiden en ons het verder doordringen in oostelijke richting te beletten, bood hij in dit zoo zwaar begroeide, voor hem zoo gunstige terrein slechts zwakken tegenstand en toonde hij op verre na niet meer die dapperheid en energie, waarvan hij ons vroeger zulke treffende blijken gegeven had. Het bemachtigen van Kota Alam zelf kostte weinig moeite; maar toen we aan den bouw eener versterking begonnen, werden we van alle zijden uit de struiken en van de overzijde der rivier beschoten. Onze infanterie beantwoordde dit vuur zoo goed mogelijk, doch kon het niet tot zwijgen brengen, daar de vijand zich zorgvuldig schuilhield en volkomen door het dichte geboomte gedekt was. We leden dan ook dezen dag een verlies van meer dan 20 dooden en gekwetsten, wat echter niet belette dat het gewichtige punt te Kota Alam tegen den avond al genoegzaam versterkt was om

er eene compagnie infanterie als bezetting in te kunnen achterlaten, terwijl de rest onzer troepen naar K. Radja terugkeerde.

Het kwam er nu maar op aan het terrein rondom den nieuwen post zoodanig op te ruimen, dat de vijand ons daar niet meer overvallen of van dichtbij beschieten kon; ook voor de beide aldaar in batterij geplaatste vóórlaadkanonnen van 12 c.M. moest men trachten een vrij schootsveld te krijgen. Deze arbeid zou echter veel tijd, inspanning en opofferingen vereischen. Zoolang bovendien de tegenoverliggende oever der Atjeh-rivier niet in onze macht was, kon het op de zuidelijke posten van Lemboe nooit veilig worden — de linkeroever beheerschte den rechter, zoodat de vijand in onze versterkingen kon vuren en de bezetting er aan voortdurend gevaar blootstond.

Kota Alam was de tweede post, die, even als Moesapi, geheel buiten onze oostelijke, door den kolonel Pel gestichte verdedigingslinie lag. Strikt genomen waren die posten niet noodig voor de bescherming van den rechteroever der Atjehrivier tusschen K. Radja en de monding. Onze versterkingen langs den Pedir-dijk, van af Lemboe-zuid tot aan K. Radja Bedil, sloten den toegang tot de rivier volkomen af en zouden dus voor eene verdedigende stelling, zooals in Atjeh nog steeds beoogd werd, voldoende geweest zijn. Wel lagen ook te Langkroek en Lamara eenige posten aan den oostelijken kampongrand op ongeveer 1200 passen buiten de afsluitingslijn, doch zij moesten den toegang tot den Pedir-dijk verhinderen en kruisvuur op de aangrenzende sawahs brengen. Het bezetten van Kota Alam had dus meer bepaald een offensief doel, vooral met het oog op toekomstige operatiën, die uit eene mogelijke verandering van tactiek konden voortvloeien.

De kolonel Pel kwam meer en meer terug van het beginsel der passieve houding, dat hem door zijnen voorganger, den generaal van Swieten, als zoo bijzonder voortreffelijk was

aanbevolen. Hij had ten volle ingezien welke groote voordeelen er verkregen konden worden, wanneer we aanvallend te werk gingen, niet onbesuisd of onoordeelkundig, maar met kalmte en volgens een vast plan. Het was hem weldra niet alleen meer te doen om zijne in den beginne zoo zwakke en geheel onvoldoende stelling te verbeteren, maar ook om die aanmerkelijk uit te breiden en den vijand, door het toepassen van eene krachtige offensieve tactiek, tot op grooten afstand van K. Radja terug te drijven.

Te lang reeds hadden we ons lijdzaam en welwillend tegenover de bevolking van Atjeh betoond; de oorlog moest met energie en onverbiddelijke gestrengheid gevoerd worden, wilde men dien ooit ten einde gebracht zien. Het streven moest zijn den vijand zooveel mogelijk afbreuk te doen, hem van zijne voornaamste hulpmiddelen te berooven, zijnen toevoer van wapens en levensmiddelen af te snijden, hem rusteloos te vervolgen en eindelijk zoodanig te verzwakken, dat hij den oorlog onmogelijk langer kon voortzetten.

Wanneer de kolonel Pel in de maand October of November over de noodige strijdkrachten had kunnen beschikken, zou hij ongetwijfeld reeds dadelijk zijne gewijzigde denkbeelden in praktijk gebracht en eene geheel andere tactiek dan zijn voorganger gevolgd hebben; ten minste, wanneer de regeering te Batavia zich toen reeds daarmede had kunnen vereenigen. Zoolang het hem echter ontbrak aan troepen, geschut, koelies, bouwmaterialen enz. moest hij wel geduld hebben en zich bepalen tot het aannemen van eene afwachtende houding of het doen van operatiën op kleine schaal. Telkens wanneer hem versterking gezonden werd en het weder of de toestand der terreinen het toelieten, ging hij tot den aanval over, dan hier dan daar, naar gelang de omstandigheden dit vereischten. Zoowel de vechtwijze als de politiek van den generaal van Swieten werd gaandeweg verlaten, al kwam men daar nog niet openlijk voor uit; de noodzakelijkheid had ons tot die verandering gedwongen.

Den 14den November rukte andermaal eene colonne uit om den vijand te Kota Alam verder terug te drijven en den arbeid aan den nieuwen post te beschermen. Ditmaal werden onze troepen slechts weinig bestookt; de Atjehneezen schenen ons het bezetten van Lemboe niet langer te willen betwisten en vergenoegden zich met nu en dan onze posten te komen beschieten, wat zij, wegens het zeer bedekte terrein, steeds ongestraft doen konden. Het was dus zaak de omliggende wildernis minstens tot op een 300 à 400 passen afstand op te ruimen, evenals men te K. Radja gedaan had; eerst dan kon de bezetting zich veilig achten en behoorlijk rust genieten.

Den 25sten werd binnen den Kraton een begin gemaakt met het boren van een Artesischen put; dat werk was dringend noodig, want er bestond in het hoofdkwartier de grootste behoefte aan zuiver drinkwater; vele ziekten hadden haar ontstaan aan dat gemis te danken.

De gezondheidstoestand was er gedurende den laatsten tijd nog geenszins op verbeterd. Meer dan 700 zieken en gekwetsten werden in de ambulances verpleegd; 11 officieren en bijna 200 manschappen zouden met de eerstvolgende stoomgelegenheid naar Java geëvacueerd worden.

Nadat de kolonel Pel de zijden van den zoogenaamden strategischen driehoek Kwala Atjeh—Oeleh Leh—Kota Radja door eene reeks van posten beschermd en dus de gemeenschap van het hoofdkwartier met de zee volkomen verzekerd had, waren zijne mobiele strijdmiddelen weder zoogoed als uitgeput. De in den laatsten tijd op het oorlogstooneel aangekomen versterkingen waren grootendeels gebezigd tot het bezetten der posten in het Lemboesche. Te K. Radja konden geene troepen voor nieuwe operatiën tegen den vijand meer afgestaan worden; de bezetting was er reeds tot een minimum teruggebracht en verminderde nog dagelijks door het toenemend getal zieken, zoowel dáár als op de posten.

Het was er ver af dat de kolonel Pel, na de stichting der

linie Lemboe-Moesapi, waardoor de toegang tot den rechteroever der Atjeh-rivier afgesloten werd, de handen in den schoot wenschte te leggen. Zeven maanden had hij noodig gehad om zijne communicatiewegen met de zee in veiligen staat te brengen; eerst na veel moeite en opofferingen was hem dit gelukt, doch eene zeer voorname taak bleef nog te doen over, alvorens onze vestiging in Atjeh eenige kracht of beteekenis verkregen had. Kota Radja namelijk moest volkomen bevrijd worden van de banden, die het reeds te lang omkneld hielden.

Aan twee zijden toch werd onze hoofdpost sedert meer dan een half jaar in letterlijken zin door den vijand belegerd; deze hield ons daar met eene reeks van versterkingen ingesloten, waaruit we aanhoudend bedreigd en verontrust werden.

Die toestand was niet langer houdbaar; de spanning, waarin men zoolang verkeerd had en die ten gevolge van de onmiddellijke nabijheid des vijands nog altijd voortduurde, werkte hoogst nadeelig op de physieke en moreele krachten der bezetting.

De veiligheidsdienst bleef steeds zeer bezwarend; zieken en gezonden genoten nimmer rust; men snakte te K. Radja naar lucht en vrijheid. Het was eene ongehoorde zaak dat na een jaar bloedigen strijd, waarbij we duizenden menschenlevens en vele millioenen opgeofferd hadden, een inlandsche vijand nog volkomen meester was van het geheele terrein oost- en zuidwaarts van onzen hoofdpost en ons daar als het ware aan den voet onzer borstwering bestookte. De verkregen uitkomst was, met het oog op de groote macht die we aangewend, den tijd dien we besteed, en de offers welke we gebracht hadden, allesbehalve bevredigend te noemen. Onze stelling in Atjeh was op verre na nog niet wat ze had kunnen en moeten zijn, om aan hare bestemming te beantwoorden. 's Vijands trots en overmoed waren nog volstrekt niet gefnuikt, zijne strijdmiddelen geenszins uitgeput; zij groeiden

integendeel met den dag aan. Het einde van den oorlog lag verder dan ooit van ons af en was met geene mogelijkheid te bepalen; de eene illusie verdween na de andere, om voor bittere teleurstelling plaats te maken. Het bleek hoe langer hoe meer dat we ons in een geducht wespennest gestoken hadden, waaruit we ons niet dan met groote schade en met inspanning van alle krachten zouden kunnen bevrijden.

Het moet ter eere van den kolonel Pel gezegd worden, dat hij al het mogelijke aanwendde om den vijand gevoelig afbreuk te doen en een beteren stand van zaken in het leven te roepen. Toen hij als bevelhebber optrad, was zijne stelling allerbedroevendst en had hij met de grootste moeilijkheden te kampen; na zes maanden was er reeds buitengewoon veel door hem tot stand gebracht, wat des te meer bewondering verdient, omdat de macht, waarover hij gedurende dien tijd, vooral in den beginne, te beschikken had, zeer gering was. Hij liet zich door geene bezwaren afschrikken, worstelde onvermoeid, zoowel met de elementen die tegen hem samenspanden als met den vijand die hem geen oogenblik rust gunde, en behaalde al het succes, dat onder de gegeven omstandigheden te behalen was, zoodat hij met trots en gegronde zelfvoldoening op zijn werk kon neerzien.

Om het terrein buiten de zuider- en ooster-facen van K. Radja van vijanden te zuiveren, werden aanzienlijke strijdmiddelen vereischt. De kolonel Pel kon er niet aan denken tot die hoogst noodzakelijke operatie over te gaan vóór hem daartoe de noodige troepen gezonden werden. Hij had twee halve bataljons infanterie en een batterij veld-artillerie aangevraagd, om tegen Longbatta, den sleutel der geheele vijandelijke stelling beoosten K. Radja, te kunnen ageeren. Deze troepen werden hem toegezegd, echter onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat zij naar Java teruggezonden zouden worden, zoo spoedig het beoogde doel bereikt was en hunne tegenwoordigheid op het oorlogstooneel dus niet meer volstrekt noodig zou zijn.

De Indische regeering verkeerde blijkbaar nog in de mee-

ning, dat de in Atjeh aanwezige troepenmacht ruim voldoende was tot het bezetten van eene krachtige stelling en het bereiken van het voorgestelde doel, namelijk de beëindiging van den oorlog.

„Wel had men in den laatsten tijd op het krijgstooneel „herhaaldelijk van het aangenomen beginsel der passieve hou„ding moeten afwijken, maar dit was slechts tijdelijk noodig „geweest tot het verkrijgen van eene betere gemeenschap „met de zee. Zoo spoedig onze nieuwe linie bezet en ver„sterkt was, behoefde men niet meer tegen den vijand op te „rukken en kon men gerust weder tot het oude systeem „terugkeeren. Nu er geen gevaar meer bestond om van de „zee afgesneden te worden, was elke nieuwe uitbreiding „onzer stelling nadeelig; we hadden al veel meer punten „bezet dan strikt genomen noodig was. K. Radja was vol„doende door de natuur beschermd en kon zichzelf best „verdedigen. Waartoe zouden dus nieuwe operatiën dienen? „Men moest zich tevredenstellen met het verkregen resul„taat en rustig (?) de toekomst afwachten zonder zich verder „om den onmachtigen vijand te bekommeren!"

Zoo redeneerden de optimisten en met hen velen, die met den waren stand van zaken in Atjeh niet bekend waren. — Ook de regeering te Batavia oordeelde, dat de vijandelijkheden weldra geheel gestaakt konden worden — als eene laatste concessie wilde zij nog de troepen beschikbaar stellen, die vereischt werden voor eene operatie buiten de oostzijde van K. Radja; maar na afloop daarvan mocht men niet meer vechten en moesten al de troepen, die niet volstrekt noodig waren tot het bezetten onzer linie, naar Java teruggezonden worden!

Op het oorlogstooneel zelf dacht men echter geheel anders over den toestand en was ieder vast overtuigd, dat er nooit een einde aan den krijg zou komen, wanneer er geene krachtige, doortastende maatregelen genomen werden. Ontegenzeglijk was onze stelling in Atjeh op het einde van

November 1874, dank zij het beleid en de ijverige zorg van den kolonel Pel, aanmerkelijk verbeterd; maar het was er verre af dat zij reeds aan hare bestemming kon beantwoorden, ook al slaagde men er in om het hoofdkwartier K. Radja door een beschermenden kring van posten te omringen. Onze vestiging zou zelfs dan nog op een veel te bekrompen voet ingericht zijn, om ooit tot de onderwerping van een zoo dapper volk als de Atjehneezen te kunnen leiden. Ook was de tijd nog lang niet aangebroken voor het aannemen van eene afwachtende houding, die thans alleen kon strekken om onszelven uit te putten zonder ons een stap verder tot het einde van den oorlog te brengen.

Men kon gerust aannemen, dat de vijand, die betrekkelijk weinig verlies geleden en nog bijna al de hulpmiddelen van zijn land ter zijner beschikking had, er niet aan dacht den strijd op te geven, maar veeleer zou trachten ons op alle manieren afbreuk te doen, ten einde ons zoo mogelijk uit zijn gebied te verdrijven. Hij zou ons geen oogenblik rust gunnen en ons tot handelen dwingen. In een zoo ongezond en doodend klimaat als Atjeh, waar onder de troepen steeds epidemische ziekten heerschten, die honderden ten grave sleepten, was lijdelijk afwachten het slechtste wat men doen kon. Bij andere oorlogen in den Archipel was de tijd gewoonlijk onze bondgenoot, maar hier werkte hij allerverderfelijkst; in Atjeh gingen elken dag een tiental menschenlevens en eene halve tonne gouds voor ons verloren. Het is dus gemakkelijk na te gaan, welke ontzettende offers die oorlog op den duur van ons vorderde en van hoeveel belang het was om er in den kortst mogelijken tijd, zij het dan ook ten koste van eene geweldige inspanning, een einde aan te maken.

Er kon bijna geene sprake van zijn om de twee toegezegde halve bataljons infanterie enz. na afloop der operatie tegen Longbatta, aangenomen dat deze gelukte, onmiddellijk weder

naar Java terug te zenden; die troepen zouden zóóveel te doen hebben, dat ze vooreerst onmogelijk meer gemist konden worden. Men was daar in Atjeh volkomen van overtuigd, en de kolonel Pel wel het meest van allen. De macht, die eenmaal op het oorlogstooneel was, moest er blijven, indien men niet weder, evenals voorheen, volkomen werkeloos of onmachtig tegenover den vijand wilde staan.

In de laatste dagen van November en het begin van December regende het dag en nacht met onafgebroken geweld; het was alsof al de sluizen van den hemel waren opengezet. Gedurende het jaar, waarop we in Atjeh voet aan wal hadden, was er zooveel regen niet gevallen als nu in weinige dagen, terwijl we ons nog wel in het zoogenaamde droge of gunstige jaargetijde bevonden. Wat van Mei tot November kwade moesson geheeten had, was meer een tijdperk van wind dan van regen geweest. Thans kregen we al het hemelwater op eens en de gevolgen daarvan bleven niet uit. Op de bergen viel zooveel regen, dat zoowel de Atjeh-rivier als de Kroeng Daroe, welke laatste door den Kraton stroomde, buiten hare oevers traden en het geheele omliggende terrein, zoover het oog reiken kon, overstroomden. Acht dagen lang werden K. Radja en al de aan of nabij de oevers der rivier gelegen posten door dezen geweldigen watervloed zwaar geteisterd; de troepen leden daarbij de grootste ellende.

Eene beschrijving dezer noodlottige gebeurtenis behoort hier niet tehuis, maar er moet wel andermaal gewezen worden op de fout, welke men oorspronkelijk bij den bouw der kazernen, hospitalen, magazijnen en andere gebouwen begaan had.

Dat men tot hoofdzetel onzer vestiging eene plaats uitgekozen had die aan overstrooming blootstond, kon reeds als een misslag aangemerkt worden; men had die omstandigheid gemakkelijk kunnen weten of voorzien en zou dus beter gedaan hebben zich op een geschikter punt te vestigen, waartoe ruime keuze bestond. Aangenomen echter, dat men uit

een politiek oogpunt den Kraton volstrekt wilde bezetten, dan had men òf het terrein daarbinnen voldoende moeten ophoogen, òf wel, zooals vroeger gezegd is, alle gebouwen op palen behooren te plaatsen.

Slechts dat gedeelte van den Kraton, waar vroeger de sultans met hun gevolg verblijf gehouden hadden, lag merkbaar boven het overige terrein verheven en werd dan ook bij den watersnood van December 1874 gespaard. Blijkbaar was die plek door de Atjehneezen opgehoogd met het doel om haar tegen overstrooming te vrijwaren, wat niet belette dat al de huizen er voorzichtigheidshalve toch op palen gebouwd waren. We hadden dat voorbeeld bepaald moeten volgen, vooral in de noorde- en zuidelijke gedeelten van den Kraton, die zeer laag gelegen waren en onmiddellijk onder water moesten loopen, wanneer de tusschen smalle wanden beknelde K. Daroe, slechts even buiten hare oevers trad. Dat riviertje kon onmogelijk de groote massa water afvoeren, die bij felle, aanhoudende regens van de bergen stroomde.

Ook de Atjeh-rivier was aan plotselinge en snelle rijzing onderhevig; men had daarvan reeds meer dan eens de ondervinding opgedaan. In de maand Februari o.a. liep het bivouak te Penajoeng gedeeltelijk onder water, zoodat het maar weinig scheelde of we hadden onze stelling aldaar moeten ontruimen.

Toen K. Radja tot hoofdkwartier onzer troepen ingericht werd, had men wel degelijk aan de waarschijnlijkheid eener overstrooming moeten denken en van den beginne af maatregelen daartegen behooren te nemen. Alle gebouwen van eenig belang had men minstens één meter hoog boven den beganen grond moeten aanleggen; ook uit een hygienisch oogpunt ware dit zeer wenschelijk geweest.

Dat men dien noodzakelijken maatregel naliet en zich de vele nadeelige gevolgen van dit verzuim op den hals haalde, valt moeilijk te verschoonen. Er bestonden geene overwegende bezwaren tegen het bouwen op palen, maar al ware

dit het geval geweest, dan had men ze toch behooren te overwinnen, wegens het groote belang dat er mede gemoeid was. Voor de veiligheid, de rust en de gezondheid onzer troepen had men alles over moeten hebben, al kostte het nog zooveel moeite en inspanning. Waar het gold de in Atjeh achterblijvende bezetting behoorlijk te huisvesten en zoowel tegen den vijand als tegen de elementen te beschermen, kwam geene haast, geene overijling te pas. Ongetwijfeld zou een doelmatige aanleg der verschillende gebouwen veel tijd, arbeid en materialen gekost hebben, maar dit vormde geen beletsel.

Het streven had moeten zijn om onze vestiging dadelijk op een behoorlijken voet te schoeien; niet om spoedig, maar half werk te verrichten, dat later geheel overgedaan moest worden. Het ontijdige vertrek der hoofdmacht was vooral oorzaak, dat zoowel onze stelling in het algemeen als de hoofdplaats K. Radja in het bijzonder in een zeer gebrekkigen toestand werd achtergelaten en dat er al aanstonds handen te kort kwamen om zelfs het noodzakelijkste werk af te doen.

De kazerneloodsen waren, zooals men zich herinneren zal, eenvoudig op den beganen grond gebouwd en hadden geen bekleede vloeren. De ambulances, vivres- en artilleriemagazijnen, het laboratorium waar duizenden patronen, munitie, gevulde projectielen enz. bewaard werden, waren op het laagstgelegen terrein, insgelijks gelijkvloers aangelegd en dus het eerst van allen aan overstrooming blootgesteld. Alleen de plek waarop het houten buskruitmagazijn geplaatst was, had men wijselijk een paar meters opgehoogd, door welke voorzorg het gebouw later ook gespaard bleef.

Tijdens den bandjir van December stond het water tot aan den onderkant van de daken der hospitaal-barakken. Meer dan 500 zieken moesten den eersten dag in aller ijl en met groote moeite naar het hooger gelegen terrein, in het midden van den Kraton overgebracht worden — aan het medenemen der kribben viel daarbij niet te denken.

Verscheidene kazernen, waar het water tot boven de bamboezen britsen steeg, konden evenmin door de troepen bewoond blijven, die op den walgang of het plongée der borstwering een goed heenkomen moesten zoeken en in de open lucht bivouakeeren, waar zij aan een fellen regen blootgesteld waren. Gedurende de eerste dagen der overstrooming kon er geene soep of warm eten voor de manschappen gekookt worden. In de magazijnen was al het zout, dat in zakken op den bodem lag, gesmolten. Hoeveel vivres, kleedingstukken, hospitaal- en nachtleger-fournituren, munitie, particuliere goederen enz. er ten gevolge van den watersnood bedorven werden of verloren gingen, viel niet te berekenen.

Het water, dat met veel modder en klei vermengd was, kwam zoo plotseling opzetten en rees aanvankelijk zoo snel, dat de onderste lagen der goederen, welke in de magazijnen opgestapeld waren, onmogelijk geborgen konden worden. Het gouvernement leed ontzaglijke schade, waarbij nog kwam de hoogst nadeelige invloed, dien de ramp op den reeds zoo treurigen gezondheidstoestand der troepen moest uitoefenen. Het materieel verlies was nog te herstellen, maar niet wat door de troepen en vooral door de talrijke zieken geleden werd; de toestand dezer laatsten was hoogst bedroevend, niettegenstaande alles in het werk gesteld werd om hun lot te verzachten; de ziekte- en sterftecijfers namen dan ook op eene schrikbarende wijze toe.

Wij herhalen, dat men veel, zoo niet al de geleden ellende en schade had voorkomen, indien onze vestiging te K. Radja van den beginne af op oordeelkundige en doelmatige wijze ware ingericht.

Nadat de K. Daroe en de Atjeh-rivier weder binnen hare oevers teruggekeerd waren, liep wel het meeste water uit den Kraton weg, doch de bodem bleef overal met eene dikke laag modder bedekt, die eerst langzamerhand door de warmte der zon opdroogde en geruimen tijd een zeer onaangenamen, ongezonden reuk verspreidde.

Er werd natuurlijk heel wat arbeid vereischt om het terrein te zuiveren, de magazijnen op te ruimen en alles weder in behoorlijken staat te brengen. De borstwering van den Kraton en de batterijen hadden op sommige plaatsen veel geleden, zoodat zij gedeeltelijk vernieuwd moesten worden. Aan de zuider-face had het water zoo hoog gestaan, dat het hier en daar over het plongée der borstwering naar buiten gestroomd was; de batterij aldaar was ondermijnd en bijna geheel ingestort.

Op de posten langs of dicht bij de oevers der Atjeh-rivier had men evenveel van de overstrooming te lijden gehad als te K. Radja; op sommigen was de ellende zelfs nog grooter geweest. Daar de gemeenschap met het hoofdkwartier gedurende verscheidene dagen geheel gestremd was, kon de voorraad levensmiddelen, die grootendeels bedorven was, niet tijdig aangevuld worden, zoodat men al dien tijd bepaald gebrek leed. Zoo spoedig mogelijk werd echter in de bestaande behoefte voorzien.

Gelukkig hadden we tijdens den watersnood geen last van den vijand, die zelf in nood verkeerde en de wijk naar hooger gelegen streken had moeten nemen. Het terrein oost- en zuidwaarts van K. Radja was in de eerste helft van December geheel overstroomd en dus ongenaakbaar, waardoor we binnen het hoofdkwartier althans eenige weken eene ongekende rust genoten.

ELFDE HOOFDSTUK.

Operatiën tegen Longbatta, 31 December. — Rampspoedige terugtocht der colonne-van der Meer. — De majoor van Zijll de Jong te Longbatta-Mesigit. — De colonne-Wiegand te Lampoe Oek. — K. Radja thans aan de oostzijde volkomen veilig. — Oprichting van nieuwe posten in het gebied van Longbatta. — Het gehalte der troepen op het oorlogstooneel.

Den 8sten en 9den December kwamen de troepen aan, die bestemd waren om tegen de vijandelijke stelling, oostwaarts van K. Radja, te ageeren, en wel het 5de en 10de bataljon infanterie, elk 500 man sterk, benevens eene batterij berg-artillerie, bestaande uit 6 lichte vóórlaadkanonnen van 8 c.M. en 6 mortieren van 12 c.M. Daar er binnen den Kraton geene gelegenheid bestond om zulk eene aanzienlijke troepenmacht te huisvesten en het terrein aldaar ten gevolge der overstrooming nog ongeschikt was voor het bouwen van hutten of barakken, zoo moesten de nieuw aangekomen bataljons en de batterij op het strand te Oeleh Leh bivouakeeren, eerst in de open lucht en vervolgens onder loodsen, die in allerijl werden opgeslagen.

Van den voorgenomen tocht naar Longbatta kon vooreerst niets komen, omdat de voetpaden en sawahs nog geheel drassig waren en men dus wachten moest tot het water overal

genoegzaam gezakt of weggevloeid was. Het was wel jammer dat men de troepen, die nog gezond, krachtig en vol geestdrift waren, niet dadelijk tegen den vijand kon doen oprukken, want hoe langer ze werkeloos en aan den nadeeligen invloed van het klimaat blootgesteld bleven, hoe meer ziekten er onder hen ontstaan moesten, waardoor hunne getalsterkte al spoedig aanmerkelijk zou verminderen.

Met de drie stoomschepen, die de troepen overgebracht hadden, konden nu gelukkig eenige honderden zieke of voor den dienst te velde ongeschikte militairen geëvacueerd worden, zoodat de ambulances eindelijk weder lucht kregen en er voor het oogenblik in Atjeh niet dan bruikbare elementen overbleven. Dit duurde evenwel maar zeer kort, want binnen 14 dagen was de toestand weder even ongunstig als voorheen en vulden tallooze lijders de hospitalen. Het bleek meer en meer dat K. Radja de ongezondste was van al de posten, die we in Atjeh bezet hielden. Er heerschte daar eene ziekte van zeer bijzonderen aard, eene malaria, waardoor bijna ieder in meerdere of mindere mate aangetast werd, soms reeds na een zeer kort verblijf binnen de wallen van den Kraton; juist de nieuwaangekomenen waren er het meest aan onderhevig. Die ziekte had iets geheimzinnigs en sloopte in weinige dagen de krachtigste gestellen; men kon haren oorsprong wel vermoeden, doch niet met zekerheid bepalen. Zij had een aanstekelijk karakter en was, ondanks alle aangewende pogingen, niet tot staan te brengen, veel minder uit te roeien; ze dagteekende reeds van af het begin onzer vestiging in den Kraton en bestond uit eene soort van bloedvergiftiging, waarschijnlijk voortspruitende uit de inademing van bedorven lucht. Geene behandeling baatte afdoend tegen deze snel uitputtende kwaal, uitgenomen eene spoedige evacuatie der lijders naar een gezond klimaat, waar zij meestal vanzelf genazen, hoewel sommigen nog maanden, zelfs jaren lang de gevolgen hunner ziekte bleven ondervinden en maar niet op hun verhaal konden komen.

Eindelijk was de gelegenheid gunstig om de operatiën tegen Longbatta en de oostwaarts van K. Radja gelegen vijandelijke linie te doen plaats hebben. De 31ste December zou een zeer merkwaardige dag worden in de geschiedenis van den Atjeh-oorlog. Vóór het jaar 1874 verstreek, zou het ons nog een belangrijk voordeel, maar ook tevens eene zware ramp aanbrengen.

Het ligt niet in onze bedoeling den tocht naar Longbatta in alle bijzonderheden te schetsen, doch eenige opheldering is noodig ten einde enkele feiten te doen uitkomen, waarover de critiek een woord te zeggen heeft.

Het plan der gecombineerde onderneming was door den kolonel Pel opgemaakt en muntte als gewoonlijk uit door eenvoud en doelmatigheid. Een bataljon infanterie, met een batterij van 4 stukken en een detachement mineurs, zou van Pakan Atjeh langs den linkeroever rechtstreeks tegen Longbatta oprukken — deze colonne moest op haren weg al de vijandelijke versterkingen, welke vóór de oosterwacht, te Pendetti enz. gelegen waren, opruimen. Eene andere colonne van gelijke sterkte en samenstelling zou oostwaarts van K. Radja een schijnaanval doen op de aldaar liggende werken om de aandacht der Atjehneezen van de rivier af te leiden, de flank der aldaar ageerende troepen te dekken, deze colonne zoo mogelijk te Longbatta of in de nabijheid van die kampong de hand te reiken en als het noodig mocht zijn haar hulp te verleenen.

Beide colonnes moesten zich dus naar elkander toe bewegen en hadden Longbatta tot object. Eenige compagnieën infanterie bleven in reserve of werden tot observatie van de flanken der ageerende troepen opgesteld. Te Lemboe zou met al de beschikbare macht uitgerukt worden, om den kampongrand te bezetten en het toestroomen van volk aan die zijde der rivier tegen te gaan. De vesting-artillerie moest een levendig vuur onderhouden op al de zuid- en westwaarts van K. Radja gelegen kampongs.

Ten 5 uur 's morgens rukte het 5de bataljon, dat evenals het 10de des nachts van Oeleh Leh vertrokken was, het eerst tegen den boschrand buiten de ooster-face van den Kraton op en drong, aanvankelijk zonder tegenstand te ontmoeten, in de wildernis door. Al spoedig echter geraakte deze colonne, welke door den majoor Romswinckel, onder hoofdleiding van den overste Wiegand, gecommandeerd werd, met den vijand in gevecht. De strijd duurde hier een groot gedeelte van den morgen met meer of minder levendigheid voort, doch over het algemeen had de tegenstand des vijands niet veel te beteekenen, althans niet in vergelijking met vroeger. De Atjehneezen waren te zeer bevreesd om tusschen 2 vuren te geraken en ingesloten te worden, zoodat ze al spoedig hunne versterkte stellingen prijs gaven om in oostelijke richting de wijk te nemen.

De majoor Romswinckel was hier op bekend terrein; hij kon thans zijne op den 16den April geleden nederlaag wreken en zijn hart terdege ophalen. De versterking te Lampoe Oek, waarvoor hij destijds het hoofd gestooten had, werd nu zonder veel moeite veroverd; al de andere kleine aardewerken, waarmede het terrein hier als bezaaid was, vielen in onze handen; zij werden zooveel mogelijk geslecht en de huizen, die men op den marsch aantrof, aan de vlammen prijs gegeven.

Toen de colonne-Romswinckel tegen den boschrand, oostwaarts van K. Radja oprukte, stroomde de vijand naar dien kant heen, denkende dat we daar doorbreken of den hoofdaanval op Lampoe Oek richten wilden. Het gevolg daarvan was, dat de vijandelijke werken voor Pakan Atjeh en langs den rivieroever verlaten werden, zoodat de linkercolonne bij haren opmarsch geen den minsten tegenstand ondervond. Dit was zeer gelukkig, want de stellingen der Atjehneezen, vooral te Pendetti tegenover Lemboe, waar kolossale werken den weg versperden, waren buitengewoon sterk in front en moeilijk om te trekken. Bijaldien de vijand ze behoorlijk bezet en verdedigd had, waardoor we verplicht geweest waren ze stormen-

derhand te vermeesteren, zou ons dit zware offers gekost hebben.

Zonder noemenswaardig oponthoud kon alzoo de colonne langs den linkeroever voortrukken tot aan de kampong Blang Tjoet, waar men de rivier verliet om recht op Longbatta aan te marcheeren. Ook hier was de tegenstand des vijands zeer gering en werd het belangrijkste punt, de versterkte Mesigit, zonder slag of stoot bezet.

Tot nu toe had het behaalde succes de verwachting ver overtroffen — het doel der operatie was reeds ten volle bereikt en onze verliezen hadden weinig of niets te beteekenen. Longbatta was eene zeer voorname kampong, die geruimen tijd tot verblijfplaats gediend had van verscheidene ons vijandig gezinde hoofden, waaronder Panglima Polim, de Imam van Longbatta en anderen. Zij vormde den sleutel der linie van insluiting rondom K. Radja en was het vereenigingspunt der bevolking uit de XXII en XXVI Moekims; hare ligging aan den rand van uitgestrekte rijstvelden, die den vijand een rijken voorraad opleverden, maakte haar bezit voor ons van het grootste belang.

We zouden dus alle reden van tevredenheid over den uitslag onzer onderneming gehad hebben, ware het niet dat er ten gevolge van een misverstand een noodlottig feit plaats had, 't welk veel van het behaalde voordeel bedierf en ons aan den rand eener zware nederlaag bracht.

De troepen, welke rechtstreeks tegen Longbatta ageerden, stonden onder bevel van den majoor der infanterie van der Meer; de kolonel Pel, die zich met zijn staf bij de colonne bevond, voerde echter de algemeene leiding.

Terwijl nu de majoor van der Meer eene benteng bij de Mesigit bezet hield, werd hem door den opperbevelhebber, die met de batterij artillerie, de ambulance en 2 sectiën infanterie op eenigen afstand achterwaarts in de richtiug van Blang Tjoet stelling genomen had, de order gezonden om den naastbij, in z.o. strekking gelegen kampongrand te onder-

zoeken, eene versterking, die aldaar op zijn weg lag te nemen en het terrein van vijanden te zuiveren.

Deze last werd door majoor van der Meer verkeerd opgevat en gaf aanleiding tot de bovenbedoelde ramp, welke de schromelijkste gevolgen had kunnen hebben.

In de eerste plaats verliet de majoor de door ons veroverde benteng bij de Mesigit zonder daarin eenige bezetting achter te laten, terwijl hij verder met zijne geheele beschikbare macht zuidwaarts trok. Het was geenszins de bedoeling geweest van den kolonel Pel, noch om de bewuste versterking te doen ontruimen, noch om de troepen ver weg te zenden; alleen het terrein in de onmiddellijke nabijheid der Mesigit moest onderzocht en van vijanden gezuiverd worden. De majoor van der Meer beging dus eene fout door zonder bepaalden last eene versterking te verlaten, wier bezit voor ons van groot gewicht was; hij had daarin minstens eene halve compagnie infanterie moeten achterlaten. Bovendien bewoog hij zich met zijn bataljon in verkeerde richting en trok over een open, drassig rijstveld naar eene kampong, die veel verder lag dan hij zijne verkenning had mogen uitstrekken.

Vóór de begane fouten door den kolonel Pel opgemerkt werden, was het reeds te laat om ze te doen herstellen. Nauwelijks had majoor van der Meer zijne stelling bij de Mesigit verlaten, of de Atjehneezen, die inmiddels toegestroomd waren en in den nabijgelegen boschrand op de loer lagen, trokken binnen de ontruimde versterking en sneden de colonne alzoo den terugtochtsweg af. Mochten zij al aanvankelijk door het plotseling verschijnen onzer troepen onthutst geworden zijn, waardoor zij des morgens weinig wederstand geboden en hunne stellingen prijs gegeven hadden, zoo waren zij tegen den middag genoegzaam van den eersten schrik bekomen, om te trachten het verlorene te herwinnen en ons het verder doordringen in het gebied van Longbatta te betwisten.

De colonne-van der Meer, die rustig haren tocht over de sawah voortzette, bemerkte niet wat er in haren rug voor-

viel. Eerst toen onze in de richting van Blang Tjoet opgestelde troepen uit de pas door ons veroverde benteng beschoten werden, ontdekte men bij den staf van den kolonel Pel dat er onraad was en we ons in een zeer neteligen toestand bevonden. Men begreep nu onmiddellijk, dat er eene fout begaan was, waarvan de vijand tot zijn voordeel gebruik gemaakt had.

Te vergeefs trachtte men door signalen den majoor van der Meer, die blijkbaar met zijn bataljon te ver afdwaalde, terug te roepen; het was ook niet meer mogelijk hem ordonnancen te zenden. Naar het levendig vuren te oordeelen, dat men aan gindsche zijde der sawah vernam, waren onze troepen aldaar in een ernstigen strijd gewikkeld. De dag verstreek; het schieten nam steeds in hevigheid toe, vooral van de zijde der Atjehneezen en nog kwam de colonne niet opdagen. De zaken begonnen meer en meer een bedenkelijk aanzien te krijgen en vervulden ieder met de grootste bezorgdheid. In dit kritieke oogenblik deed de majoor der artillerie van Zijll de Jong, die zich bij den staf van den opperbevelhebber bevond, het stoute voorstel om de door ons verlaten en thans door den vijand weder bezette benteng te heroveren en zoodoende den terugtocht onzer strijdende troepen te dekken. De geheele macht, waarover we nog beschikken konden, bestond slechts uit ongeveer 60 man infanterie en een batterij van 4 stukken, welke laatste echter bij een stormaanval niet veel gewicht in de schaal kon leggen. Er stond zooveel op het spel, dat de kolonel Pel niet aarzelde het middel, dat hem aangeboden werd om uit een benarden toestand te geraken, te beproeven. Door een even welberaamden als goed uitgevoerden aanval gelukte het den majoor van Zijll de Jong met zijne handvol troepen de benteng te hernemen en daardoor de colonne-van der Meer van een anders wissen ondergang te redden. Ware toch deze versterking, welke onze terugtochtslijn afsloot, door den vijand bezet gebleven, dan zou er hoogst waarschijnlijk van de colonne, die in groote wanorde, deerlijk gehavend en vinnig achtervolgd over de zeer moe-

rassige sawah de wijk moest nemen, weinig of niets terecht gekomen zijn. De majoor van Zijll de Jong maakte zich bij deze gelegenheid door zijn vastberaden, kloekmoedig gedrag ten hoogste verdienstelijk en was de held van den dag.

Majoor van der Meer was werkelijk in een zeer neteligen toestand geraakt, waaruit hij zich niet dan met zwaar verlies redden kon. Zijne colonne had na een vermoeienden marsch over het drassige rijstveld, den tegenoverliggenden kampongrand bereikt. De vijand, die al onze bewegingen bespiedde, had ons ongedeerd laten naderen, doch nauwelijks bevonden onze afgematte troepen zich in het dichtbegroeide terrein, waar de Atjehnees zoo geheel tehuis is, of zij werden aan alle kanten hevig aangevallen; het voordeel eener betere bewapening ging hier grootendeels voor ons verloren. In den beginne hielden onze soldaten, die voor het eerst in 't vuur kwamen, wakker stand, sloegen elken aanval af en drongen zelfs voorwaarts. Maar toen er telkens meer vijanden kwamen opdagen en de bezwaren steeds aangroeiden, begreep de majoor van der Meer dat het hoog tijd was den terugtocht aan te nemen, te meer daar hij vermeende ten volle aan zijne opdracht voldaan te hebben en er geene reden bestond zich nog langer aan verliezen bloot te stellen.

Ongelukkigerwijze kon die terugtocht niet met de vereischte orde en samenhang plaats hebben. Men moet zich van den marsch eener colonne, bij eene tropische hitte, over eene drassige sawah, waar men soms tot aan de knieën in den zwaren modder zakt, geen gering denkbeeld maken. Het is alsdan onmogelijk de manschappen in rij en gelid te houden of behoorlijk opgesloten te doen marcheeren. Gewoonlijk zoekt ieder zijn eigen weg over de galangs-an of smalle dijkjes, welke het veld schaaksgewijze doorsnijden. Inlanders bewegen zich over zulk een terrein oneindig gemakkelijker dan de logge, somtijds zwaar bepakte Europeanen. Men kan zich dus licht voorstellen, dat toen onze reeds geschokte soldaten, bij hunnen moeitevollen terugtocht over de sawah, door den onstuimigen,

steeds overmoediger wordenden vijand hevig vervolgd en zelfs met de blanke wapens aangevallen werden, er schrik en verwarring onder hen ontstaan moesten. De bevelhebber had zijne troepen niet meer in de hand; het bataljon vormde geen geheel meer; de onderdeelen waren met groote tusschenruimten van elkander gescheiden; orders konden niet gegeven, veel minder uitgevoerd worden; ieder moest trachten in de aangewezen richting een goed heenkomen te zoeken.

Het voorste gedeelte der colonne, waarbij zich de majoor van der Meer bevond, had het minst van den vijand te lijden en bleef vrij wel bij elkander tot het de overzijde der sawah bereikte en onder bescherming kwam van de aldaar opgestelde batterij en van de gelukkig door ons heroverde benteng bij de Mesigit. De achterhoede evenwel, die op den voet door de Atjehneezen vervolgd werd en aan haar lot moest overgelaten worden, had het zwaar te verantwoorden. Al vechtende dwaalde zij van de juiste richting af en kwam in een zeer moerassig terrein terecht, waar ze zich niet dan met de grootste moeite kon voortbewegen. Alle samenhang was bij haar verbroken; ieder zocht zich zoo goed mogelijk te redden; sommigen wierpen de wapens weg en verloren alle bezinning. Die achterbleven of gewond geraakten, waren verloren; men kon hun geen hulp verleenen en ze werden meedoogenloos door de Atjehneezen afgemaakt. Er kwamen bij dezen noodlottigen terugtocht enkele gevallen van schitterenden moed en zelfopoffering voor, die niet genoeg bewonderd en geprezen kunnen worden. Gelukkig werd de vijand nu en dan tot staan gebracht, zoodat althans het grootste gedeelte der achterhoede zich bij de overige troepen aansluiten kon.

Hoewel onze verliezen niet gering waren, liep de ramp toch beter af dan men had mogen verwachten, want onder de gegeven omstandigheden had de geheele colonne gemakkelijk te gronde kunnen gaan, evenals ruim een jaar later, toen een dergelijk onheil den kapitein van Swieten trof in de nabijheid van Atoeh.

Wat niet weinig tot de nederlaag van den majoor van der Meer had bijgedragen was het afdwalen der colonne, die onder de leiding van den overste Wiegand over Lampoe Oek in de richting van Longbatta had moeten oprukken. Indien aan deze opdracht beter voldaan ware geworden, dan zouden de zaken hoogst waarschijnlijk een geheel anderen loop genomen hebben. Wat toch was er gebeurd? Nadat de colonne Wiegand den vijand teruggedreven en de versterkingen oostwaarts van K. Radja genomen had, trachtte zij ingevolge hare instructie in oostelijke richting door te dringen, ten einde zich bij den kolonel Pel aan te sluiten en den vijand te Longbatta zoo mogelijk tusschen twee vuren te brengen. Men stuitte bij dien marsch echter op een zeer moerassig, met nipa-boomen beplant terrein, dat vooral voor de artillerie hoogst moeilijk door te trekken was. Daar hierdoor veel oponthoud zou ontstaan zijn, wilde men liever beproeven het beletsel zuidwaarts om te trekken, ten einde langs een anderen weg Longbatta te bereiken. Men dwaalde daarbij evenwel meer en meer van het doel af en marcheerde zelfs in westelijke richting, zoodat de colonne ten slotte vóór de zuider-face van K. Radja terechtkwam, met den rug naar de plaats harer bestemming gekeerd.

Deze omstandigheid was wel te betreuren, want, wanneer onze troepen, volgens het oorspronkelijke plan, tijdig te Longbatta hadden kunnen aankomen, zou de ramp aldaar niet gebeurd zijn. De majoor van der Meer zou alsdan bij zijnen verkenningstocht krachtig ondersteund zijn geworden en niet alléén tegen den overmachtigen vijand gestaan hebben; in plaats van te moeten zwichten en terugtrekken had hij den Atjehneezen misschien een gevoelig verlies kunnen toebrengen.

Het noodlot beschikte er evenwel anders over. Toen de vijand, die de stelling buiten de ooster-face van K. Radja verdedigd had, bemerkte dat de colonne-Wiegand zuidwaarts aftrok, liet hij deze stil begaan en toog in aller ijl zijne makkers te Longbatta ter hulp. Het was hem nu duidelijk

geworden, dat een gedeelte onzer troepen langs een anderen weg daarheen doorgedrongen was — niet alleen kon hem dit door boodschappers bekend gemaakt zijn, maar het hevige, goed waar te nemen geweer- en kanonvuur getuigde, dat er in de richting van Longbatta gestreden werd. Ook bij de colonne-Wiegand was dit schieten en zelfs het geluid van trompetsignalen gehoord, doch men hield deze laatsten voor Wilhelmus-fanfaren, de bekende tonen der overwinning, terwijl men volstrekt niet gissen kon, dat de troepen te Longbatta zich in zulk een neteligen toestand bevonden. In stede van in elk geval recht aan te marcheeren op het punt, waar zoo hevig gevuurd werd — „de marcher au canon", — en zich door geen terreinhindernissen te laten afschrikken, bleef de overste Wiegand met zijne colonne dwalen tot het te laat werd om nog aan zijne opdracht te kunnen voldoen en daardoor de ramp te Longbatta te voorkomen. De Atjehneezen volgden eene betere tactiek en wierpen zich met hunne geheele macht op de colonne-van der Meer, die nu zoodanig overstelpt werd, dat zij geen stand kon houden en in verwarring haren noodlottigen terugtocht over de sawah moest volvoeren.

De afstand van Lampoe Oek, waar de colonne-Wiegand geruimen tijd verbleef, tot Longbatta-Mesigit was zeer gering, in rechte lijn zeker niet meer dan 20 minuten gaans. Al waren de moeilijkheden, waarop men stuitte, nog zoo groot geweest, dan zou het waarschijnlijk toch wel gelukt zijn ze te overwinnen en door het moerassige nipa-bosch, dat de troepen van de sawah scheidde, heen te dringen, vooral wanneer men de artillerie, welke men op dat terrein toch niet gebruiken kon, met eene dekking achtergelaten of naar K. Radja teruggezonden had. De overste Wiegand zou ook ongetwijfeld in dien zin gehandeld en meer spoed gemaakt hebben, indien hij had kunnen onderstellen dat de andere colonne in nood verkeerde. Overigens was het zeer goed te verklaren, dat hij zoo geheel van de richting, waarin hij zich

bewegen moest, afdwaalde; het is voorwaar geene gemakkelijke taak zich zonder gids in een tropisch bosch te orienteeren. Men moet met eigen oogen dat bijna ondoordringbaar weefsel van struiken, doorn- en slingerplanten gezien hebben om zich een denkbeeld te kunnen maken van de ontzettende bezwaren, die aan den marsch van Europeesche troepen door zulk eene wildernis verbonden zijn. Met het kapmes in de hand moet men zich een weg banen, terwijl men niet dan zeer langzaam vooruitkomt; men verliest daarbij zeer licht de juiste richting en tast men eenmaal mis, dan dwaalt men hoe langer hoe meer af.

Hoe het zij, de fortuin was ons in den middag van den 31sten December niet gunstig; het aanvankelijk behaalde succes, dat anders schitterend zou geweest zijn, werd daardoor grootendeels bedorven. Indien de bevelen en de bedoelingen van den kolonel Pel bij de colonne-van der Meer beter begrepen en bij de colonne-Wiegand juister uitgevoerd waren geworden, dan zou die dag voorzeker een der schoonsten geweest zijn, welke de geschiedenis van den Atjeh-oorlog kan aanwijzen. Afgescheiden toch van de ramp, die een gedeelte van het 10de bataljon trof, hadden we zoowel te Longbatta als elders, met weinig opofferingen hoogst belangrijke voordeelen op den vijand behaald. De voornaamste uitkomst was, dat de geheele ooster-face van K. Radja eindelijk volkomen vrij gemaakt werd van de banden, die haar zoolang gehinderd en bekneld hadden; de vijand was aldaar uit al zijne stellingen verdreven en zou ons van die zijde nimmer meer verontrusten.

Toen de colonne-van der Meer des namiddags van dezen merkwaardigen dag in een zeer ontredderden staat bij de Mesigit van Longbatta teruggekeerd was en hare gelederen hersteld had, kon men zich eenigszins rekenschap geven van de geleden verliezen, die helaas! niet gering waren. Het bleek al dadelijk, dat er met de ontmoedigde, doodelijk afgematte troepen voor het oogenblik niets meer aan te vangen was.

Anders had men wellicht nog eene poging kunnen doen om de achtergelaten gekwetsten en vermisten, wanneer zij nog niet in 's vijands handen gevallen waren, te redden, of althans de lijken onzer gesneuvelde manschappen weg te halen en voor schending te vrijwaren. Het zou thans echter niet raadzaam geweest zijn met de grootendeels gedemoraliseerde troepen nog iets voor de eer onzer wapens te ondernemen, te meer daar de duisternis weldra zou invallen; de vermisten moesten dus aan hun treurig lot worden overgelaten.

Ten 6 uur des namiddags werd de terugtocht naar K. Radja aangenomen, nadat er twee compagnieën infanterie tot bezetting der versterkte Mesigit waren achtergelaten. Eerst ten 9 uur 's avonds kwam de colonne bij het hoofdkwartier terug; te Blang Tjoet had de vijand nog eene poging gedaan om ons aan te vallen, maar hij werd ditmaal krachtig afgewezen. De versterkingen te Pendetti tegenover Lemboe werden insgelijks bezet gehouden. De majoor van der Meer marcheerde nog dienzelfden avond met de rest van zijn bataljon naar Oeleh Leh door. Het 5de bataljon, onder den majoor Romswinckel, was reeds vroeger ingerukt en had op de vlakte vóór den Kraton een bivouak betrokken. Lampoe Oek werd door eene compagnie infanterie bezet.

Zoo was dan het gedenkwaardige jaar 1874 met eene zeer gewichtige gebeurtenis besloten, die van veel invloed zou zijn op den verderen loop der krijgsoperatiën. De verovering toch van Longbatta, al had ze zwaardere offers vereischt dan noodig geweest was, opende ons den weg tot het innemen van eene geheel nieuwe stelling, waardoor eindelijk K. Radja aan de oost- en zuidzijden behoorlijk beschermd kon worden. Dat feit was ook het begin eener reeks van ondernemingen, die een agressief doel hadden en waardoor als het ware openlijk met het zoo verderfelijke stelsel van lijdzaamheid en afwachten gebroken werd. In de tweede helft van 1874 was door den kolonel Pel reeds een krachtig initiatief genomen tot handelingen, die lijnrecht streden met de passieve rol, waar-

toe hij aanvankelijk gedwongen en die hem vroeger als zoo bijzonder doeltreffend aanbevolen was. In den loop van 1875 en ook in het daaropvolgende jaar zou de oorlog meer en meer van karakter veranderen en grootendeels op aanvallende wijze gevoerd worden, zooals men van den beginne af had behooren te doen.

Eerst op den dag na den strijd te Longbatta konden de geleden verliezen met zekerheid bepaald worden. Meer dan 50 zwaar gekwetsten, waaronder velen met geduchte klewang-houwen, werden in de ambulances te K. Radja opgenomen en verpleegd. Een officier der administratie, een sergeant der mineurs en ruim 20 manschappen werden vermist; zij hadden zich waarschijnlijk ten gevolge van uitputting of bekomen wonden niet door den modder der sawah kunnen heenworstelen, waardoor zij achtergebleven en in 's vijands handen gevallen waren — omtrent hun lot werd niets met zekerheid bekend; vermoedelijk zijn zij dadelijk ter plaatse door de woedende Atjehneezen afgemaakt. Een veertigtal Beaumont-geweren, benevens eene aanzienlijke hoeveelheid patronen, eenige ambulance-voorwerpen enz. werden door den vijand buit gemaakt, zoodat ons, alles samengenomen, de ramp op den 31sten December duur genoeg te staan kwam.

Wij moeten nog de opmerking maken, dat ook deze offers te vermijden waren geweest, wanneer we Longbatta, dat op den 24sten Januari bij de omtrekking van den Kraton door ons bemachtigd werd, bezet hadden gehouden. De heillooze tactiek welke men vroeger gevolgd had, om bij herhaling gewichtige punten, die men op den vijand veroverd had, weder prijs te geven, berokkende ons veel verlies.

De beide nieuw opgerichte posten te Lampoe Oek en Longbatta, waarvan de eerste geheel door de wildernis ingesloten en de laatste aan twee zijden door geboomte en struikgewas begrensd werd, hadden het gedurende de eerste dagen van hun bestaan zwaar te verantwoorden, daar zij onophoudelijk

beschoten en gealarmeerd werden. De vijand scheen het vooral op Longbatta gemunt te hebben, waar onze troepen om den steenen tempel gelegerd en druk bezig waren zich behoorlijk te verschansen. Het regende daar kogels uit den nabijgelegen boschrand en er ging bijna geen dag voorbij, waarop we door dit vuur niet eenige dooden of gekwetsten kregen. Het duurde geruimen tijd vóór de borstwering aan de meest bedreigde zijden gereed was; tot zoolang kon de vijand gemakkelijk in de binnenruimte der versterking schieten.

Ook hier was het zaak om het terrein, voornamelijk aan den oostkant, tot op geweerschotsafstand open te kappen, doch dit was een zeer gevaarvol werk, dat, zooals licht te begrijpen is, slechts uiterst langzaam geschieden kon.

De weg tusschen Pendetti en Longbatta, waarlangs dagelijks transporten van vivres, munitie of materialen passeeren moesten, was zoo onveilig mogelijk. Niet alleen werd men van de overzijde der rivier beschoten, maar ook de linkeroever, vooral in de nabijheid van Lamsepong en Blang Tjoet, wemelde van vijanden, die onophoudelijk onze colonnes in de flank bedreigden. De transporten naar Longbatta moesten dan ook in den beginne van eene sterke dekking vergezeld zijn, die soms hevige gevechten te leveren had, alvorens ze de plaats harer bestemming bereiken kon. Daar deze strijd zich bij den terugmarsch onzer troepen herhaalde, zoo leden we daardoor op den duur menig verlies en was de transportdienst voor de bezetting van K. Radja eene uiterst zware corvée.

Den 4den Januari 1875 rukte de kolonel Pel met 2 colonnes uit om het terrein zuidwaarts van Pendetti, benevens de kampongs Lampoe Idjoe, Lampoe Oek, Longbatta en Blang Tjoet te onderzoeken en van vijanden te zuiveren. Ditmaal ontmoette men nergens tegenstand. De Atjehneezen hadden op de nadering der colonnes, die te Pendetti van elkander gingen, om in verschillende richtingen te ageeren, al hunne nog bezette stellingen verlaten. De huizen, welke men langs of in de nabijheid der voetpaden aantrof, werden verbrand.

Aan den zuidelijken rand van Longbatta, tusschen Lampoe Oek en de Mesigit werd een nieuwe post opgericht en wel voor eene bezetting van 3 compagnieën infanterie met de noodige artillerie. De terreinstrook begrepen tusschen de Atjeh-rivier, van af Pakan Atjeh tot Kota Alam, en de uitgestrekte sawah bezuiden Longbatta was nu grootendeels afgesloten door 3 posten, welke vrij dicht bij elkander lagen. Alleen bij Blang Tjoet, aan de oostzijde dezer strook, kon de vijand nog zoowel uit het zuiden als van de overzijde der rivier binnendringen, wat hij ook trouw deed, om de bezetting der Mesigit en de transporten van en naar K. Radja te bestoken.

Den 11den Januari werd de majoor Romswinckel met eene colonne uitgezonden om de dekking van een convooi, dat 's morgens hevig door de Atjehneezen aangevallen was, ter hulp te komen. Dien dag werd er scherp gevochten en leden we een verlies van ettelijke dooden en gewonden, zonder dat het ons gelukte den vijand uit zijne stellingen in het dichtbegroeide terrein nabij Blang Tjoet te verdrijven. De onveiligheid van den weg naar Longbatta-Mesigit werd zoo groot en dreigde ons voortdurend met zulke zware verliezen, dat men verplicht was, behalve Pendetti, nog een tweede tusschenpunt te bezetten, waar men het terrein bestrijken en den vijand beletten kon de transporten te naderen.

Tot dit doel rukte den 13den Januari eene colonne uit van 150 bajonetten en eene sectie artillerie, onder aanvoering van den overste Ruempol; een compagnie infanterie volgde nog als reserve en was bestemd tot bezetting van den nieuw op te richten post. De vijand werd thans voorgoed uit de kampong Blang Tjoet verdreven. Op een geschikt punt aldaar, dicht bij den rivieroever en op ongeveer 400 à 500 passen afstand van Longbatta-Mesigit, werd onmiddellijk aan den bouw eener versterking begonnen, waartoe eene verlaten Atjehneesche benteng reeds aan twee zijden de borstwering leverde. Wel poogde de vijand, door zijn vuur van den overkant der rivier, den arbeid te beletten, doch het baatte hem

niet en de post werd weldra voldoende stormvrij gemaakt om tegen eene overvalling gevrijwaard te zijn. Toen na verloop van eenige dagen het dichtbegroeide terrein in den omtrek dezer versterking, voor zoover noodig, opengekapt was, kon men, althans bij dag, den vijand beletten de rivier over te steken, terwijl ook de doortocht tusschen den oever en Longbatta-Mesigit afgesloten werd. Van nu af waren de transporten tusschen laatstgenoemde plaats en Pendetti zoo goed als veilig. De belangrijke terreinstrook tusschen de oosterface van K. Radja en de bocht der Atjeh-rivier was thans volkomen in onze macht, doch tot het bezetten daarvan hadden we 5 nieuwe posten moeten aanleggen, een te Lampoe Oek, een te Pendetti, twee te Longbatta en een te Blang Tjoet, terwijl voorloopig 8 compagnieën infanterie noodig geoordeeld werden om het veroverde gebied tegen vijandelijke aanvallen te beschermen. Dit vormde juist de macht, welke aan den kolonel Pel voor de operatiën tegen Longbatta was toegezonden.

In de eerste helft van Januari kwamen herhaaldelijk sterke afdeelingen troepen in Atjeh aan ter vervanging of aanvulling van zieke en ontbrekende militairen, waardoor men thans in staat was steeds één en des noods twee mobiele colonnes met de noodige artillerie beschikbaar te houden. Zoover had men het sedert het vertrek der hoofdmacht in April 1874 nog niet kunnen brengen. Wel was er nu en dan met veel moeite eene colonne samengesteld om uit te rukken, doch dit kon slechts zeer zelden geschieden, terwijl we ons telkens na het oprichten van een nieuwen post soms weken lang tot werkeloosheid gedwongen zagen. De omstanstandigheden waren in dat opzicht dus wel in ons voordeel veranderd. De regeering te Batavia was volstrekt niet karig meer in het verleenen van troepen voor Atjeh. Al wat maar eenigszins bruikbaar was en gemist kon worden, werd uit alle oorden van den Archipel opgeroepen en naar het tooneel van

den oorlog gezonden. Dat dientengevolge het Indische leger veel lijden moest en als het ware uit zijn verband gerukt werd, behoeft wel niet toegelicht te worden. Het gehalte der troepen, die in Atjeh aankwamen, liet meestal zeer veel te wenschen over. De manschappen waren lang niet voldoende geoefend; het kader vooral was op verre na niet op de hoogte van zijne taak. Vele soldaten der infanterie hadden nimmer schijf geschoten, konden ter nauwernood met het Beaumontgeweer omgaan en misten alle militaire vorming, alle eigenschappen, die hen voor den dienst te velde geschikt maakten. Bij de artillerie was het niet veel beter gesteld; aan goeden wil ontbrak het den kanonniers niet, doch velen hunner en zelfs verscheidene onderofficieren hadden vóór hunne komst in Atjeh nooit een getrokken kanon gezien. Men moest hun om zoo te zeggen alles leeren, vóór ze het geschut behoorlijk bedienen konden.

Die toestand was voorzeker hoogst treurig, want het was geen zaak om met ongeoefende, in het schieten slecht bedreven troepen tegen een dapperen strijdvaardigen vijand als de Atjehneezen in het strijdperk te treden. Wat toch hielp zelfs het voortreffelijkste geweer ter wereld, wanneer de soldaat er geen behoorlijk gebruik van wist te maken? Wat baatten ons tactische kennis en bedrevenheid in het manoeuvreeren, wanneer men niet ten volle vertrouwen kon op de uitwerking onzer vuurwapenen, op de onwrikbare kalmte en vastberadenheid van onze troepen in het gevecht? We konden nooit zeker zijn van de overwinning, als we niet het volle besef hadden van ons moreel en materieel overwicht op den vijand.

Onze opmerking geldt in geenen deele het gros van het Indische leger, dat werkelijk vele schitterende militaire eigenschappen bezit en vooral wat dapperheid en volharding betreft voor geen Europeesch leger behoeft onder te doen. Maar tijdens den Atjeh-oorlog, toen vele personen in de gelederen werden toegelaten, die er nimmer plaats in hadden moeten nemen — toen er meer op het aantal dan op het gehalte

der aangeworvenen gelet werd en er van hunne oefening en opleiding weinig werk gemaakt kon worden — toen bezat het Indische leger niet meer dezelfde mate van degelijkheid, kracht en samenhang als voorheen.

Ongelukkigerwijze kon men de troepen in Atjeh niet behoorlijk oefenen of tot den dienst te velde voorbereiden; daartoe ontbrak het te eenemale aan tijd en gelegenheid. Men was verplicht de manschappen, zooals men ze kreeg, onmiddellijk tegen den vijand aan te voeren. Nauwelijks hadden ze eenige bedrevenheid in het schieten en kennis zoowel van onze eigen vechtwijze als van die der Atjehneezen opgedaan, of ze werden, gewoonlijk ten gevolge van ziekte, door anderen vervangen, met wier vorming men dan weder van voren af aan kon beginnen.

Die voortdurende verwisseling van personeel werkte zeer nadeelig op het gehalte der expeditionnaire troepen en verijdelde alle pogingen om hen de eigenschappen te doen verkrijgen, welke hen in staat moesten stellen den vijand bij elke gelegenheid met kalmte en zelfvertrouwen onder de oogen te zien. Menig onheil is daarvan het gevolg geweest. Het ontbrak onzen soldaten volstrekt niet aan ijver of toewijding, maar wel aan geoefendheid en ondervinding; daardoor misten zij somtijds het bewustzijn van eigen kracht en de kennis hoe te handelen in netelige omstandigheden.

Men kon over het algemeen aannemen, dat binnen enkele maanden het personeel eener compagnie, zoowel wat officieren als manschappen betrof, geheel verwisseld was. Hoe langer de oorlog duurde hoe meer het gehalte der troepen, die tot aanvulling of versterking gezonden werden, afnam. In den beginne konden ze in de garnizoenen op Java of elders, althans nog eenigszins geoefend worden; maar later, toen Atjeh alles verslond wat het leger aan bruikbare elementen bezat, was het onmogelijk de pas uit Europa aangekomen of in Indië zelf aangeworven recruten eenige degelijke opleiding te geven.

Men moest zich met een zeer geringen graad van geoefendheid tevredenstellen; somtijds ontbrak die geheel en al, doch er kon niet streng op gelet worden. Met ieder vertrekkend stoomschip werd al het personeel, dat men slechts bij elkander kon krijgen en door den geneeskundigen dienst geschikt verklaard werd, naar Atjeh gezonden ten einde aldaar de tallooze leemten aan te vullen, welke het gevolg waren van geleden verliezen voor den vijand en van de vele zieken, die steeds de hospitalen vulden.

Men moet in de gelederen van het Indische leger gediend hebben, om zich dergelijke toestanden goed te kunnen voorstellen; men is daar gewoon om, zooals men dat noemt, te roeien met de riemen die men heeft en om steeds te worstelen met tal van bezwaren, die bij Europeesche legers niet voorkomen. Men moge voor een oogenblik al eens verlegen staan om aan de vele moeilijkheden, welke zich tot een berg opstapelen, het hoofd te kunnen bieden, toch komt later alles weder terecht, en daar rekent men op. Dit beginsel moet echter niet te ver gedreven worden — de Atjehoorlog zou het wel eens kunnen logenstraffen.

Den 23sten Januari werd te Poengej Blang Tjoet, tusschen Poe Oe en Kota Podjoet een nieuwe post opgericht, ten einde onze stelling aan de westzijde van K. Radja beter te verzekeren en den vijand, die in den laatsten tijd hier zeer woelig geweest was, het binnendringen in onze vooruitgeschoven linie naar de zijde van Lampasej te beletten.

Op de posten in het gebied van Longbatta werd het in de laatste dagen van Januari rustiger, naarmate men met het openkappen van het omliggende begroeide terrein vorderde. Te Longbatta Mesigit echter werd die arbeid hardnekkig door den vijand betwist en bleef de bezetting nog geruimen tijd blootgesteld aan het geweervuur der Atjehneezen, die overal waar de struiken hun slechts eenige dekking boden, op de loer lagen en menig onzer buiten gevecht stelden. Dikwijls was men genoodzaakt hen in de

schuilhoeken, waar zij zich genesteld hadden, aan te tasten, alvorens men aan het opruimen van het terrein beginnen kon; somtijds werd een scherp gevecht vereischt om den vijand te verjagen en moesten we ons aan gevoelige verliezen blootstellen.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Uitbreiding onzer stelling in de richting van het zuiden. — Het bezetten van Mandarsa Poeti. — De gezondheidstoestand te K. Radja gedurende de maand Januari 1875. — Verovering van Lampriet. — De kapitein von Ende te Mandarsa Poeti. — Lamara Olejlo bij verrassing bezet, 15 Februari. — Een blik in den toestand van het Indische leger. — De kolonel Pel benoemd tot commandeur der Militaire Willemsorde en bij keuze tot generaal-majoor. — Onze verliezen in de maand Februari, tengevolge van de cholera en andere ziekten. — Het begraven van onze dooden te K. Podjoet. — De grasvlakte van Pantej Perak bestemd voor de ambulances. — De militaire geneeskundige dienst in Indië. — Het lot van den soldaat in Atjeh. — K. Radja in het begin van Mei 1875 aan alle zijden van beschermende posten omringd. — Generaal Pel treedt tijdelijk als bevelhebber af, 12 Juni.

Den 28sten Januari werd voor het eerst in zuidelijke richting geageerd. Ook aan dien kant wenschte de kolonel Pel eenige vaste punten te bezetten, waardoor de aansluiting tusschen onze ooster- en westerliniën verkregen en het hoofdkwartier K. Radja geheel door eene rij beschermende posten omringd zou worden. Vóór de zuider-face lagen de kampongs Nesoeh, Atoeh, Moendjing enz., die zich tot aan den rand eener sawah uitstrekten. Ten einde nu deze kampongs vanzelf in onze macht te krijgen en tevens de sawah te kunnen bestrijken, werd besloten Nesoeh langs de Kroeng Daroe om te trekken en het vooruitgeschoven punt Mandarsa Poeti, oostwaarts van de kampong Lamlagan, te bezetten.

Met drie colonnes werd gelijktijdig van K. Radja uitgerukt. De middelste of hoofdcolonne, onder den majoor van der Meer, trok recht op het steenen gebedenhuis, Mandarsa Poeti, aan en maakte zich, zonder tegenstand te ontmoeten, daarvan meester. De beide andere colonnes trokken links op Nesoeh, rechts op Setoe aan, en namen daar stelling om de flanken der hoofdcolonne te dekken.

Daar de muren van het gebedenhuis reeds vroeger door de granaten uit het achterlaadgeschut tot een puinhoop geschoten waren en de ruimte binnen dit gebouw ook veel te klein was voor eene bezetting, zoo werd in de nabijheid een geschikt punt uitgekozen en daarop onmiddellijk aan den bouw eener nieuwe versterking begonnen. De verovering van Mandarsa Poeti was zoo schielijk in haar werk gegaan, dat aan den vijand als het ware geen tijd gelaten werd zich daartegen te verzetten; hij was blijkbaar door onze plotselinge verschijning aan een kant, waar zich sedert een jaar geene troepen vertoond hadden, verrast. Later op den dag evenwel, toen er geen twijfel meer overbleef aangaande onze bedoeling om ons zuidwaarts van K. Radja te vestigen, kwamen de Atjehneezen van heinde en verre, vooral uit de IX Moekims toestroomen. Zij bezetten den z. w. gelegen kampongrand naar de zijde van Lamlagan en openden van daar hun vuur op de troepen, die aan den bouw der versterking bezig of tot dekking van dien arbeid opgesteld waren.

We konden den vijand wel op een eerbiedigen afstand houden, maar hem niet verhinderen ons een verlies van 3 gesneuvelden en 10 gekwetsten toe te brengen. Ook bij de colonne van den kapitein Sutherland, die westwaarts van Mandarsa Poeti opgesteld was, werd één man gedood.

De nieuw opgerichte post lag zeer gunstig tot bestrijking van de kampongs, die aan den rand der sawah gelegen en door het dichte geboomte van uit Kota Radja niet te zien waren. Recht tegenover Mandarsa Poeti, op ongeveer 600 passen, lag de kampong Lamara Olejlo, waarvan de

noordelijke rand geheel door bamboe-doerieheggen versperd was — zuidwestwaarts bevond zich Gitjiel Olejlo, zuidoost- en oostwaarts lagen de kampongs Mibauw en Lohong, wier huizen duidelijk zichtbaar en binnen het bereik van ons getrokken geschut waren, zoodat de vijand het daar onmogelijk langer kon uithouden.

Gedurende de laatste helft van Januari regende het bijna voortdurend, waardoor het terrein buiten de ooster- en zuiderfacen drassig stond, zonder daarom echter onbegaanbaar te worden. Er rees groote bezorgdheid voor eene herhaling der ramp, die ons den 4den December zoo geteisterd had. De Kroeng Daroe stond op het punt om buiten hare oevers te treden; nog eene kleine rijzing en K. Radja werd andermaal overstroomd, — gelukkig echter kwamen we er thans zonder onheil af.

Het natte weder had een zeer nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand der troepen en koelies. De gevolgen van den jongsten watersnood begonnen zich thans ook op noodlottige wijze te doen gevoelen. Nimmer waren de ambulances zoo overvuld geweest met zieken; men wist er geen raad mede en moest hen opnieuw voor een groot gedeelte in de kazernen behandelen. Te K. Radja stierven gedurende de maand Januari gemiddeld 10 à 12 menschen per dag. Het kerkhof te K. Podjoet moest telkens aanzienlijk uitgebreid worden om het groote aantal dooden te kunnen bevatten; de lange rijen graven aldaar konden ten getuige strekken van de kolossale verliezen aan menschenlevens, die we sedert de bezetting van den Kraton geleden hadden.

Behoudens enkele uitzonderingen was de gezondheidstoestand op de posten zeer bevredigend; er bestonden daar over het algemeen niet zooveel oorzaken tot het doen ontstaan van ziekten of epidemieën als te K. Radja, dat één groot hospitaal geleek en waar de gezonden, wat uiterlijk voorkomen betrof, bijna niet van de zieken te onderscheiden waren. De

zoo gevreesde cholera, die ons eenigen tijd met rust gelaten had, begon ook weder met groote hevigheid in het hoofdkwartier te woeden.

Den 1sten Februari trachtte de vijand zich over het bezetten van Mandarsa Poeti te wreken, door in den vroegen morgen een plotselingen aanval te ondernemen op onzen post te Lampoe Oek, de zoogenaamde nipa-benteng. Daar de bezetting echter op hare hoede was, werd de aanslag zonder moeite verijdeld, nadat er over en weder heel wat kruit verschoten was.

Den 4den rukte de majoor Romswinckel met eene colonne uit om de tusschen Langkroek en Pinang gelegen kampong Lampriet, die als eene oase te midden der sawah lag, te veroveren. Dat gewichtige punt was slechts op korten afstand gelegen van de linie-versterkingen der Atjehneezen te Pinang; men kon er een uitgestrekt terrein en ook de oevers der Kroeng Broek bestrijken. Zooals vroeger aangehaald is, was het reeds den 28sten September, bij de bemachtiging van Langkroek, de bedoeling geweest Lampriet te bezetten, doch men had daar toen voorzichtigheidshalve van afgezien. De post Langkroek-oost kon den vijand maar weinig kwaad doen wegens de ongunstige ligging en het gemis aan uitzicht; om die reden werd dan ook besloten de versterking naar een geschikter punt te verleggen. Lampriet was vroeger door de Atjehneezen wel zeer versterkt en ontoegankelijk gemaakt, maar sedert onze puntgranaten van 12 c.M. het terrein aldaar in alle richtingen doorkruist hadden, was het niet waarschijnlijk dat de vijand die stelling nog verdedigen zou. De majoor Romswinckel maakte er zich dan ook zonder tegenstand meester van en begon dadelijk eene nieuwe versterking aan te leggen ter vervanging van Langkroek-oost. Door het bezetten van Lampriet had onze oosterlinie aanmerkelijk aan kracht gewonnen en konden de III Moekims beter in bedwang gehouden worden.

Het scheen wel dat de oprichting van den post te Mandarsa Poeti den vijand een doorn in het oog was en in hooge mate zijne verbittering had opgewekt; hij trachtte althans aan de bezetting het verblijf aldaar zoo onaangenaam mogelijk te maken door haar voortdurend te beschieten en op allerlei wijze te verontrusten. Het ergst van alles was dat eenige lilla's en zelfs een kanon achter den dichtbegroeiden boschrand te Lamara Olejlo tegen ons werden opgesteld. Natuurlijk was de vluchtig opgeworpen, uit palen en een weinig aarde bestaande borstwering van onzen post niet tegen geschutvuur bestand, zoodat het er voor ons slecht zou hebben uitgezien, indien de artillerie der Atjehneezen op de hoogte van hare taak geweest was en ook maar eenigszins de kunst van richten verstaan had. Met die kennis was het evenwel treurig gesteld, terwijl het materieel van den vijand in een erbarmelijken toestand verkeerde; ook leed hij gebrek aan projectielen, waardoor hij slechts spaarzaam met zijne schoten kon te werk gaan; zijn geschutvuur veroorzaakte over het algemeen meer onrust dan kwaad. Den 13den Februari vloog een toevallig goed gerichte 4-pondskogel dwars door de versterking; als door een wonder werd niemand binnen de kleine, met menschen volgepropte ruimte getroffen. Den volgenden dag was 's vijands vuur bepaald hevig; verscheidene projectielen sloegen in de nabijheid van den post aan; de meesten gingen er over heen; een paar lillakogels bleven in de borstwering steken. Van onze zijde werd uit de beide getrokken kanonnen van 8 c.M., waarmede Mandarsa Poeti bewapend was, wakker op den tegenoverliggenden versterkten kampongrand geschoten; daar men echter de vijandelijke vuurmonden, die zorgvuldig achter de struiken verborgen waren, niet zien kon, was het zeer moeilijk ze te vernielen of tot zwijgen te brengen.

Het liet zich aanzien, dat onze stelling daar zeer gevaarlijk en op den duur misschien onhoudbaar zou worden, indien het niet gelukte den vijand uit de kampong Lamara te ver-

drijven en zijn geschut te veroveren. Een enkele goed treffende kanonskogel kon de grootste verwoesting binnen onze versterking aanrichten; de bezetting werd door het geschutvuur der Atjehneezen in voortdurende onrust en spanning gehouden. Weldra begon dit den wakkeren commandant van Mandarsa Poeti, den kapitein von Ende, te vervelen, zoodat hij besloot op eigen gezag te handelen en een einde aan dien toestand te maken.

Reeds vroeger meende hij opgemerkt te hebben, dat de Atjehneezen des avonds de versterking aan den noordelijken rand van Lamara verlieten, om die eerst des morgens vroeg weder te bezetten. In persoon wist hij zich hiervan te overtuigen door in een donkeren nacht met een paar zijner manschappen over de sawah te sluipen en den boschrand aan gene zijde te onderzoeken.

Nu besloot hij eene poging te wagen om zich bij verrassing van de vijandelijke stelling, die zijnen post zoo in gevaar bracht, meester te maken. Zonder alvorens machtiging te vragen, die hem waarschijnlijk zou geweigerd zijn (daar de kolonel Pel te voorzichtig was om aan eene dergelijke gewaagde onderneming zijne goedkeuring te hechten, hoe gaarne hij Lamara ook in zijn bezit wenschte te hebben) trok von Ende in den nacht van den 14den op den 15den Februari met een gedeelte der bezetting van Mandarsa Poeti in alle stilte de sawah over naar den versterkten kampongrand. Gelukkig was die ook nu door den vijand verlaten. Toen von Ende de voornaamste der aldaar liggende versterkingen bezet en er zich zoo goed mogelijk tot verdediging had ingericht, zond hij bericht van het gebeurde aan den kolonel Pel te K. Radja, met verzoek hem onmiddellijk versterking te willen zenden.

Tusschen 3 en 4 uur in den morgen kwamen de Atjehneezen, als naar gewoonte, uit de verschillende kampongs in de nabuurschap, opdagen om hunne posten te Lamara te betrekken — tot hunne niet geringe verbazing werden zij echter met salvo's uit de Beaumont-geweren ontvangen. Zij

trachtten wel de versterking, waarin zich onze troepen bevonden, te hernemen, doch von Ende sloeg dien aanval af en hield zich met zijne handvol soldaten dapper staande, totdat er versterking onder den overste van Deutekom uit het hoofdkwartier aanrukte. Iets later kwam ook de majoor Romswinckel met de colonne, die elken dag marschvaardig moest staan, ter hulp opdagen.

Den geheelen morgen bleven we met den vijand, die thans van alle kanten toestroomde om ons het bezit van Lamara te betwisten, in gevecht. Waar we echter eenmaal post gevat hadden, was het niet gemakkelijk ons te verdrijven — al de pogingen der Atjehneezen waren vruchteloos en de geheele stelling te Lamara Olejlo bleef voorgoed in onze macht. Onverwijld werd aldaar tot den aanleg van eene flinke versterking overgegaan. Drie of vier vijandelijke bentengs benevens eenige kanonnen en lilla's waren in onze handen gevallen. Onder de kanonnen was ook dat van 4 pond, waaruit verscheidene schoten op Mandarsa Poeti gedaan waren; het bezat geen affuit, maar was op vernuftige wijze aan touwen opgehangen.

De kapitein von Ende kreeg van den kolonel Pel eene betuiging van lof wegens zijn beleid en betoonde dapperheid, maar ook tevens eene berisping over zijne eigendunkelijke handelwijze. Zoowel het een als het ander had hij ten volle verdiend; het behaalde succes maakte evenwel alles goed.

De verovering van Lamara kostte ons een verlies van 1 gesneuvelde en een 12tal zwaar gekwetsten; 2 officieren werden nog gewond, nadat het gevecht reeds afgeloopen was. Ofschoon het bezit van dit punt aan onze zuidelijke stelling meer kracht verleende, hadden we toch weder een nieuwen post, dien we met onze zeer gekrompen strijdmiddelen bezetten moesten. Op dit oogenblik kwam elke uitbreiding onzer linie ons zeer slecht gelegen, want de gelederen waren ten gevolge van de vele heerschende ziekten sterk gedund. Zoo konden sommige compagnieën op den 15den Februari slechts met 20 à 25 man uitrukken. Het 5de bataljon, dat twee maanden geleden

nog 500 man sterk was, kon thans nauwelijks 100 bruikbare soldaten meer onder de wapens brengen. Ook aan artilleristen bestond groot gebrek.

Het was dringend noodig de ontstane leemten zoo spoedig mogelijk weder aan te vullen, doch dit werd hoe langer hoe moeilijker, daar het legerbestuur in Indië niet meer in staat was aan de steeds hooger wordende eischen voor Atjeh te voldoen. De meeste militairen, die van het oorlogstooneel terugkeerden, waren ziek of uitgeput en werden voor langen tijd aan den dienst onttrokken; er moesten dus telkens versche troepen aangevoerd worden, doch dit kon niet geschieden zonder onze strijdkrachten op andere gedeelten van den Archipel, met name op Java, bedenkelijk te verzwakken en uit haar verband te rukken.

Ondanks de vele bezwaren, waarmede het legerbestuur te kampen had, gaf het den moed niet op, maar deed zelfs het onmogelijke ten einde de expeditionnaire troepen in Atjeh voltallig te houden en den kolonel Pel de middelen te verschaffen om de stelling, die hij noodig oordeelde, te bezetten en zich daarin krachtig te handhaven.

De nieuw opgerichte post te Lamara Olejlo had in den beginne veel van den vijand te lijden, die vooral in de zijdelings gelegen kampongs Lohong en Gitjiel Olejlo post gevat en daar eenige lilla's opgesteld had, waarmede in het bijzonder de transporten beschoten werden, welke zich van en naar Mandarsa Poeti over de open sawah bewegen moesten. Verscheidene onzer manschappen of koelies werden door dit vuur gedood of gekwetst. Nu we zuidwaarts van K. Radja zulk een ver vooruitgeschoven punt als Lamara bezet hadden, werd het noodig dat we van daar uit aansluiting trachtten te verkrijgen r e c h t s naar de zijde van Poengej Blang Tjoet en l i n k s naar den kant van Longbatta, ten einde niet, zooals nu gebeurde, in de flanken of den rug beschoten te kunnen worden. We zouden op die wijze in het bezit geraken van eene aaneengeschakelde linie, waardoor eindelijk het hoofd-

kwartier K. Radja behoorlijk beschermd en afgesloten werd; eerst dan zou onze vestiging in Atjeh doelmatig en krachtig mogen heeten, al kon zij ook nog niet ten volle aan hare bestemming beantwoorden, zooals wij later zullen aantoonen. Het bovenbedoelde aansluitingsplan zou ook tot verwezenlijking komen, zoo spoedig de kolonel Pel over de hem toegezegde, zoo dringend vereischte aanvullingstroepen beschikken kon. Er was natuurlijk geen sprake meer van de twee bataljons, die in December voor de operatiën tegen Longbatta naar Atjeh gezonden waren, naar Java te doen terugkeeren, zooals oorspronkelijk de bedoeling geweest was. Men begreep terecht, dat onze troepenmacht op het oorlogstooneel vooreerst niet ingekrompen, maar wel uitgebreid moest worden.

Te Moesapi, aan den noordoostelijken uithoek onzer stelling, waar het geruimen tijd rustig gebleven was, begon de vijand zich weder in grooten getale te vertoonen. Hij maakte het ons daar zoo lastig, dat alleen eene krachtige aanwending der artillerie in staat was hem op een afstand te houden. Ten einde het terrein alhier, en meer bijzonder de oevers der Kroeng Broek beter te kunnen bestrijken, ook om het doorbreken onzer linie aan deze zijde te beletten, werd op den 17den Februari oostwaarts van K. Radja Bedil aan de Kwala Titipandjang tegenover de kampong Tiban eene nieuwe versterking gebouwd, die het reeds zoo groot aantal posten weder met één vermeerderde.

De bevordering, op 's Konings verjaardag, van den kolonel Pel tot generaal-majoor bij keuze, nadat hem eerst wegens zijn beleid en zijne verdiensten als bevelhebber in Atjeh het commandeurskruis der Militaire Willemsorde geschonken was, verwekte bij het expeditionnaire leger veel vreugde en sympathie. Het deed ieder genoegen dat in den persoon van den aanvoerder de ontberingen, vermoeienissen en opofferingen, welke de troepen zich getroosten moesten, schitterend erkend

en beloond werden. De generaal Pel ontving dan ook uit alle oorden van den Archipel, en in 't bijzonder van de op het oorlogstooneel in Atjeh aanwezige officieren en manschappen, de meeste blijken van oprechte belangstelling en genegenheid.

Op den 28sten Februari kwam met de Batavia-boot een detachement van eenige honderd man ter reede aan, waardoor men in staat was de groote gapingen in de gelederen eenigszins aan te vullen en ook de mobiele colonne te K. Radja weder op hare gewone sterkte te brengen.

De maand Februari was voor ons met betrekking tot den gezondheidstoestand buitengewoon ongunstig geweest. Allerlei doodelijke ziekten, maar vooral de cholera, hadden op vreeslijke wijze onder de troepen en koelies huis gehouden, niet alleen te K. Radja, maar ook op sommige posten. Sedert onze landing op Atjeh's kust hadden we nimmer in een zoo kort tijdsbestek zulke schrikbarende verliezen geleden als thans, zelfs niet toen de cholera zoo hevig in het bivouak aan het zeestrand en te Penajoeng woedde. Alleen in de ambulances te K. Radja stierven bijna 500 menschen (waaronder 270 militairen), dus gemiddeld 15 à 18 per dag; er waren dagen, waarop het sterftecijfer tot 25 en zelfs tot 30 klom.

De toestand werd zoo onrustbarend, dat men meer dan ooit de noodzakelijkheid inzag om krachtige middelen ter verbetering aan te wenden, wilde men niet het geheele Indische leger te gronde zien gaan. Eene eerste schrede op den weg tot herstel was het overbrengen der ambulances naar den rechteroever der Atjeh-rivier, waar, op de grasvlakte van Pantej Perak aan de zuidzijde van Penajoeng, eene uitstekende gelegenheid tot bouwen bestond. Eerst wanneer al de lijders uit K. Radja verwijderd en de aldaar aanwezige bamboezen kazernen gesloopt, verbrand of behoorlijk gedesinfecteerd waren, kon men de hoop koesteren dat er eene gunstige verandering in den gezondheidstoestand ontstaan zou.

Het hoofdkwartier geleek thans één groote ziekeninrichting,

waar van den morgen tot den avond niets dan treurige tooneelen te aanschouwen waren; dit werkte zeer nadeelig op het moreel der weinigen, die nog het voorrecht eener goede gezondheid genoten. Onophoudelijk zag men lijken door de binnenruimte van K. Radja vervoeren; zij werden eenvoudig in eene sprei gewikkeld en door middel van eene op wielen geplaatste brancard naar het kerkhof te K. Podjoet gebracht. Die onheilspellende wagentjes, door een paar kettinggangers getrokken en van een ziekenvader begeleid, reden steeds heen en weder tusschen de ambulances en de begraafplaats; zij mochten daartoe niet buitenom de borstwering gaan, wat zeer goed te doen geweest ware, maar moesten binnendoor, langs de kazernen der troepen, den grooten weg volgen, zoo het heette om de dooden niet stil weg te moffelen. Men had nochtans beter gedaan dergelijke tooneelen, die hoe langer hoe menigvuldiger werden, aan het oog der soldaten te onttrekken, want ze dienden alleen om moedeloosheid te verwekken en de sombere stemming, die vrij algemeen heerschte, nog te verhoogen.

Men behoort te velde al wat mogelijk is aan te wenden om het moreel van den soldaat te verheffen en een goeden opgewekten geest bij hem te onderhouden — men spare hem dus voor al wat zijn gemoed kan neerslaan of drukken. In den regel zal hij een eervollen dood op het slagveld niet vreezen, maar wel het langzaam, akelig wegsterven in eene ambulance ten gevolge van ziekte of uitputting. Dit laatste nu hadden de troepen te K. Radja als het ware den ganschen dag voor oogen; de ziekenloodsen waren op de zijden geheel open, zoodat men voortdurend het gezicht had op de rijen kribben, waarin vele lijders lagen te zieltogen. Dat schouwspel was allesbehalve opwekkend en maakte dan ook menigeen neerslachtig of angstig; bij anderen bewerkte het gevoelloosheid. Volgens de voorschriften der hygiene behooren de zieken van de gezonden gescheiden te worden, doch dit was binnen K. Radja, wegens de beperkte ruimte, dikwijls onuit-

voerbaar; de ziekeninrichtingen besloegen bijna al de plaats in het noordwestelijke gedeelte van den Kraton, maar zij konden in den laatsten tijd het groot aantal lijders niet meer bevatten; uitbreiding was dus volstrekt noodig, doch binnen de wallen was daartoe geen terrein meer beschikbaar. Om die reden werd het dubbel wenschelijk geacht de ambulances, zooal niet geheel dan toch grootendeels, naar Pantej Perak over te brengen.

In het begin van Maart ging de genie met spoed aan het werk om aan de overzijde der rivier een kampement te bouwen voor een bataljon infanterie, dat aldaar post zou vatten tot dekking der nieuwe hospitalen. Naar gelang de compagnieën K. Radja verlieten, zouden hunne oude kazerneloodsen gesloopt en verbrand worden. Deze maatregel was op zichzelf wel zeer goed, maar daar hij slechts langzaam en op kleine schaal was toe te passen, kon hij weinig voordeel opleveren en het bestaande kwaad niet stuiten, veel minder uitroeien.

Er bestond maar één afdoend middel om den gezondheidstoestand te verbeteren en de besmetting, welke onder de troepen heerschte, te keer te gaan, namelijk den Kraton geheel te ontruimen en het hoofdkwartier in een gezonder oord te vestigen. Dit was echter gemakkelijker gezegd dan gedaan, want het zou zeer veel tijd, arbeid en kosten vereischt hebben om de verschillende inrichtingen, die langzamerhand binnen K. Radja tot stand gekomen waren, naar elders over te brengen. Men sloopt niet gaarne wat eenmaal bestaat. Het was voorzeker een noodlottig denkbeeld geweest om den Kraton tot hoofdplaats onzer vestiging in Atjeh te bestemmen; maar die fout, eenmaal begaan, was moeilijk meer goed te maken, en men moest er geruimen tijd de treurige gevolgen van ondervinden.

De verpleging der zieken in de veldambulances liet op zichzelf weinig of niets te wenschen over. Men deed al het

mogelijke om het lot der menigvuldige lijders te verzachten en om hun alles te verschaffen wat hun toestand vorderde. De regeering ging daarin uiterst mild te werk en stemde grif de voorstellen toe, welke door den geneeskundigen dienst in het belang zoowel van de zieken als van de gezonden gedaan werden; voor eene zorgvuldige verpleging en behoorlijke voeding werden geene moeiten of kosten gespaard. Alleen het gemis aan ijs deed zich in hooge mate gevoelen; vele zieken en vooral gekwetsten konden zonder aanwending van dit in Indië onmisbare verkoelende middel onmogelijk naar eisch behandeld worden en bezweken dientengevolge. Men trachtte wel met behulp van kleine machines ijs te maken, doch dit kon op verre na niet in de bestaande behoefte voorzien. Eerst een paar jaren na onze vestiging in Atjeh kwam daar eene flinke ijsfabriek in werking; ware die eerder tot stand gebracht, dan had menig menschenleven behouden kunnen worden.

De officieren van gezondheid hadden op het oorlogstooneel en vooral te K. Radja eene buitengewoon zware taak te vervullen, waarvan zij zich kweten met al de bekwaamheid, ijver en zelfopoffering, welke dat wakkere korps kenmerken. De geneeskundige dienst, met al wat daartoe behoort, is in Indië uitstekend ingericht; met rechtmatigen trots kan het leger daarop wijzen. Nimmer kwamen de verdiensten van dit korps schitterender uit dan tijdens den oorlog in Atjeh. Het aantal officieren van gezondheid aldaar stond in geene verhouding tot de talrijke zieken en gewonden, die steeds de ambulances vulden. Ieder dokter had te K. Radja meer dan 100 lijders te behandelen, die hij in den regel tweemaal daags moest bezoeken; daaronder waren er velen wier toestand de meeste zorg vereischte, vooral de zwaar gekwetsten.

In een brandend klimaat als dat van Atjeh is zulk eene taak, waarbij noch over dag noch des nachts rust wordt genoten, hoogst afmattend; men moet er zich met hart en ziel aan wijden om die voortdurende inspanning te kunnen volhouden.

Daarbij deelden de officieren van gezondheid dezelfde vermoeienissen en gevaren als hunne kameraden bij de andere wapens, want zij werden bij elke colonne, die tegen den vijand oprukte, ingedeeld; kwam het tot een gevecht, zooals gewoonlijk gebeurde, dan hadden zij de handen vol en moesten menigmaal hun leven wagen om dat van anderen te redden. Hun komt dan ook de meest onverdeelde lof toe voor de bewonderenswaardige wijze, waarop zij in Atjeh de lijdende menschheid, zonder onderscheid van rang of kleur en zoowel vriend als vijand, behulpzaam zijn geweest.

Te K. Radja bleef steeds groote behoefte bestaan aan goed drinkwater. De Artesische putboring, waarmede men zich ijverig bezig hield, had nog geene bevredigende uitkomst opgeleverd — men wanhoopte echter niet aan het welslagen van dit hoogst nuttige werk.

Als een maatregel om den algemeenen gezondheidstoestand te verbeteren, werd aan iederen Europeeschen en inlandschen militair per dag een kwart flesch goeden rooden wijn verstrekt; deze verfrisschende en versterkende drank werkte zeer heilzaam op de krachten der troepen, maar veroorzaakte eene buitengewone uitgaaf, die wij gerust op *f* 1000 daags kunnen schatten.

Werd er in den laatsten tijd inderdaad goed gezorgd voor het materieel welzijn van den soldaat, dan mocht het wel vreemd heeten, dat er zoo weinig werd gedaan om hem wat verstrooiing en afleiding te bezorgen of hem buiten den dienst het leven aangenaam te maken. Reeds vroeger is daarvan met een enkel woord melding gemaakt. De manschappen hadden hoegenaamd niets, waarmede zij zich des avonds na 5 uur bezig houden of hunnen geest ontspannen konden. De officieren hadden ten minste nog gelegenheid in hunne wel rustieke, maar toch gezellige, soms vrij goed gemeubelde bamboezen woningen bij elkander te komen om onder het genot van een stevig glas wijn, brandy-soda, enz. een partijtje te maken of den avond op vroolijke, aangename wijze

door te brengen. Maar de arme soldaten waren verstoken van al wat hun tot eenig genoegen of afleiding had kunnen strekken. Hunne kazernen waren zoo somber en onhuislijk mogelijk; er bestond daar voor hen geene gelegenheid tot gezellig verkeer — men kon er elkander des avonds ternauwernood onderscheiden.

De generaal Pel was in beginsel zeer tegen de oprichting van eene militaire cantine; hij had daaromtrent zijne eigene denkbeelden, die echter niet geheel juist waren en waarmede er ook weinigen instemden. Voor zijn persoon was de opperbevelhebber de soberheid en ingetogenheid zelf — behoeften kende hij om zoo te zeggen niet; hij was voortdurend met zoovele werkzaamheden overladen, dat hij het grootste gedeelte van den nacht daaraan moest besteden en nimmer de noodige rust kon genieten. Verveling was voor hem dus eene onbekende zaak, en daarom kon hij zich moeilijk voorstellen dat anderen behoefte hadden aan afleiding.

In de meeste opzichten was het zeer wenschelijk, dat er eene inrichting bestond, waar de manschappen zoowel als de onderofficieren genoegelijk bij elkander konden komen om zich te verkwikken en eenige uitspanning te vinden voor de vermoeiende diensten, welke dag en nacht van hen gevorderd werden. Er was te K. Radja tegen het oprichten van eene cantine eigenlijk. geen enkel bezwaar, evenmin als tegen de stichting van eene officieren-sociëteit. Dergelijke inrichtingen zijn in Indië als het ware onmisbaar; zij werken overal uitstekend en zouden dit stellig ook in Atjeh tijdens de twee eerste jaren onzer vestiging gedaan hebben, indien men ze slechts beproefd had. De generaal Pel wilde er evenwel niets van weten en er ook binnen den Kraton geen terrein voor beschikbaar stellen, ofschoon daartoe wel plaats en materialen te vinden waren geweest. Eerst in lateren tijd zou die nuttige inrichting te K. Radja, zoomede op de voornaamste posten, tot stand komen.

De voornaamste grief van den opperbevelhebber tegen de

oprichting van eene cantine sproot voort uit de vrees, dat de manschappen er misbruik van zouden maken en dat er 's avonds te veel luidruchtigheid in het hoofdkwartier zou heerschen, waardoor de rust verstoord kon worden.

Wanneer er, zooals steeds in Indië geschiedt, behoorlijk toezicht in de cantines gehouden wordt, is het eene zeldzaamheid dat een soldaat zich daar bedrinkt; men kan tegen dit kwaad gepaste en des noods zeer strenge maatregelen nemen. Te K. Radja zou men ongetwijfeld veel minder last van dronkaards gehad hebben, indien er spoedig na onze vestiging aldaar eene cantine ware opgericht. Niets toch was voor de manschappen gemakkelijker dan zich sterken drank te verschaffen — men kon dien bij de Chineezen in hun kampement te Kampong Djawa, tegenover Penajoeng, en ook te Oeleh Leh zooveel verkrijgen als men verkoos. Zelfs binnen K. Radja werd overal jenever te koop aangeboden, soms voor spotprijzen, doch gewoonlijk voor *f* 1 de vierkante flesch, die bijna $1^1/_2$ liter inhield; deze jenever was of ontvreemd uit de magazijnen (meestal aan het strand te Oeleh Leh) of afkomstig van de niet gebruikte rations der inlandsche militairen. Men zag dan ook menigmaal ergerlijke tooneelen van dronkenschap, natuurlijk alleen onder de Europeesche soldaten, want de inlanders zijn gelukkig niet aan het misbruik van sterken drank, dien kanker van het Indische leger, verslaafd — zij schuiven echter gaarne opium, wanneer zij dat kunnen krijgen, en dit was in Atjeh, waar zich langzamerhand vele zonen van het Hemelsche Rijk vestigden, volstrekt niet moeilijk.

Wat nu de vrees betrof voor te groote luidruchtigheid binnen den Kraton, zoo had men gemakkelijk ook daartegen maatregelen kunnen nemen, wanneer die vereischt mochten worden. Er konden evenwel gerust wat meer vroolijkheid en levendigheid in het hoofdkwartier heerschen, waar juist de doodsche stilte na het invallen der duisternis een zeer onaangenamen indruk maakte en een ieder tot droefgeestigheid stemde.

Nu en dan werd er van de militaire cantine te Batavia een voorraad dranken, zooals wijn, bier of koolzuurhoudende wateren naar Atjeh gezonden om daar tegen lage prijzen aan de troepen verstrekt te worden, doch er bestond te K. Radja geen geschikt lokaal om het aangevoerde te bergen en de voorraad was ook gewoonlijk slechts voor weinige dagen toereikend. De vereeniging „Het Roode Kruis" en het publiek op Java zonden herhaaldelijk versnaperingen, waaronder vooral tabak, sigaren, vruchten, verfrisschende dranken enz. — ook een voorraad lectuur, speelkaarten, pijpen, voorwerpen van huislijk gebruik, zeep, glas- en aardewerk en dergelijken. Een en ander was steeds van harte welkom maar lang niet voldoende voor de behoefte, daar het onder duizenden verdeeld moest worden.

Somtijds werden er op het oorlogstooneel voorwerpen ontvangen, die voorzeker met eene goede bedoeling waren afgezonden en veel geld hadden gekost, maar waarmede men in Atjeh zeer verlegen stond, daar men niet wist wat er mede aan te vangen. Zoo kwamen er, kort vóór den watersnood, van Batavia eenige strijkinstrumenten, waarop niemand kon spelen; bij het ontpakken bleek bovendien, dat verscheidene violen en bassen ten gevolge van de zeereis vochtig geworden en onbruikbaar waren, sommigen lagen geheel uit elkander — de toegezonden harmonica's verkeerden eveneens in een zeer treurigen toestand en gaven geluiden, die niet te beschrijven waren.

Ook ontving men een stel coulissen voor tooneelvoorstellingen, een biljart met toebehooren en nog vele andere zaken waaraan men voorloopig niets had. Al deze voorwerpen werden gelijkvloers in een daartoe bestemd magazijntje geborgen, waar ze tijdens de overstrooming eene week lang onder water bleven staan en natuurlijk geheel bedorven geraakten. Men scheen zich in de burgermaatschappij op Java nog steeds eene verkeerde voorstelling te maken van den toestand in Atjeh en te denken dat de oorlog aldaar werke-

lijk geëindigd was, zoodat de troepen slechts op hunne lauweren behoefden uit te rusten! Neen, de tijd was nog lang niet aangebroken, waarop men op het oorlogstooneel de handen in den schoot kon leggen om zich te vermaken met comediespel, dans of muziek! Voor het zoo ver gekomen was en men de troepen rust kon gunnen, zou nog menige strijd gestreden en nog menig menschenleven opgeofferd moeten worden.

Den 10den Maart rukte de majoor de Bruin met eene colonne uit om onzen post te Lemboe N. O., die, zooals reeds vroeger aangehaald is, vrij ongunstig gelegen was, meer in oostelijke richting tot aan den uitersten rand der kampong, vlak tegenover Pinang, te verleggen. Opnieuw had de tegenstand van den vijand niet veel te beduiden; het begeerde punt werd bezet en het gros der colonne keerde des namiddags naar Kota Radja terug; een officier had eene zeer gevaarlijke schotwonde gekregen. — Daar het terrein tusschen Nieuw Lemboe N. O., zooals de post nu genoemd werd, en Kota Alam zeer onveilig was en de vijand aldaar, wegens het dichtbegroeide terrein, steeds gelegenheid had ongemerkt binnen onze linie te dringen, zoo werd besloten op den oostelijken kampongrand een tusschenpost op te richten, die den naam zou dragen van Lemboe O.

Op den 12den Maart werd dit punt door eene colonne, onder den majoor Romswinckel, bezet. De Atjehneezen trachtten wel den bouw der versterking te beletten door ons uit de vóórliggende struiken hevig te beschieten, doch zij werden spoedig verdreven en op een eerbiedigen afstand gehouden. We leden bij dit gevecht een verlies van 7 gekwetsten.

Tot dusver zijn de verschillende operatiën, die ten doel hadden de gemeenschap tusschen het hoofdkwartier en de reede te verzekeren en Kota Radja aan alle zijden volkomen te beschermen, elk afzonderlijk vermeld. Van nu af zullen wij den verderen loop der gebeurtenissen slechts in algemeene

trekken aangeven, opdat ons verhaal niet al te eentonig worde.

Indien wij het eerste tijdperk onzer vestiging in Atjeh eenigszins uitvoerig beschreven hebben, dan was het om een duidelijk begrip te geven van den toestand op het oorlogstooneel, en vooral om de vele moeilijkheden te doen uitkomen, waarmede de generaal Pel gedurende het eerste jaar van zijn optreden te kampen had. Die periode en de feiten, die haar vooratgingen, waren van grooten invloed op den verderen loop van den oorlog.

In de maand April werd de versterkte kampong Lohong, een zeer gewichtig punt, waaraan de vijand groote waarde hechtte, bij verrassing door ons genomen; hierdoor kwam de uitgestrekte sawah bezuiden Longbatta geheel in onze macht en werd ook de gemeenschap tusschen Lamara Olejlo en K. Radja van de oostzijde niet meer bedreigd. Kort daarna werden in westelijke richting de kampongs Setoe, Lamteboe en Gitjiel veroverd en bezet, waarbij we opnieuw bloedige offers moesten brengen.

In het begin van Mei was de verlangde aansluiting tusschen de verschillende posten verkregen en bezaten we eene aaneengeschakelde linie, die van af Blang Tjoet, aan den linkeroever der Atjeh-rivier, westwaarts liep over Longbatta Mesigit, Lohong, Lamara, Gitjiel, Setoe, Lamteboe, Poengej Blang Tjoet, Poe Oe, Soerian en Blang Oe tot aan het zeestrand te Oeleh Leh. Kota Radja was dus thans ook aan de zuid- en oostzijden volkomen gedekt en vormde nu eene doelmatige centraal-stelling, gelijk zij van het begin onzer vestiging af had behooren te zijn. Nu dit lang gewenschte doel bereikt was en onze hoofdpost sterkte, veiligheid en eene verzekerde gemeenschap met de reede verkregen had, konden onze operatiën tegen den vijand gestaakt of althans tot lateren tijd uitgesteld worden.

Aan den generaal Pel werd een verlof van drie maanden verleend tot herstel van zijne geschokte gezondheid en om in

het koele, heerlijke klimaat van Buitenzorg uit te rusten van den ingespannen arbeid, waaraan hij zoo lang zijne beste krachten gewijd had. Waarlijk, die rust was wel verdiend en ook hoogst noodzakelijk; het sterkste gestel zou op den duur in Atjeh bezweken zijn en geene zenuwen, hoe krachtig ook, waren tegen de aanhoudende spanning, waarin zij aldaar verkeerden, bestand.

Den 12den Juni trad de generaal Pel tijdelijk als bevelhebber af.

Ruim een jaar was er dus verloopen, sedert hij de teugels van het bestuur in handen had genomen. Gedurende dat merkwaardige tijdperk had hij met betrekkelijk geringe middelen zeer veel verricht. Met zelfvoldoening kon hij op zijn werk terugzien, want zijn doorzicht, beleid en rusteloos streven hadden onze vestiging in Atjeh doelmatig en krachtig gemaakt — het vaderland was hem daarvoor veel dank schuldig.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Verandering in den toestand onzer vestiging sedert April 1874. — De stelling van den generaal Pel had reeds een jaar eerder in ons bezit kunnen zijn. — Nadeelige werking van de vroeger begane fouten. — De wenken en raadgevingen van den generaal van Swieten. — De opvatting en handelingen van den generaal Pel verschilden veel met die van zijn voorganger.

Sedert de generaal Pel als bevelhebber in Atjeh was opgetreden, had onze vestiging aldaar in alle opzichten eene groote verandering ondergaan.

In April 1874 was onze stelling ondoelmatig, onveilig en zonder het minste offensieve vermogen; zij bepaalde zich tot K. Radja, dat aan twee kanten onverdedigbaar was, en tot een paar zwak bezette posten langs den rechteroever der Atjeh-rivier. Onze gemeenschap met de zee was ontoereikend, onzeker en kon gemakkelijk door den vijand afgesneden worden; bij het plotseling invallen van den kwaden moesson was de vaart op de rivier gestremd en bestond er geen ander communicatiemiddel meer met de reede. Binnen de wallen van den Kraton was alles gebrekkig ingericht; een groot gedeelte der manschappen en de meeste officieren hadden geen behoorlijk logies en moesten in ellendige hutten bivouakeeren. De voeding en verpleging der troepen, zoowel wat de gezon-

den als de zieken betrof, waren onvoldoende. Daar de borstwering van Kota Radja aan twee zijden tegen de wildernis aansloot, stond onze hoofdversterking voortdurend bloot aan het gevaar van overvalling; de veiligheidsdienst kon er niet naar behooren waargenomen worden en was ten hoogste afmattend; de troepen genoten nimmer rust, maar werden dag en nacht door het vuur der Atjehneezen in spanning gehouden. In één woord onze vestiging kon destijds onmogelijk aan hare bestemming beantwoorden.

Wij hebben gezien, hoe de kolonel Pel onmiddellijk krachtige maatregelen nam om zijne stelling en communicatiemiddelen te verbeteren. Aan zijn initiatief hadden we het te danken, dat we bijtijds versterking van troepen en geschut kregen, waardoor de gemeenschap tusschen K. Radja en de reede behouden bleef. De stichting van Oeleh Leh als debarkementsplaats, de beveiliging van het gebied van Toekoe Nek van Marassa — onzen eenigen bondgenoot —, de verovering van den geheelen Pedir-dijk, waardoor we meester bleven van den rechteroever der Atjeh-rivier, de opruiming van het dichtbegroeide terrein buiten de Z.- en O.-facen van den Kraton, de bemachtiging van Longbatta en van de geheele zuiderlinie tot aan het zeestrand — dat alles en veel meer nog was het werk van den braven krijgsman, die, helaas! te vroeg aan het vaderland ontvallen is en wiens energie, bekwaamheid en volkomen toewijding niet genoeg geroemd kunnen worden. — Toen hij het bestuur in Atjeh aanvaardde moest daar letterlijk nog alles gedaan worden om onze vestiging eenige kracht en aanzien te geven; met zeer geringe strijdkrachten stonden we tegenover een woesten, dapperen vijand, die ons aan de landzijde nauw ingesloten hield en ons wellicht zou ten onder gebracht hebben, wanneer we in onze passieve houding volhard hadden.

Een jaar later was de toestand veel in ons voordeel veranderd. Aan alle zijden hadden we den vijand aangetast en gevoelige verliezen toegebracht, hem overal teruggedrongen,

zijne versterkingen genomen, velen zijner kampongs veroverd of verbrand, zijn geschut vernield; zijne prachtige rijstvelden bemachtigd en zijn oogst binnengehaald. Onze stelling was nu zoo uitgebreid en sterk, dat we ons daarin met gemak konden bewegen en geen Atjehneesche vijand meer bij machte was ons er uit te verdrijven. K. Radja kon thans vrij ademhalen en stond aan geen aanval, zelfs aan geen vijandelijk projectiel meer bloot.

Ook inwendig was er menige verbetering tot stand gekomen. Er waren binnen den Kraton nieuwe kazernen, magazijnen en andere gebouwen verrezen, die, wat doelmatigheid betrof, slechts weinig te wenschen overlieten; ook voor het logies der officieren werd sedert eenigen tijd behoorlijk gezorgd; zij kregen nette bamboezen woningen met houten vloeren. Op het terrein waar vroeger de sultans hun verblijf hielden, werden voor de hoofdofficieren zeer ruime en flinke houten huizen op palen gebouwd. Binnen K. Radja waren wegen aangelegd, oude muren en steenhoopen opgeruimd, afwateringen gemaakt; alles was er net en ordelijk geworden. De artesische putboring gaf alle hoop dat eindelijk onze hoofdvestiging van goed drinkwater zou worden voorzien. De voeding en verpleging der troepen te velde waren ten zeerste verbeterd en bijna in alle opzichten uitstekend te noemen.

Tot het verrichten van de vele werkzaamheden, welke tot het domein der genie behoorden, waren Chineesche werklieden en koelies van Pinang en elders aangenomen, die uitmuntend voldeden en een afzonderlijk kampement te Kampong Djawa bewoonden.

Tusschen Kota Radja en Oeleh Leh was een goede weg aangelegd, die met bespannen voertuigen bereden kon worden, in afwachting dat de spoorweg gereed kwam, waarvan de aardebaan reeds grootendeels voltooid was; beide plaatsen stonden ook telegraphisch met elkander in gemeenschap. Aan het strand te Oeleh Leh heerschte de grootste bedrijvigheid;

tal van gebouwen waren er opgericht, die de plaats als het ware onkenbaar maakten. We waren daar nu in het bezit van een flink, op ingeheide palen gebouwd zeehoofd, dat zijne proeven had doorgestaan en in de voornaamste behoeften voorzag. Daarnaast werd een tweede permanent hoofd aangelegd, dat op ijzeren schroefpalen rustte en waarover de spoorwagens zouden loopen, die rechtstreeks hunne lading uit de prauwen, welke van de reede kwamen, konden innemen. De debarkementsdienst was thans behoorlijk geregeld, en ook het opvoeren van al het benoodigde van het strand naar K. Radja, ondervond geenerlei vertraging meer.

Tusschen het hoofdkwartier en de verschillende posten werden wegen of breede, bruikbare voetpaden aangelegd, waardoor de onderlinge gemeenschap gemakkelijk gemaakt en vooral de transportdienst aanmerkelijk verbeterd werd.

Op het eiland Poeloe Bras waren de eerste grondslagen gelegd van den lichttoren, die weldra uit zee verrijzen zou als een wegwijzer voor de schepen en om aan de beschaafde wereld te toonen, dat de oorlog met Atjeh althans één goede vrucht had opgeleverd; al kwam ze ons zeer duur te staan.

Veel zouden wij nog kunnen opnoemen, wat gedurende het eerste jaar van zijn bestuur door den generaal Pel gewrocht werd, maar het is onnoodig daarover verder uit te weiden. Genoeg zij het hier andermaal de getuigenis af te leggen, dat de wakkere man, die met betrekkelijk geringe middelen buitengewoon veel wist te verrichten, den hoogsten lof, de warmste bewondering verdient.

Was nu echter onze stelling in April 1875 in Atjeh werkelijk zóó gunstig, dat zij de volgende verklaring van den generaal Pel wettigde: „Zij is niet alleen on- „neembaar, maar ook volkomen veilig; ook onze „gemeenschap met de zee is volkomen veilig; „wij hebben het hart van Atjeh in ons bezit; wij „kunnen dat land den toevoer, een hoofdvoor-

„waarde van zijn bestaan, zoo niet geheel afsnij-„den, dan toch uiterst moeilijk maken. Wij kun-„nen eene afwachtende houding aannemen"? — Wij zullen die vraag, welke veel bevat waarop wij de aandacht wenschen te vestigen, in een volgend hoofdstuk trachten te beantwoorden. Men kan voor zichzelf vaststaan in zijne overtuiging, maar toch is het mogelijk dat men dwaalt. Zoo had de generaal van Swieten een jaar geleden, ten aanhoore van velen, den toestand in Atjeh als bijzonder gunstig afgeschilderd en de verklaring afgelegd dat de oorlog geëindigd was. Ook hij was toen ten volle overtuigd van hetgeen hij sprak, maar de feiten bewezen duidelijk, dat hij zich vergist had. Eerst een jaar later, na zware inspanning en bloedigen strijd, kon de generaal Pel in werkelijkheid getuigen, dat onze stelling in Atjeh kracht en veiligheid verkregen had, dat onze gemeenschap met de zee verzekerd was, en we eene afwachtende houding konden aannemen. Hij wachtte zich echter wèl te doelen op het einde van den oorlog, omdat hij zeer goed wist dat dáárvan nog in langen tijd geen sprake kon zijn. Toch zou hij voor zulk een beweren veel meer grond gehad hebben dan de generaal van Swieten een jaar geleden. Toen was de toestand verre van gunstig; onze stelling was zeer bekrompen, zwak en volkomen onveilig; hare gemeenschap met de zee was volstrekt niet verzekerd; we konden destijds onmogelijk eene lijdende rol blijven vervullen, want indien we dat gedaan hadden, zou de vijand ons van de zee afgesneden en ons geheel ingesloten hebben; slechts een offensief optreden, waartoe de kolonel Pel al spoedig besloot, was in staat ons te redden.

Na den val van den Kraton was uit de geheele houding en de maatregelen van den generaal van Swieten duidelijk af te leiden, dat hij aan het spoedige einde van den oorlog geloofde, zoodat hij in April 1874 den tijd reeds gekomen achtte om voor goed eene afwachtende houding tegenover den vijand aan te nemen. Ook Kota Radja, de hoofdplaats

onzer vestiging, was in zijne oogen voldoende veilig; anders zou hij haar wel in behoorlijken staat van verdediging gebracht hebben, vóór hij het tooneel van den krijg verliet.

Wij eerbiedigen ieders overtuiging, maar durven toch de meening uiten, dat de opvatting van den generaal van Swieten onjuist en dientengevolge de toepassing van zijn stelsel in de practijk onuitvoerbaar was, althans gedurende het tijdperk dat op zijn vertrek uit Atjeh volgde. Het is aan geen den minsten twijfel onderhevig of de gewezen opperbevelhebber had, na den val van den Kraton, dadelijk, in eens en zonder veel moeite de geheele stelling kunnen bezetten, welke eerst ruim een jaar later door den generaal Pel met groote inspanning en opoffering kon worden ingenomen. Er bestond daarbij geen quaestie van kunnen, maar alleen van willen.

De meeste punten toch, die in Mei 1875 de linie-Pel vormden, waren, zooals gezegd is, reeds vóór of in Februari 1874 in ons bezit geweest, doch onmiddellijk weder door ons ontruimd; daartoe behoorden in de eerste plaats Moesapi, K. Radja Bedil en de geheele Pedir-dijk met Lemboe en zelfs een gedeelte van Pinang. Tijdens de omtrekking van den Kraton werden verscheidene voorname kampongs door ons veroverd, zooals Setoe, Mandarsa Poeti, Lamara, Mibouw, Lohong, Lampoe Oek, Lampoe Idjoe, Longbatta en anderen. Geen dier punten, welke we later weder één voor één veroveren moesten, was door ons bezet gehouden. Evenmin had men er aan gedacht om het terrein buiten de ooster- en zuider-facen van Kota Radja op te ruimen, waartoe destijds zulk eene schoone gelegenheid bestond. Men gaf alles weder aan den vijand prijs en stelde hem daardoor, zooals wij gezien hebben, in de gelegenheid zich overal ongestoord te nestelen, de toegangen tot zijne kampongs door versperringen af te sluiten en op korten afstand van onzen hoofdwal eene reeks versterkingen aan te leggen, waarmede hij ons hoofdkwartier aan twee zijden eng ingesloten hield en waaruit we onophoudelijk beschoten en verontrust werden.

De hevige gevechten op den 12den en 15den Februari te Bital en Ketapang Doewa hadden ons geene andere resultaten opgeleverd dan een geducht verlies aan dooden en gekwetsten. Eene zeer belangrijke terreinstrook, met verscheidene groote kampongs en fraaie rijstvelden, werd toen door ons bemachtigd, doch we trokken van die overwinning hoegenaamd geen partij. Indien men onze linie al niet zoo ver had willen uitbreiden, dan had men toch de lijn Poengej Blang Tjoet, Poe Oe, Soerian en Sinangri tot aan de lagune op de grens van Toekoe Nanta's gebied kunnen bezetten, zooals later gedaan werd door den generaal Pel, die zeer goed inzag welke de eischen eener goede stelling waren en hoe we onze gemeenschap met de zee moesten verzekeren.

Uit de omstandigheid, dat de meesten der laatstgenoemde plaatsen vóór April 1874 in ons bezit geweest zijn maar onmiddellijk weder verlaten werden, mag men afleiden, dat de generaal van Swieten volstrekt geen plan had eene linie westwaarts van den Kraton naar het zeestrand te bezetten. Het heeft destijds alleen een punt van overweging uitgemaakt, of men aan het verzoek van Toekoe Nek, om ergens in zijn gebied een post aan te leggen, gevolg zou geven. Zooals wij weten, werd dit denkbeeld echter verworpen; men wenschte zich uitsluitend te bepalen tot het aannemen van eene stelling langs de oevers der Atjeh-rivier van af Kota Radja tot de monding en bekommerde zich niet om hetgeen daar buiten lag. Onze gemeenschap met de zee achtte men op die wijze voldoende verzekerd, ook tijdens den kwaden moesson, die op het punt stond van in te vallen.

Volgens de opvatting van den generaal van Swieten was onze vestiging, zooals die door hem gesticht en op het laatst van April 1874 bij zijn vertrek achtergelaten werd, krachtig, veilig, en uitgebreid genoeg; we konden daarin gerust eene afwachtende houding blijven bewaren, waardoor de bevolking van Atjeh onvermijdelijk, vroeg of laat, tot onderwerping zou gedwongen worden. Wanneer hij niet de vaste overtuiging

had bezeten, dat onze stelling in alle opzichten doelmatig en sterk was, dan zou hij die gewis niet in zulk een gebrekkigen toestand aan zijnen opvolger overgegeven hebben.

De eenvoudigste regelen der tactiek schreven voor, dat het een uur binnenslands gelegen hoofdkwartier Kota Radja door een beschermenden kring van posten omringd en dat de gemeenschap tusschen die plaats en de zee ten allen tijde volkomen verzekerd moest worden. Onze oorspronkelijke stelling langs de Atjeh-rivier voldeed echter volstrekt niet aan deze dringende eischen.

De generaal van Swieten kon over troepen en middelen genoeg beschikken om, indien hij het gewild had, onze vestiging van den beginne af op een veel ruimeren voet te schoeien en zoodanig in te richten, dat het doel, hetwelk men er zich mede voorgesteld had, bereikt kon worden. De schakels der keten, welke zijne stelling moest afsluiten, waren allen in zijne macht geweest of konden destijds gemakkelijk veroverd worden.

Wat hem wellicht aan werkkrachten en materialen zou ontbroken hebben om het vereischte getal posten aan te leggen, had spoedig en zonder moeite van elders aangevoerd kunnen worden; daartoe waren er schepen, geld en debarkeermiddelen in overvloed. Het werk, dat voor eene vestiging op uitgebreider schaal vereischt werd, ging onze krachten geenszins te boven, vooral nu men de handen zoo ruim had. Waar de vaste wil bestaat, kan ontzaglijk veel gedaan worden.

Het oprichten van een post voor eene bezetting van ± 100 man met een paar stukken geschut, vordert niet veel moeite of tijd; des noods zijn enkele dagen daartoe voldoende. Wanneer slechts de borstwering voltooid en stormvrij is, wat door middel van eene palissadeering van boomstammen en eene smalle gracht al spoedig verkregen kan worden, dan volgt de rest vanzelf. Gedurende de eerste dagen moet de bezetting zich natuurlijk behelpen, doch men schikt zich gaarne

in het onvermijdelijke en gaande weg wordt de toestand beter. Het is ongeloofelijk hoe spoedig het bouwen met bamboes, atap en kadjang — de gewone materialen op Indische expeditiën — te werk gaat; in een oogenblik verrijzen de kazernen, officiers-woningen, magazijnen enz. uit den grond, ten minste wanneer er haast bij den arbeid wordt gemaakt.

Er zouden dus geene overwegende bezwaren tegen den gelijktijdigen bouw van een aantal posten bestaan hebben. Wanneer men dadelijk na de inneming van den Kraton de handen aan het werk had geslagen, zou het bezetten en behoorlijk inrichten der latere linie Pel (1875) geen drie maanden vereischt hebben; men was bovendien aan geen bepaalden tijd verbonden.

De moeite om de verschillende posten van proviand en munitie te voorzien kon niet in aanmerking komen; de wegen waren overal vrij goed en konden zoo noodig gemakkelijk verbeterd worden; de afstanden hadden in de vallei van Atjeh, althans in het aanvankelijk door ons bezette gedeelte, niets te beteekenen. Moesapi, de verst verwijderde post, lag op nog geen $1^1/_2$ uur afstand van K. Radja — al de overige posten lagen veel dichter bij het hoofdkwartier (de meesten binnen het half uur gaans) en onderling geen kwartier van elkander.

Men mag echter gerust aannemen, dat het nimmer de bedoeling van den generaal van Swieten is geweest om in Atjeh eene stelling te bezetten, zooals die later door den generaal Pel noodig geoordeeld en in het jaar 1875 ingenomen werd. Zulk eene uitbreiding onzer linie streed geheel met zijne zienswijze. Indien een dergelijk plan voor eene vestiging in Atjeh aan zijn oordeel onderworpen ware geworden toen hij nog bevelhebber was, zou hij het stellig als onzinnig beschouwd en verworpen hebben. En toch was het eene eerste noodzakelijke schrede op den weg, dien men te volgen had om het beoogde doel te kunnen bereiken. Men behoefde geen bijzonder scherpen blik te bezitten om dit in te zien.

De kolonel Pel begreep al spoedig na zijn optreden, dat

de stelling, waarin onze troepen in April 1874 werden achtergelaten, zeer gebrekkig was en dringend verbetering vereischte. Onverwijld sloeg hij dan ook de handen aan het werk om eene linie te bezetten waar binnen we veilig waren, en die ons in staat kon stellen eene krachtige houding tegenover den vijand aan te nemen. Een vol jaar echter moest hij daartoe onder zeer ongunstige omstandigheden krijg voeren; een kostbare tijd ging dientengevolge verloren en het is genoeg bekend wat dit in Atjeh beteekent, waar gedurende elke maand tallooze menschenlevens en groote schatten verslonden worden.

Wat aan den generaal van Swieten met zijne ruime strijdmiddelen en werkkrachten slechts luttele moeite zou gekost hebben, was voor den kolonel Pel eene buitengewoon zware taak.

In April 1874 had de toestand volkomen dezelfde kunnen zijn als een jaar later, met het onderscheid evenwel dat we, van het begin onzer vestiging af, den vijand aan alle zijden krachtig in bedwang hadden kunnen houden en dat we voor groote verliezen gespaard waren gebleven; ook had de oorlog dan waarschijnlijk een geheel anderen en veel gunstiger loop genomen.

Het beginsel der afwachtende houding, dat men wenschte te volgen en in vele opzichten aanbevelenswaardig was, zou wellicht zeer goede vruchten opgeleverd hebben, indien het van den aanvang af behoorlijk in werking had kunnen treden — daartoe werd echter vereischt dat we dadelijk eene sterke, goed gekozen stelling hadden ingenomen, waartegen de vijand hoegenaamd niets vermocht te ondernemen. Elke ernstige strijd in het open veld had dan vermeden kunnen worden; het zou ons weinig moeite gekost hebben den vijand steeds buiten den kring onzer goed bezette en krachtig bewapende posten te houden. Wanneer K. Radja, ons hoofdkwartier, dadelijk volkomen veilig wàre geweest, hadden de troepen daar eene ongestoorde rust kunnen ge-

nieten; van vermoeienissen of ontberingen had nimmer sprake behoeven te wezen en onder zulke omstandigheden zou de gezondheidstoestand waarschijnlijk ook veel beter geweest zijn.

De stelling-Pel sloot inderdaad vele voordeelen in zich, doch ze werd een jaar te laat ingenomen en kon toen onmogelijk meer dezelfde gunstige resultaten opleveren als wanneer ze onmiddellijk ware bezet.

Tegenover zulk een dapperen, ondernemenden vijand als de Atjehneezen, had men van den beginne af steeds krachtig moeten kunnen optreden. Toen de generaal van Swieten met de hoofdmacht het oorlogstooneel verliet, was onze stelling van dien aard dat ze onze tegenpartij geen ontzag kon inboezemen; de vijand toonde dit door al zijne handelingen. Het was dan ook zeer goed te begrijpen, dat hij herhaaldelijk onze gemeenschap met de zee trachtte af te snijden en de bezetting van K. Radja geen oogenblik met rust liet; dat hij zich hardnekkig verzette tegen het in bezit nemen der punten, die we voor onze nieuwe linie noodig hadden, en dat hij hoegenaamd geene toenadering toonde. Vóór onze vestiging op een geheel anderen voet ingericht was, kon aan eene afwachtende houding niet gedacht worden en bleef het voortzetten van den strijd onvermijdelijk.

De wijze waarop we, ten gevolge van gebrek aan de noodige strijdmiddelen, ageeren moesten, kon het prestige onzer wapenen niet bevorderen en onmogelijk tot eene beslissende uitkomst leiden. Daar we slechts met groote tusschenpoozen, naar gelang we versterking kregen, aanvallend te werk konden gaan, had de vijand steeds gelegenheid zich van de geleden verliezen te herstellen en zich op nieuwen tegenstand voor te bereiden; daarbij leerde hij langzamerhand de wijze kennen, hoe ons het best te bevechten.

Na verloop van een jaar hadden we, wel is waar, eene meer uitgebreide en veel gunstiger stelling verkregen, maar er kleefden nog enkele gebreken aan en zij was op sommige punten nog geenszins veilig. Ook hadden de Atjehneezen

ruimschoots tijd gehad hunne strijdkrachten te regelen; zij leden geen gebrek aan levensmiddelen, noch aan wapens of buskruit en waren niet genoeg geschokt om tot onderhandeling, veel minder tot onderwerping geneigd te zijn.

De uitkomst had geheel anders kunnen zijn, wanneer we dadelijk na den val van den Kraton eene aaneengeschakelde linie posten, met K. Radja als centraalpunt, bezet en deze tot eene krachtige verdediging ingericht hadden. Daar alsdan elke poging om onze stelling aan te tasten of door te breken vruchteloos ware geweest, zou de vijand misschien zijne minderheid erkend en vroeg of laat zijne onderwerping aangeboden hebben. Het was wel niet zeker dat dit in de eerste jaren zou gebeuren, maar het was toch de weg, dien men van den beginne af tot bereiking van het voorgestelde doel had behooren te volgen, indien men althans zijne toevlucht niet tot eene aanvallende tactiek had willen nemen.

De Atjehneezen zijn een trotsch volk, dat zich niet licht overwonnen zal erkennen en alleen door krachtige middelen te bedwingen is. Onze eerste stelling in April 1874 kon nimmer tot die erkenning of tot het beëindigen van den oorlog leiden.

De aanhangers van den generaal van Swieten hebben het willen doen voorkomen, alsof zijn opvolger, de kolonel Pel, geheel in zijnen geest gehandeld en het door hem vastgestelde programma slechts nader uitgewerkt heeft. De generaal had immers aan zijnen jongeren wapenbroeder vóór zijn vertrek bij wijze van raad (die bijna voor een bevel gold) te kennen gegeven „dat de verdere taak van den opperbevel- „hebber in Atjeh zich behoorde te bepalen tot „het ijverig werken aan de beveiliging van onze „vestiging in het algemeen en aan de beveili- „ging van hare gemeenschap met de zee in het „bijzonder" [1]). Welnu, de kolonel Pel had in alle opzich-

[1]) Zie o.a. de brochure van den gep. luit. kol. de Rochemont, getiteld: „Wat hebben partijschappen" enz. bladz. 16 en 17.

ten den ontvangen wenk ter harte genomen en opgevolgd; hij was daarbij dus niet het hoofd, maar alleen het werktuig geweest!

Wij gevoelen ons verplicht bij deze opvatting even stil te staan en haar aan eene onpartijdige critiek te onderwerpen. Volgens het bovenstaande ontving de kolonel Pel den raad ijverig te werken aan de beveiliging van onze vestiging en van hare gemeenschap met de zee, maar tevens werd hem ernstig aanbevolen „alle offensieve bewegingen te vermij-„den, de vestiging niet uit te breiden of in te „krimpen (?) en zich vooral te onthouden van elke „poging om terrein te winnen in de richting „van het zuiden!" [1])

Het valt dadelijk in het oog dat beide opdrachten met elkander in strijd waren; het opvolgen der eerste moest onvermijdelijk het schenden der laatste ten gevolge hebben en omgekeerd. Het was volstrekt onmogelijk, dat de kolonel Pel de in April 1874 bestaande vestiging en hare gemeenschap met de zee beter beveiligen kon, zonder haar uit te breiden en zonder offensief tegen den vijand op te treden. Zooals wij gezien hebben deed zich de noodzakelijkheid, om behalve de Atjeh-rivier nog een anderen communicatie-weg tusschen K. Radja en de reede te bezitten, weldra dringend gevoelen — er moest aan het zeestrand te Oeleh Leh een debarkementsplaats gesticht en een post opgericht worden. Om de gemeenschap tusschen het hoofdkwartier en Oeleh Leh te verzekeren, werd al dadelijk eene linie posten vereischt.

Toen de vijand de vaart op de Atjeh-rivier trachtte te beletten en zich eerst te Lampoeloe, later te Garouw nestelde, bleek het dat de posten Penajoeng en Marine-benteng ontoereikend waren tot beveiliging van den rechteroever.

---

[1]) Zie dezelfde brochure blz. 16.

Wilde men verzekerd blijven van de vrije communicatie te water, dan bestond daartoe geen ander middel dan den toegang tot de rivier geheel af te sluiten en den Pedir-dijk van Lemboe tot K. Radja Bedil te bezetten. We waren dus wel gedwongen aanvallend te werk te gaan, ten einde de Atjehneezen uit hunne stellingen nabij den oever, of uit de punten die we noodig hadden, te verdrijven.

De beveiliging van onze gemeenschap met de zee moest alzoo aan twee kanten eene belangrijke uitbreiding van onze stelling ten gevolge hebben. Maar ook K. Radja, de hoofdplaats onzer vestiging, waar de bezetting nimmer rust genoot en voortdurend aan overrompeling blootstond, kon op geene andere wijze beschermd worden dan door de opruiming van het zwaar begroeide terrein buiten de bedreigde facen en door het aanleggen van eene linie posten, die den vijand op een afstand moesten houden. Die operatiën vereischten eveneens scherpe gevechten en uitbreiding onzer stelling, — ook in de richting van het zuiden, waartegen de generaal van Swieten zoo gewaarschuwd had.

Uit de instructie van den gewezen opperbevelhebber aan den kolonel Pel was duidelijk af te leiden, dat hij de in April 1874 door ons bezette linie, wat vorm en uitgestrektheid aanging, volkomen doeltreffend achtte voor onze vestiging in Atjeh — zij mocht wel verbeterd, maar niet uitgebreid of ingekrompen worden [1].

De kolonel Pel dacht er evenwel spoedig geheel anders over. Hij bezat kennis en zelfstandigheid genoeg om volgens eigen oordeel en overtuiging te kunnen te werk gaan. Toen hij eenmaal zelf de teugels van het bestuur in handen genomen had, zag hij af van de onbeduidende rol, welke men hem wilde doen vervullen, en besloot hij zijne eigene inzichten

---

[1] Het inkrimpen van onze stelling kon gerust buiten beschouwing blijven, want dat was eene ongerijmdheid, ten minste wanneer men K. Radja behouden en men zich niet uitsluitend aan het zeestrand vestigen wilde.

te volgen, ondanks den gemoedelijken raad van zijnen voorganger; hij wenschte onder geene voogdij te staan en meende zijne taak zoo onbekrompen mogelijk te moeten opvatten.

De hulp, die we onmiddellijk na het vertrek der hoofdmacht aan onzen bondgenoot Toekoe Nek van Marassa verleenen moesten om hem tegen de herhaalde invallen van zijne buren te beschermen, dwong ons de afwachtende houding, welke we sedert geruimen tijd bewaard hadden, te verlaten. Daarop volgde eene reeks van operatiën, die geheel in strijd waren met de vroeger gehuldigde tactiek en met de wenken van den afgetreden opperbevelhebber, maar die ons na verloop van een jaar in het bezit stelden van eene in vele opzichten voortreffelijke linie, welke onze vestiging ten zeerste in kracht, veiligheid en aanzien deed stijgen.

Indien het ook maar eenigszins in de bedoeling van den generaal van Swieten had gelegen om ons vroeg of laat na zijn vertrek eene zoodanige stelling te doen innemen, dan had dit duidelijk uit zijne instructie aan den kolonel Pel moeten blijken; van eene dergelijke opvatting was echter nimmer sprake geweest; er werd integendeel bepaald op aangedrongen onze vestiging niet uit te breiden.

De vraag rijst onwillekeurig: „Waarom zorgde de generaal „niet zelf voor de beveiliging en de vrije gemeenschap van „onze stelling, vóór hij Atjeh's stranden verliet? Waarom „moest zijn opvolger die taak verrichten?" Eerst wanneer onze vestiging door hem op een behoorlijken voet ingericht was, had hij met volle recht den raad kunnen geven alle offensieve bewegingen te vermijden en onze linie niet verder uit te breiden. Op het laatst van April 1874 echter was de toestand in Atjeh hoogst ongunstig om niet te zeggen hachelijk; er moest snel en met alle energie gehandeld worden, wilden we niet alles weder verliezen wat we met zooveel moeite veroverd hadden.

Het is niet moeilijk aan te toonen, dat de kolonel Pel, wat de tactische leiding van den oorlog betrof, in bijna geen

enkel opzicht de zienswijze van zijnen voorganger deelde; hij handelde althans steeds in tegenovergestelden zin. Vroeger ging men, bij al wat men ondernam, meestal uiterst langzaam en met veel aarzeling te werk. De ruime strijdmiddelen, waarover men kon beschikken, werden soms geruimen tijd ongebruikt gelaten; in stede van de troepen tegen den vijand aan te voeren, liet men hen hoogst vermoeiende wacht- en corvée-diensten of wel zwaren schansarbeid in de brandende zon verrichten. Offensieve bewegingen hadden slechts zelden plaats en dan nog somtijds zonder bepaald doel, terwijl meer dan eens de met veel moeite en bloedige offers verkregen voordeelen onmiddellijk weder prijs gegeven werden.

De oorlog werd op overdreven zachte en humane wijze gevoerd; geen kampongs, waar de vijand zich herhaaldelijk in nestelde, mochten verbrand of door artillerie-vuur getuchtigd worden; alle eigendommen moesten onaangeroerd blijven; men mocht zelfs de te velde staande rijpe padi niet snijden of binnenhalen, om de bevolking toch vooral geen gebrek te laten lijden! Spionnen, die men op heeter daad betrapte, kregen kleederen en geld ten geschenke en werden, na eene zorgvuldige behandeling en eene gemoedelijke toespraak, op vrije voeten gesteld. Met schoonklinkende manifesten en veelbeloovende proclamatiën, die buiten de voorposten aan de boomen, langs de voetpaden of in de kampongs werden vastgehecht, trachtte men de bevolking van onze welwillende bedoelingen te overtuigen en haar over te halen de wapens neder te leggen. Doch de Atjehneezen spotten met die naïeve pogingen, rukten overal de proclamatiën af, vertrapten ze onder den voet en beantwoordden ze met kogels of klewanghouwen — van toenadering of waardeering onzer edelmoedige wijze van krijgvoeren was bij den vijand nimmer eenig spoor te ontdekken. Op even laaghartige en gruwelijke wijze als zij, tegen alle beginselen van het volkenrecht in, de afgezanten van den generaal van Swieten gefolterd en vermoord hadden, zouden zij onze soldaten behandeld hebben, wanneer

deze levend in hunne handen waren gevallen. Dat woeste, bloeddorstige en wreede volk wist niet wat menschlievendheid beteekende, — het toonde in dezen oorlog alleen eerbied en ontzag voor materieele kracht en ruw geweld. Wij slaagden er wel in met de hoofden van eenige naburige vazalstaatjes van Atjeh onderhandelingen aan te knoopen en hen te bewegen onze suprematie te erkennen, ten teeken waarvan zij de Nederlandsche vlag in hun gebied zouden hijschen, — maar het behoeft wel niet gezegd te worden, dat die onderwerping of betuigingen van quasi goedgezindheid zeer weinig te beduiden hadden. Zij waren ons eerder na- dan voordeelig, want zij dienden slechts om den sluikhandel van wapens, levensmiddelen, buskruit en opium ten behoeve van Groot-Atjeh gemakkelijk te maken, daar de blokkade der kust van die zoogenaamde bevriende rijkjes opgeheven of niet streng gehandhaafd werd. Langs dien weg kregen de Atjehneezen dan ook aanhoudend toevoer van het benoodigde en zelfs van hulptroepen, die ons kwamen bevechten. We zouden het niet hebben durven wagen in die kuststaten, die wel onze vlag voerden, maar ons allen even vijandig gezind waren, aan den wal te gaan. Het ware beter geweest hen openlijk tot vijanden te hebben, dan had men hen als zoodanig kunnen behandelen en tuchtigen, zooals trouwens later met verscheidene hunner moest gebeuren.

De kolonel Pel brak geheel met het vroeger gehuldigde stelsel en volgde eenvoudig de gedragslijn, die hem door het gezond verstand werd aangewezen.

Onmiddellijk na zijn optreden als bevelhebber ging hij aanvallend te werk en begon hij zijne stelling uit te breiden; na den vijand uit het gebied van Marassa verdreven te hebben, stichtte hij de linie K. Radja—Blang Oe—Oeleh Leh. Hij zou gewis voortdurend offensief gehandeld hebben, indien hij daartoe de middelen bezeten had; in den beginne echter waren hem de handen letterlijk gebonden en moest hij zich,

uit gebrek aan macht, grootendeels tot eene afwachtende houding bepalen. Toen evenwel de regeering het bedenkelijke van den toestand in Atjeh ingezien en belangrijke versterking daarheen gezonden had, trad de kolonel Pel krachtig tegen den vijand op, breidde onze stelling naar alle kanten uit en gunde zichzelven noch zijne troepen rust vóór hij zijn doel, de volkomen beveiliging van Kota Radja en het verkrijgen van eene ten allen tijde verzekerde gemeenschap met de reede, bereikt had.

Hij ging daarbij met veel beleid, doorzicht en vastberadenheid te werk, zonder zich door bezwaren, van welken aard ook, te laten afschrikken. Aanvankelijk met zeer geringe hulpmiddelen, omringd door tal van moeilijkheden, worstelend naar buiten met een dapperen, energieken vijand, die hem geen oogenblik rust gunde, en inwendig met allerlei ziekten, welke zijne troepen decimeerden, wist de wakkere bevelhebber het vele tot stand te brengen wat zijnen naam een onverwelkbaren luister zal schenken en zijne nagedachtenis voorgoed in de harten van het Nederlandsche volk zal doen voortleven.

De kolonel Pel spaarde zijne troepen niet als het er op aankwam, maar hij zond hen nimmer doelloos ten strijde; al wat hij ondernam, geschiedde met het bepaalde oogmerk om er voor de toekomst partij van te trekken. Hij huldigde volstrekt niet het beginsel van den vijand te verschoonen, maar trachtte hem integendeel, zooveel in zijn vermogen was, afbreuk te doen, waaruit echter geenszins afgeleid moet worden, dat hij den oorlog op onmenschelijke wijze voerde — nimmer werden onder zijn bestuur gruwelen bedreven of werd het minste leed gedaan aan zwakken en weerloozen. Krijgsgevangenen werden goed behandeld en gewoonlijk naar Java opgezonden; gewonde of zieke Atjehneezen genoten in de ambulances dezelfde zorgvuldige verpleging als onze eigene soldaten. Men ging echter van de zeer gezonde stelling uit, dat men in den oorlog zijne tegenpartij zooveel mogelijk moet trachten te verzwakken en te benadeelen; wanneer de gelegenheid

daartoe zich dan ook voordeed, werd ze nimmer verzuimd. Kampongs of afzonderlijk staande huizen, welke door de Atjehneezen verdedigd of waaruit onze voorbijtrekkende troepen beschoten werden, gaf men aan de vlammen prijs. Men veroorloofde den vijand niet meer zijne vruchten of rijstoogst binnen te halen, maar wendde die ten eigen bate aan.

De artillerie te Kota Radja en op de verschillende posten beschoot onophoudelijk de omliggende kampongs of de plaatsen waar zich vermoedelijk vijanden ophielden. Men voerde den oorlog niet meer met proclamatiën, maar met de wapens in de hand, terwijl onze granaten wijd en zijd verkondigden, dat we door het recht van den sterkste over Atjeh wilden heerschen. Er werd niet langer om de toenadering der bevolking als het ware gebedeld; men had het nadeelige en vruchtelooze daarvan ingezien en begrepen, dat de tijd nog lang niet gekomen was, waarop een krachtig, vrijheidlievend volk zich goedschiks aan een vreemden overweldiger zou onderwerpen. Eerst moest dat volk overwonnen, d. i. tot het volle besef gebracht worden, dat we verreweg de machtigste partij zijn en dat elk verzet tegen ons vruchteloos is; zoolang daaromtrent nog twijfel bleef bestaan, zou Atjeh nimmer zijne onafhankelijkheid prijs geven — alleen de oorlog kon beslissen, wie op den duur de sterkste zou blijken.

De kolonel Pel hield zich dan ook in den beginne niet met onderhandelingen op, die slechts tot teleurstelling en tijdverlies aanleiding konden geven; voor het oogenblik waren de krijgsoperatiën van veel grooter belang. Zijn streven was om vooreerst eene zóó sterke stelling in te nemen, dat alle pogingen des vijands daartegen volkomen schipbreuk moesten lijden; wanneer dat doel eenmaal bereikt was, zou men later zien, hoe men handelen moest om den krijg verder tot een gewenscht einde te brengen. Hij begreep dat overdreven philanthropie in den oorlog, vooral tegen een woesten, onbeschaafden vijand, niet te pas kwam en slechts kon strekken om onze belangen ten zeerste te benadeelen. In Atjeh hadden

we met geen geregeld leger, maar met de geheele gewapende bevolking te doen — we moesten dus op zelfbehoud bedacht zijn en geene ziekelijke denkbeelden van menschlievendheid aankleven. Daarom werden spionnen en verraders niet met geschenken overladen en in vrijheid gesteld, maar aan den krijgsraad overgeleverd en zonder genade terechtgesteld.

Wij vermeenen met het bovenstaande genoegzaam aangetoond te hebben, dat er een groot verschil bestond tusschen de inzichten en handelingen van den generaal van Swieten en die van zijnen opvolger. Een schoone trek in het karakter van den generaal Pel was, dat hij zich nimmer beroemde op hetgeen hij verricht had, maar dat hij de eer daarvan grootendeels toekende aan zijnen voorganger, terwijl hij bij elke gelegenheid diens fouten en tekortkomingen trachtte te bedekken. Zelden heeft een krijgsaanvoerder de zelfverloochening en grootheid van ziel zoo ver gedreven. Zoowel in zijne rapporten aan de regeering als in een particulier schrijven aan den generaal van Swieten (dat door dezen publiek gemaakt en als wapen tegen zijne menigvuldige bestrijders gebezigd werd) verklaarde de toenmalige kolonel Pel, dat hij het behaalde succes en de gunstige door hem verkregen stelling hoofdzakelijk had te danken aan het beleid en de wijze maatregelen van den vroegeren opperbevelhebber.

Nochtans klinken deze woorden vreemd in de ooren van ieder, die den werkelijken stand van zaken in Atjeh heeft gekend. Men mag aannemen, dat ze in de eerste plaats voortsproten uit nederigheid en verder uit een gevoel van erkentelijkheid, als ook van deferentie voor den generaal van Swieten. Hoewel de jongste in zijnen rang was de kolonel Pel benoemd tot de meest gewichtige en eervolle betrekking, welke destijds aan een hoofdofficier in Indië kon opgedragen worden, namelijk die van civiel en militair bevelhebber in Atjeh. Hij had die benoeming en dus ook de schitterende bevordering en onderscheidingen, die hem later te beurt vielen, geheel aan zijnen vroegeren chef, den generaal van Swieten, te danken. Daarom

was het zeer natuurlijk, dat hij voor dezen in de bres sprong en hem hulde bewees zooveel in zijn vermogen stond, niet alleen ten koste van zijn eigen roem, maar ook zelfs met verzwijging van de werkelijkheid.

Wij zullen nu van dit onderwerp afstappen en nagaan in hoeverre de stelling, die we in April 1875 in Atjeh bezet hadden, voldeed aan de eigenschappen, welke haar door den generaal Pel toegekend werden.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Vorm, omvang en kracht der stelling-Pel in April 1875. — Het postensysteem in Indië. — Nadeelen van het te groot aantal posten in Atjeh. — De veiligheid onzer vestiging. — Of wij het hart van Atjeh in ons bezit hadden? — Mogelijkheid om Atjeh den toevoer af te snijden of de bevolking uit te hongeren. — De oorzaak van den langen duur des oorlogs. — Het afwachtende stelsel kon ons niet meer baten. — Gevolgen welke uit eene vestiging in het binnenland, in stede van aan de kust van Atjeh, moesten voortvloeien.

Wij hebben in de eerste plaats te onderzoeken of werkelijk de nieuwe stelling van den generaal Pel onneembaar en, zoo ook hare gemeenschap met de zee, volkomen veilig was. Het eerste gedeelte van dit beweren kan niet betwist worden. Onze linie van verdediging of afsluiting was inderdaad zóó sterk, dat geen inlandsche vijand, hoe dapper en talrijk ook, in staat was haar te bemachtigen. Zij vormde een nagenoeg gelijkbeenigen driehoek, waarvan het zeestrand, van af K. Moesapi tot Oeleh Leh de basis, en Longbatta Mesigit in het z. o. den tophoek uitmaakten. De basis werd door de zee en onze marine volkomen beschermd. De tophoek, die, loodrecht naar het strand gemeten, ongeveer 6000 M. in het vijandelijk gebied vooruit-

sprong, was het meest bedreigde punt. De naar het zuiden gekeerde zijde van den driehoek liep van af het blokhuis aan de Oedjoeng Planggan (bij Oeleh Leh) over Soerian, Poe Oe, Poengej Blang Tjoet, Lamteboe, Setoe Z., Lamara Olejlo, Lohong en Longbatta Z. naar Longbatta Mesigit. Van hier strekte zich de ooster-linie uit over Blang Tjoet, stroomopwaarts langs de Atjeh-rivier tot Kota Alam en van daar over Lemboe O. en N. O., Lampriet, Langkroek O., Lamara Z. O. en N. O. en Tiban tot Moesapi.

Bijzonder uitgestrekt was deze stelling niet. De grootste afstand namelijk, die tusschen Moesapi en Oeleh Leh, bedroeg nog geen 2 uren gaans; laatstgenoemde plaats was, in rechte lijn gemeten, ongeveer $1^1/_2$ uur van Longbatta Mesigit verwijderd en deze weder even zoover van Moesapi. Onze geheele vestiging bedroeg eene oppervlakte van ± 2500 hectaren of ongeveer driemaal de grootte van Amsterdam. Zij was dus volstrekt niet te uitgestrekt om met eene troepenmacht van 3 à 4000 man behoorlijk tegen een inlandschen vijand verdedigd te kunnen worden [1]. K. Radja, ons hoofdkwartier en reduit, lag nagenoeg in het midden van den driehoek, maar iets dichter bij den tophoek dan bij de basis.

Hoe gering van omvang deze stelling ook was, hadden we toch 2 jaren een bloedigen oorlog moeten voeren om haar in ons bezit te krijgen en behoorlijk af te sluiten. Men mag echter aannemen, dat we eerst sedert het begin van Mei 1874, dus na het optreden van den kolonel Pel, aan de vorming eener eigenlijke linie begonnen zijn, want wat we vóór dien tijd bezaten, kon geen aanspraak maken op den naam van eene degelijke militaire vestiging in een vijandelijk gebied.

---

[1] In de eerste helft van 1875 bedroeg de getalsterkte van onze troepen in Atjeh tusschen de 5000 en 6000 man, dus meer dan noodig was voor eene passieve verdediging onzer linie. Die sterkte bestond echter alleen op papier; in de werkelijkheid was zij veel geringer.

Behalve het centraal-reduit K. Radja, hadden wij in April 1875 niet minder dan 36 posten tot afsluiting of beveiliging van onze vestiging bezet. De naar den vijand gekeerde zijden werden beschermd door een twintigtal posten, die gemiddeld niet verder dan 700 à 800 M. van elkander lagen, hoewel ze allen met getrokken geschut bewapend waren; hun onderlinge afstand kon dus als zeer gering aangemerkt worden. Zoolang echter het dichtbegroeide terrein op de grenzen onzer stelling niet opgeruimd was, en de posten elkander dus onmogelijk zien of behoorlijk bestrijken konden, was men wel verplicht deze zeer dicht bij elkander aan te leggen, ten einde den vijand beter in bedwang te kunnen houden en hem het doordringen te beletten.

Onze linie was slechts op één punt zwak en gemakkelijk door te breken, namelijk tusschen Oeleh Leh en Soerian; men stuitte hier tegen het versterkte gebied van onzen ijverigen tegenstander Toekoe Nanta, hoofd der VI Moekims. Wegens gebrek aan troepen had de generaal Pel aan deze zijde nog niet genoegzaaam kunnen opereeren; het lag echter bepaald in zijne bedoeling zich later ook dáár te vestigen en zich meester te maken van den zuidelijken oever der lagune, waardoor dit vaarwater, dat diep het land indrong, geheel vrij zou worden. Tot nog toe konden geene vaartuigen de Kwala Tjangkoel passeeren zonder blootgesteld te zijn aan het geschutvuur uit de versterkingen, die Toekoe Nanta in menigte te Lampanti, Lamti en Sabang langs de lagune had doen aanleggen. Het was dus noodig onze stelling hier nader uit te breiden en te verbeteren, en wel voornamelijk door het bezetten van een vast punt in de richting van Sinangri, waardoor de eenige weg, die uit de VI Moekims westwaarts van Soerian naar Oeleh Leh liep, werd afgesloten.

Behalve deze enkele kwetsbare plek in onze buitenste linie, was de stelling-Pel in alle opzichten krachtig en onneembaar te noemen; men kon haar zelfs als eene fout aanrekenen, dat zij sterker was dan voor het doel noodig kon ge-

acht worden. Één goed aangelegde rij posten zou voorzeker voldoende geweest zijn om onze vestiging, met name de hoofdplaats Kota Radja, behoorlijk af te sluiten en ons de vrije gemeenschap met de zee te verzekeren. Het was dus overbodig een aantal posten in tweede en zelfs in derde linie bezet te houden. Over het algemeen bevatte onze aanvankelijk nog zeer beperkte stelling meer vaste punten, dan strikt genomen voor hare veiligheid vereischt werden; dit verhoogde geenszins hare uitwendige kracht en gaf aanleiding tot eene beduidende machtsversnippering, om niet te spreken van andere nadeelen.

Het posten-systeem wordt in Indië dikwijls toegepast en heeft bij verschillende expeditiën, zooals op Sumatra's Westkust en vooral op Borneo, de beste uitkomsten opgeleverd. Men moet er echter voorzichtig mede zijn, en het niet in al te ruimen zin in practijk brengen, want anders zou men er zijn doel niet mede bereiken. Men kan door het aanleggen van eene menigte kleine posten een uitgestrekt terrein wel tijdelijk bezetten, maar wanneer men dientengevolge zijne macht zoodanig verbrokkelt, dat men geene troepen meer beschikbaar heeft als er geageerd moet worden of als zich ergens een dreigend gevaar voordoet, dan heeft men aan al die versterkte punten bedroefd weinig. Eene flinke mobiele colonne, die ten allen tijde gereed staat en overal waar het noodig is kan aangewend worden, zal in den regel betere diensten bewijzen dan een groot aantal op het oorlogstooneel verspreide posten, die elk op zichzelf maar weinig vermogen bezitten en slechts kunnen dienen om eene bepaalde terreinstrook in hunne onmiddellijke nabijheid te beschermen.

In Atjeh verviel men bij herhaling in de fout om of te veel posten aan te leggen, of hen te laten bestaan wanneer ze door veranderde omstandigheden geen nut meer konden aanbrengen. Ook kregen ze gewoonlijk van den beginne af te veel een permanent karakter, waardoor aan den bouw meer tijd,

moeite en kosten besteed werden dan noodig was. Men gaf zich niet altijd behoorlijk rekenschap of een nieuw op te richten post van blijvend dan wel slechts van tijdelijk belang zou zijn, zoodat hij steeds ingericht werd alsof hij jaren lang door ons bezet zou blijven. De aanleg der kazernen, magazijnen en andere gebouwen, waarvoor de materialen allen van Oeleh Leh of Kota Radja moesten aangevoerd worden, vereischte heel wat arbeid, terwijl de bewapening en proviandeering met vele moeilijkheden gepaard gingen.

Nu gebeurde het meermalen, dat een post nauwelijks voltooid was of hij verloor alle waarde ten gevolge van eene nadere uitbreiding onzer linie. Het ware in zulk een geval het verstandigst geweest een dergelijken overbodig geworden post onmiddellijk te verlaten en te slechten, waardoor men wel een verlies van tijd en materialen geleden, maar ten minste de levende strijdkrachten, die er door vastgehouden werden, vrij gekregen zou hebben. In den regel echter bleef zulk een nuttelooze en dus schadelijke post nog geruimen tijd bestaan, omdat hij er eenmaal was en de bezetting er een goed logies bezat.

Naar gelang onze stelling zich uitbreidde, werd het aantal dier onnoodige versterkingen grooter; enkelen daarvan werden wel geslecht, doch verscheidene anderen bleven eene min of meer talrijke bezetting behouden, die weinig of niets had uit te voeren. Dientengevolge werd een belangrijk deel onzer troepenmacht aan de eigenlijke krijgsoperatiën onttrokken en maakte men zich dikwijls zwak op punten, die het meest bedreigd werden en waar men dus het sterkst had behooren te zijn. Onder de posten, die sedert korteren of langeren tijd hun recht van bestaan verloren hadden, behoorden Merdoewati (K. Loeng), Lampasej en Kampong Djawa, westwaarts van de Atjeh-rivier, verder de Marine benteng, Penajoeng, Kota Radja Bedil, Lamara-W. en Langkroek-W., Lemboe-N. en de zoogenaamde rivier-benteng of Lemboe-Z. Van af het oogenblik dat we onze linie oostwaarts uitgebreid

hadden, waren de posten langs den Pedir-dijk en des te meer die aan den rechteroever der Atjeh-rivier nutteloos geworden; ze vormden eene tweede en derde linie, die niets tot de sterkte der stelling afdeden. Ook oost- en zuidwaarts van K. Radja waren nog eenige posten, die bijna al hunne beteekenis verloren hadden en toch bezet bleven, zooals Pendetti, Blang Tjoet, de Ooster-benteng, Lampoe Oek en Mandarsa Poeti.

Hoewel dus de stelling van den generaal Pel sterk en voor de Atjehneezen onneembaar was, had zij toch doelmatiger ingericht kunnen zijn, wanneer men al de onnoodige of onbeduidende posten opgeheven en hunne bezettingen gebruikt had tot vermeerdering der mobiele strijdkrachten.

Het tweede gedeelte der vroeger aangehaalde verklaring, namelijk dat onze vestiging in Atjeh in April 1875 volkomen veilig was, kunnen wij niet geheel toegeven, tenzij de generaal Pel zich nauwkeuriger uitgedrukt en gezegd had, dat het hoofdkwartier Kota Radja en de gemeenschap daarvan met de zee volmaakt veilig waren — dit was inderdaad het geval en kon voorzeker reeds als een zeer schoon resultaat beschouwd worden. Het was er echter nog ver af, dat onze geheele vestiging volkomen veilig kon heeten. De posten in de zuidooster- en zuiderliniën, vooral de laatsten, waren nog te zeer blootgesteld en werden dag en nacht door den vijand beschoten of verontrust. De bezetting moest daar de uiterste waakzaamheid in acht nemen. Er ging bijna geen dag voorbij, zonder dat er op het een of ander punt onzer afsluitingslinie werd gevochten. Voortdurend vlogen nog de vijandelijke geweer- en lilla-kogels door het inwendige onzer versterkingen; vele manschappen en koelies werden nu en dan daardoor getroffen.

In de onmiddellijke omgeving van sommige posten was het terrein zeer onveilig, en dit zou zoo blijven totdat het dichte geboomte en struikgewas naar de zijde des vijands tot op geweer- of kanonschotsafstand was opgeruimd. Thans

konden de Atjehneezen zich nog ongemerkt in de nabijheid nestelen en uit allerlei verborgen schuilhoeken straffeloos hun vuur richten op al wat zich achter de borstwering of daar buiten vertoonde. Dat opruimen nu van het terrein was, zooals vroeger meermalen is aangehaald, een hoogst moeilijk, tijdroovend en gevaarlijk werk, waarbij men zich onvermijdelijk bloot geven en steeds met den vijand in gevecht wikkelen moest. Zoolang men van de borstwering geen ruim en onbelemmerd uitzicht had, waardoor onze vuuruitwerking verzekerd en de vijand belet werd ons te bekruipen, kon eene door ons bezette versterking niet als veilig aangemerkt worden. In April 1875 verkeerden de meeste posten onzer uiterste linie nog in dien toestand, zoodat aan onze vestiging nog veel te verbeteren viel vóór we er rust genieten en eene afwachtende houding aannemen konden.

De bewering van den generaal Pel, dat we door het bezetten onzer nieuwe stelling „het hart van Atjeh in ons bezit hadden”, is insgelijks voor veel tegenspraak vatbaar.

In de eerste plaats moet betwijfeld worden of Atjeh wel een hart bezat, in dien zin namelijk, dat het verlies daarvan weldra ook den ondergang van het geheele rijk ten gevolge moest hebben. Er bestaan vele redenen, die voor het tegendeel pleiten, maar het is eene vraag, welke moeilijk met zekerheid uitgemaakt kan worden. In elk geval was het gewaagd om maar grif weg aan te nemen, dat we door het bezetten van den ouden, vervallen Kraton en het aanleggen van eenige posten, die de monding der Atjeh-rivier en slechts een zeer klein gedeelte van het uitgestrekte, vijandelijke gebied afsloten, het hart van Atjeh veroverd hadden. Dat rijk bezat in April 1875 nog zulke ruime hulpmiddelen tot voortzetting van den oorlog, dat het aan geene onderwerping behoefde te denken, zelfs niet in een zeer verwijderd verschiet. Ook zonder het bewuste hart kon Atjeh nog langen tijd krach-

tig blijven voortleven; de ondervinding heeft dit nu al ruim drie jaren lang duidelijk bewezen.

Wij hebben reeds gezegd dat de Atjehneezen, wat dapperheid, geestkracht en vrijheidszin aangaat, niet op dezelfde lijn kunnen gesteld worden met de overige volkeren van den Indischen Archipel, maar dat zij deze, zoowel in de genoemde eigenschappen als in de kunst van oorlog voeren verre overtreffen. Zij zullen den strijd tot het uiterste volhouden, zoolang ze kans zien zich te verweren; vóór hun trots gebroken is en hunne vechtmiddelen uitgeput zijn, zullen ze nimmer hunne onafhankelijkheid prijs geven.

En welk recht hadden we nu eigenlijk om te onderstellen, dat zulk een volk den moed verliezen en zich verder goedschiks aan het vreemde gezag onderwerpen zou, alleen omdat we aan zijne kust eene kleine strook lands bezet hielden, die ons twee jaren strijdens en ontzaglijke offers had gekost?

Neen, er was veel meer grond om aan te nemen, dat het hart van Atjeh door onze vestiging in de jaren 1874 en 1875 geenszins doodelijk was getroffen, want de geheele bevolking stond nog goed gewapend en van strijdlust blakende tegen ons over.

Het lot van een volk hangt veel meer af van zijn vasten wil om zijne vrijheid te behouden en die tot het uiterste te verdedigen, dan van het verlies eener onbeduidende strook gronds.

Zou Nederland zich onderwerpen, wanneer het in het geval van Atjeh verkeerde en 't niets anders dan een paar duizend meters van zijne kust had verloren? Gewis niet. We zouden ons krachtig blijven verweren, zoo lang we nog de vrije beschikking over onze voornaamste strijd- en hulpmiddelen hadden, zoo lang er nog eenige kans op uitkomst bestond. Wat zou men van ons zeggen, wanneer we, in stede van flink te vechten, al spoedig de wapens lafhartig nederlegden en ons den voet op den nek lieten zetten?

Indien wij met denzelfden heldhaftigen geest bezield zijn als de Atjehneezen, wanneer het er ooit op aan mocht komen den vaderlandschen bodem tegen vreemd geweld te verdedigen, dan zal men ons niet licht ten onder kunnen brengen.

De juistheid der bewering van den generaal Pel: „Wij „kunnen Atjeh den toevoer, eene hoofdvoor„waarde voor zijn bestaan, zoo niet geheel af„snijden, dan toch uiterst moeilijk maken," kon eveneens zeer betwist worden. Zij was, evenals de verklaring die haar voorafging, het uitvloeisel eener overdreven gunstige opvatting, waartoe het in den laatsten tijd behaalde succes wel eenige aanleiding had gegeven. Onze vestiging in Atjeh had werkelijk veel in omvang, kracht en aanzien gewonnen. Een jaar geleden werden we als het ware geheel door den toestand beheerscht — thans hadden wij het heft in handen en stond het aan ons om aanvallend op te treden, waar en wanneer we dit verkozen.

De generaal Pel kon dan ook met fierheid op zijn werk wijzen, doch hoewel de verkregen uitkomst schitterend was, vergeleken met vroeger, zoo mocht men zich toch den stand der zaken niet al te rooskleurig voorstellen en geene illusiën koesteren, die misschien eerst na langen tijd verwezenlijkt konden worden.

Reeds van den beginne af was de generaal van Swieten van meening geweest, dat het bezetten van de monding der Atjehrivier een doodsteek voor den binnenlandschen handel zou zijn, terwijl de bevolking door gebrek aan toevoer al spoedig tot de grootste armoede en ellende zou vervallen. Uit de verklaring van den generaal Pel in April 1875 gedaan, bleek dat hij daarin het gevoelen van zijnen voorganger deelde, maar toch was op beider opvatting veel af te dingen.

Het spreekt vanzelf dat de handel door het afsluiten der Atjeh-rivier en het blokkeeren van een gedeelte der kust

zeer werd belemmerd. Er bestonden echter nog zoovele andere kanalen, waardoor Atjeh toevoer kon krijgen, dat er voorloopig geen sprake kon zijn de hulpmiddelen van het land uit te putten of bij de bevolking bepaald gebrek te doen ontstaan. Sommigen dier kanalen waren ons geheel onbekend, anderen vielen buiten ons bereik. Wij hebben reeds aangehaald, dat de naburige vazalstaatjes in schijn met ons bevriend waren, doch in werkelijkheid allen met den vijand heulden. Daar hunne kusten niet of slechts gebrekkig geblokkeerd werden, kon de handel in oorlogscontrabande er veilig en op groote schaal gedreven worden. Van daar vooral werd al het benoodigde, hetzij over land of wel met prauwen langs de kust naar Groot-Atjeh gevoerd. Het was voor onze marine, zelfs bij de meeste waakzaamheid, onmogelijk het binnenloopen van al deze kleine vaartuigen in de menigvuldige kreeken en inhammen te beletten. De Kroeng Rabarivier welke op de westkust van Atjeh in de baai van dien naam uitstroomt, was een voornaam toevoerkanaal, evenzoo de Kroeng Raya en de Kroeng Tjoet op de noordkust; de laatstgenoemde rivier, die in de lagune van Gigieng uitwatert, verleende toegang tot de XXVI Moekims en werd veel gebruikt om levensmiddelen en oorlogsbehoeften in te voeren. De post te Kota Moesapi was niet zeer voordeelig gelegen en kon de vaartuigen, die uit zee of uit de lagune kwamen, niet beletten de Kg. Tjoet binnen te loopen. Eerst in lateren tijd werd een post te K. Pohama, op een eiland, aangelegd en het vaarwater naar de monding der Kg. Tjoet versperd, tot eindelijk ook in het jaar 1876 de monding zelve der lagune te Kwala Gigieng door ons werd afgesloten en dit belangrijke toevoer-kanaal alzoo geheel voor den vijand verloren ging.

Maar aangenomen zelfs, dat het ons gelukte Atjeh geheel of grootendeels van de gemeenschap met de buitenwereld te berooven, dan bezat het land in zichzelf hulpmiddelen genoeg om de bevolking voor gebrek te vrijwaren en haar in

staat te stellen den oorlog een onbepaalden tijd vol te houden. Wij hebben dit vroeger reeds voldoende toegelicht. De Atjehneezen voeden zich voornamelijk met rijst, vruchten en visch, die de natuur hun overvloedig aanbiedt. Over het algemeen hebben zij maar weinig behoeften. Men beweert wel dat ze aan het gebruik van opium verslaafd zijn, maar ze schijnen dat heulsap ook best te kunnen missen, en in ieder geval beneemt het hun niets van hun aangeboren energie.

De hoofdvoorwaarde van Atjeh's bestaan lag niet zoozeer in het behoud van een vrijen toevoer dan wel in den onverzettelijken moed, de volharding en de bewonderenswaardige eensgezindheid der bevolking.

Wij hebbén in het eerste gedeelte van onzen arbeid uitvoerig beschreven, welke uitkomst door de tactiek en de zienswijze van den generaal van Swieten werd verkregen, hoe onze oorspronkelijke vestiging in Atjeh was ingericht en welke groote gebreken haar aankleefden. Daarna hebben wij in breede trekken aangetoond, hoe de generaal Pel een jaar lang met inspanning van alle krachten moest werken om de fouten van zijnen voorganger goed te maken en eene stelling te verkrijgen, die aan de eischen van kracht, veiligheid en doelmatigheid voldeed.

De misslagen echter, die men oorspronkelijk had begaan, zoudén steeds van grooten invloed blijven op den geheelen verderen loop der gebeurtenissen. Toen we na de inneming van den Kraton de gelegenheid lieten voorbijgaan om met weinig opofferingen en wellicht in korten tijd aan den Atjeh-oorlog een einde te maken, kon het niet anders of de zaken moesten daar eene ongunstige wending nemen, terwijl de kans op eene spoedige beslissing voorgoed was verkeken. Onze grootste fout is geweest, dat we te vroeg de handen in den schoot gelegd en eene afwachtende houding aangenomen hebben, in stede van den vijand eerst rusteloos te vervolgen

en hem slag op slag toe te brengen [1]). Die fout was later niet meer te herstellen; zij werd de oorzaak van den langen duur des oorlogs en van de groote offers, die hij ons tot op den huidigen dag heeft gekost.

Toen we al spoedig gedwongen werden om tot eene aanvallende tactiek terug te keeren, moest dit geschieden met uiterst geringe hulpmiddelen en onder zeer ongunstige omstandigheden. Daarom had de generaal Pel een vol jaar noodig om zich de vrije gemeenschap met de zee te verzekeren en het hoofdkwartier K. Radja behoorlijk te beschermen. De langdurige en geweldige inspanning, welke vereischt werd om eene kleine plek gronds te veroveren en ons daarop te handhaven, deed ons zeer in de schatting van den vijand dalen. Wanneer we na den 24sten Januari 1874 met onze geheele, destijds zoo aanzienlijke macht steeds aanvallend te werk waren gegaan, zou niets ons hebben kunnen stuiten en het voornaamste gedeelte van Atjeh ware spoedig in ons bezit geweest. De bevolking zou dan ongetwijfeld den grootsten eerbeid voor onze wapens opgevat, de onmogelijkheid van verderen tegenstand ingezien en toenadering betoond hebben.

Gedurende het jaar, dat wij besteden moesten om eene behoorlijke stelling te verkrijgen, kon de vijand zijne verliezen aanvullen en had hij ruimschoots gelegenheid zich op verderen krachtigen tegenstand voor te bereiden. Zoo werd er langzamerhand een toestand geboren, die een oorlog à outrance ten gevolge moest hebben.

Wel verklaarde de generaal Pel in April 1875 „dat wij eene afwachtende houding konden aannemen", maar dit zou ons niet meer gebaat hebben. Onze vestiging was thans nog op te kleine schaal ingericht om veel kans op eene spoedige beëindiging van den oorlog te kunnen aanbieden, tenzij men had willen besluiten om voortdurend met sterke mobiele colonnes tegen den vijand te ageeren.

---

[1]) De generaal van Swieten had de juistheid van dit beginsel vroeger zelf erkend — zie de noot op bladz. 90.

De Atjehneezen hadden macht genoeg om onze weinig omvangrijke stelling te omvatten en haar op verschillende plaatsen te gelijk aan te vallen of te verontrusten, zoodat ze ons steeds de handen vol werk gaven en ons tot groote behoedzaamheid noodzaakten.

Het aannemen van eene zuiver afwachtende houding was onuitvoerbaar vóór al de posten volkomen veilig waren en ze het omliggende terrein behoorlijk konden bestrijken; maar ook dan nog zouden we, onder de gegeven omstandigheden, met het bedoelde stelsel geen stap verder gekomen zijn. De vijand toonde niet de minste neiging tot toenadering; hij was ten gevolge van onze jongste operatiën wel eenigszins teruggedrongen, maar volstrekt niet overwonnen of ontmoedigd; zijne verliezen waren wellicht geringer dan de onze. Hij had niet te lijden van den doodenden invloed van het klimaat en voerde den oorlog op eigen gebied, waar hij over tallooze hulpmiddelen kon beschikken. Wat de Atjehneezen aan tactische kennis, geoefendheid, bewapening enz. te kort kwamen, werd hun grootendeels vergoed door hun aantal, hunne dapperheid en stoutmoedigheid, hunnen aangeboren krijgshaftigen aard en vooral door de ontoegankelijkheid hunner terreinen, waarvan zij meesterlijk wisten gebruik te maken. Zij gevoelden zich sterk tegenover ons en dachten er dus niet aan zich te onderwerpen; steeds bleef de hoop bij hen levendig, dat we eenmaal den strijd zouden moeten opgeven ten gevolge van de groote offers, die hij ons kostte en die hun niet onbekend waren. In elk geval bezaten zij de macht en de middelen om den oorlog nog vele jaren vol te houden, wanneer die althans niet met meer energie en voortvarendheid door ons gevoerd werd.

Het stelsel van geduldig afwachten, dat tegenover elk ander volk in den Archipel misschien uitmuntend zou gewerkt hebben, moest in Atjeh schipbreuk lijden op den woesten, ontembaren aard der bevolking en op haren diep gewortelden onafhankelijkheidszin. Men heeft daarmede van den

beginne af niet genoeg rekening gehouden en zich illusiën gevormd, die onmogelijk verwezenlijkt konden worden.

Indien het ons na de inneming van den Kraton alleen te doen ware geweest om vasten voet in Atjeh te houden en daardoor vreemde inmenging te weren, dan had men veel beter gedaan één enkel geschikt punt aan het zeestrand, bijv. aan de monding der Atjeh-rivier, te bezetten en verder de kust ten strengste te blokkeeren. Elke strijd had dan gemakkelijk vermeden kunnen worden. In eene goed aangelegde en krachtig bewapende versterking aan de kust waren we volkomen veilig en ook ten allen tijde van de vrije gemeenschap met de zee verzekerd geweest. Na Atjeh eene gevoelige tuchtiging te hebben toegediend door de vernieling van den Kraton en een inval in het binnenland (dien we later zoo noodig telkens konden herhalen), hadden we onze hoofdmacht kunnen wegzenden en met een enkel bataljon de bewuste kustplaats bezet kunnen houden.

Op die wijze zou het ons mogelijk geweest zijn onze eischen met klem te handhaven en Atjeh jaren lang in bedwang te houden, zonder dat het ons buitengewone inspanning en offers had behoeven te kosten. Duizenden menschenlevens en vele millioenen schats waren dan gespaard gebleven, die nu ten gevolge van den langdurigen oorlog verloren gingen. Met een klein gedeelte der kolossale sommen, die jaren lang voor onze vestiging, de verpleging en het onderhoud van eenige duizend man troepen en koelies vereischt werden, had men eene prachtige oorlogsvloot kunnen scheppen, ten einde daarmede Atjeh's kust en die der aangrenzende staatjes zóó nauw te blokkeeren, dat allen toevoer uit zee volkomen afgesneden werd. Alleen in dat geval zou er kans bestaan hebben om door het aannemen eener afwachtende houding het beoogde doel te bereiken.

Van af het oogenblik echter dat we ons in het binnenland vestigden, al was het slechts op één uur afstands van de kust, werden de omstandigheden geheel

anders. Het was voorwaar geene gemakkelijke taak eene te midden van het vijandelijke terrein gelegen stelling, zooals de Kraton, naar eisch in te richten en hare gemeenschap met de zee te verzekeren; dit kon onmogelijk zonder zwaren strijd en bloedige offers geschieden; de ondervinding heeft dit ten volle bewezen.

Men had thans niet meer een enkel punt te bezetten en te verdedigen, maar eene geheele linie, die aan alle zijden, behalve aan den zeekant, ernstig door den vijand bedreigd werd; het was ondoenlijk zich daarin tot eene strikt defensieve rol te bepalen, noch in den beginne noch later. De vijand had zijne strijdkrachten van heinde en ver samengetrokken en liet ons nergens met rust. De eene strijd lokte den andere uit. Wanneer ergens een vast punt onzer linie werd aangevallen of als de Atjehneezen trachtten tusschen de posten door te dringen, wat ten gevolge van het zeer bedekte terrein altijd mogelijk was, dan moest men uit het hoofdkwartier K. Radja in aller ijl, dikwijls met eene aanzienlijke macht, hulp verleenen. De bezettingen der posten waren in den regel te zwak om uitvallen te kunnen doen of den vijand te beletten zich in de onmiddellijke nabijheid te nestelen; daar het geschut geene vrije werking had, kon het den omtrek onmogelijk schoon houden; er moest dus telkens met mobiele colonnes geageerd worden, wilde men de linie niet doorgebroken of de gemeenschap tusschen de posten afgesneden zien. Daar we niet in staat waren den toestand volkomen te beheerschen, kwamen we telkens zonder het te willen met den vijand in aanraking. Als vanzelf werden we genoodzaakt onze stelling meer en meer uit te breiden en krachtiger in te richten; voortdurend kwamen er leemten en gebreken aan den dag, die niet anders dan door nieuwe gevechten en nieuwe veroveringen te verhelpen waren. Zoo kwam het, dat de oorlog allengs van karakter veranderde en meer en meer agressief werd.

Hoewel we reeds sedert het optreden van den kolonel Pel

aanvallend te werk waren gegaan, moet de periode van Mei 1874 tot December 1875 toch slechts als een overgangstijdperk aangemerkt worden. Het heette toen, dat we bezig waren onze vestiging in Atjeh op hechte en blijvende grondslagen in te richten, zonder dat we daarbij echter bepaalde offensieve bedoelingen hadden!

Eerst later huldigde men openlijk een ander beginsel, nadat men tot de overtuiging was gekomen, dat het stelsel der afwachtende houding vooralsnog tot geene gunstige uitkomst kon leiden, daar het ons wel groote offers oplegde, maar ons niet nader tot de beslissing van den oorlog voerde.

De generaal Pel begreep zeer terecht, dat in April 1875, na het bezetten van de nieuwe stelling, de tijd nog niet aangebroken was om de handen in den schoot te leggen en rustig af te wachten wat de vijand verder tegen ons zou ondernemen. Zijne denkbeelden omtrent de te volgen gedragslijn waren gaandeweg gewijzigd, zoodat hij bepaald van oordeel was geworden, dat men den oorlog tegen een zoo energiek en onbuigzaam volk als de Atjehneezen op zeer actieve wijze moest voeren, altijd binnen zekere grenzen, want het zou bijv. dwaasheid zijn den krijg al dadelijk in het verre binnenland of in het gebergte te willen overbrengen. Het doel moest vooreerst wezen om den vijand van zijne voornaamste hulpmiddelen te berooven en hem zooveel mogelijk van de kust te isoleeren. Alleen wanneer Atjeh zóó uitgeput geraakte dat het den strijd niet meer kon voortzetten, zou het zich onderwerpen, maar daartoe moest een veel grooter gedeelte van zijn grondgebied bezet worden dan we thans in ons bezit hadden.

De bewuste verklaring van den generaal Pel aan den generaal van Swieten luidde wel: „Wij kunnen eene afwachtende houding aannemen", doch dit wilde daarom nog niet zeggen, dat zulk eene handelwijze wenschelijk of doeltreffend werd geacht; er was slechts sprake van kunnen, maar geenszins van zullen. Waarom zou men op den nieuw

ingeslagen weg, die reeds tot zoovele schoone resultaten geleid had, stilstaan? Men kwam met handelen ten minste vooruit, al kostte eene aanvallende tactiek ons ook schijnbaar meer offers aan dooden en gewonden, die in den strijd zouden vallen. Wij zeggen schijnbaar, want het stelsel van afwachten werkte in de gegeven omstandigheden zeer verderfelijk, daar er veel tijd door verloren ging en stilstand bepaald achteruitgang was. Elke dag, die de oorlog langer duurde, kwam ons op groote verliezen aan menschen en geld te staan.

Het was nu eenmaal duidelijk gebleken, dat het klimaat in Atjeh en vooral het verblijf te Kota Radja hoogst ongezond waren; honderden onzer soldaten bezweken, niet ten gevolge van den strijd, maar aan allerlei epidemische ziekten of aan uitputting. De verliezen, die we bij de verschillende gevechten leden, waren geheel onbeduidend, vergeleken met het groot aantal militairen, die hun leven in de hospitalen lieten of wier gezondheid voor langen tijd geknakt werd. Wij hebben reeds vroeger gezegd, dat men de troepen niet nuttiger en heilzamer kon gebruiken dan door ze steeds tegen den vijand aan te voeren. Men moest al het mogelijke doen om door krachtige maatregelen den oorlog tot een spoedig einde te brengen, al werden daartoe aanvankelijk de grootste inspanning en opofferingen vereischt. Door te temporiseeren werden de krachten van het Indische leger ten gronde gericht, zonder dat men er zijn doel mede bereikte. Het ware beter geweest zich in eens een zwaar verlies te getroosten door ernstig te trachten tot eene spoedige beslissing te geraken, dan jaren lang gebukt te gaan onder de lasten en zorgen van een slependen oorlog, die ten slotte meer dan de tienvoudige offers zou kosten. Ongelukkigerwijze werd deze waarheid eerst ingezien toen het te laat was.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

De generaal Pel te Buitenzorg. — Zijne inzichten en plannen. — Toebereidselen tot een nieuwen veldtocht in Atjeh. — De lichttoren te Poeloe Bras voltooid en ingewijd. — De toestand op het oorlogstooneel gedurende het tijdelijk bestuur van den kolonel Wiggers van Kerchem. — Terugkomst van den generaal Pel, 9 November 1875. — De Atjehneezen hervatten den strijd. — Longbatts Mesigit in den nacht van den 22sten Nov. overvallen. — Het aanvallende stelsel treedt in werking. — Begin der operatiën tot het verkrijgen van eene nieuwe linie, 26 December. — Verovering der VI, IV en IX Moekims, in Januari en Februari 1876. — Operatie tegen de westelijke grenzen der XXII en XXVI Moekims. — Catastrophe te Atoeh, 18 Febr. — Het overlijden van den generaal Pel, 24 Febr., eene ware nationale ramp. — Het optreden van den generaal Wiggers van Kerchem als bevelhebber. — Terugkeer tot het stelsel der afwachtende houding.

De generaal Pel was in beginsel bepaald vóór eene actieve wijze van oorlogvoeren en had deze trouwens reeds van af zijn optreden als bevelhebber, voor zoover zijne strijdmiddelen het toelieten, in practijk gebracht; ook voor de toekomst wenschte hij deze tactiek te blijven volgen. De vraag was alleen maar: of hij over eene genoegzame macht zou kunnen beschikken, om op een gewild oogenblik krachtig tegen den vijand te kunnen optreden en al de punten te bezetten, die voor eene doeltreffende stelling op groote schaal vereischt werden. Ongetwijfeld zouden er voor een aanvallenden

oorlog vele troepen noodig zijn, maar er bestond dan ten minste kans op eene beslissing, die tot in het oneindige kon uitblijven, wanneer men zich tot eene afwachtende houding, d. i. tot niets doen, bleef bepalen.

Toen de generaal Pel zich in de maand Juli 1875 te Buitenzorg bevond om zijne geschokte gezondheid te herstellen en van zijnen overmatigen arbeid uit te rusten, waren wij in de gelegenheid uit zijnen eigen mond te vernemen, hoe hij over den toestand in Atjeh oordeelde en op welke wijze hij dacht te handelen, wanneer hij na verloop van eenige maanden op het oorlogstooneel zou zijn teruggekeerd, ten minste indien de regeering hem vrijliet in de uitvoering zijner plannen en zij hem daartoe de noodige middelen wilde verschaffen. De generaal Pel oordeelde het volstrekt niet geraden om werkeloos te blijven; hij verwachtte nog geene vruchten van het afwachtende stelsel; wèl later, wanneer we onze stelling aanzienlijk uitgebreid en verbeterd hadden; daartoe moest de vijand overal met kracht aangetast en teruggedrongen worden. Hij had aan den nieuw opgetreden Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, Z. Exc. den heer van Lansberge, zoomede aan den commandant van het leger den toestand in Atjeh blootgelegd en onverholen zijn gevoelen daaromtrent medegedeeld. Als zijne vaste overtuiging had hij te kennen gegeven: dat hij het hervatten der operatiën noodzakelijk achtte, zoo spoedig het jaargetijde en de staat der terreinen dit zouden gedoogen. Hij wenschte daarbij stelselmatig, volgens een bepaald plan, te werk te gaan en eene uitgebreide afsluitingslinie tot stand te brengen.

In de eerste plaats was hij voornemens den post te Soerian vooruit te schuiven en een inval te doen in het gebied van Toekoe Nanta, hoofd der VI Moekims, ten einde den zuidwestelijken vleugel van onze stelling en de gewichtige landingsplaats Oeleh Leh, die steeds aan een aanval blootstonden, beter te kunnen beschermen.

Te Sinangri moest, zooals gezegd is, een nieuwe post op-

gericht en de westelijke oever der Kwala Tjangkoel schoongeveegd worden. Verder achtte de generaal Pel het noodig de vijandelijke linie Bital—Lamtermin—Ketapang Doewa, die zeer versterkt was, door te breken en te bezetten. We zouden daardoor meester worden van eenige voorname kampongs en uitgestrekte rijstvelden, die den vijand steeds tot eene rijke voorraadschuur gediend hadden.

Onze vestiging moest gaande weg uitgebreid worden en tevens een meer offensief karakter verkrijgen, zoodat we des vereischt op elk punt onzer linie met kracht optreden en van iedere gelegenheid gebruik maken konden om den vijand gevoelige verliezen toe te brengen.

Tot het bezetten van eene stelling, waardoor Atjeh grootendeels van de zee werd afgescheiden, zou eene aanzienlijke vermeerdering van strijdkrachten noodig zijn, maar met de op het oorlogstooneel aanwezige troepenmacht voltallig gemaakt en versterkt met een paar halve bataljons infanterie, zag de generaal Pel kans zijne uitbreidingsplannen te bewerkstelligen. Wat er na afloop daarvan gedaan moest worden, zou afhangen van de omstandigheden en van het aantal troepen, waarover het legerbestuur nog zou kunnen beschikken.

De kolonel Wiggers van Kerchem, die als tijdelijk bevelhebber in Atjeh was opgetreden, moest zich voor het oogenblik tot eene afwachtende houding bepalen en zich alleen krachtig handhaven in het door ons veroverde gebied. Zoo spoedig echter de goede moesson weder was ingevallen, zouden de operatiën, onder de persoonlijke leiding van den generaal Pel, voortgezet en in den kortst mogelijken tijd beeindigd worden.

Met de boven aangehaalde wenken en raadgevingen kon de Indische regeering zich geheel vereenigen. De gouverneur-generaal besloot den oorlog met Atjeh op de meest doortastende wijze te voeren en dus geheel met het eertijds aldaar gehuldigde stelsel te breken, althans totdat de toestand

aanmerkelijk verbeterd zou zijn. Hij wenschte, door het zenden van ruime versterkingen, den generaal Pel in de gelegenheid te stellen, diens plannen in hunnen vollen omvang uit te voeren.

Nu de krijg reeds zoolang geduurd en betrekkelijk nog zoo weinig gunstige resultaten had opgeleverd, nu men zich geene illusiën meer mocht maken omtrent de gezindheid der bevolking en haar verlangen naar vrede of toenadering, nu begreep men terecht, dat men niet langer mocht aarzelen om met kracht en voortvarendheid tegen den vijand op te treden, ten einde hem desnoods tot in het gebergte terug te dringen en, door het bemachtigen van het rijkste gedeelte van zijn gebied, hem zijne voornaamste hulpmiddelen te ontnemen.

Toen de generaal Pel met deze gezindheid der regeering bekend was, kwam het stoute denkbeeld bij hem op om eene nieuwe linie te bezetten, welke zich van de monding der Kroeng Raba aan de westkust tot aan den mond der Kroeng Raya aan de noordkust zou uitstrekken, en waardoor Atjeh nagenoeg geheel van de zee, zijn voornaamste toevoerkanaal, afgezonderd zou worden. Een zeer belangrijk deel van 's vijands grondgebied, met de rijke hulpbronnen die het bevatte, zou alsdan in ons bezit geraken. Wanneer we eenmaal die stelling ingenomen en zoodanig versterkt hadden, dat ze niet meer kon doorgebroken worden, zouden de Atjehneezen hoofdzakelijk tot het gebied der XXII Moekims beperkt worden en niet meer bij machte zijn den strijd met hoop op goed gevolg te kunnen voortzetten. Zij zouden vroeg of laat, zoo door gebrek als anderszins, gedwongen worden met ons in onderhandeling te treden, waartoe nu en dan eene offensieve beweging onzerzijds veel zou kunnen bijdragen.

De regeering hechtte hare volle goedkeuring aan het plan van den generaal Pel, voor welks uitvoering de bouwstoffen op Java verzameld en reeds dadelijk de noodige toebereidselen gemaakt werden.

Gedurende het tijdelijk bestuur van den kolonel Wiggers van Kerchem viel er aanvankelijk weinig belangrijks op het oorlogstooneel in Atjeh voor; men bepaalde zich er toe elkander van weerszijden in het oog te houden. Alleen trachtte de vijand in den nacht van den 21sten op den 22sten Juni onze zuidelijke linie door te breken en een paar posten aldaar te overvallen, doch die poging werd bij tijds verijdeld.

In de maand Juli werd Siuangri, oostwaarts van Soerian, zonder tegenstand door ons bezet, waardoor onze stelling aan deze zijde eene aanmerkelijke verbetering onderging. Den 20sten Juni was de lichttoren op Poeloe Bras, waaraan in den laatsten tijd met den meesten ijver gewerkt was, voltooid en kon het licht ontstoken worden, dat strekken moest om bij nacht aan de schepen den te volgen koers te wijzen; eene maand later werd dit gebouw plechtig ingewijd. Zoo was dan een werk tot stand gebracht, waarbij de geheele beschaafde wereld belang had en dat ons gewis tot groote eer strekte. Of echter het nut van dien lichttoren in eenige verhouding staat tot de kolossale offers, welke hij ons gekost heeft, wenschen wij niet te beoordeelen.

De kolonel Wiggers hield zich tijdens zijn bestuur onledig met het versterken der verschillende posten, het opruimen van het vóór en tusschen hen liggende terrein, het aanleggen van wegen enz.

Gedurende eenige maanden werd er om zoo te zeggen niet meer gevochten en dus het stelsel van afwachten zuiver toegepast. We kwamen er evenwel geen stap verder mede zooals trouwens te verwachten was; de bevolking toonde geen spoor van toenadering, maar ging voort zich krachtig te wapenen en zich tot het hervatten van den strijd voor te bereiden. Even dreigend als voorheen omringde de vijand onze linie aan de landzijde, gereed om ons elk oogenblik met overmacht aan te vallen, wanneer de gelegenheid zich daartoe voordeed. Op die wijze kon de oorlog onmogelijk tot eene beslissing geraken en bestond er kans, dat hij nog eene lange

reeks van jaren zou duren om ten slotte wellicht tot onze geheele uitputting te leiden. Want men bedenke wel, dat we voortdurend ontzaglijke verliezen leden ten gevolge der vele ziekten, die binnen onze vestiging maar vooral in het hoofdkwartier bleven heerschen. De zware wacht en andere veiligheidsdiensten, die de troepen in wind en weder moesten verrichten, de gespannen toestand waarin zij zich steeds bevonden, de weinige afleiding welke zij genoten, de hoogst afmattende invloed van het brandende klimaat enz. werkten zeer nadeelig op den algemeenen gezondheidstoestand. Te K. Radja was het sterftecijfer ontzettend; honderden zieken vulden er steeds de ambulances of werden naar elders geëvacueerd. Op den duur kon het Indische leger niet behoorlijk de tallooze leemten aanvullen, welke door den slependen oorlog in Atjeh veroorzaakt werden; het zou, met betrekking tot zijne kaders en manschappen langzaam maar zeker te niet zijn gegaan. De geweldige offers, die we brengen moesten aan menschenlevens en geld, om niet te spreken van de vele andere rampen des oorlogs, werden op verre na niet opgewogen door de weinige voordeelen, die we in de gegeven omstandigheden met het stelsel van afwachten konden behalen. Dit kwam om zoo te zeggen geheel ten bate van den vijand, die zich in zijn uitgestrekt gebied vrij kon bewegen en geen hinder had van den invloed des klimaats of de guurte van het weder. Zijne verliezen hadden, vergeleken met de onze, niets te beteekenen en waren gemakkelijker aan te vullen. Wij hebben reeds gezegd, dat van gebrek aan levensmiddelen in een zoo vruchtbaar land als Atjeh geen sprake kon zijn, ten minste niet zoo lang de bevolking over den oogst der voornaamste rijstvelden beschikken of van elders toevoer ontvangen kon.

Nadat de Atjehneezen zich een drietal maanden vrij rustig gehouden en dien tijd ten nutte gemaakt hadden om op verschillende plaatsen in de nabijheid onzer posten versterkingen op te werpen, begonnen zij weder krachtige teekenen van leven te geven en ons op allerlei wijzen te verontrusten. Niets werd

door hen verzuimd om het ons zoo lastig en onaangenaam mogelijk te maken; zij kwelden ons dag en nacht en dwongen ons tot de grootste waakzaamheid, die niet anders dan ten koste van zware inspanning gehandhaafd kon worden. Hun overmoed groeide steeds aan, naarmate we langer in onze lijdende rol bleven volharden. Begeerig om den strijd te hervatten namen ze daartoe zelven het initiatief en gingen ze overal, waar de gelegenheid zich aanbood, tot den aanval over. Sommige posten werden steeds hevig uit de omliggende struiken beschoten; patrouilles, die het terrein binnen onze linie doorkruisen of wel de onderlinge gemeenschap tusschen de posten onderhouden moesten, werden nu telkens door den vijand aangevallen en hadden somtijds moeite zich door te slaan, terwijl ze vroeger onbelemmerd marcheeren konden. In de maand September verkeerden verscheidene detachementen zuidwaarts van K. Radja en bij Lampriet in groot gevaar om afgesneden en in de pan gehakt te worden. Onze linie was nergens meer veilig; er moesten buitengewone maatregelen getroffen worden om de posten tegen overvalling te vrijwaren; vermeerderde ziekten en uitputting waren daarvan het gevolg. Ook het moreel der troepen werd opnieuw gevoelig geschokt door de voortdurende onrust en spanning waarin zij gehouden werden, en door de lijdzame rol die zij tegenover een inlandschen vijand moesten vervullen.

Den 9den November aanvaardde de generaal Pel weder zijne betrekking als militaire en civiele bevelhebber in Atjeh. Bij zijne terugkomst op het oorlogstooneel vond hij den toestand van dien aard, dat het hem noodzakelijk voorkwam zoo spoedig mogelijk offensief te werk te gaan. In den laatsten tijd hadden de Atjehneezen van alle zijden versterking ontvangen, waardoor zij in staat waren onze stelling met overmacht te omvatten en op sommige punten ernstig te bedreigen. Indien we niet wilden dat onze linie doorgebroken en het hoofdkwartier aan groot gevaar blootgesteld werd, dan was het zaak zelf tot den aanval over te gaan en niet te

wachten tot de vijand een wanhopig besluit nam en ons door zijn aantal trachtte te verpletteren.

Den 11den November moest hij met geweld verdreven worden uit eene stelling in de onmiddellijke nabijheid van Kota Alam, waar hij zich had genesteld. Eene poging door hem den 15den gedaan om langs Sinangri in het gebied van Marassa te vallen, werd bijtijds verijdeld; ook een aanval op onzen post te Lampriet mislukte. In den nacht van den 22sten November werd Longbatta Mesigit door eene bende Atjehneezen, die van de duisternis gebruik hadden gemaakt om onbemerkt te naderen, overvallen; enkelen hunner drongen over de lage borstwering heen binnen de versterking, waar zij met de blanke klewang tusschen de uit den slaap opgeschrikte manschappen rondhieuwen. Het gelukte evenwel aan de vereenigde krachten der bezetting den vijand, met achterlating van verscheidene dooden, weder te verjagen. Ons verlies bedroeg 13 zwaar gewonden, waaronder 2 officieren.

Deze nachtelijke aanval op een onzer voornaamste en sterkst bezette posten getuigde van de groote vermetelheid der Atjehneezen en had voor ons hoogst noodlottig kunnen afloopen, indien hij met meer macht ondernomen en krachtiger doorgezet was. De bende toch, die het waagstuk uitvoerde, telde slechts 50 man, waarvan het grootste gedeelte nog buiten de borstwering bleef; waren er meer aanvallers van verschillende kanten binnen de versterking gedrongen, wat door de schildwachten niet belet kon worden, dan was er vermoedelijk van de bezetting, die in een zoo nauw bestek van hare vuurwapens geen gebruik kon maken, niets terecht gekomen. Bij een strijd in het duister, man tegen man, is de Atjehneesche klewang een vreeslijk wapen; onze soldaten moeten bij die worsteling onvermijdelijk het onderspit delven, wanneer zij zich niet tijdig vereenigen en elkander ondersteunen kunnen. In de uitwerking van ons vuur moeten we onze kracht zoeken. Niets is voor ons gevaarlijker dan om handgemeen te geraken of met de blanke wapens door den vijand

overvallen te worden; men moet al het mogelijke doen om zich daartegen te vrijwaren en te zorgen, dat de vlugge gespierde Atjehneezen nimmer tot in de gelederen doordringen. Hun plotseling verschijnen, ook bij dag en des te meer bij nacht, verwekt altijd groote ontsteltenis en verwarring; hun woeste aanloop is alsdan moeilijk te stuiten en eene paniek onder onze troepen is er meestal het gevolg van.

Wij hebben reeds vroeger aangehaald dat de waakzaamheid bij ons over het algemeen veel te wenschen overliet, vooral bij de inlandsche soldaten, die de neiging tot slapen niet konden weerstaan en als schildwachten dikwijls op hunne posten indommelden. Ook te Longbatta is de nachtelijke overvalling van den 22sten November hoogst waarschijnlijk het gevolg geweest van achteloosheid onzerzijds. Wanneer de schildwachten hunnen plicht doen en goed opletten, dan kan een post niet overvallen worden, zelfs niet in een stikdonkeren nacht, ten minste wanneer de borstwering stormvrij en het terrein buiten schoon gemaakt is, zoodat de vijand niet ongemerkt tot aan den rand der gracht of den voet der omwalling kan naderen. Zijn de maatregelen tot verdediging naar behooren genomen, dan zal de bezetting in geval van alarm steeds den tijd hebben om onder de wapens te komen en naar de haar vooraf aangewezen plaatsen op de borstwering te snellen. Alles hangt echter af van de stipte waarneming van den veiligheidsdienst; men moet met zekerheid op de waakzaamheid van het wachthebbend personeel kunnen vertrouwen.

Den 26sten November gaf de vijand andermaal een bewijs van zijnen overmoed door ons langs de geheele ooster-linie, hoofdzakelijk echter bij Kota Alam, Lemboe-O. en Lampriet, in grooten getale aan te vallen. Zijn streven was onze stelling door te breken en alzoo in den rug der posten te komen, wat hem evenwel niet gelukte. De strijd duurde verscheidene dagen; ofschoon daarbij onze verliezen slechts gering waren, zoo moesten we toch alle krachten inspannen om de woest op-

dringende benden tegen te houden; ten slotte behielden we echter de overhand en werden de Atjehneezen gedwongen af te deinzen.

De generaal Pel was meer dan ooit overtuigd, dat berusten en afwachten nimmer tot eene voor ons gunstige beslissing voeren konden. Het was hoog tijd geworden om voorgoed met dit verderfelijke stelsel, waarmede men in den oorlog maar zeer zelden gunstige resultaten verkrijgt, te breken. De houding, die we tot nu toe aangenomen hadden, kwam noch overeen met onze waardigheid, noch met onze rol van aanvallende partij of van arbiters over het lot van Atjeh, waartoe we ons opgeworpen hadden. Onze tegenwoordige stelling was misschien wel geschikt om eenmaal tot waarborg te strekken voor het nakomen van eventueel vast te stellen vredesvoorwaarden, maar al hielden we die positie ook nòg zoo lang bezet, ze was niet voldoende om den vijand ooit tot onderwerping te dwingen. Er moest een einde komen aan alle weifeling en zachtzinnigheid; alleen de wapens konden verder over het lot van den krijg beslissen. Men moet wel weten wat men doet, alvorens den oorlog te verklaren aan een dapper, vrijheidslievend volk gelijk de Atjehneezen, maar is het zwaard eenmaal getrokken en kan er op dat feit niet meer teruggekomen worden, dan handele men met de meest mogelijke energie; men ga recht op zijn doel af en ruste niet vóór het bereikt is, hoeveel inspanning en opoffering het voor 't oogenblik ook moge kosten.

Atjeh moest overwonnen of althans zoodanig verzwakt worden, dat het den strijd tegen ons niet langer vol kon houden en genoodzaakt werd zich naar onze eischen te schikken. Die uitkomst kon op geen andere wijze verkregen worden dan door het volgen van eene krachtig aanvallende tactiek; alleen met handelen en doortasten kwam men vooruit en dus dichter bij het beoogde doel. Reeds te lang hadden we daarmede gewacht en ons in de schatting van den vijand vernederd,

die als zwakheid en onmacht beschouwde, wat slechts het uitvloeisel was van een aangenomen beginsel.

De generaal Pel aarzelde dan ook niet langer met zijn besluit om de offensieve operatiën met kracht te hervatten en het plan, waarover wij vroeger gesproken hebben, ten uitvoer te brengen. Nadat op den 10den December een bataljon Barissans (hulptroepen van Madura) en den 21sten dier maand het 8ste bataljon infanterie ter versterking in Atjeh waren aangekomen, rukten onze troepen den 26sten, onder de persoonlijke leiding van den opperbevelhebber, tegen de VI, IV en IX Moekims op.

Het is onze bedoeling niet, de verdere gebeurtenissen in bijzonderheden te schetsen, zoodat wij alleen ter loops de verkregen uitkomsten zullen aanstippen. Aanvankelijk werd met 3 verschillende colonnes, in verband met elkander, geageerd. Den 26sten December bezette majoor Vetter de kampong Mibouw, ten zuiden van K. Radja; majoor F. J. E. Mekern nam stelling tusschen Mibouw en de K. Daroe, doch werd dien dag doodelijk gewond; luitenant-kolonel Engel trok langs den rechteroever der K. Daroe. Den 27sten viel de belangrijke kampong Ketapang Doewa, om wier bezit den 15den Februari 1874 zoo vinnig was gestreden, andermaal en nu voorgoed in onze handen. Den 28sten werd Djempit veroverd. Overste Engel bezette Pakan Badak; de kampongs Lamtermin en Bital werden door den vijand ontruimd even als de geduchte versterkingen van Toekoe Nanta, westwaarts van Sinangri. Nergens hadden de Atjehneezen ernstigen tegenstand geboden en het bleek opnieuw dat zij tegen een krachtigen, goed beraamden en flink doorgezetten aanval, vooral van gecombineerde colonnes, niet bestand waren. Dezelfde schitterende voordeelen, welke men thans behaalde, had men reeds bijna 2 jaren geleden met nog veel minder offers kunnen verkrijgen, indien men het gewild had, doch de toenmalige opperbevelhebber, de generaal van Swieten, huldigde geheel andere beginselen, daar hij het bezetten van den

Kraton voldoende achtte om Atjeh te kunnen bedwingen.

De laatste dagen van het jaar 1875 waren voor ons zeer roemrijk; men gevoelde als het ware, dat de zaken een anderen keer namen en dat men op den goeden weg was, om tot de beëindiging van den oorlog te geraken. Het aantal zieken bleef wel zeer aanzienlijk, maar daarentegen was de stemming der gezonden veel verbeterd; het moreel der troepen had zich, sedert de terugkomst van den generaal Pel en het hervatten der operatiën, geheel hersteld.

Voor de meerdere uitbreiding, welke onze stelling zou verkrijgen, zoomede voor de vele verbeteringen te K. Radja, Oeleh Leh en elders aan te brengen, werden tal van werkzaamheden vereischt, waartoe men thans geene soldaten meer bezigde, zooals bij het begin onzer vestiging, maar vrije Chineesche werklieden. Deze werden bij menigte van Java, maar voornamelijk van Pinang en Singapore aangevoerd; zij werkten goed en vlug, gedroegen zich ordelijk, kregen een eigen bestuur en hadden alle reden van tevredenheid zoowel over hunne verdiensten als over de wijze waarop ze behandeld werden. Had men 2 jaren geleden, na de inneming van den Kraton, zijne toevlucht tot een dergelijken maatregel genomen en Chineesche koelies gebezigd tot het zoogenaamde werken met schop en spade, het bouwen van kazernen, magazijnen, woningen enz., dan ware K. Radja in korten tijd geheel naar eisch tot verdediging en tot verblijf van troepen in te richten geweest, zonder dat men het leven of de gezondheid van honderden onzer soldaten had behoeven op te offeren.

In den loop der maand Januari 1876 werd de troepenmacht in Atjeh nog versterkt door de aankomst van het 12de en het 13de bataljon infanterie; men was daardoor in staat krachtig tegen den vijand op te treden, de veroverde punten behoorlijk te bezetten en de geleden verliezen aan te vullen. Onze gezamenlijke macht bedroeg thans meer dan 8000 man, die allen met den besten geest bezield waren.

Al dadelijk werd de gemeenschap geopend tusschen Sinangri

en het onlangs veroverde Pakan Badak. In het begin van Januari tastte de generaal Pel de kern van het gebied der VI Moekims aan. Den 8sten viel Lamtengah, niet zonder krachtigen tegenstand, in onze handen; den 10den onderwierp zich het opperhoofd van Lampagger, waar een post werd opgericht. Van hier trok eene colonne den 15den door de kloof van Blang Kalla zuidwaarts over het bergachtige terrein naar de IV Moekims tot Loenga aan den rechteroever der Kroeng Raba-monding, die de westelijke grens zou worden onzer nieuwe afsluitingslinie; ook hier onderwierpen zich de hoofden aan ons gezag. Van de K. Raba keerde de colonne langs een anderen in noordoostelijke richting loopenden weg terug, liet den 24sten een post achter te Boekit Seboen en bereikte van daar weder Pakan Badak — vervolgens werd een tocht gemaakt door het oostelijke gedeelte der IV Moekims.

In den nacht van den 23sten op den 24sten Januari werd de post te Lemboe-N.O. door eene bende Atjehneezen overvallen, op dezelfde wijze als dit twee maanden geleden te Longbatta Mesigit was geschied. Hoogst waarschijnlijk had opnieuw de onachtzaamheid der schildwachten die overrompeling mogelijk gemaakt; de bezetting weerde zich dapper en had het geluk den vijand te verdrijven, zoodat we voor eene zware ramp gespaard bleven; we leden echter het verlies van een gesneuveld officier en 22 zwaar gekwetsten.

Den 28sten Januari deed de generaal Pel een inval in de IX Moekims; bij Boekit Daroe, ongeveer een uur zuidwaarts van Ketapang Doewa, werd vinnig gestreden en den vijand een gevoelig verlies toegebracht. De bergpas Glitaroem, die de gemeenschap vormde tusschen de IV en IX Moekims, viel in onze handen. Daarna trokken onze troepen oostwaarts, veroverden den 31sten Lampermej en Oeleh Soesoe en in de eerste dagen van Februari Lamkoenjit, Toeram en Beloel. Te Oeleh Soesoe bood de vijand hevigen tegenstand, doch moest evenals overal elders voor onze wapenen zwichten; verscheidene kampongs werden in de asch gelegd. Den 4den

Februari bemachtigden wij Lamrong en Lamsajoen. Van uit Toeram, dat aan het gebied grensde van Toekoe Bait, een der ons meest vijandiggezinde hoofden van de XXII Moekims, deden we een inval in die Sagi; den 3den Februari verdreven we den vijand na heeten strijd uit Atoeh. Vandaar werd de tocht in noordoostelijke richting voortgezet, Kajoe Leh, Lambaroe en Pager Ajer Mesigit veroverd en verder over Tandjoeng en Bayoer de gemeenschap met Longbatta Mesigit tot stand gebracht. Den 7den kwamen de troepen te K. Radja terug; de tocht had tien dagen geduurd en was met vele moeilijkheden gepaard gegaan, doch deze waren allen glansrijk overwonnen, zooals trouwens te verwachten was van een kalm, beleidvol aanvoerder gelijk de generaal Pel, die zijne soldaten wist te bezielen en volle vertrouwen in te boezemen. De verkregen uitkomst was zeer gunstig; de vijand had een gevoelig verlies en in de verschillende gevechten steeds de nederlaag geleden; het geheele gebied der IX Moekims was door ons veroverd en bezet. Onze linie had daardoor zuidwaarts eene zeer belangrijke uitbreiding verkregen, terwijl Atjeh thans reeds van een groot gedeelte zijner hulpmiddelen en door het verlies der VI en IV Moekims ook van eene aanzienlijke kuststrook beroofd was. De verliezen, door ons geleden, bedroegen gezamenlijk 5 dooden en 59 gekwetsten, en waren dus betrekkelijk gering.

Het eerste gedeelte van het plan van den generaal Pel was nu uitgevoerd en met een schitterend succes bekroond; de geheele Sagie der XXV Moekims bevond zich in onze macht. Onze demarcatie-lijn strekte zich uit van de monding der Kroeng Raba op de westkust tot Atoeh en van daar in noordelijke richting tot Pager Ajer aan den linkeroever der Atjeh-rivier. Een zeer voornaam gebied ging onherroepelijk voor den vijand verloren, die nu naar de XXII Moekims werd teruggedrongen.

De generaal Pel besloot niet lang te wachten om ook het tweede gedeelte van zijn plan ten uitvoer te brengen. Zijn doel

was om vooreerst een inval in de III Moekims te doen en vervolgens de oevers der Kroeng Tjoet, zoomede de terreinstrook tot Kwala Gigieng, op de noordkust te bezetten. Hij gunde zijnen troepen te Kota Radja slechts een paar dagen rust, en rukte vervolgens in oostelijke richting met drie colonnes tegen den vijand op. De rechter-colonne, bestaande uit het 13de bataljon, een gedeelte der Barissans en eene sectie artillerie, onder bevel van den majoor B. E. Mekern, trok stroomopwaarts langs den linkeroever der Atjeh-rivier. De majoor Jeltes vormde met het 12de bataljon, het overige gedeelte der Barissans en twee sectiën artillerie de midden-colonne, die van uit Kota Alam langs den rechter-rivieroever tegen het stroomopwaarts gelegen Pango of Longbatta Mesigit (niet te verwarren met de door ons reeds bezette plaats op den linkeroever), dat door den vijand bezet was, moest oprukken. De linker-colonne moest de flank der voorgaande afdeeling dekken en bestond uit het rechter halve 3de bataljon en eene sectie artillerie, onder den majoor Diepenheim.

Den 13den Februari werd de kampong Pango, tegenover den post te Blang Tjoet, veroverd en aldaar een post opgericht. Dienzelfden dag had in de zuider-linie de vreeslijke catastrophe plaats, waarbij een onzer detachementen door den vijand overvallen en bijna geheel vernietigd werd. De kapitein van Swieten had zich met 2 officieren en 57 man (waarvan 10 ongewapend) van uit Kota Radja op marsch begeven om de bezetting van onzen post te Atoeh te versterken. Voorbij de kampong Lamsajoen, reeds dicht bij zijne bestemming, werd hij op eene drassige sawah, waar de manschappen slechts met moeite en verspreid marcheeren konden, plotseling door de Atjehneezen aangevallen. De tegenstand, dien men kon bieden, was slechts luttel; vóór men tijd had zich te verzamelen en den vijand het hoofd te bieden, was het feit reeds beslist; de aanval geschiedde zóó snel, dat de meeste manschappen reeds zwaar gewond ter aarde lagen vóór zij

tot bezinning konden komen. Bijna allen sneuvelden, met wonden overdekt; slechts enkelen gelukte het zich door de vlucht te redden; de lijken bleven op het slagveld liggen, terwijl de wapens, munitie, enz. door den vijand werden medegenomen.

Men vraagt zich onwillekeurig af hoe het mogelijk was, dat eene vrij sterke, met achterlaadgeweren gewapende afdeeling op klaarlichten dag en nog wel op een geheel open terrein overvallen kon worden, zoodat er als het ware niets van te recht kwam? Wij zijn vroeger bij de beschrijving van den tocht naar Longbatta, op den 31sten December 1874, reeds in de gelegenheid geweest te wijzen op de groote bezwaren, waarmede een marsch over eene doorweekte sawah gepaard gaat; alle orde en samenhang gaan daarbij verloren. Wanneer nu in zulk een geval een troep in de nabijheid komt van een boschrand en daaruit plotseling wordt besprongen, zooals te Atoeh gebeurde, dan is het licht te begrijpen dat eene geduchte ramp er het gevolg van moet zijn. Men kan zulk een onstuimigen aanval der Atjehneezen niet beter vergelijken dan met eene woeste onverwachte charge van cavallerie.

Op het vernemen van het vreeslijke onheil, het detachement-van Swieten overkomen, veranderde de majoor Mekern, die, zooals wij weten, langs den linkeroever der Atjeh-rivier opereerde, zijne marschroute en trok op Atoeh aan om het terrein aldaar van vijanden te zuiveren en te redden wat nog te redden was. De lijken onzer gesneuvelde officieren en soldaten werden daardoor voor schending bewaard en met de hun verschuldigde eer ter aarde besteld.

De generaal Pel, hoezeer ook door de catastrophe te Atoeh getroffen, zette onverwijld den tocht in de III Moekims op den rechteroever der Atjeh-rivier voort. Op den 14den en 15den Februari werden achtereenvolgens de kampongs Meroe, Lampermej en Tjap Oetoe na hevigen tegenstand bemachtigd; bij laatstgenoemde plaats stuitten onze troepen op eene sterke benteng, die goed met geschut was bewapend, krachtig werd

verdedigd en niet dan met veel moeite en opoffering genomen kon worden.

Onze verliezen, zoowel door ziekten als door de verschillende gevechten, waren belangrijk genoeg om den opperbevelhebber te nopen den tocht niet verder oostwaarts voort te zetten en Pango (tegenover Pager Ajer) als uiterste steunpunt van eene nieuwe naar Kwala Gigieng gaande linie te bestemmen, wat ook als geheel voldoende kon geacht worden.

Den 22sten Februari trok de generaal Pel van Pango in noordelijke richting langs Lamkapang, Loeëng Iek, Poeklat en Oeleh Karang naar de kampong Pinang, die in den rug genomen en verlaten bevonden werd, evenals al de vroeger aldaar door den vijand aangelegde versterkingen. De troepen bivouakeerden dien nacht bij de Mesigit te Kajoe Adang.

Den 23sten werd Langgoegoeb doorgetrokken en Tongah aan den linkeroever der Kroeng Tjoet bereikt. Het was op het bivouak te Lamjoeng aan gene zijde der rivier, tusschen Tongah en Silang, dat de generaal Pel in den nacht van den 24sten plotseling overleed aan de gevolgen eener slagaderbreuk. Het vaderland verloor in hem een zijner trouwste, ijverigste en meest bekwame dienaren; dat verlies was in de gegeven omstandigheden bijna onherstelbaar en kon eene ware nationale ramp genoemd worden.

De generaal Pel was door zijne eigenschappen en talenten, in alle opzichten de aangewezen persoon om in Atjeh het opperbevel te voeren; hij had zich in die betrekking zóó ingeweven en zich steeds zóó schitterend van zijne zware taak gekweten, dat hij als het ware onmisbaar geworden en zeer moeilijk te vervangen was. Zijn langdurig verblijf op het oorlogstooneel en de ondervinding door hem aldaar opgedaan, hadden hem den toestand volkomen helder doen inzien en hem den eenigen weg aangewezen, die tot eene spoedige beslissing van den krijg kon voeren. Zijne overtuiging was ten dien opzichte onwankelbaar gevestigd en daarop steunde het grootsche plan, dat hij reeds voor een belangrijk gedeelte ten

uitvoer had gebracht, doch welks voltooiing hem niet vergund was. De bijzonderheden van dit plan waren steeds geheim gebleven, daar de generaal Pel zich daarover nimmer officieel, zelfs niet tegenover zijnen chef van den staf, had uitgelaten; na zijn overlijden kwam daaromtrent uit zijn archief evenmin iets voor den dag, zoodat men in twijfel bleef omtrent den aard en omvang van sommige nog te verrichten operatiën. Zoo wist men wel, dat het in 't algemeen zijn doel was geweest Atjeh zooveel mogelijk van de zee af te zonderen en tot een binnenstaat te maken; maar hoe volgens hem de juiste demarcatielijn moest loopen en wat er verder gedaan moest worden om den vijand tot onderwerping te dwingen, kon niet met zekerheid uitgemaakt worden.

Het bezetten der linie K. Raba—K. Raya, waarmede men zich slechts bezig hield, vormde wellicht in het begin van 1876 een gedeelte van het algemeene plan; het was zeer goed mogelijk, dat de voornemens van den generaal Pel zich verder uitstrekten en hij bijv. later nog eene tuchtiging der XXII en XXVI Moekims, de kern van Atjeh, op het oog had.

De luitenant-kolonel Engel, die met het 8ste bataljon inf. ter versterking der ageerende troepen te Lamjoeng was aangekomen, aanvaardde tijdelijk het oppergezag, als oudste in Atjeh aanwezige hoofdofficier. Hij nam onmiddellijk de vereischte maatregelen en zette over Tjade den tocht voort naar de Kwala Gigieng, die den 26sten Februari bereikt en waar het bivouak opgeslagen werd. Men besloot hier een post op te richten, evenals op het in de lagune liggende eiland Kota Pohama, ten einde de gemeenschap tusschen de zee en de monding der Kroeng Tjoet volkomen af te sluiten.

Het plotseling overlijden van den generaal Pel was oorzaak, dat de offensieve operatiën gestaakt werden en men zich bepaalde tot het in krachtiger staat van verdediging brengen onzer nieuwe linie. Er was daaraan nog veel te verbeteren; de meeste posten waren allesbehalve veilig; de

vijand bedreigde onophoudelijk hunne gemeenschap onderling of met het hoofdkwartier.

Zoo werd in het begin van Maart de communicatie tusschen Pager Ajer en Longbatta Mesigit verbroken en Kajoe Leh door den vijand ingesloten. Onverwijld rukte de overste Meijer met eene colonne van K. Radja uit om de bedreigde posten ter hulp te snellen en groote onheilen te voorkomen. Nadat de vijand aan deze zijde van Pager Ajer verdreven was, stuitte de colonne te Lambaroe, op den weg naar Kajoe Leh, op eene sterke benteng, die stormenhand genomen werd. De Atjehneezen lieten meer dan 70 lijken achter, doch ook wij leden een verlies van 5 gesneuvelden en 41 gekwetsten; onder de laatsten behoorden 5 officieren. Kajoe Leh werd nu ontzet en te Lambaroe een post opgericht, die beletten moest dat de gemeenschap met het hoofdkwartier andermaal afgesneden of dat onze linie daar ter plaatse doorgebroken werd.

Den 10den Maart nam de generaal Wiggers van Kerchem het militaire en civiele bestuur in Atjeh op zich; van toen af ging de oorlog weder eene andere phase te gemoet. De nieuwe bevelhebber was geen voorstander van het aanvallende stelsel; hij wenschte onze linie niet verder uit te breiden, en zich tegenover den vijand tot eene strikt afwachtende houding te bepalen.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

De toestand in Atjeh sedert 1876. — Algemeene beschouwingen. — De vóór- en tegenstanders van het actieve stelsel. — Verkregen resultaten. — Wat er nog te doen overblijft. — Overeenkomst tusschen den krijg in Atjeh en den Russisch-Turkschen oorlog.

Het ligt niet in onze bedoeling den loop der gebeurtenissen in het noorden van Sumatra nog verder te schetsen. Wij meenen in de voorgaande bladzijden genoegzaam te hebben aangetoond, op welke wijze in de jaren 1874—1876 onze vestiging in Atjeh tot stand is gekomen. Gaarne wenschen wij echter nog in eenige algemeene beschouwingen te treden en enkele punten aan te stippen, die bijzonder de aandacht verdienen.

Sedert het optreden van den generaal Wiggers van Kerchem als bevelhebber in Atjeh is onze stelling aldaar nagenoeg onveranderd gebleven. Behoudens enkele kleine wijzigingen heeft de linie Kroeng Raba—Kwala Gigieng thans nog denzelfden vorm als in Maart 1876. Wel zijn er vele inwendige verbeteringen aangebracht, maar wij hebben het nog niet zoover mogen brengen, dat onze vestiging voor volkomen veilig kan doorgaan. Het dichtbegroeide terrein stelt den

vijand steeds in de gelegenheid onze linie onbemerkt te naderen en ons op allerlei wijzen te verontrusten, waardoor we voortdurend tot groote waakzaamheid gedwongen worden. Ook het doorbreken onzer linie en het afsnijden der gemeenschap tusschen de posten behooren geenszins tot de onmogelijkheden, vooral wanneer men niet zorgt om ten alle tijde binnen het hoofdkwartier over eene voldoend sterke mobiele strijdmacht te kunnen beschikken [1]).

Het plan van den generaal Pel werd niet in zijn geheel uitgevoerd. Wel heeft er tijdens het bestuur van den generaal Diemont eene expeditie over zee plaats gehad naar de monding der Kroeng Raya op de noordkust, alwaar door onze troepen gedebarkeerd en onder aanvoering van den kolonel van der Heijden dapper gestreden werd, doch deze tocht leidde tot geene bevredigende uitkomst, noch tot de vroeger beoogde aansluiting met de linie Tongah—Kwala Gigieng.

De tuchtiging, welke de van Atjeh afhankelijke kuststaten zooals Analaboe, Pedir, Samalangan, Pasangan, Simpang Olim, Edi enz. ondergaan hebben, kan voorzeker veel tot de onderwerping van Groot-Atjeh bijdragen, want al die rijkjes ondersteunden onze tegenpartij steeds met hulpbenden, wapens en levensmiddelen.

Hoe meer Atjeh geïsoleerd en dus verplicht wordt op zijne eigene hulpmiddelen te teren, hoe meer de kans toeneemt op de beëindiging van den oorlog, die nu reeds sedert verscheidene jaren de beste krachten van ons leger uitput en schatten gelds verslindt. Hoe lang het nog duren kan vóór we ons doel bereikt en Atjeh volkomen aan ons gezag onderworpen zullen hebben, is eene vraag, waarvan de oplossing van verscheidene omstandigheden afhangt en die onmogelijk met zekerheid uit te maken is. In den laatsten tijd

[1]) De inval der Atjehneezen in de IV Moekims tijdens den tocht van den kolonel van der Heijden naar Gedoeng, in Juni 1878, heeft dit ten volle bewezen.

is de toestand aanmerkelijk in ons voordeel veranderd, doch omtrent het verdere weerstandsvermogen des vijands valt weinig met zekerheid te zeggen. Een volk, zoo dapper en energiek als de Atjehneezen, zal ongetwijfeld den strijd voor zijne onafhankelijkheid blijven voortzetten, tot het geheel uitgeput of ten volle van zijne onmacht overtuigd is.

Welk stelsel moet er thans op het oorlogstooneel gevolgd worden? Moeten wij offensief te werk gaan en tot in de kern van 's vijands gebied doordringen, ten einde hem van al zijne hulpmiddelen te berooven, of is het voldoende in de stelling, die we thans bezet hebben, eene afwachtende houding te bewaren? Zooals de zaken nu [1]) staan, zou men oogenschijnlijk tot het laatste overhellen, maar de oorlog kan dan nog buitengewoon lang duren en het is zeer de vraag: of de te behalen voordeelen opwegen tegen de groote offers, die we nog geruimen tijd zullen moeten brengen. Met lijdelijk af te wachten komt men weinig of niet vooruit; mocht het doel met dit stelsel ook al te bereiken zijn, dan zullen daartoe waarschijnlijk nog vele jaren vereischt worden, en men weet wat dit in Atjeh te beteekenen heeft.

Eene aanvallende tactiek vordert voor het oogenblik wel groote inspanning, maar zij voert ook veel spoediger tot eene beslissing en ten slotte tot oneindig minder verliezen. Het is om die reden dat wij ons onder de voorstanders van dit stelsel scharen, mits — en dit voegen wij er uitdrukkelijk bij — men daarmede niet roekeloos te werk gaat.

Onze linie in Atjeh is waarlijk uitgestrekt genoeg; wij wenschen die geenszins te vergrooten door nog meer terrein in het binnenland te bezetten. Wij zouden alleen eene zeer actieve houding willen aannemen in onze tegenwoordige stelling, die dan zelfs nog ingekrompen kon worden en minder vaste bezetting zou vereischen.

---

[1]) Dit werd geschreven in Januari 1878 — sedert dien tijd is er echter in Atjeh weder veel gebeurd.

Het ageeren met mobiele colonnes, die den vijand telkens onverwacht op het lijf vallen, tot in het diepst van zijn gebied doordringen, zijne bezittingen en zijnen oogst vernielen en daarna weder binnen onze liniën terugkeeren, zal spoediger en veel beslissender uitkomsten opleveren dan wanneer we eene lijdzame rol vervullen, die ons dezelfde offers oplegt, maar ons geen stap verder brengt.

Het is geheel onnoodig, dat wij ons overal vestigen waar onze troepen zijn doorgedrongen. Nu onze stelling uitgebreid genoeg is, kunnen we haar beschouwen als een reduit en als de basis onzer verdere operatiën; indien deze op doeltreffende en doortastende wijze gevoerd worden, dan zal Atjeh, in den toestand waarin het nu verkeert, den strijd niet lang meer kunnen volhouden — het zal, van alle hulpmiddelen beroofd en aan de diepste ellende ter prooi, zich aan ons gezag moeten onderwerpen.

De vraag doet zich hier voor of het reeds zoo geschokte Indische leger nog wel krachten genoeg bezit om op den duur onze vrij uitgebreide stelling in Groot-Atjeh en tevens de onderhoorige kuststaten behoorlijk te kunnen bezetten. Indien dit reeds zeer moeilijk valt, zooals men wel mag aannemen, dan bestaat er des te meer bezwaar om op doortastende wijze te handelen in den zin zooals wij boven bedoelden, te meer omdat men andere punten van den Archipel niet te veel van troepen mag ontblooten en men daar steeds op mogelijke gebeurtenissen voorbereid moet zijn.

In een zeer bedekt terrein zooals in Atjeh, waar men met een dapperen en ondernemenden vijand te doen heeft, kunnen de posten, die de afsluitingslinie vormen, niet al te ver van elkander liggen, terwijl ook binnen die linie steeds enkele vaste punten door ons bezet moeten blijven. Het geheele aantal posten zal dus vooreerst vrij groot dienen te blijven en eene aanzienlijke troepenmacht tot bezetting vereischen. Bovendien behoort men ten allen tijde in het hoofdkwartier over eene of meer mobiele colonnes te kunnen beschikken

om daarmede zoo noodig bedreigde posten ter hulp te snellen en het doorbreken onzer linie of het afsnijden onzer gemeenschapswegen te beletten.

Het plan van den generaal Pel, het bezetten der linie Kroeng Raba—Kroeng Raya, was in beginsel wel zeer goed, maar het vorderde eene buitengewone ontwikkeling van krachten en zou ongetwijfeld, wanneer het in zijn geheel werd uitgevoerd, met groote moeilijkheden gepaard gaan. De Indische regeering was daarvan volkomen bewust, toen zij in de laatste helft van 1875 hare goedkeuring hechtte aan de in Atjeh te volgen aanvallende tactiek.

De vraag werd dus voorzeker rijpelijk door haar overwogen: of het leger wel bij machte zou zijn om zeer actief tegen den vijand op te treden en dit stelsel zoolang als noodig was te blijven toepassen. In ieder geval moesten onze strijdkrachten in Indië aanmerkelijk vermeerderd worden; want, aangenomen dat we Atjeh volkomen tot onderwerping brachten, dan zou daar toch geruimen tijd een sterk bezettingskorps moeten blijven om de bevolking in bedwang te houden.

In het jaar 1875 verkeerde het Indische leger in geen gunstigen toestand; het had door den oorlog veel geleden en groote behoefte aan rust; de manschappen waren onvoldoende geoefend; met de kaders zag het er zeer treurig uit; het aantal zieke of voor den dienst te velde ongeschikte militairen was legio; ook aan officieren heerschte groot gebrek, vooral bij het wapen der artillerie — in één woord onze levende strijdkrachten waren uitgeput.

Er bestonden dus gegronde bedenkingen tegen de invoering op het oorlogstooneel van een stelsel, dat opnieuw veel inspanning en offers van het leger vorderen zou, maar toch besloot de regeering tot dien gewichtigen stap over te gaan en het stoute plan van den generaal Pel uit te voeren. Zij begreep terecht dat dit het eenige middel was om aan den noodlottigen oorlog met Atjeh, die reeds veel te lang ge-

duurd had, een einde te maken. Men moest hier het Fransche spreekwoord toepassen „aux grands maux, les grands remèdes", en daartoe werd al het mogelijke in het werk gesteld.

Wij hebben gezien, dat de aanvallende operatiën van December 1875 tot Maart 1876 met den besten uitslag bekroond werden. Ware de generaal Pel niet zoo plotseling aan het vaderland ontvallen en ware het hem vergund geweest zijne plannen verder uit te werken, dan zou vermoedelijk de oorlog spoedig beslist of althans tot eene bevredigende uitkomst geleid zijn.

De deugdzaamheid en kracht van het Indische leger werden door den geduchten strijd, dien het jaren achtereen te voeren had, op zware proef gesteld; het heeft die in vele opzichten glansrijk doorgestaan. Wanneer het slechts eenigen tijd rust genieten kon, zou het weldra van den ontvangen schok hersteld en weder even bruikbaar zijn als vroeger.

De voorstanders van het afwachtende stelsel beweren, dat men door het toepassen van eene agressieve tactiek onze eigen belangen zou benadeelen en daarentegen 's vijands oogmerken in de hand werken. De Atjehneezen zouden ons dóórdringen in het binnenland met het meeste welgevallen aanschouwen, omdat zij daardoor in de gelegenheid gesteld werden ons hinderlagen te leggen en ons te midden hunner dichtbegroeide terreinen belangrijke verliezen toe te brengen, waartoe zij niet in staat zouden zijn, wanneer we slechts eene beperkte stelling bezet hielden en eene zuiver defensieve houding in acht namen. Ontegenzeglijk hebben we bij het vóórwaarts dringen in 's vijands gebied, bij den aanval op versterkte positiën, bij den bouw onzer posten en het openkappen van het terrein gevoelige verliezen geleden. Patrouilles, die te zwak waren of zorgeloos marcheerden, werden in de pan gehakt; het openhouden der gemeenschap, de transport- en veiligheidsdiensten gaven herhaaldelijk aanleiding tot scherpe

gevechten. Ook zijn in onze uitgebreide linie meer dan eens posten, waar de stormvrijheid of de waakzaamheid te wenschen overliet, door den vijand overvallen. Dat alles kan niet betwist worden, maar het zijn de onvermijdelijke gevolgen van elken oorlog. Of dacht men soms den krijg tegen een krachtig volk als de Atjehneezen te kunnen voeren en beëindigen, zonder groote offers te brengen? Het spreekt vanzelf, dat er méér zal gevochten worden naarmate we onze stelling uitbreiden en het aantal punten van aanraking met den vijand toeneemt. Daartegenover staat echter, dat onze tegenpartij ten zeerste verzwakt wordt, waardoor we de kans krijgen om den oorlog tot eene spoedige en gewenschte beslissing te brengen, wat toch wel de bedoeling zal zijn.

Het is reeds vroeger gezegd, dat onze verliezen aan gesneuvelden en gekwetsten, ten gevolge van den strijd, maar weinig te beteekenen hebben vergeleken met de groote leemten, die door ziekten of uitputting in de gelederen van het leger veroorzaakt worden. Afwachten in een zoo ongezond en afmattend klimaat als Atjeh, is bepaald nadeelig en op den langen duur niet vol te houden; het zou de krachten van het Indische leger geheel ten gronde richten en tallooze millioenen verslinden, zonder dat we er ons doel mede bereikten. Er behoort gehandeld te worden, en wel zóó doortastend en krachtig dat de vijand, hetzij overwonnen of wel door gebrek en ellende, genoodzaakt wordt zich aan ons gezag te onderwerpen [1]).

Het gaat niet aan te beweren, dat ons doordringen in het binnenland den Atjehneezen welgevallig zou zijn, alleen omdat ze daardoor beter hunnen moord- en strijdlust kunnen botvieren. Het verlies hunner dapperste voorvechters, hunner rijkste en fraaiste kampongs, vruchtentuinen, rijst-

---

[1]) Het schitterend succes, door ons in Juni 1878 te Gedoeng behaald, getuigt opnieuw voor de deugdelijkheid van het aanvallende stelsel, dat, behoorlijk toegepast, steeds tot bepaalde resultaten leidt.

velden enz. wordt op verre na niet opgewogen door de weinige dooden en gewonden, die ze ons in den strijd kunnen toebrengen en waarbij ze zelven grootendeels het gelach betalen. Wanneer we met oordeel en beleid te werk gaan, kunnen we in de meeste gevallen het brengen van onnoodige offers vermijden. Daartoe dienen we in de eerste plaats met gestrengheid de vereischte veiligheidsmaatregelen in acht te nemen. Een post, die behoorlijk aangelegd en waarvan de bezetting goed waakzaam is, kan door geen inlandschen vijand bemachtigd worden en heeft niets te vreezen. Patrouilles, die zich op bedekte terreinen in de uiterste linie nabij den vijand moeten bewegen, mogen niet te zwak en behooren uiterst op hare hoede te zijn. Zij vooral zijn aan groot gevaar blootgesteld; want zelfs bij de meeste voorzorg en de best getroffen maatregelen, blijft eene overvalling mogelijk. Het terrein is somtijds zóó dichtbegroeid, dat men niet het minste uitzicht heeft en geen behoorlijk gebruik van de vuurwapens kan maken.

Hoewel nu dergelijke overvallingen, die trouwens in alle oorlogen voorkomen, zeer te betreuren zijn, zoowel wegens de materieele verliezen als, erger nog, door den nadeeligen moreelen indruk, dien ze veroorzaken, zoo kunnen ze toch geen invloed uitoefenen op den algemeenen gang van zaken. Men moet die rampen zooveel mogelijk trachten te voorkomen, en wanneer ze al eens plaats hebben, dan behooren ze ons tot groote voorzichtigheid aan te sporen. Ook bewijzen ze niets tegen de deugdelijkheid van het aanvallend stelsel, dat gedurende eenigen tijd door ons werd gehuldigd.

Er is ongetwijfeld in Atjeh nog veel te doen vóór onze vestiging aldaar in alle opzichten krachtig en doelmatig kan heeten. Aan inwendige verbeteringen is in den laatsten tijd de meeste zorg besteed; zoo is de hoofdplaats K. Radja, met vroeger vergeleken, als het ware geheel herschapen; de spoorweg naar Oeleh Leh is in volle werking; in laatstgenoemde plaats heerscht de meeste bedrijvigheid. De genie is

steeds ijverig bezig met het bouwen van doelmatige en flinke kazernen, hospitalen, magazijnen, officiers-woningen, kampementen voor koelies, enz. Van de bestaande voetpaden zijn er velen verbreed; overal worden nieuwe wegen aangelegd; in één woord, alles heeft in onze nederzetting een geheel ander aanzien gekregen. Uitwendig vereischt onze stelling echter nog groote verbeteringen; wij zijn nog niet op alle punten volkomen meester van het terrein en sommige posten blijven steeds zeer aan overvalling blootgesteld — ook daarin zal echter ongetwijfeld verandering gebracht worden. Dank zij het beleid, het doorzicht en de krachtige maatregelen van den generaal Pel, steunt thans onze vestiging in Atjeh op zeer hechte grondslagen — men kan gerust op den door hem aangewezen weg voortgaan, de eenige die na verloop van korteren of langeren tijd tot het beoogde doel kan leiden. De toepassing van zijn stelsel heeft inderdaad, wàt de tegenstanders er ook van mogen zeggen, zeer gunstige resultaten opgeleverd. In de eerste maanden van het jaar 1878 was de toestand in Atjeh over het algemeen bevredigend; de posten werden lang niet meer zooveel verontrust en beschoten als vroeger; patrouilles en transporten konden binnen onze linie bijna overal veilig marcheeren; wanneer er bij uitzondering nog gevochten werd, geschiedde dit van 's vijands zijde met weinig energie; van zijne vroegere dapperheid en ondernemingsgeest was niet veel meer te herkennen. Ook begonnen zich bij een deel der bevolking sporen van toenadering, of althans van berusting, in het onvermijdelijke, te vertoonen; verscheidene hoofden hadden zich onderworpen en hun voorbeeld lokte steeds navolging; sommige verlaten kampongs binnen of op de grenzen van onze vestiging werden langzamerhand weder bevolkt, zooals onder anderen in de VI en IX Moekims.

Het overwicht onzer wapens, zoowel in Groot-Atjeh als in de naburige vazalstaten, is thans zoo duidelijk gebleken, dat de invloed der oorlogspartij en de vrees die zij inboezemde,

er voorzeker veel door zullen verminderen. Wanneer wij slechts zorg dragen ons prestige krachtig te handhaven en daarbij niet schromen nu en dan flink offensief te werk te gaan, bestaat er gegronde hoop op eene naderende beslissing van den hardnekkigen worstelstrijd, die thans reeds vijf jaren geduurd en ons zulke zware lasten opgelegd heeft.

Er is veel gestreden, over de vraag welk der beide stelsels, die afwisselend in Atjeh tot beëindiging van den oorlog zijn aangewend, de voorkeur verdient: het afwachtende of wel het aanvallende stelsel? Wij hebben gezien, dat er aanvankelijk met het eerste geen heil te behalen viel, omdat het door den generaal van Swieten in te beperkten zin werd toegepast, waardoor het onmogelijk gehandhaafd kon worden. De voorstanders van dit systeem betwijfelen echter, of het tegenovergestelde beginsel wel zooveel beter heeft gewerkt; sommigen ontkennen dit zelfs ten sterkste. Zij beweren dat er thans evenmin eene afdoende uitkomst is verkregen, terwijl we toch alle krachten ingespannen en ons aan groote verliezen blootgesteld hebben.

Wij zullen daartegen in de eerste plaats aanvoeren, dat de kolonel Pel, al spoedig na zijn optreden als bevelhebber, gedwongen werd offensief te handelen en onze stelling uit te breiden, omdat het duidelijk gebleken was, dat we ons verderf te gemoet zouden gegaan zijn, indien onze vestiging langer gebleven ware in den hoogst gebrekkigen toestand, waarin zij zich op het laatst van April 1874 bevond. Het aanvallend stelsel moest dus eerst tot zelfbehoud toegepast, worden; later werd het, op grooter schaal, aangewend tot bereiking van het doel des oorlogs, namelijk de onderwerping van de ons vijandig gezinde bevolking van Atjeh. Gedurende anderhalf jaar was de generaal Pel, uit gebrek aan de noodige strijdmiddelen, verplicht een gemengd stelsel te volgen, dat onmogelijk krachtig of afdoend kon werken. Slechts nu en dan, met groote tusschenpoozen, kon hij offensief optreden; meestal moest hij zich, zeer tegen zijnen zin, tot eene

lijdzame houding bepalen. Eindelijk werd na verloop van een jaar met veel moeite en opofferingen eene stelling verkregen, die wel het hoofdkwartier K. Radja en de gemeenschap met de zee volkomen beschermde, maar die het vijandelijke gebied niet genoegzaam beperkte of afsloot om den tegenstand der Atjehneezen voorgoed te breken.

Eerst op het einde van het jaar 1875 werd met eene voor Indië zeer aanzienlijke macht tot eene zuiver aanvallende tactiek overgegaan, doch toen was het gunstige oogenblik daartoe reeds lang verstreken; men had dit veel vroeger moeten doen, wanneer men eene spoedige en afdoende uitkomst had willen verkrijgen.

De vraag moet niet luiden: hoe het offensieve stelsel in lateren tijd heeft gewerkt, maar wel: hoe het zou gewerkt hebben, indien het van het begin des oorlogs af met kracht, beleid en volharding ware toegepast? Het gaat niet aan die werking te willen beoordeelen naar de thans verkregen uitkomsten. Andermaal durven wij onze diep gevestigde overtuiging uitspreken, dat men den oorlog met Atjeh in betrekkelijk korten tijd had kunnen beëindigen, wanneer men, onmiddellijk na den val van den Kraton, het behaalde succes krachtig vervolgd en den vijand zoodoende in de onmogelijkheid gesteld had zich van de geleden verliezen te herstellen of zich op nieuwen tegenstand voor te bereiden. Toen, maar ook toen alléén, was het gunstige oogenblik daar voor aanvallende operatiën; al de kansen waren in ons voordeel en de uitkomst zou niet twijfelachtig geweest zijn; wij behoeven dit niet nader toe te lichten.

Wanneer de merkwaardige tocht van den generaal Pel door het binnenland van Atjeh, waarbij hij het leven liet, in Februari 1874 had plaats gehad, dan zou de oorlog hoogst waarschijnlijk reeds dadelijk beslist zijn. Nadat men den vijand evenwel bijna 2 jaren tijd gegund had om zijne krachten te verzamelen, zijne hulpbronnen te vermeerderen en zijn gebied

overal te versterken, sprak het vanzelf, dat het toepassen van eene offensieve tactiek ons niet meer voldoende kon baten. Het ging daarmede als met sommige ziekten, die, wanneer ze niet van den beginne af krachtig bestreden worden, later zelfs door aanwending der meest doeltreffende middelen, moeilijk of in 't geheel niet meer te genezen zijn. De aanvankelijk begane fout werd oorzaak van den langen duur des oorlogs en van de groote offers, die hij ons kostte. Toen men haar trachtte te herstellen was het te laat, ten minste om spoedig tot eene beslissende uitkomst te geraken. Met geduld en volharding moet nu langzamerhand goed gemaakt worden, wat vroeger bedorven is. De Nederlandsche natie zal ongetwijfeld haar gezag en aanzien in den Indischen Archipel weten te handhaven. De strijd met Atjeh moet tot elken prijs voortgezet en ten einde gebracht worden; ons bestaan als koloniale mogendheid hangt van den uitslag dier worsteling af. Moge die rampzalige oorlog ook nog eenigen tijd duren en nog vele offers eischen, toch moeten we alle krachten blijven inspannen om ons doel te bereiken. Is Atjeh eenmaal volkomen overwonnen (wat weldra gebeuren kan, indien men het ernstig wil) dan is geen volk in Indië meer tegen ons bestand; maar blijft die strijd onbeslist en toonen we daardoor onze onmacht, dan loopen we groot gevaar ons prestige en daarmede onze schoone bezittingen tusschen de keerkringen te verliezen.

Het Mahomedaansche ras moet niet te licht geteld worden; de Russisch-Turksche oorlog heeft daarvan opnieuw het bewijs geleverd. Er bestaat tusschen dien krijg en den Atjehoorlog menig punt van overeenkomst. Wat dapperheid, volharding en doodsverachting betreft, behoeven de Atjehneezen in geenen deele voor hunne geloofsgenooten in Turkije onder te doen; het is een geluk voor ons, dat zij niet zoo goed geoefend en vooral gewapend zijn als de Ottomanen, die ook hunne voornaamste kracht zochten in verdedigende stellingen. De Russen hebben bij het begin van den veldtocht de groote

fout begaan om hunne tegenpartij te minachten; de strijdmacht, waarmede zij den Donau overtrokken, was veel te gering om daarmede de in allerijl samengetrokken Turksche legers te kunnen verslaan en op Constantinopel te kunnen aanrukken. Het gevolg daarvan was, dat zij aanvankelijk een gevoelig échec leden, geruimen tijd van alle offensieve handelingen moesten afzien en zelfs op het punt waren over den Donau te worden teruggeworpen, indien de Turken hunne overwinningen bij Plewna met klem vervolgd hadden. Later waren de Russen verplicht al hunne krachten in te spannen en groote offers te brengen, om den beganen misslag te herstellen. Wanneer zij dadelijk volgens de regelen der oorlogskunst met groote overmacht waren opgetreden, zoodat zij steeds offensief te werk hadden kunnen gaan, dan zou de oorlog volgens alle waarschijnlijkheid eene geheel andere wending genomen hebben en veel spoediger beslist geweest zijn. Toen zij echter eenmaal hunne zaak bedorven hadden, moesten zij er de nadeelige gevolgen van ondervinden.

Ook wij hebben te Atjeh dezelfde fout begaan als de Russen in Turkije. Ook wij telden aanvankelijk den vijand te licht en lieten $^{1}/_{3}$ gedeelte onzer strijdkrachten te Padang achter, in stede van met onze geheele macht den veldtocht te beginnen; dientengevolge werden onze operatiën tegen den Kraton verlamd en konden we slechts van één zijde te gelijk ageeren. Later waren er troepen genoeg op het tooneel van den oorlog beschikbaar om steeds aanvallend en doortastend te kunnen handelen; maar we deden vrijwillig afstand van dat voorrecht en bepaalden ons tot eene geheel passieve rol.

Evenals de Turken van de gedwongen werkeloosheid der Russen gebruik maakten om hunne strijdmiddelen te verzamelen en zich maanden lang op een krachtigen wederstand voor te bereiden, evenzoo trokken de Atjehneezen partij van de gelegenheid, die onze lijdzame houding hun aanbood, om zich van de geleden verliezen te herstellen en hun land in geduchten staat van verdediging te brengen.

Nu is het wel niet zeker dat Rusland eene beslissende overwinning behaald en den oorlog spoedig beëindigd zou hebben, wanneer het dadelijk met al zijne beschikbare macht in Turkije was gevallen, evenmin als we voor stellig mogen aannemen dat Atjeh binnen een jaar tijds onderworpen zou zijn, indien wij van den beginne af steeds offensief te werk waren gegaan — maar de waarschijnlijkheid pleit toch ten sterkste voor beide deze onderstellingen. Men moet bij iederen veldtocht de kansen van slagen zooveel mogelijk in zijne hand zoeken te vereenigen; daarin bestaat de geheele kunst van den oorlog. Wie dit over het hoofd ziet, zal zijn doel òf niet òf slechts na geruimen tijd en ten koste van de grootste offers bereiken.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

Naschrift. — De toestand van het Indische leger in verband met den Atjeh-oorlog. — De oprichting der Indische brigade. — Practische uitvoerbaarheid van dien maatregel. — Vermoedelijke kosten daaraan verbonden. — De jongste gebeurtenissen in Atjeh. — Het transportwezen in Indië. — De aanwending der artillerie tegen een inlandschen vijand. — Op welke wijze behoort er thans in Atjeh gehandeld te worden? — Tuchtiging van de XXII Moekims. — Voordeelen van eene stelselmatige wijze van opereeren. — Besluit.

In het dagblad „Het Vaderland" van den 1sten, 2den en 3den Maart 1878, verscheen een opstel van mijne hand onder den titel: „Een vaderlandsch belang", waarin ik het voorstel deed in Nederland eene expeditionnaire krijgsmacht samen te stellen, ter sterkte van 3000 à 4000 man infanterie-, artillerie- en genietroepen, ten einde daarmede onze levende strijdkrachten in Indië aanzienlijk te versterken en den oorlog met Atjeh zoo spoedig mogelijk te beëindigen.

Ik grondde dat voorstel op den staat van verval, waarin het Indische leger verkeert en op de noodzakelijkheid, die zich meer en meer doet gevoelen, om Atjeh weldra volkomen aan ons gezag te onderwerpen.

De vele bijzonderheden, welke betrekking hebben op de formatie, bewapening, uitrusting, oefening enz. van de even-

tueel op te richten Indische brigade, zal ik hier niet opnieuw bespreken.

Eenige algemeene beschouwingen kunnen echter dienstig zijn om deze gewichtige aangelegenheid in een meer helder daglicht te stellen. Ook wil ik trachten nogmaals het groote nut en vooral de practische uitvoerbaarheid van den bedoelden maatregel, die nogal van ingrijpenden aard is, aan te toonen, waartoe reeds in N°. 7 van het tijdschrift: De Militaire Spectator, jaargang 1878, door mij eene poging werd aangewend.

Het zij mij daarom vergund sommige punten van mijn betoog in herinnering te brengen of scherper te doen uitkomen.

Al hetgeen ik vroeger heb gezegd omtrent den ongunstigen toestand, waarin het Indische leger ten gevolge van den Atjeh-oorlog is geraakt, wordt mij van verschillende zijden bevestigd. Ik had trouwens, gedurende mijn verblijf in Indië, gelegenheid genoeg om met eigene oogen te aanschouwen, hoe zeer dat leger geleden heeft en welke groote gebreken het aankleven. En hoe kan dit ook anders? Een oorlog, die zoo verbazend lang duurt, die zoo veel inspanning en offers eischt, moet overal verlammend op werken en ten slotte uitputting veroorzaken, al tracht men ook telkens de bestaande leemten met nieuwe elementen aan te vullen. Het is onnoodig dit nader toe te lichten, omdat het eene zaak geldt, die als het ware vanzelf spreekt. Ik blijf dan ook bij mijn gevoelen, dat het gehalte, de geoefendheid, de practische bruikbaarheid, enz. van onze troepen in Indië op dit oogenblik zeer veel te wenschen overlaten; — dat vooral het onderofficierenkader op verre na niet op de hoogte is van zijne taak; — dat er bij de bataljons en compagnieën een groot incompleet bestaat aan manschappen, die voor den dienst te velde geschikt zijn; — dat de batterijen artillerie gewapend zijn met vuurmonden, die niet meer aan de eischen van den

tegenwoordigen tijd voldoen, — en, „last not least", dat de krijgstucht bij het leger in hooge mate verslapt is.

Die gebreken, waarbij men nog verscheidene anderen zou kunnen voegen, moeten zoo spoedig mogelijk verholpen worden. Doch daartoe is in de eerste plaats noodig, dat het leger tot rust kome; zoo lang de oorlogstoestand duurt, kunnen er geene afdoende verbeteringen worden tot stand gebracht. Atjeh trekt steeds de beste bestanddeelen van het leger tot zich en geeft die òf in het geheel niet, òf in een beklagenswaardigen toestand terug. Dientengevolge hebben er aanhoudende mutatiën plaats, die elke poging verijdelen om de troepen op Java of elders voltallig te houden en behoorlijk te oefenen.

In de laatste jaren heeft men zijne toevlucht moeten nemen tot het op groote schaal aanwerven van vreemdelingen; hun aantal is thans op onrustbarende wijze toegenomen, en het behoeft wel niet gezegd te worden, dat zij weinig bijdragen om den goeden geest of de discipline bij het leger te bevorderen. De hospitalen in Indië zijn overkropt met zieken; vele andere militairen zwerven rond met eene verwoeste gezondheid en kunnen maar niet op hun verhaal komen, zoodat zij ten slotte naar Europa moeten terugkeeren om daar als afschrikkend voorbeeld te dienen voor hen, die lust mochten gevoelen zich voor den dienst in onze O. I. koloniën te verbinden.

Wanneer men erkent, dat het Indische leger in verval is — want daaraan behoeft niet te worden getwijfeld — dan zal men de noodzakelijkheid niet betwisten, dat het moederland spoedige en krachtige hulp behoort te verleenen. Nederland heeft er het grootste belang bij om in Indië eene goed georganiseerde krijgsmacht te bezitten, die met een uitmuntenden geest bezield en ten allen tijde in staat is aan hare hoogst gewichtige roeping te voldoen. Om dit doel te bereiken behooren wij voor geene opofferingen terug te deinzen, want ons bestaan als koloniale mogendheid hangt er van af.

De Atjeh-oorlog is de kanker, die aan het welzijn en de bruikbaarheid van het leger knaagt en die ook de geldmiddelen van den Staat verslindt; die kanker moet uitgesneden worden en daartoe dient men alles in het werk te stellen. Die krijg heeft nu waarlijk lang genoeg geduurd, maar indien men niet tot afdoende maatregelen overgaat, dan zal hij ons nog vele jaren blijven kwellen en ondragelijke lasten opleggen.

Atjeh moet ten onder gebracht worden, spoedig en volkomen — het koste wat het wille!

Het blijkt voldoende uit de strekking van mijn werk, dat ik alleen heil verwacht van eene aanvallende tactiek, van handelen en doortasten. Maar om zulk een stelsel te kunnen toepassen en volhouden, moet men de middelen bezitten en behoort men zich degelijk voor te bereiden.

De jongste berichten uit Atjeh leerden ons, dat de kolonel van der Heijden met eene sterke macht een inval gedaan heeft in het gedeelte der XXII Moekims, dat onmiddellijk tegen onze vestiging aangrenst. Feitelijk werd dus een begin gemaakt met de aanvallende operatiën, welke tot het beëindigen van den oorlog noodig zijn. Ofschoon de vijand eene gevoelige nederlaag leed en uit al zijne versterkte stellingen werd verdreven, waren onze verliezen binnen weinige dagen reeds zeer aanzienlijk, zoodat voorloopig de tocht gestaakt en er zelfs versterking van Java aangevraagd moest worden.

Wij juichen van harte het thans gehuldigde stelsel toe, maar betwijfelen toch of het in de gegeven omstandigheden, met het oog op den toestand van het Indische leger, vol te houden en of er daarom wel heil van te verwachten is. Wij weten niet, welke de leidende gedachte geweest is bij het doen der laatste operatiën, doch wij zouden het zeer betreuren, indien ze strekken moesten om onze afsluitingslinie uit te breiden en nog meer terrein te bezetten.

Het streven moet zijn den vijand te tuchtigen, maar dan ook zóó afdoend, dat we er ons doel mede kunnen bereiken,

zoo al niet dadelijk, dan toch binnen korten tijd. Daartoe is het volstrekt noodig, dat we het behaalde succes onmiddellijk vervolgen en de strafoefening zóó dikwijls herhalen tot de vijand gedwongen wordt zich aan ons gezag te onderwerpen. Kan men niet op doortastende wijze te werk blijven gaan en is men verplicht telkens weder gedurende geruimen tijd eene lijdzame houding aan te nemen, ten gevolge waarvan de vijand weder op zijn verhaal kan komen, — dan strekken al onze pogingen tot niets. Wij brengen dan wel vele offers, maar deze baten ons niet en de beslissing van den oorlog zal steeds uitblijven.

De vraag geldt nu: kan het reeds zoo geschokte Indische leger den strijd met Atjeh, op den voet zooals vereischt wordt, volhouden zonder geheel uitgeput te geraken? Het zou niet raadzaam zijn dit te beproeven, en daarom handelt men veel verstandiger, wanneer men tracht in Nederland eene flinke krijgsmacht samen te stellen, eene reserve waarop men kan rekenen en die met vrucht te gebruiken is om in eens een einde aan den oorlog te maken.

De oprichting en spoedige aanwending der Indische brigade zou de meeste bezwaren opheffen, welke tegen het voeren van eene krachtig offensieve tactiek kunnen worden ingebracht. Wij zullen over het nut van dien maatregel niet verder uitweiden en liever nagaan of hij practisch uitvoerbaar is, zoomede wat hij ons vermoedelijk zou kosten.

Velen twijfelen aan de mogelijkheid om binnen korten tijd in Nederland eene krijgsmacht van 3 à 4000 vrijwilligers bij elkander te krijgen, te oefenen en voor een veldtocht tegen Atjeh uit te rusten. Anderen vinden er bezwaar in om de brigade, aangenomen dat ze tot stand kwam, dadelijk na aankomst in Indië tegen den vijand aan te voeren.

Ofschoon ik er zeer goed van bewust ben, dat er aan de uitzending van eene sterke expeditionnaire afdeeling vele moeilijkheden verbonden zijn, zoo komen mij deze niet belangrijk

genoeg voor om à priori tot de veroordeeling van den maatregel te mogen leiden. Wanneer het eenmaal vaststaat dat de oprichting der brigade nuttig en noodig is, dat zij tot een krachtig middel kan strekken om den oorlog met Atjeh te beëindigen en het Indische leger uit den staat van verval, waarin het verkeert, op te heffen, — dan moet men tegen geene bezwaren meer opzien en onverwijld de handen aan het werk slaan.

Ik geef toe, dat de werving der vrijwilligers aanvankelijk wellicht met geen bijzonder gunstigen uitslag bekroond zal worden; waarschijnlijk zullen er zich in den beginne nog niet zooveel honderden aanmelden als er duizenden noodig zijn; — maar men moet zich daardoor niet laten afschrikken. Wanneer werkelijk de voorwaarden der verbintenis zeer gunstig gesteld worden, dan zal de lust om bij de brigade dienst te nemen gaande weg vermeerderen, zoodat wij niet twijfelen of er zal weldra een groot aantal vrijwilligers toestroomen, meer dan men kan gebruiken. Het is ook geen bepaald vereischte, dat de brigade in haar geheel tot stand moet komen vóór zij naar Indië wordt gezonden, tenzij de werving buitengewoon voorspoedig uitviel, in welk geval wij het verkieslijker zouden achten, wanneer de troepen bij elkander bleven en gezamenlijk de reis aanvaardden. Vordert de formatie en bloc te veel tijd, dan zou telkens wanneer een bataljon infanterie, ter sterkte van 600 man geformeerd, geoefend en uitgerust was, dit onderdeel ingescheept kunnen worden om zich later in Atjeh met andere bataljons en de batterijen tot een korps te vereenigen. Al komt de brigade ook bij gedeelten op het oorlogstooneel aan, dan zal zij daar toch eene zeer welkome versterking uitmaken en groot nut kunnen stichten. Wij gelooven dat, wanneer maar eerst één bataljon in Nederland gevormd is, de oprichting van een tweede enz. veel spoediger zal gaan; — men zal daarbij de juistheid ondervinden van het spreekwoord: „een goed voorbeeld doet goed volgen.”

Men kan niet van personen uit de volksklasse vorderen, dat zij alleen uit geestdrift of uit liefde voor het vaderland hun leven en gezondheid gaan wagen voor eene zaak, die hun onverschillig is. Wil men dus voor een veldtocht tegen Atjeh vrijwilligers krijgen, dan moet men op hen den prikkel van het eigenbelang laten werken. Zij moeten het vooruitzicht hebben om niet alleen voor het oogenblik, maar ook voor de toekomst hunne positie te verbeteren. Daartoe is vooreerst noodig eene behoorlijke premie, zoowel bij het aangaan als na afloop van hun engagement en verder eene ruime bezoldiging gedurende hunnen diensttijd. Men stelle het handgeld bijv. op *f* 250 of *f* 300 en keere den soldaat bij zijne terugkomst in Nederland, of wel wanneer hij bij het Indische leger overgaat, eene gelijke som uit. Men geve hem, van af het oogenblik waarop hij in Atjeh debarkeert, eene soldij van *f* 1 per dag, terwijl natuurlijk zijne kleeding en voeding voor rekening van het rijk komen. Wanneer hij zich vóór den vijand onderscheidt, zoodat hem de Militaire Willemsorde of eene eervolle vermelding te beurt valt, dan krijge hij aanspraak op het bekleeden van eene rijksbetrekking, hetzij in Indië of hier te lande, ten minste wanneer zijn zedelijk gedrag dit toelaat. Men geve hem eene nette, doelmatige uniform, behandele en verplege hem goed en opene hem de kans op bevordering, wanneer hij zijn best doet en zich behoorlijk gedraagt. Vooral eische men geen te lange verbintenis; wij zouden die op hoogstens 2 jaren wenschen te bepalen, d. w. z. werkelijk verblijf in Indië en dus niet met inbegrip van de heen- en terugreizen.

Er zouden gewis nog meer gunstige voorwaarden vast te stellen zijn, doch wij zullen daarbij niet langer stilstaan. Indien men de zaak verstandig aanvat en niet voor geldelijke offers schroomt, dan zal men zien dat het verkrijgen van 3 à 4000 vrijwilligers (Nederlanders — geen vreemdelingen) voor de Indische brigade veel gemakkelijker en spoediger zal gaan dan men gedacht had.

Wij hebben hier alleen gesproken van de manschappen; het spreekt vanzelf dat men aan het kader hoogere premiën en vooral flinke soldijen zou moeten toekennen, terwijl ook alle andere gunstige bepalingen van toepassing blijven voor de onderofficieren en korporaals, die daardoor insgelijks het vooruitzicht zouden krijgen om hun lot merkbaar te verbeteren.

Wat de officieren betreft, zoo blijven wij bij ons gevoelen, dat het Departement van oorlog, in Nederland, over een voldoend aantal zal kunnen beschikken, vooral wanneer de uitzending der Indische brigade meer bepaald tot doel heeft om den oorlog met Atjeh ten einde te brengen. Ofschoon menig officier zich geheel uit vrije beweging zou aanmelden, alleen uit ijver voor zijn vak, uit zucht om zich te bekwamen, om ondervinding en oorlogskennis op te doen of wel in de hoop zich op het tooneel van den krijg te kunnen onderscheiden, zoo ware het toch in alle opzichten wenschelijk en billijk, dat hunne materieele belangen flink in het oog werden gehouden. Wij twijfelen niet of de regeering en de volksvertegenwoordiging zouden zich in dit geval zeer vrijgevig en misschien ook genegen toonen om het groote onrecht te herstellen, dat den officieren, die vóór het jaar 1877 naar Indië zijn gedetacheerd geweest, met betrekking tot hunne pensioenstoelage is aangedaan en waardoor zij ook ten zeerste in hun gevoel van eigenwaarde gekrenkt werden.

Met het beweren van sommigen, dat het niet raadzaam zou zijn de troepen der brigade, onmiddellijk na hunne aankomst in Indië, tegen den vijand te gebruiken, kunnen wij ons niet vereenigen; wij zijn van een geheel tegenovergesteld gevoelen, en vreezen volstrekt niet voor eene herhaling van hetgeen tijdens den Java-oorlog met het korps Nederlandsche vrijwilligers gebeurd is. Men weet thans in alle bijzonderheden, hoe men het moet aanleggen om eene Europeesche strijdmacht in een tropisch klimaat op de been te houden; het vereischt wel veel zorg, maar het is zeer goed doenlijk.

De ondervinding, in het jaar 1873 bij den 2den veldtocht tegen Atjeh opgedaan, heeft bewezen, dat troepen, die pas uit Europa komen, evengoed en zelfs beter dan anderen tegen de ontberingen en vermoeienissen van den oorlog in Indië bestand zijn. Ook de Engelsche expeditiën in Abyssinië en vooral in Ashantee, waar het klimaat zeker veel ongezonder is dan in Atjeh, toonden overtuigend aan, dat het zoogenaamde acclimateeren voor Europeanen onnoodig is, mits men met oordeel te werk ga en niets verzuime wat het welzijn der troepen bevorderlijk kan zijn; — „tout est là." Men spare hunne krachten, men legere hen op eene gezonde plaats, men trachte hen bezig en steeds in eene opgewekte stemming te houden, men zorge uitstekend voor hunne voeding en verpleging — en men zal ondervinden, dat zij flink op de been blijven en minder van ziekten te lijden zullen hebben dan hunne wapenbroeders, die reeds een of meer jaren in de garnizoensplaatsen van Indië hebben doorgebracht. Het is juist in die garnizoenen, vooral aan de kust van Java, waar de soldaat aan den drank en de inlandsche vrouwen verslaafd geraakt, waar zijn gestel ondermijnd en gesloopt wordt of waar de kiem ontstaat van de ziekten, welke hem later op het oorlogstooneel, soms reeds na korten tijd, doen bezwijken of voor den dienst te velde ongeschikt maken. Wil men die klippen vermijden, dan is het zaak de Indische brigade uit Nederland rechtstreeks naar Atjeh te zenden.

En nu de vermoedelijke kosten van deze expeditie! Wij hebben globaal uitgerekend hoeveel die zouden bedragen voor de oprichting, de uitrusting, het transport, de tractementen, het onderhoud enz. van de Indische brigade gedurende het eerste jaar van haar bestaan. Wanneer wij tot grondslag onzer berekening eene sterkte aannemen van 150 officieren en 3000 man, — want op een grooter aantal durven wij vooreerst niet rekenen en het is ook strikt genomen genoeg, — dan verkrijgen wij de volgende resultaten:

Officieren.

Gratificatiën en entrées de campagne	*f*	300,000	
Transportkosten naar Indië	„	120,000	
Tractementen en toelagen in Indië	„	800,000	
Voeding enz.	„	120,000	
Totaal			*f* 1,340,000

Onderofficieren en manschappen.

Premiën bij de werving	*f*	1,000,000	
Kleeding en uitrusting	„	300,000	
Transportkosten naar Indië	„	600,000	
Tractementen in Indië	„	1,200,000	
Voeding te velde	„	1,200,000	
Totaal			„ 4,300,000

Algemeene kosten.

Materieel en verdere behoeften	*f*	200,000	
Onvoorziene uitgaven	„	160,000	
Totaal			„ 360,000
Totaal Gen.			*f* 6,000,000

Er zouden dus ongeveer zes millioen gulden noodig zijn om de brigade samen te stellen, naar Indië te zenden en daar een jaar onder de wapens te houden. Wij willen niet te veel in bijzonderheden treden, want dit zou den lezer slechts vermoeien en ook weinig tot de zaak afdoen. Het tweede jaar zou de brigade waarschijnlijk niet zooveel kosten, omdat alsdan de uitgaven voor gratificatiën, premiën, uitrusting, transportkosten enz. vervallen of veel geringer zijn. Gesteld dat er twee jaren vereischt worden om het doel te bereiken, 't welk men zich met de uitzending der Nederlandsche strijdmacht voorstelt, dan zou daarmede eene uitgaaf van 10 à 12 millioen gemoeid zijn. Men kan zelfs veilig rekenen op 15 millioen, want dergelijke ondernemingen vallen gewoonlijk, wat de kosten betreft, niet mede.

Indien echter de Atjeh-oorlog, ten gevolge van den bedoelden maatregel, werkelijk ten einde gebracht en het Indische leger daardoor ten zeerste gebaat kan worden, dan moet men zich de noodige geldelijke offers getroosten.

De oorlog verslindt nu jaarlijks eene kolossale som, zonder dat men merkbaar nader tot de beslissing komt.

Wij herinneren aan het spreekwoord: „Qui veut la fin, veut les moyens". De benoodigde 15 millioen voor het aanwenden der Indische brigade, zouden bij wijze van oorlogsleening kunnen worden gevonden; — misschien is Atjeh later in staat ons die belangrijke uitgaaf in den vorm van peper of van andere producten te vergoeden!

Wat in de tweede helft van Juni jl. in Groot-Atjeh is gebeurd, heeft geen gunstigen invloed uitgeoefend op den algemeenen toestand aldaar; de zaken zijn er bepaald weder achteruitgegaan, zoodat men thans alle krachten moet inspannen om te herstellen wat bedorven is.

Wel was er sedert geruimen tijd in het eigenlijke Atjeh weinig of niet meer gevochten; wel had men binnen onze vestiging den vredestoestand geproclameerd en de officieren beknibbeld op hunne vivres en campagne-toelagen; — maar de verhouding tot den vijand was even gespannen gebleven als voorheen. Beide partijen stonden steeds tegenover elkander als twee kemphanen, die den strijd slechts even gestaakt hebben om uit te rusten, doch gereed blijven elkander elk oogenblik aan te vliegen. Het vuur van den oorlog smeulde slechts en de vlam zou weldra met vernieuwde hevigheid uitbarsten. De Atjehneezen wisten zeer goed wat er bij ons voorviel en wachtten alleen op de gelegenheid om ons een gevoeligen slag toe te brengen.

Nauwelijks was de gouverneur van Atjeh, de kolonel van der Heijden, met het grootste gedeelte van onze mobiele strijdmacht vertrokken om Gedoeng te tuchtigen, of de vijand deed een aanval op onze linie, brak die op verschillende

plaatsen door, viel in de IV, VI en IX Moekims, verjoeg de ons goedgezinde bevolking, brandde en plunderde naar hartelust, sneed de gemeenschap tusschen het hoofdkwartier K. Radja en sommige posten af en verwekte schrik en verwarring in onze geheele vestiging. De kolonel van der Heijden moest in aller ijl terugkeeren en met geweld de communicatie met de posten in de IV Moekims herstellen. Nieuwe bataljons werden met den meesten spoed uit Java gezonden ten einde het dreigende onheil af te wenden en de ontijdig verminderde bezetting van Atjeh te steunen in hare pogingen om het gebied te behouden, dat we met zooveel moeite en opofferingen veroverd hadden.

Men is er in geslaagd, dank zij de energieke maatregelen van den gouverneur van Atjeh, om den vijand overal weder te verdrijven; zelfs hebben we zooals gezegd is met veel succes een inval in de XXII Moekims gedaan om de Atjehneezen voor hunnen overmoed te straffen; maar dit neemt niet weg, dat we het verloopen der bevriende bevolking van het door ons bezette gebied, niet hebben kunnen beletten. Op zichzelf had het doorbreken van onze linie weinig te beteekenen, doch het kwaad, dat door den vijand gesticht werd, is moeilijk te herstellen en de gevolgen daarvan zullen zich nog geruimen tijd doen gevoelen.

Nu de bevolking, welke zich aan ons gezag onderworpen had, de overtuiging heeft opgedaan, dat we haar in den steek laten als er gevaar dreigt, zal ze niet licht genegen zijn om in hare kampongs terug te keeren en zich andermaal aan de wraakzucht harer landgenooten bloot te stellen. Zij rekende met recht op onze bescherming, maar tot loon voor hare onderwerping zag zij nu hare bezittingen verwoest en werd zij genoodzaakt naar het gebergte of de wildernis de vlucht te nemen. Wanneer de bevolking ook al in het thans verlaten gebied terugkeert, dan zal zij met wrok jegens ons bezield zijn en zeker weinig vertrouwen meer stellen in de kracht van ons bestuur of op het overwicht onzer

wapens. Vooral uit een moreel oogpunt zijn dus de feiten, die in de maand Juni jl. op het oorlogstooneel voorvielen, ten zeerste te betreuren.

Eene leerzame les is evenwel voor ons uit het gebeurde te putten, namelijk dat we hoogst verkeerd handelen met onze mobiele strijdkrachten in Atjeh te verminderen of die elders aan te wenden. Ook is het thans overtuigend gebleken, dat onze posten alleen niet in staat zijn den vijand het doorbreken van onze linie te beletten. Als men een blik slaat op de tegenwoordige kaart van Atjeh, dan ziet men dat er bijna 50 posten door ons bezet zijn. Wij verklaren niet te begrijpen, waar die allen voor moeten dienen; zij geven natuurlijk aanleiding tot veel last en tot eene groote versnippering van macht, zonder dat onze stelling er sterker of veiliger door gemaakt wordt. Wij hebben daar vroeger reeds op gewezen en behoeven er dus niet veel meer van te zeggen.

In Atjeh zijn de meeste posten slechts zwak bezet, zoodat zij wel met hun geschut het onmiddellijk in de nabijheid gelegen terrein kunnen bestrijken, maar overigens geene actieve rol kunnen vervullen en dus niet veel nut stichten. De vijand kan er gemakkelijk tusschen door trekken en hunne gemeenschap afsnijden; in dat geval is men verplicht hen in aller ijl te ontzetten ten einde hen voor hongersnood te vrijwaren.

Het ware beter in Atjeh wat minder posten te bezetten en wat meer van mobiele colonnes of van sterke patrouilles gebruik te maken, die ons op de hoogte kunnen houden van hetgeen er bij den vijand omgaat en wier taak het zijn moet om de grenzen van onze vestiging ten allen tijde tegen een inval te beschermen.

Vóór men er aan denken kan om in Atjeh eene zeer actieve tactiek te huldigen en op den duur aanvallend te werk te gaan, moet men daar eerst het transportwezen op een behoorlijken voet inrichten. Al had men ook troepen in

overvloed en al was de geheele Indische brigade ter sterkte van 3 à 4000 man op het oorlogstooneel beschikbaar, dan zou men nog maar zeer weinig succes kunnen behalen, wanneer de transportmiddelen onvoldoende waren. In dat geval zouden alle operatiën verlamd en weldra onmogelijk worden; men zou bij het binnendringen in de XXII Moekims op zulke onoverkomelijke bezwaren stuiten, dat men zich al spoedig gedwongen zou zien terug te trekken, zonder het beoogde doel bereikt te hebben. Het transportwezen is in Indië, maar vooral in Atjeh, waar bijna alles overland moet worden vervoerd, eene zaak van het grootste belang; men kan niets ondernemen, tenzij men deze gewichtige aangelegenheid vooraf op doelmatige wijze heeft geregeld. Wij kunnen daarop niet genoeg de aandacht vestigen, want een der voornaamste factoren tot het verkrijgen van eene gunstige uitkomst is een goed ingerichte transportdienst.

Men weet, dat bij de meeste Indische expeditiën al wat voor de voeding en verpleging der troepen noodig is, door menschen gedragen moet worden. Eene colonne, die zich in het binnenland op vijandelijk terrein beweegt, wordt gevolgd van een eindeloozen sleep koelies en bagage; het is ongeloofelijk hoeveel men moet medevoeren voor het onderhoud enz. van eenige honderd man troepen gedurende 8 à 14 dagen. Men kan zich geen denkbeeld maken van den last, het oponthoud en de verwarring, welke daardoor soms ontstaan, vooral wanneer men het ongeluk heeft vele zieken of gekwetsten te krijgen. De transportdienst maakt dan ook de wanhoop uit van iederen colonne-commandant en heeft reeds menige goed beraamde onderneming doen mislukken.

Het is licht te begrijpen, dat men over een zeer aanzienlijk getal koelies moet kunnen beschikken (voornamelijk bij een aanvallenden oorlog, als men zich ver van de operatiebasis verwijdert), om in de tallooze vereischten van het vervoerwezen te kunnen voorzien. In Atjeh zijn er geen honderden maar duizenden koelies benoodigd. En niet alleen

moet hun aantal groot zijn, maar ook hunne organisatie dient uitstekend geregeld te worden; zij moeten onder streng toezicht staan, maar men behoort hen overigens goed te behandelen en vooral goed te voeden.

Tijdens den 2den veldtocht tegen Atjeh waren er genoeg koelies voor den transportdienst, maar er heerschten bij hen weinig orde en tucht. Velen hunner wisten zich steeds op sluwe wijze aan den arbeid te onttrekken en waren nooit te vinden als men hen noodig had; de anderen moesten zich afzwoegen, werden slecht of somtijds in het geheel niet gevoed en stierven bij hoopen ten gevolge van uitputting of verwaarloozing. Later werden in Atjeh belangrijke verbeteringen ingevoerd met betrekking tot het transportwezen, maar wij gelooven dat er nog veel meer gedaan moet worden vóór dit vraagstuk in allen deele is opgelost. Men wijde daaraan dus de meest mogelijke zorg eer er sprake kan zijn van een inval in de XXII of XXVI Moekims te doen.

Dikwijls is de vraag geopperd, of men in Atjeh geen olifanten zou kunnen bezigen. De Engelschen maken er in hunne O. I. koloniën een menigvuldig gebruik van tot het vervoeren van zware lasten op groote afstanden; ook bij de expeditie in Abyssinië zijn deze gewillige, verstandige dieren met goed gevolg aangewend. Zij hebben echter veel voedsel noodig en vereischen eene bekwame leiding. Een olifant kan zeker het werk verrichten van 30 of 40 koelies en de Atjehneezen zouden er stellig ook zeer bevreesd voor zijn; maar het is twijfelachtig of zulk een dier zich met zijne vracht wel door de zwaar begroeide terreinen van Atjeh zou kunnen bewegen zonder stoornis of verwarring te veroorzaken. Men zou er in elk geval de proef van kunnen nemen. Blijkt het dat olifanten werkelijk te gebruiken zijn, dan kon men het noodige aantal aanschaffen, waardoor de transportdienst in Indië een krachtigen steun zou ondervinden.

Het komt ons noodig voor hier ook nog met eenige woor-

den te gewagen van het nut, of liever de noodzakelijkheid, om in Atjeh eene uitmuntende artillerie ter beschikking te hebben. Wij kunnen er niet genoeg op aandringen, dat men aan de eventueel op te richten Indische brigade het beste geschut toevoege, hetwelk verkrijgbaar en voor het doel noodig is, namelijk lichte, stalen achterlaadkanonnen, geplaatst op smalle, lage en zeer sterke affuiten. Het is hier de plaats niet om daarover in technische bijzonderheden te treden; alleen wenschen wij te doen uitkomen, dat de artillerie, bij den strijd tegen de Atjehneezen eene zeer gewichtige taak te vervullen heeft. Dat wapen kan den vijand niet alleen veel kwaad berokkenen, maar het kan ons ook groote verliezen uitsparen en daarom moet men er een zeer ruim gebruik van maken.

In de Europeesche oorlogen treedt de artillerie meer en meer op den voorgrond; het ware alleszins wenschelijk, dat zij ook in Indië tot haar recht kon komen, m. a. w. dat zij daar ten volle aan hare bestemming kon beantwoorden.

Het is bij verschillende Indische expeditiën en ook in Atjeh meermalen gebeurd, dat eene vijandelijke versterking of stelling, waarop onze troepen stuitten, zonder behoorlijke voorbereiding stormenderhand werd aangevallen. Dientengevolge leden we dikwijls een gevoelig échec of brachten we, wanneer de aanval al gelukte, veel grooter offers dan noodig ware geweest. Daarvoor moeten we ons zorgvuldig wachten. De commandant van eene colonne moet zich niet door zijnen persoonlijken moed of door het ongeduld en het aandringen zijner troepen laten medeslepen; — hij ga te werk volgens de regelen van den oorlog en gebruike terdege zijn geschut vóór hij stormen laat; het succes is dan meestal verzekerd.

De wijze, waarop de artillerie bij den eersten veldtocht tegen Atjeh werd aangewend, liet veel te wenschen over; niettegenstaande zij uitstekende diensten had kunnen bewijzen, werd zij bij den opmarsch der troepen voor een groot gedeelte aan het strand achtergelaten en voldeed zij over het algemeen

slechts gebrekkig aan hare roeping, wat ook al veel aan het ondoelmatige materieel was toe te schrijven. De resultaten, welke men verkreeg, waren dan ook ver van bevredigend. De stormaanval op den Kraton, den 16den April 1873, kostte ons zware offers en mislukte voornamelijk omdat hij niet was voorbereid; later zondigde men nog meer dan eens tegen dezen tactischen regel en telkens ondervond men daarvan de nadeelige gevolgen. Waar de artillerie goed gebruikt werd, behaalden we meestal de overwinning, zonder dat we daarbij groote verliezen leden. Bij onzen opmarsch langs het zeestrand, van af de landingsplaats naar de monding der Atjeh-rivier (tijdens de tweede expeditie), werden de forten en de tallooze goed aangelegde versterkingen der Atjehneezen met weinig moeite genomen, omdat de marine met haar geschut vooraf het strand schoongeveegd en de meeste positiën voor den vijand onhoudbaar had gemaakt.

Op dezelfde wijze behooren wij steeds te handelen bij den aanval op versterkte stellingen. Vóór de infanterie tot den storm overgaat, overstelpe de artillerie het te veroveren terrein met granaten; er bestaat dan alle kans, dat de tegenstand van den vijand niet veel meer te beteekenen zal hebben. De fout, welke dikwijls begaan wordt, om te vroeg te stormen, vindt meestal hare oorzaak daarin, dat aan den commandant der artillerie te weinig gezag of zelfstandigheid wordt toegekend, of wel omdat de voorraad munitie te zeer beperkt is. Het medevoeren van een groot aantal schoten veroorzaakt wel veel moeite en bezwaren, maar men behoort zich die te getroosten, wanneer men er een aantal menschenlevens mede kan uitsparen.

Wil echter de artillerie hare rol naar behooren kunnen vervullen, dan moet zij voortreffelijk geschut bezitten en goed aangewend worden, want anders is hare uitwerking gering en kan zij het beoogde doel niet naar wensch doen bereiken. Volgens onze stellige overtuiging zijn op dit oogenblik de veldbatterijen in Atjeh slecht bewapend; men gebruikt daar

nog altijd een vuurmond, die reeds sedert geruimen tijd in Europa bij alle legers verworpen is, namelijk het getrokken vóórlaadkanon. De granaten, welke tot deze verouderde geschutsoort behooren, zijn van eene tijdbuis voorzien, doch op de zeer bedekte, dikwijls moerassige terreinen van Atjeh springen zij of niet, of gewoonlijk ontijdig. Men kan op de uitwerking der schoten geen staat maken en dit is een zeer groot nadeel.

De granaten met schokbuizen uit het achterlaadgeschut springen daarentegen altijd bij den aanslag, onverschillig op welk terrein en tegen welke doelen aangewend; de schoten vallen zeer regelmatig uit, en men heeft het in zijne macht ze nauwkeurig te corrigeeren, zoodat men de projectielen met bijna wiskunstige zekerheid kan doen treffen ter plaatse waar men dit verlangt.

Het is om die reden, dat wij de invoering van de achterlaadkanonnen (liefst stalen) zoowel bij de Indische brigade als bij de batterijen van het Indische leger alleszins noodig achten en ten zeerste zouden toejuichen.

Er blijft ons nog over onze denkbeelden te ontvouwen omtrent de wijze, waarop men in Atjeh te werk zou moeten gaan om in den kortst mogelijken tijd een einde aan den oorlog te maken.

Wij hebben vroeger reeds gezegd, dat het stelsel der afwachtende houding alleen dàn zuiver toegepast had kunnen worden, wanneer we ons na de inneming van den Kraton bepaald hadden een punt aan het strand te bezetten en verder de kust van Atjeh, met onderhoorige staten, ten strengste te blokkeeren. Toen we ons evenwel in het binnenland vestigden, werd voortdurende strijd met den vijand, zoomede uitbreiding van onze stelling onvermijdelijk; men kon niet meer passief blijven. Het bezetten van den Kraton was, met het oog op het stelsel dat men wenschte te huldigen, eene groote strategische fout. Die handeling kon alleen

gerechtvaardigd worden, wanneer men den oorlog verder op aanvallende wijze had willen voeren, doch destijds was daarvan, volgens de opvatting van den generaal van Swieten, geen sprake; integendeel, „de oorlog heette toen geeindigd."

De grondslagen, waarop het gebouw van onze vestiging in Atjeh berustte, waren dus verkeerd gelegd; daarom kon het onmogelijk aan de verwachting beantwoorden en vereischte het voor zijne voltooiing oneindig meer tijd, moeite en opofferingen dan men ooit had kunnen onderstellen.

Het is ons in Atjeh gegaan als de Franschen in Algiers en als de meeste vestigingen van dien aard in een vijandelijk gebied. Zoo spoedig men zich van zijne operatie-basis, de kust, verwijdert en een punt of eene linie binnenslands bezet, dan wordt men door den drang der omstandigheden genoodzaakt den vijand al verder en verder terug te dringen. Het ligt in den aard der zaak, dat men de hoofdplaats van eene vestiging volkomen veiligheid en rust wenscht te verschaffen en dit kan niet anders geschieden dan door het aanleggen van beschermende posten, die den vijand op een eerbiedigen afstand moeten houden.

Zooals de toestand in Atjeh op dit oogenblik [1]) is, kunnen wij moeilijk op den ingeslagen weg teruggaan; wij mogen het met zooveel inspanning en opoffering veroverde gebied niet meer prijsgeven; — dat gedoogt onze waardigheid niet en het zou ons prestige in Indië een geweldigen schok geven. Wij kunnen tegenover een vijand als de Atjehneezen ook niet stilstaan, want de beslissing van den oorlog zal dan steeds uitblijven en wij zouden nog vele jaren gebukt gaan onder den zwaren last, die op onze schouders drukt. Sedert den tijd (nu $2^1/_2$ jaar geleden) waarop we onze tegenwoordige linie bezet en daarbinnen eene afwachtende houding aangenomen hebben, is de stand van zaken slechts weinig in ons voordeel

[1]) Augustus 1878.

veranderd. Wel zijn er vele menschenlevens en vele millioenen prijsgegeven, maar het heeft ons niet merkbaar geholpen. Nog staat een groot gedeelte van Atjeh's bevolking even strijdlustig en dreigend tegen ons over als voorheen; nog beschikt de vijand over tallooze hulpmiddelen, die hem het voortzetten van den oorlog voor een onbepaalden tijd mogelijk maken. Als we maar even onze mobiele strijdkrachten verzwakken, dan maakt onze tegenpartij er onmiddellijk gebruik van om onze linie door te breken en onze geheele vestiging in rep en roer te brengen. — Getuige de jongste gebeurtenissen in de maand Juni, die, evenals het gruwelijke moordtooneel in een van onze hospitalen bedreven, wrange vruchten zijn van het passieve stelsel, dat reeds veel te lang door ons is gehuldigd.

Nu wij in Atjeh niet teruggaan en evenmin stilstaan kunnen, nu moeten wij vooruit, hoe eerder hoe beter; — er blijft ons geene andere keuze over dan het volgen van eene krachtig aanvallende, doortastende tactiek; alleen dáárvan verwachten wij heil voor de toekomst, d. i. het einde van den oorlog. Reeds heeft de toepassing van dat systeem elders zeer gunstige uitkomsten opgeleverd. De meeste vazalstaten van Groot-Atjeh, op de kust van Noordelijk Sumatra, hebben zich aan ons gezag onderworpen, nadat hun eene flinke tuchtiging is toegediend.

Toen onlangs Gedoeng voor den tweeden keer door den kolonel van der Heijden geducht werd gekastijd, legde het hoofd van dat gewest het bestuur neder en kwam zijn zoon de genade van het Nederlandsche gouvernement inroepen. Men behoeft niet bevreesd te zijn, dat er in dit staatje spoedig weder verzet jegens ons gepleegd zal worden. Terwijl wij deze regelen schreven (15 Augustus) bracht de telegraaf de tijding in Nederland dat ook Pasangan zich, na het bombardement door de marine, heeft onderworpen. Op dezelfde wijze zal het waarschijnlijk ook in Groot-Atjeh gaan; eerst moet de vijand getuchtigd worden en wel in die mate dat hem geen an-

dere uitweg overblijft dan het hoofd in den schoot te leggen.

Hoewel ik in de gegeven omstandigheden een verklaard voorstander ben van het aanvallende stelsel, zoo moet dit niet in verkeerden zin opgevat worden. Ik wensch geenszins dat men dolle, avontuurlijke tochten in de XXII en XXVI Moekims ga ondernemen, of dat men op ondoordachte wijze diep in het binnenland dringe; — ook is het volstrekt mijne bedoeling niet om nog meer terrein blijvend te doen bezetten. Ik zou integendeel, indien het mogelijk ware, onze strijdmacht in Atjeh meer wenschen te concentreeren; zooals gezegd is moeten wij daar hebben weinig posten, maar veel mobiele troepen.

Indien men toegeeft, dat de Atjeh-oorlog door het nemen van zeer krachtige maatregelen te beëindigen is, dan moet men hoe eerder hoe liever daartoe overgaan. Het is niet voldoende om nu en dan met groote tusschenpoozen, gelijk men vroeger steeds gedaan heeft, tegen den vijand te ageeren. Neen, men moet hem telkens en telkens op het lijf vallen, hem slag op slag toebrengen, hem rusteloos vervolgen en nimmer tijd laten weder op zijn verhaal te komen. Dat is de ware manier van oorlogvoeren, de eenige die tot spoedige en beslissende uitkomsten kan leiden. Maar om haar te kunnen volgen, zijn noodig: „1°. talrijke en goede troepen; 2°. eene intendance, die op de hoogte is van hare taak, en 3°. een uitstekend ingericht transportwezen." Kan men die drie factoren vereenigen — en wij twijfelen niet of dit is zeer goed mogelijk — dan behoeft men niet te schromen om in Atjeh op de meest actieve wijze te werk te gaan. Dat stelsel moet behoorlijk voorbereid, het moet practisch uitvoerbaar gemaakt worden, en wanneer men het dàn toepast, dan zal men er in de toekomst de schoonste vruchten van plukken.

Het is voornamelijk op grond van het vorenstaande, dat wij de oprichting der Indische brigade uit volle overtuiging durven aanbevelen. Zelfs wanneer hare sterkte slechts de helft mocht bedragen van het getal dat wij wenschelijk achten,

dan zou zij nog eene krachtige reserve, een machtigen steun voor het Indische leger uitmaken. De verschijning van 2000 flinke Hollandsche soldaten op het oorlogstooneel in Atjeh zou door onze troepen aldaar met de grootste vreugde begroet worden en aan den loop der zaken eene geheel andere wending geven. Men zou dan strijdkrachten genoeg hebben, om met alle klem tegen den vijand te kunnen opereeren.

Vóór men tot den aanval overging, zouden de daartoe bestemde troepen vereenigd moeten worden in een geretrancheerd kamp, waar vooraf alles tot hunne ontvangst, verpleging enz. in gereedheid behoort te worden gebracht. Men kieze voor dat kamp eene gezonde plaats uit, in of nabij onze zuider-linie, liefst eene hooggelegen vlakte en geen laag, moerassig terrein waarvoor wij, Hollanders, gewoonlijk eene bijzondere voorliefde aan den dag leggen.

Wanneer alles voorbereid en ook de transportdienst behoorlijk geregeld is, zou men kunnen beginnen met eene tuchtiging van de XXII Moekims; die Sagi bevat de kern van Atjeh's weerstandsvermogen. Dáár is de bevolking dicht geconcentreerd; dáár bevinden zich 's vijands voorraadschuren; dáár schuilen de voornaamste ons vijandiggezinde hoofden; van dáár gaat alle verzet tegen ons uit. Dáárheen moeten we alzoo in de eerste plaats onze schreden richten om den vijand in zijn hartader aan te tasten.

Wij verwijzen hier andermaal naar de merkwaardige zinsnede bevat in de: „Tactische aanbevelingen en wenken voor den 2den veldtocht tegen Atjeh", [1]) luidende als volgt: „Het einddoel, dat is eene beslissende zege, ligt slechts in een energiek aangrijpen en volhouden, na goede voorbereiding." Deze gulden regel, waarop niets af te dingen valt, moet voortaan in Atjeh onze leus zijn.

Bij het doen van een inval in de XXII Moekims hebbe men, gelijk vroeger reeds is aangehaald, niet eene verovering

---

[1]) Zie de noot op bladz. 91.

of bezetting van dat vermoedelijk zeer uitgestrekte gebied op het oog, maar alleen eene tuchtiging, die zoo dikwijls herhaald moet worden als noodig zal blijken. Men handele daarbij volgens een bepaald plan en houde zich aan het wijze beginsel van den generaal van Swieten ('t welk door hemzelven evenwel niet in practijk werd gebracht): „dat eene stelselmatige wijze van opereeren het verloopen der vijandelijke macht ten gevolge moet hebben" [1]).

Ter bereiking van dit doel zou men, volgens ons bescheiden oordeel, op de volgende wijze te werk kunnen gaan: Men dringe in den beginne niet te diep in het vijandelijke gebied en verwijdere zich aanvankelijk slechts 2 à 3 dagmarschen van zijne operatie-basis om telkens weder daarop terug te trekken; — later kan men de tochten verder uitstrekken. Eene tegen den vijand ageerende colonne behoeft niet sterker te zijn dan 4 of 5 compagnieën infanterie (600 à 800 man), de dekking van de ambulances, vivres en artillerie niet medegerekend; verder eene batterij van 4 of 6 stukken, eene sectie mineurs en eenige cavalleristen voor den ordonnancedienst. Zoo mogelijk opereere men met 2 of 3 dergelijke colonnes in verband met elkander, d. w. z. men bewege zich, van verschillende punten uit, wigvormig naar eenzelfde doel en vereenige zich daar op een vooraf bepaalden tijd. Men taste den vijand aan waar men hem vindt, maar steeds met oordeel en voorzichtigheid. Stuit men op eene benteng of andere versterkte stelling, wat vooral in den beginne nogal veel zal gebeuren, dan valle men haar niet aanstonds in front aan, doch men volge de overoude Indische tactiek van omtrekken, die bijna altijd verrassende uitkomsten oplevert. Blijkt zulk eene omtrekking ondoenlijk ten gevolge van het terrein als anderszins, dan late men toch vooral niet eerder tot den storm op de vijandelijke werken overgaan, vóór deze door de artillerie krachtig beschoten zijn. Wanneer die artillerie vol-

---

[1]) Zie de noot op bladz. 120.

gens de eischen van den tegenwoordigen tijd is ingericht, indien zij een voldoenden voorraad munitie bij zich heeft en goed wordt aangewend, dan kan de vijand geen stand houden of wel hij zal zulke zware verliezen lijden en dermate geschokt worden, dat hij geen aanval met de bajonet kan weerstaan.

Men moet trachten zijne tegenpartij zooveel nadeel toe te brengen en zooveel te verzwakken als mogelijk is, zonder zelf groote offers te brengen; — dat is de ware kunst van den oorlog, vooral in Indië, waar de Europeesche soldaten zoo kostbaar en zoo moeilijk te verkrijgen zijn. Men spare de Atjehneezen dus niet, maar men verniele hunne eigendommen, hunne levensmiddelen, hunne te velde staande padi — men verbrande de kampongs en huizen waaruit onze troepen beschoten of die door de bewoners verlaten worden. Kappen en branden zijn twee voorname middelen om Atjeh's tegenstand te helpen overwinnen. Men bedenke wel dat wij niet, zooals in Europa, met een geregeld leger te doen hebben, maar dat de geheele bevolking tegen ons vecht en dat wij haar dus geene welwillendheid of verschooning schuldig zijn. Het zij verre van mij om te verlangen, dat men in Atjeh gruwelen zal plegen; tot deze laagheid mogen wij nimmer onze toevlucht nemen; het leven van grijsaards, vrouwen en kinderen moet ons heilig zijn; wij moeten ons genadig toonen waar het te pas komt, en ook onze krijgsgevangenen goed en met eerbied behandelen. Maar men late zich niet beheerschen door eene ziekelijke philanthropie; tegenover den gewapenden vijand toone men zich onverbiddelijk gestreng.

Wanneer de eerste tocht in de XXII Moekims eenige dagen geduurd heeft en het doel, dat men zich daarmede voorstelde, bereikt is, dan trekke men achter onze linie terug en men gunne aan de troepen de noodige rust, terwijl men alles voor een volgenden tocht in gereedheid brengt. De zieken en gewonden zende men onmiddellijk naar de hospitalen te Pantej Perak, of beter nog naar eenige flink ingerichte

ziekenschepen op de reede van Oeleh Leh. Natuurlijk moet men over eene voldoende reserve kunnen beschikken om de mobiele colonnes steeds op de vereischte sterkte te houden.

Zijn de troepen uitgerust en alle voorbereidende maatregelen genomen, waartoe 8 of 10 dagen ruim voldoende zullen zijn, dan ga men over tot een nieuwen gecombineerden inval, maar thans op andere punten. Op deze wijze kan men voortgaan zoo dikwijls men verkiest.

Wat zal men dan zien gebeuren? Aanvankelijk zal de tegenstand der Atjehneezen zeer hardnekkig zijn; er zal hevig gevochten worden; slechts langzaam en met veel moeite zullen we in de landstreek der XXII Moekims kunnen doordringen. Bij een tweeden tocht zal er reeds weifeling bij den vijand waar te nemen zijn; het verzet zal op verre na niet zooveel te beteekenen hebben als vroeger; ook zullen onze verliezen veel minder bedragen. Bij een derden en vierden tocht zal de vijand meer en meer het gevecht ontwijken en op een eerbiedigen afstand blijven. Weldra zullen we ongehinderd de geheele Sagi kunnen doortrekken; er zullen witte vlaggen beginnen te verschijnen op de huizen of aan den rand der kampongs. Hier en daar zullen de Atjehneezen zelfs rustig onze komst afwachten en ons klappernoten aanbieden, want zij kennen onze wijze van oorlogvoeren en weten zeer goed dat wij nimmer leed doen aan zwakken en weerloozen of aan hen, die de wapens niet tegen ons voeren. Dan is, zooals prins von Bismarck zou zeggen, het psychologische oogenblik daar om onderhandelingen met de inlandsche hoofden en met de bevolking aan te knoopen.

Zijn de XXII Moekims getuchtigd en tot onderwerping gebracht, dan is de Sagi der XXVI Moekims aan de beurt, doch wij gelooven dat het niet noodig zal zijn ook dáár onzen sterken arm te doen gevoelen; de bevolking zal er vanzelf toenadering toonen en zich in het onvermijdelijke schikken.

Tot hoever wij onze tochten in het binnenland van Atjeh

moeten uitstrekken, zal van omstandigheden afhangen; wij weten van die streken, waar vermoedelijk nimmer een Europeaan den voet zette, weinig of niets af. Men kan echter wel aannemen dat de kampongs zeldzamer en minder bevolkt zullen zijn, naar gelang men zich verder van de kust verwijdert. Wij zouden dus al spoedig een punt bereiken, waar de sawah's ophouden en de grond niet meer bebouwd is, zoodat de naar hier gevluchte bevolking in de eerste tijden niet zou weten hoe in haar onderhoud te voorzien. Dien ten gevolge zouden er weldra in Atjeh zooveel gebrek en ellende ontstaan, dat de vijand in de onmogelijkheid werd gesteld den oorlog langer voort te zetten.

Men zal mij wellicht de vragen tegenwerpen: „Zijt gij wel zeker, dat de beide door u voorgestelde maatregelen: 1°. „om uit Nederland eene sterke troepenmacht naar Indië te zenden, en 2°. het tuchtigen van de XXII Moekims tot het beoogde doel d.i. de spoedige en volkomen onderwerping van Groot-Atjeh zullen leiden? Zal de natie zich niet opnieuw teleurgesteld zien in de verwachtingen, waarmede zij zich reeds zoo dikwijls heeft gevleid? Zullen de zware offers aan menschenlevens en geld, welke weder gevorderd worden, wel behoorlijk gerechtvaardigd en niet andermaal tevergeefs aangewend zijn?

Het is moeilijk op die vragen een beslissend antwoord te geven. In eene zoo ingewikkelde zaak als de Atjeh-oorlog kan men nergens zeker van zijn; want men heeft den loop der gebeurtenissen niet altijd volkomen in zijne macht en er kunnen zich natuurlijk omstandigheden voordoen, welke thans niet te voorzien zijn. Men kan alleen te rade gaan met de waarschijnlijkheid, met de kansen vóór en tegen. Die kansen nu pleiten in de meeste opzichten sterk vóór het door mij aanbevolen stelsel van krachtig doortasten na behoorlijke voorbereiding.

De oorlog met Atjeh kost sedert meer dan 5 jaren ont-

zaglijke sommen en duizenden menschenlevens; het Indische leger lijdt er verschrikkelijk door. Ieder jaar offeren wij nog steeds een groot aantal millioenen op, maar wat baat ons dat alles? We komen niet merkbaar dichter bij het doel, zoodat er op dit oogenblik nog volstrekt geen vooruitzicht bestaat op eene spoedige beëindiging van den krijg. Die toestand kan nog vele jaren duren en dreigt ons om met totale uitputting. Is het daarom niet veel beter, dat we eene krachtige poging doen om ons in eens dien ondragelijken last van de schouders te werpen? Al moeten wij ons andermaal zware inspanning getroosten; er behoort iets gedaan, iets beproefd te worden. Wij kunnen op den duur niet berusten in den tegenwoordigen stand van zaken, die nimmer eene gewenschte beslissing, maar wel nieuwe onheilen en nieuwe ellende zal aanbrengen.

Menschelijkerwijze geoordeeld moet een flink offensief optreden onzerzijds, binnen korten tijd tot eene afdoende uitkomst leiden, als we slechts zorgen de kansen van slagen zooveel mogelijk in onze hand vereenigd te houden. Men bedenke wel dat de Atjehneezen, ten gevolge van den langdurigen oorlog, ontzettend geleden hebben; dat hunne hulpmiddelen, hoe talrijk ook in den beginne, thans aanmerkelijk verminderd zijn; dat zij hunne dapperste voorvechters, hunne beste strijders verloren hebben en dat een groot gedeelte van de bevolking den oorlog moede is wegens al de ellende, die hij veroorzaakt heeft. Indien men dat alles in aanmerking neemt, dan mag men wel de gevolgtrekking maken, dat de vijand niet meer in staat zou zijn ons ernstigen tegenstand te bieden, als we hem met groote overmacht aanvielen en we dat stelsel eenigen tijd standvastig volhielden. De overwinning blijft ten slotte aan den sterkste. Atjeh heeft al het mogelijke gedaan om zijne onafhankelijkheid te behouden; het heeft met bewonderenswaardige heldhaftigheid en volharding gestreden; het verdient daarvoor onverdeelden lof en eerbied. Wanneer het eindelijk den trotschen nek voor ons zal buigen,

dan is het voornamelijk omdat zijne strijders gebrek lijden en op den duur niet opgewassen zijn tegen onze geregelde vechtwijze en onze moderne vuurwapenen. De Atjehneezen bezitten meer persoonlijken moed en toonen oneindig grooter doodsverachting dan het gros van onze soldaten; maar hun ontbreken eene goede bewapening, de noodige orde, samenhang en eene behoorlijke leiding.

Wij behooren niet tot hen, die van oordeel zijn dat Atjeh, ook nà zijne onderwerping, voor ons een lastpost zal blijven. Dat land bezit een zeer vruchtbaren bodem en rijke natuurvoortbrengselen; het heeft eene talrijke, krachtige, arbeidzame bevolking en eene uitgestrekte kust; het ligt gunstig voor den handel; goede afvoerkanalen zouden met weinig moeite te verkrijgen zijn. Waarom zou dat land dan geene schoone toekomst te gemoet kunnen gaan? Veel komt er op aan, hoe het later bestuurd wordt. Wanneer het ons eenmaal mocht gelukken door verstandige maatregelen het vertrouwen en de vriendschap der bevolking te winnen en ook de hoofden op onze hand te krijgen, dan kan Atjeh in toekomstigen tijd wellicht groote voordeelen voor ons opleveren, daargelaten nog dat we er flinke soldaten voor het Indische leger uit kunnen putten. Wij moeten dat land niet beschouwen als een veroverd gewest, waar wij naar willekeur mogen heerschen, maar wij moeten trachten van de Atjehneezen onze bondgenooten te maken; zij zijn als zoodanig geenszins te versmaden.

En hiermede kan ik de taak, welke ik mij opgelegd had, als afgedaan beschouwen. Ik hoop geslaagd te zijn in mijne poging om eene duidelijke voorstelling te geven van de wijze waarop onze vestiging in Atjeh tot stand is gekomen. Mocht mijn arbeid tevens iets kunnen bijdragen tot verwezenlijking van het denkbeeld om uit Nederland eene flinke expeditionnaire krijgsmacht naar Indië te zenden, dan zal mijn doel volkomen bereikt zijn. Ik besluit met den oprechten wensch

dat, wanneer de bedoelde maatregel werkelijk wordt uitgevoerd, daarop toepasselijk zal zijn hetgeen Camille Rousset in zijn werk: „L'histoire de la guerre de Crimée" heeft gezegd van de expeditie, die den 25sten Mei 1830 uit Frankrijk vertrok tot verovering van Algiers:

„Aussi, parmi les nombreux témoins accourus pour saluer „ce magnifique départ, comme parmi les trente-six mille sol- „dats emportés d'un seul coup, c'était le même sentiment de „satisfaction, de confiance et de sécurité. Ils savaient les uns „et les autres que rien n'avait été négligé pour le succès „de l'expédition, ni le choix et l'instruction des hommes, „ni l'armement et l'installation des navires, ni le matériel „de débarquement, ni les engins de guerre, ni les approvi- „sionnements de munitions et de vivres, ni les précautions sa- „nitaires, ni les moyens de communication et de transport, „qu'en un mot, rien ne manquait."

Ik voeg hier nog als hoofdvereischte bij: „eene goede aanvoering", en dan zal ons succes in Atjeh gewis even schitterend zijn als dat van de Franschen in 1830 in Algiers geweest is. — Moge deze voorspelling weldra bewaarheid worden!

's HAGE, 27 Augustus 1878.

INHOUD.

INHOUD.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

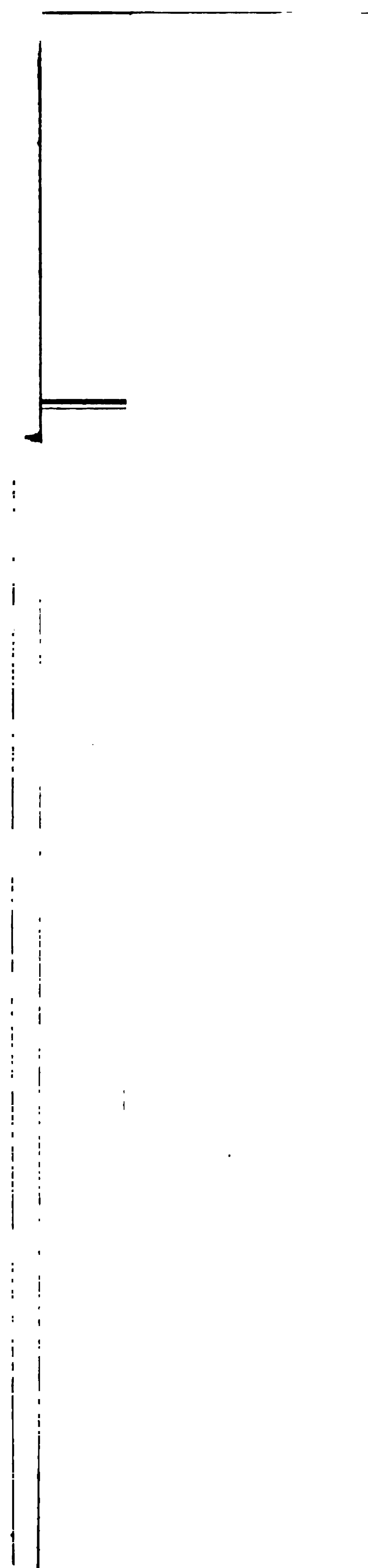
INHOUD.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

INHOUD.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 05191 0464

